

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**RUSYA FEDERASYONU’NUN ÇOK KUTUPLULUK
SÖYLEMİ ÇERÇEVESİNDE DOĞU AKDENİZ
BÖLGESİNİN RUSYA DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ
VE ÖNEMİ**

Zuleykha KAZİMOVA

2501181565

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Muharrem Hilmi ÖZEV

İSTANBUL–2021

ÖZ

RUSYA’NIN ÇOK KUTUPLULUK SÖYLEMİ ÇERÇEVESİNDE DOĞU AKDENİZ BÖLGESİNİN RUSYA DIŞ POLİTİKASINDAİ YERİ VE ÖNEMİ

Zuleykha Kazimova

Uluslararası konjonktürdeki güç dengelerinde gözlenen değişimin etkisiyle Rusya 2000’li yıllardan itibaren aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Adil bir dünya düzeninin inşasında çok kutuplu uluslararası bir yapının gerekliliğini vurgulayan Rusya için, bu yapının gerçek önemi, dünyanın farklı bölgelerinde faaliyet alanını genişletmek için kuşkusuz bir ön koşuldur. Çok kutuplu bir dünya inşa etmedeki rolünü güçlendirmek amacıyla yeni yollar ve kaynaklar arayan Rus diplomasisi, son yıllarda keşfedilen enerji kaynakları nedeniyle stratejik önemi artan Doğu Akdeniz’de aktif bir dış politika izleyerek bu görevi yerine getirmeye çalışmaktadır. Doğu Akdeniz, Avrupa ülkelerinin Rusya’ya olan enerji bağımlılıklarından kurtulmaları için alternatif bir enerji tedarik merkezi haline gelmiştir. Gelirinin önemli bir kısmını enerjiden sağlayan Rusya’nın Avrupa pazarına arz güvenliğinin devamlılığının sağlaması, ekonomik ve siyasi güç kazanımı açısından son derece önemlidir. Soğuk Savaş’ın ardından ilk kez 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaşla Orta Doğu Akdeniz’de etki yaratma fırsatını yakalayan Rusya bölgede çok taraflı güvenliği sağlayarak statü kazanmaya çalışmaktadır. Bu nedenle Rusya hem Doğu Akdeniz’de NATO’nun güvenlik mimarisindeki rolünü zayıflatmak, hem de ABD ve AB ile rekabet ederek dengeleri kendi çıkarları doğrultusunda gözetmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Rusya, başta enerji ve savunma gibi stratejik alanlar olmak üzere “Yumuşak Dengeleme” politikaları çerçevesinde Batılı güçlerle rekabet ederek bölge ülkeleri ile işbirliğini güçlendirmeye çalışmaktadır. Rus dış politikasında çok kutuplu söylem Batı karşıtlığı üzerinden inşa edildiği ve Ukrayna krizi sonrası bu karşıtlık daha da belirginleşmeye başladığı düşünüldüğünde Akdeniz’in ABD ve Batı Avrupa ülkeleri ile rekabette ek bir alan olarak hizmet ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, Rusya’nın çok kutuplu uluslararası sistemin önemli bir parçası olma arzusunu Doğu Akdeniz politikaları bağlamında araştırmak ve değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Çok kutupluluk, Rusya Federasyonu, Doğu Akdeniz bölgesi, Yumuşak dengeleme, Enerji politikaları, Askeri-Teknik işbirliği,

ABSTRACT

THE PLACE AND IMPORTANCE OF THE EASTERN MEDITERRANEAN REGION IN RUSSIA'S FOREIGN POLICY WITHIN THE FRAMEWORK OF RUSSIA'S MULTIPOLAR DISCOURSE

Zuleykha Kazimova

With the effect of the change observed in the power balances in the international conjuncture, Russia has started to follow an active foreign policy since the 2000's. For Russia, which emphasizes the necessity of a multipolar international structure in the construction of a just world order, the real importance of this structure is undoubtedly a prerequisite for expanding its field of activity in different parts of the world. Russian diplomacy, seeking new ways and resources in order to strengthen its role in building a multipolar world, is trying to fulfill this task by following an active foreign policy in the Eastern Mediterranean, whose strategic importance has increased due to the energy resources discovered in recent years. The Eastern Mediterranean has become an alternative energy supply center for European countries to get rid of their energy dependence on Russia. Providing the continuity of supply security to the European market of Russia, which provides a significant part of its income from energy, is extremely important in terms of gaining economic and political power. Russia, which seized the opportunity to make an impact in the Eastern Mediterranean with the civil war that started in Syria in 2011 for the first time after the Cold War, is trying to gain status by providing multilateral security in the region. For this reason, Russia is trying to weaken NATO's role in the security architecture in the Eastern Mediterranean and to keep the balance in line with its own interests by competing with the USA and the EU. In this context, Russia tries to strengthen its cooperation with the countries of the region by competing with Western powers within the framework of "Soft Balancing" policies, especially in strategic areas such as energy and defense. Considering that the multipolar discourse in Russian foreign policy is built on anti-Westernism and this opposition has become more evident after the Ukraine crisis, it is seen that the Mediterranean serves as an additional field in competition with the USA and Western European countries. In this direction, the aim of the study is to investigate and evaluate Russia's desire to be an important part of the multipolar international system in the context of Eastern Mediterranean policies.

Keywords: Multipolarity, Russian Federation, Eastern Mediterranean region, Soft balancing, Energy politics, Military-Technical cooperation

ÖNSÖZ

Çalışmada 2000'li yıllardan itibaren Rusya'da öne çıkan çok kutuplu söylem çerçevesinde aktif dış politika Doğu Akdeniz bağlamında incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Rusya'nın bölgesel politikalarının Rus dış politikası üzerindeki etkileri ve bölgedeki güç oluşumları hakkında varsayımlarda bulunarak literatüre mütevazı bir katkı sağlamaktır.

Rusya'nın Doğu Akdeniz politikaları Batı ile rekabete dayalı olduğundan Ukrayna, Suriye ve enerji politikası gibi birçok konuda Rusya ile Batı arasındaki bu rekabet ortamı dikkatle takip edilmelidir. Örneğin ABD Başkanı Donald Trump döneminde Rusya'nın Almanya ile geliştirdiği Kuzey Akım projesinin inşası çeşitli ambargolarla bloke edilmiştir. Aynı politikaların Joe Biden yönetiminde devam etmesi beklenirken, ABD projenin tamamlanmasına Temmuz 2021'de izin vermiştir. Bu, ABD'nin Rusya'nın Çin ile yakınlaşmasını önleme politikası olarak algılandı. Bu nedenle Rusya-Batı ilişkilerinin seyri Doğu Akdeniz politikalarına yansıtacağı için dikkatle izlenmelidir. Ayrıca, bölgedeki çatışmalar ve MEB alanlarıyla ilgili sorunlar nedeniyle güç dengesinin kırılgan olduğu ve Rusya'nın bu denklemin oluşumunda aktif rol alacağı varsayımından hareketle, bu çalışma kapsamlı bir araştırmaya katkı sağlayabilir.

Yaklaşık olarak iki yıllık devam eden çalışmanın tamamlanması umduğundan daha zor gerçekleşti. Tüm zorluklara rağmen çalışmanın sonuçlanması sağlayan kişilere minnettarlığımı sunmak isterim. Öncelikle çalışma esnasında sabırlı bir biçimde yol gösteren, hatalarımı tespit eden, eksikliklerimi gösteren değerli tez danışmanın Doç. Dr. Muharrem Hilmi Özev'e müteşekkirim. Ayrıca lisans eğitimim esnasında tanışmış olduğum değerli dostum Bedirhan Kılıç'a tez çalışmamdaki yazım hataları hususunda sabır ve titizlikle sağladığı destek için minnettarım. Son olarak, eğitime devam etmem için büyük fedakarlıklarda bulunan sevgili eşim Seid Hacıhüseyn'e ve her zaman desteklerini uzaktan da olsa esirgemeyen Azerbaycan'daki sevgili ailem ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Bütün çabalara rağmen çalışmada kusurlar ve eksikler olacaktır. Hataların hepsi şahsıma aittir.

İstanbul, 2021

Zuleykha KAZİMOVA

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM: KUTUPLULUK KAVRAMLARI

1.1 Uluslararası Sistemin Yapısı/Kutupluluk Kavramları	7
1.2 Rus Dış Politikasında Çok Kutupluluk Söylemi	11
1.3 Primakov Doktrini	14
1.4 Vladimir Putin ve Rus Dış Politikasında Çok kutupluluk Söylemi.....	17

İKİNCİ BÖLÜM: RUS DIŞ POLİTİKASINDA DOĞU AKDENİZ'İN YERİ VE ÖNEMİ

2.1. Doğu Akdeniz ve Enerji Kaynakları	23
2.2 Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Amaçları ve Politikaları	26
2.3. Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Yumuşak Dengeleme Politikaları	32
2.4 Rusya Dış Politikasında Enerjinin Rolü	37
2.4.1 Rusya'nın Enerji Güvenliği	41
2.4.1.1 ES-2030 Yılına Kadar Rus Enerji Stratejisi Belgesi.....	43
2.4.1.2 Rusya'nın Enerji Alanında Sorunlar	45
2.4.2 Rus Dış Politikasının Bir Aracı Olarak Enerji Politikaları	47
2.4.3 Rusya'nın Doğu Akdeniz Enerji Politikaları	52
2.5 Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikalarında Askeri-Teknik İşbirliğinin Rolü.....	54
2.6 Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Yumuşak Gücü	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: RUSYA’NIN DOĞU AKDENİZ’DE EASTMED PROJESİNİN KATILIMCILARIYLA İLİŞKİLERİ

3.1 Rusya- İsrail İlişkileri	66
3.1.1 Rusya – İsrail İlişkilerinde Denge Politikaları Çerçevesinde İran Unsuru	70
3.1.2 Rusya – İsrail İlişkilerinde Denge Politikaları Çerçevesinde Suriye Meselesi	71
3.1.3 Rusya-İran İlişkilerinde Filistin Meselesi	71
3.1.4 Rusya-İsrail İlişkilerinde Kültürel Bağlar; Rusya’da Yahudi Unsuru	72
3.1.4.1 İsrail Toplumsal Yapısında Rus Unsuru	73
3.1.5 Rusya- İsrail Ekonomi İşbirliği	75
3.1.5.1 Rusya- İsrail Ekonomi İşbirliğinde Sorunlar	78
3.1.6 İsrail’in Doğu Akdeniz Enerji Politikalarında Rusya’nın Yeri	79
3.1.6.1 Rusya İsrail’in Enerji Sahalarında Neden Yok?	81
3.2 Rusya- Güney Kıbrıs Rum Yönetimi İlişkileri	83
3.2.1 Kıbrıs Üzerindeki Rus-Amerikan Çekişmesi	86
3.2.2 Rusya Federasyonu'nun Kıbrıs Sorununa Karşı Tutumu	87
3.2.3 Rusya – GKRY Ekonomik İlişkileri	88
3.2.4 Rusya-GKRY İlişkilerinde Kültürel Bağlar	91
3.2.5 GKRY’nin Doğu Akdeniz’de Enerji Politikaları: Rusya GKRY’in Enerji Sahalarında Neden Yok?	92
3.3 EastMed Boru Hattı Projesi ve Rusya	95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: RUSYA’NIN DOĞU AKDENİZ’DE SURİYE, LÜBNAN, MISIR, TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

4.1 Rusya-Suriye İlişkileri	104
4.1.1 Doğu Akdeniz’de Rusya-Suriye Enerji İşbirliği	112
4.2 Rusya- Lübnan İlişkileri	115
4.2.1 Doğu Akdeniz Enerji Politikaları Bağlamında Rusya-Lübnan İşbirliği	118
4.3 Rusya-Mısır İlişkileri	120

4.3.1 Rusya ve Mısır Arasında Askeri –Teknik İşbirliği.....	124
4.3.2 Rusya-Mısır Ekonomik İşbirliği	125
4.3.3 Rusya-Mısır Turizm İşbirliği	128
4.3.4 Rusya-Mısır Enerji İşbirliği	129
4.3.4.1 Rusya-Mısır Nükleer Enerji İşbirliği	133
4.4 Rusya-Türkiye İlişkileri.....	135
4.4.1 Rusya-Türkiye İlişkilerinde Suriye Meselesi	139
4.4.2 Rusya-NATO ilişkilerinde Türkiye’nin Yeri.....	142
4.4.3 Rusya-Türkiye Askeri-Teknik İşbirliği	144
4.4.4 Rusya-Türkiye İlişkilerinde Ekonominin Yeri	145
4.4.5 Rusya ve Türkiye Enerji İşbirliği.....	149
4.4.6 Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikalarının Türkiye'ye Etkisi.....	152
4.4.6.1 Doğu Akdeniz’de Rusya ve Türkiye’nin Ayırdığı Konular.....	156
4.4.6.2 Doğu Akdeniz’de Rusya ve Türkiye’nin Birleştiği Konular	159
SONUÇ	164
KAYNAKÇA.....	174

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1: Rusya'nın Dünya Enerji Piyasasında Yeri	39
Tablo: 2: "Yumuşak güç" olgusunun farklı derecelendirme sistemlerinde devletlerin yeri, 2019	59
Tablo 3: 2011-2020 arasında Rusya ve İsrail arasında gerçekleşen Ticaret Faaliyetleri	77
Tablo 4: İsrail'in 2011-2020 Arası Rusya Ticaretindeki Yeri ve Payı	77
Şekil 1: EastMed Boru Hattı Projesi.....	96
Tablo 5: 2011-2020 arasında Rusya ve Mısır arasında gerçekleşen Ticaret Faaliyetleri (milyar dolar), ...	127
Tablo 6: Mısır'ın 2011-2020 Arası Rusya Ticaretindeki Yeri ve Payı	127
Tablo 7: 2011-2020 arasında Rusya ve Türkiye arasında gerçekleşen Ticaret Faaliyetleri (milyar ABD doları)	145
Tablo 8: Türkiye'nin 2011-2020 Arası Rusya Ticaretindeki Yeri ve Payı	146
Şekil 2. Doğu Akdeniz 'de Yunanistan ve GKRY'niz MEB Tezleri.....	154

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşmiş Devletleri
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BP	: British Petroleum
BRİCS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Ülke Ekonomileri
DAGF	: Doğu Akdeniz Doğalgaz Forumu'na
DCFTA	: Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi
EastMed	: Doğu Akdeniz Boru Hattı
ECFR	: Avrupa Dış İlişkiler Konseyi
ES	: Enerji Stratejisi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütünün
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ITGI	: Türkiye-Yunanistan-İtalya
İHA	: İnsansız Hava Aracı
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
MEB	: Münhasır Ekonomik Bölge
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşmalar Örgütü
RIC	: Russia, India, China
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Araştırma Enstitüsü
SİYRİZA	: Radikal Sol Koalisyon
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŞİÖ : Şangay İşbirliği Örgütü
TANAP : Trans Anadolu doğalgaz Boru Hattı
TAP : Trans Adriyatik Boru Hattı
TPAO : Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ekonomik ve sosyal sorunlar nedeniyle dış politikasında duraklama yaşayan Rusya, 2000'li yılların başında petrol fiyatlarındaki ani artışla ekonomik bir toparlanma yaşamış ve ardından aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Rusya, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgalini bir güvenlik tehdidi olarak karşılamış ve müdahaleyi uluslararası hukukun ihlali olarak algılamıştır. NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerini bünyesine katarak genişlemesi, Gürcistan ve Ukrayna'nın örgüte katılma ihtimali, Rusya ile Batı arasındaki gergin ilişkilerin daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Vladimir Putin'in 9-11 Şubat 2007 tarihlerinde 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşması, ABD'nin uluslararası politikalarına yönelik sert eleştirileri ve dünyanın çok kutuplu olması gerektiğine ilişkin açıklamaları, Rusya'nın güç mücadelesini hızlandırdığının bir göstergesi olarak algılanmıştır. Bu bağlamda Rusya'nın Doğu Akdeniz'de etki alanını genişletme arzusunun dünyanın kutuplarından biri olma hedefinin bir yansıması olduğu söylenebilir.

Rusya'da Primakov'un 1998'de Dışişleri Bakanlığı'na getirildiği dönemde Soğuk Savaş sonrasında Kozırov döneminde ön planda olan liberal unsurlar göz ardı edilmiş ve reel politik strateji izlenmeye başlanmıştır (Mankoff, 2009: 5). Primakov'un Çin ve Hindistan gibi yükselen ekonomik güçlerle stratejik işbirliğini öngören çok kutupluluk anlayışı Avrasya bölgesine odaklanmıştır. Vladimir Putin'in iktidara gelmesinden sonra Rus dış politikasındaki çok kutupluluk, Primakov'un oluşturduğu kavram temelinde devam etmiş, ancak daha çok Batı ve Avrasya arasındaki denge politikaları temelinde şekillenmiştir. Rusya zaman zaman Gürcistan, Ukrayna veya Suriye'de sıcak çatışmalara dahil olmuştur. Ancak genel olarak yumuşak dengeleme politikalarını izleyerek farklı bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonomik işbirliğini güçlendirerek uluslararası arenada güç kazanmaya çalışmaktadır. Rus dış politikasında çok kutupluluk söylemi, Rusya'nın farklı bölgelerde etkinliğini artırması ve eski gücünü yeniden kazanması için hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda Arap Baharı ile birlikte ortaya çıkan güvenlik sorunları ve enerji keşfi ile güçlü devletlerin odak noktası haline gelen Doğu Akdeniz bölgesinde Rusya'nın etkin dış politikasının arka planında çok kutuplu bir dünya söyleminin olduğu görülmektedir. Bölge, Rusya'ya güç dengelerini etkileyerek uluslararası alanda güç kazanma ve Arap Baharı'nın getirdiği güvenlik sorunlarının çözümünde rol oynayarak bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştirme fırsatı sunmaktadır. Ayrıca Doğu Akdeniz'de yeni keşfedilen hidrokarbon kaynakları Avrupa'ya alternatif bir enerji kaynağı sunduğundan Rusya için bir enerji güvenliği sorunu haline gelmiştir.

Ukrayna krizinden sonra Rusya, Batı dünyasının uyguladığı ekonomik yaptırımlar nedeniyle ekonomide ciddi hasar görmüş üstelik Rusya-AB enerji işbirliği de zora girmiştir. Bu nedenle Rusya için Doğu Akdeniz'in ABD ve Batı Avrupa ülkeleri ile rekabette ek bir alan olarak hizmet ettiği görülmektedir. Ayrıca Suriye iç savaşında Rusya'nın taraf olması Batılı ülkeleri daha da tedirgin etmiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e göre dünya çok kutupludur ve kritik konularda tek bir güç karar verici olmamalıdır. Bu bağlamda Rusya, Soğuk Savaş'ın ardından 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşla Doğu Akdeniz'de etki yaratma fırsatını yakalamıştır. Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarının amacı, bölgedeki güç dengesinin oluşumunda ve müzakere süreçlerinde aktif rol oynamak, NATO'nun güvenlik mimarisindeki rolünü zayıflatmak ve aynı zamanda istikrarsızlıkla mücadele eden bir bölgede alternatif bir güvenlik sağlayıcısı olarak Rusya'nın askeri yeteneklerinin potansiyelini göstermektir. Rusya, Akdeniz devletlerinin karşılaştığı sorunların çözümünde rol oynayarak statü kazanmayı amaçlamaktadır. Bölge ülkeleriyle işbirliği yapmak, Rusya'nın çok kutuplu dış politika söylemine uygun çok merkezli ve adil bir dünya inşa etme çabalarını daha etkili hale getirmektedir.

Bu amaç doğrultusunda Rusya'nın Doğu Akdeniz'de nüfuz alanını genişletmede kullandığı araçlardan biri enerji politikalarıdır. Doğu Akdeniz'de varlığını Batılı güçlerle yumuşak dengeleme politikaları aracılığıyla rekabet ederek güçlendirmeye çalışan Rusya'nın bölge ülkelerinin her biriyle enerji işbirlikleri farklılık göstermektedir. Aynı zamanda Avrupa ülkeleri Rus enerji bağımlılığından kurtulmak amacıyla bölgeye ilgi göstermektedir. Avrupa Birliği'nin (AB) desteklediği EastMed (Doğu Akdeniz Boru Hattı) boru hattı projesi İsrail gazını GKRY ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşıyacaktır. Avrupa'ya enerji arzından önemli ekonomik gelir ve siyasi güç elde eden Rusya, Avrupa pazarına enerji arzının devamlılığını sağlamak için bölgedeki enerji politikalarını etkilemeyi hedeflemektedir.

Rusya, son yıllarda dünyanın en büyük ikinci silah ihracatçısı unvanını korurken, bu gücünü bölgedeki etki alanını genişletmek ve bir "denge politikası" aracı olarak kullanmaktadır. Askeri-teknik işbirliği, Rusya'nın çok kutuplu bir dünyanın inşasında farklı ülkelerle işbirliğini güçlendirmeye yönelik politikalarında önemli araçlarından biridir.

Ayrıca Rusya, sert güç imajını yıkmak için yumuşak güç politikalarına önem vermekte ve bölge ülkeleriyle bu alanda işbirliğini geliştirmeye çalışmaktadır. Rusya'nın Suriye'deki sıcak çatışmalarda oynadığı rol bölgedeki etki alanının genişlemesi açısından oldukça önemlidir, ancak

Rusya, çoğunlukla “yumuşak dengeleme” politikaları aracılığıyla ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin gücünü dengeleyerek bölge ülkeleriyle işbirliklerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle bölge ülkeleriyle ilişkilerini ikili ilişkiler temelinde kurmuş olan Rusya’nın Doğu Akdeniz politikalarına ilişkin sonuçlar elde edebilmek için ikili ilişkilere incelenmelidir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, çok kutuplu söylemin Rus dış politikasındaki yerini ve sınırlarını, söylem çerçevesinde oluşturulan hedefleri belirlemektir. Ardından çok kutuplu söylem çerçevesinde inşa edilen Rus dış politikasında Doğu Akdeniz politikalarının yerini belirlemektir. Ayrıca Rusya’nın bölgede kullandığı yumuşak dengeleme politika araçlarının ve bölge ülkeleriyle işbirliğinin dış politika hedeflerine ulaşılmasını nasıl etkilediğinin belirlenmesidir.

Çalışmanın Soruları

Temel olarak çalışma bu sorulara yanıt aramaktadır; Rusya’da çok kutuplu söylemin oluşumu nasıl gelişti? Batı’nın Rus dış politikasında çok kutuplu söylemin ortaya çıkmasındaki rolü nedir? Rusya için Doğu Akdeniz bölgesi neden önemlidir ve çok kutuplu dünya inşası ile ilgisi nedir? Rusya’nın Doğu Akdeniz’de amaçları ve politikaları nelerdir? Rusya hangi politik araçlarla Doğu Akdeniz’de politikalar izlemektedir? Rusya Doğu Akdeniz’de Batı’ya karşı dengeleyici unsur mudur? Rusya Doğu Akdeniz enerji politikalarında aktif rol oynuyor mu? Doğu Akdeniz enerji kaynakları Rusya için tehdit midir? Suriye iç savaşındaki rolü Rusya’nın Doğu Akdeniz politikalarını nasıl etkiliyor? Rusya bölge ülkeleriyle ilişkilerinde nasıl politikalar izlemektedir? Rusya’nın bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştirmesi ile çok kutuplu dünya söylemi arasındaki bağlantı nedir? Rusya bölgede sert gücüyle mi yoksa yumuşak politikalarıyla mı öne çıkmaktadır? Rusya’nın Doğu Akdeniz politikalarının Türkiye’ye etkisi nedir?

Hipotezler

Çalışmada belirlenen temel hipotezler öncelikle Rusya’nın çok kutuplu bir dünyanın inşasında rol oynadığını ve Doğu Akdeniz’de aktif bir dış politika izleyerek bölgedeki güç denkleminde yerini aldığını göstermektir. Rusya, uluslararası sistemin çok kutupluluğa dönüşmesinin farklı etki merkezlerinin ortaya çıkmasına neden olacağını ve "daha adil ve daha eşitlikçi" bir dünyanın inşasına yardımcı olacağını iddia etse de bu söylem kuşkusuz Rusya’nın Doğu Akdeniz’de olduğu gibi aktif dış politikasına zemin hazırlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Rusya’nın hedefi, Suriye’deki sıcak çatışmaya taraf olup bölgenin güvenlik sağlayıcısı olarak güç mücadelesinde yerini almak ve dünyanın kutuplarından biri olma tezini

güçlendirmektir. Öte yandan Rusya bölge ülkeleri ile ilişkilerinde yumuşak dengeleme politikaları ile ön plana çıkmaktadır. Rusya, başta enerji ve savunma olmak üzere ekonominin çeşitli alanlarında bölge ülkelerinin her biri ile işbirliğini genişleterek Batı gücünü dengelemeye çalışmaktadır. Ayrıca Rusya, enerji ve savunma işbirliği kadar etkin olmasa da sert güç algısını kırmak için bölgedeki yumuşak güç politikalarını aktif olarak sürdürmektedir. Bununla birlikte Rusya, Doğu Akdeniz'de ABD ve AB'ye karşı dengeleyici bir unsur olarak öne çıksa da ABD bölgedeki hâkim güç olmaya devam etmektedir. Rusya'nın amacı, çok kutuplu anlayışına uygun olarak, Doğu Akdeniz'de ABD ve AB'yi dışlamak değil, bölgenin güvenlik sorunlarının çözümünde aynı masada yer almak ve bölgedeki çıkarlarını güvence altına almaktır.

Yöntem

Rusya'da Vladimir Putin dönemiyle başlayan aktif dış politika, savunma algısında tarihsel olarak var olan "güçlü devlet" olgusunu güçlendirmiştir. Rusya'nın güvenlik algısı küresel sistemde aktif rol oynamakla ilişkilendirildiği için buna uygun politikalar izlenmektedir. Realist teori devletlerin sürekli rekabet içinde olduğu ve birbirini tehdit olarak gördüğü fikrini içermektedir. Bundan dolayı çalışma realist teori çerçevesinde incelenmiştir. Rusya'nın Doğu Akdeniz politikaları, realist teori çerçevesinde tartışılan çok kutuplu söylem ve "güç dengesi" olgusu çerçevesinde incelenmiştir. Ancak, çalışmaya realist teorinin geniş kapsamı dahil edilmemiştir. Çalışmada dengeleme politikaları daha ayrıntılı olarak ele alınmakta ve sert ve yumuşak dengeleme politikalarına yer verilmektedir. Rusya'nın sert gücü Suriye savaşıyla katılmasıyla öne çıksa da bölgede askeri işbirliği ile katı ittifaklar kurarak müttefikler kazanmak yerine esnek ittifaklar ile ekonominin çeşitli alanlarında işbirliğini geliştirerek yumuşak yöntemlerle konumunu güçlendirmeyi hedeflemektedir. Rusya küresel güç olma yolunda sıcak çatışmalarda yer almaktan çekinmemekte, aynı zamanda bölgedeki ABD ve AB gücünü dengelemek için yumuşak denge politikalarına öncelik vermektedir. Dolayısıyla çok kutupluluk kavramı ve realist yaklaşım temelinde geliştirilen ve son yıllarda denge politikalarının daha karmaşık hale gelmesi nedeniyle Pape (2005), Paul (2004), Art (2005) tarafından detaylandırılarak katı ve yumuşak dengeleme politikaları ile ayrılan kavramlar çalışmanın teorik kısmını oluşturmaktadır.

Ayrıca Rusya'da çok kutupluluk kavramını geliştiren Primakov'un fikirlerine ve Putin'in açıklamalarına da çalışmada yer verilmiştir. Doğu Akdeniz'de gelişmeler yakın zamanda gündeme geldiğinden, çalışmada güncel haberler ve köşe yazıları kullanılmıştır. Enerji

politikaları incelenirken BP, TEK (Toplivno Energeticheskiy Kompleks), Gazprom ve EPDK gibi kaynaklardan alınan veriler kullanılmış ve Rusya'nın savunma işbirliğine ilişkin bölümde bu alandaki veriler sağlayan SIPRI raporlarına yer verilmiştir. Ayrıca geçmiş ve güncel olaylar hakkında veri toplamak amacıyla literatür taraması yapılarak Rusya, Türkiye, ABD ve Avrupa ülkelerinde yayınlanmış makale ve kitaplardan yararlanılmıştır. Çalışmada, 2020 yılında korona virüs salgını nedeniyle ekonomilerde yaşanan durgunluktan dolayı bazı verilerin standart durumu yansıtmaması nedeniyle 2019 verileri kullanılmıştır.

Çalışmanın Kapsamı ve Sınırları

Bu çalışmada Rusya'nın çok kutuplu dünya inşasında üstlendiği rolde Doğu Akdeniz bağlamında nasıl bir dış politika izlediği incelenmiştir. Rusya'nın çok kutuplu bir dünyanın inşasındaki rolünde karşılaştığı ekonomik sorunlar, nüfus azalması, otoriter yönetimin özellikle Rus gençleri tarafından eleştirilmesi gibi iç politika sorunları çalışmanın kapsamı dışında kalacağı için dahil edilmemiştir. Çalışmada Rusya Federasyonu'nda çok kutuplu söylemin nasıl şekillendiği ve buna bağlı olarak Vladimir Putin döneminde Doğu Akdeniz politikalarının nasıl geliştiği incelenmiştir. Doğu Akdeniz bölgesi, enerjinin keşfi ile Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için son yıllarda AB'nin odak noktası haline geldiğinden, Rusya'nın bölgede Batılı güçlerle rekabet ettiği görülmektedir. Çalışmada rekabet ilişkilerinin genel çerçevesi çizilmiş ancak yine çalışmanın kapsamını aşacağı için ABD ve AB'nin bölgedeki politikaları detaylandırılmamıştır.

Çalışma boyunca vurgulanan “Batı” kavramının coğrafi değil, ABD, AB ve NATO'yu içine alan siyasi bir anlamı vardır. Bu kavram Rus yetkililer ve Vladimir Putin tarafından sıklıkla kullanılmaktadır.

Çalışmada, esas olarak Rusya'da aktif bir dış politikanın ve çok kutuplu söylemin öne çıkması nedeniyle Vladimir Putin'in iktidara gelmesinden günümüze (Medvedev dönemi dahil) kadar geçen dönem ele alınmıştır. Ancak Rus dış politikasının Doğu Akdeniz politikalarındaki yerini anlamak için Doğu Akdeniz ülkeleriyle ilişkileri Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren i incelenmiş ve tarihsel gelişime sınırlı yer verilmiştir.

Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarının incelenmesi, bölgede son yıllarda ortaya çıkan enerji keşfi ile yakından ilgilidir. Bölge, çeşitli güçlerin odak noktası haline geldiğinden, Rusya'nın burada nasıl bir politika izlediğini belirlemek için yola çıkılmıştır. Ancak Doğu

Akdeniz ülkeleri literatürde Ortadoğu ülkeleri olarak da anılmaktadır. Bu nedenle, çalışmada karışıklığa mahal vermemek için Ortadoğu kavramına yer verilmemiştir.

Doğu Akdeniz son yıllarda sahip olduğu enerji kaynakları ile öne çıksa da Rusya'nın bölgedeki amacı enerji alanında rol oynamakla sınırlı olmadığı için çalışmada Rusya'nın daha geniş bölgesel politikaları ve ülkelerle siyasi ve ekonomik faaliyetleri incelenmektedir. Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarındaki amacının genel tablosu, bölgenin Rusya için neden önemli olduğu ve ardından Suriye, GKRY, İsrail, Mısır, Lübnan ve Türkiye ile olan ilişkiler ele alınmaktadır. Bölge ülkelerinden biri olan Libya ile ilişkiler, Rusya-Türkiye ilişkileri bağlamında incelenmiştir. Rusya'nın bölge ülkeleriyle ilişkilerinin bölgedeki konumunu nasıl etkilediği analiz edilmiştir. Çalışmada bölge ülkeleriyle ilişkilerin tarihsel gelişimine yer verilmemiş, Soğuk Savaş sonrası ilişkiler üzerinde durulmuştur.

Çalışma dört ana bölümden oluşmakta ve her bölüm alt bölümler içermektedir. Birinci bölümde çok kutupluluk tartışmalarına, konuyla ilgili son yıllarda gündeme gelen farklı fikirlere, Rus dış politikasında çok kutuplu söylemin gelişim sürecine, Primakov'un oluşturduğu söylem ve Vladimir Putin'in konuya ilişkin açıklamalarına yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Rusya'nın çok kutuplu söylem çerçevesinde yürüttüğü dış politikası Doğu Akdeniz politikaları bağlamında incelenmektedir. Bu bölümde Doğu Akdeniz bölgesinin Rusya için önemi ve bölgedeki amaçları tespit edilmiştir. Rusya'nın bölgedeki konumunu güçlendirmenin en etkili araçları olan enerji politikaları ve savunma işbirliği incelenmiştir. Ayrıca Rusya'nın bölgede sert güç imajını yıkmak için yürüttüğü yumuşak güç politikalarına da yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, Rusya'nın son yıllarda bölgedeki en önemli ortaklık olarak görülen EastMed projesine katılan ülkelerle ilişkileri incelenmiştir. Rusya EastMed boru hattı projesini, Avrupa'ya enerji sağlayacağı için rakip olarak görmektedir. Son bölümde Rusya'nın EastMed projesi dışında kalan Doğu Akdeniz ülkeleri -Suriye, Lübnan, Mısır ve Türkiye- ile ilişkileri incelenmiştir. Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarının öne çıkan özelliği bölge ülkeleriyle çeşitli alanlarda işbirliği geliştirerek konumunu güçlendirmek olduğundan, bu alandaki politikalarını, hedeflerini ve sınırlarını belirlemek için ikili ilişkilerin incelenmesi önem arz etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUTUPLULUK KAVRAMLARI

1.1 Uluslararası Sistemin Yapısı/Kutupluluk Kavramları

Uluslararası ilişkilerin başat teorilerinden realizm çerçevesinde tartışılan güç dengesi (balance of power) politikası, güçlü devletlere karşı iş birliğini öngörmektedir (Morgenthau, 1948:125-130). Özellikle realist teorisyenlerin savunduğu üzere uluslararası sistemin yapısını belirleyen temel unsur, gücün devletler arası dağılımı, yani “Güç Dengesi” olgusudur (Kaplan, 1957:685).

Neo-realistler uluslararası sisteminin anarşik olarak tanımlamıştır. Devletlerin iç politikalarında ve kapasitelerinde değişimler gözlemlenmekte ancak sistem içinde benzer davranışlar sergilemektedir. Devletler anarşik bir yapı içerisinde güvenliklerini sağlamaya, güç olanaklarını korumaya ve artırmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda uluslararası arenada devletlerin öncelikli amacı hayatta kalmaktır. Uluslararası arenada otorite eksikliğinden dolayı devletlerin güvenlik kaygıları süreklilik arz etmektedir. Realist teoriye göre, her zaman var olan bu durumda, uluslararası politikanın ana aktörleri olarak kabul edilen devletler arasında çatışma kaçınılmaz ve doğaldır. Anarşik yapıda devletlerin güvenliğini sağlamanın birçok yöntemi vardır, bunlardan biri tehdidi aynı kaynaktan algılayan devletlerle ittifaklar kurarak “güç dengesi” mekanizması ile güvenliklerini sağlamaktır. Kenneth Waltz “Güç dengesi” olgusunun uluslararası sistemin birincil özelliği olduğunu ifade etmiştir. Neo-realist teorinin temsilcilerinden olan Waltz, klasik realistlerin aksine, uluslararası yapının çatışmacı özelliğinin insan doğasından değil uluslararası politikanın rekabetçi ve uluslararası yapının anarşik doğasından kaynakladığını savunmuştur. Uluslararası sistemde devletlerin güvenliğini korumaya yönelik politikalar anarşi ile sınırlıdır. Her devletin stratejisi başka bir devlete bağlı olduğundan, devletler davranışlarını sınırlamak zorundadır. “Güç dengesi” bu stratejilerin sonucu ortaya çıkmaktadır (Waltz,1979).

Güç dengesi, uluslararası sistemde kaç kutup olacağını belirler. Yapısal gerçekçilere göre, uluslararası sistemin yapısını kutupluluk çerçevesinde belirlemek için, sistemde kaç tane güç olduğuna ve bunlar arasındaki güç dağılımına bakmak gerekir (Binnendijk, 1999: 7-14). Buna göre, sistem tek, çift veya çok kutupludur. Tek kutuplu bir sistemde yalnızca bir hegemonik güç, iki kutuplu bir sistemde iki büyük güç ve çok kutuplu bir sistemde ikiden fazla güç merkezi vardır (Waltz ,1979). Tek kutuplu sistemdeki hâkim güç, askeri, ekonomik, kültürel ve diğer güç faktörlerini etkin bir şekilde elinde tutar. Üstelik tek kutuplu sistemdeki hâkim güç, uluslararası

sistemin kurallarını belirleyen, devletler arası ilişkilere yön veren ve kendi gücünün etkisiyle diğer devletleri bu kurallara uymaya zorlayabilen bir konumdadır. İki kutuplu sistemde bu güç iki devlet arasında dağılır. Çok kutuplu sistem ise ikiden daha fazla güçlü devletlerin yer aldığı bir sistemdir (Kaplan, 1957: 693).

Kenneth Waltz'a göre uluslararası sistem, gücün el değiştirmesi veya tek güce karşı diğer devletlerin kurdukları ittifak ilişkilerinin bir sonucu olarak değişebilir. Bu nedenle neo-realizme göre tek kutupluluğun sürdürülebilmesi mümkün değildir. Waltz, ABD'nin gücünü dengelemek için büyük güçlerin ortaya çıkacağını ve bu devletlerin Almanya, Çin, AB ve Rusya Federasyon'u (bundan böyle Rusya) olduğunu iddia etmiştir (Waltz, 1993: 75-76).

Yapısal gerçekçilik teorisi tarihsel olarak uluslararası sistemi farklı dönemlerde farklı yapılar olarak sınıflandırmıştır. Yapısal gerçekçiler tarafından 1776 öncesi dönem çok kutuplu, Amerikan Devrimi sonrası dönem Fransa ile Büyük Britanya'nın paylaştığı iki kutuplu dönem, Kırım Savaşı ve I. Dünya Savaşı arasındaki dönem iki kutuplu, yirminci yüzyılın başından II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadarki dönem ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, SSCB, Japonya'nın başını çektiği çok kutuplu, Soğuk Savaş dönemini ABD ve Rusya'nın paylaştığı iki kutuplu sistem olarak tanımlanmıştır (Wagner, 1993:7). Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası sistem, ABD'nin başını çektiği tek kutuplu bir yapıya dönüşmüştür. Ancak 11 Eylül olayları nedeniyle ABD dış politikasının sarsılması ve başta Çin olmak üzere farklı devletlerin ekonomik büyümesi gibi etkenler, uluslararası sistemin tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçişine ilişkin tartışmaları başlatmıştır. Vladimir Putin'in sistemin yapısı hakkındaki söylemleri, uluslararası arenada çok kutuplu tartışmaları ateşleyen bir başka faktör olmuştur. Bu bağlamda tartışılan farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre, ABD'nin 21. yüzyılın ilk on yılında 130'dan fazla ülkede 752 askeri üsse sahip olması (Uzer, 2013: 72), teknoloji alanında lider konumu, çeşitli ülkelerdeki kamu diplomasi ve dünya siyasetine yön verme konusundaki etkinliğinden dolayı, diğer ülkelerin en azından yakın tarihte ABD'yi yakalamalarının zor olacağını göstermektedir. Başka bir görüş, diğer ülkelerin (Çin, Rusya gibi) iş birliği yaparak ABD'nin gücüne rakip olacağını ve sistemin iki kutuplu veya çok kutuplu hale geleceğini öne sürmektedir (Titarenko., Petrovski 2015: 25). Kuşkusuz dünyanın çok kutupluluğa dönüşümünün en önemli göstergelerinden biri, Rusya'nın 2000'li yıllardan itibaren aktif hale gelen dış politikasıdır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın uluslararası arenadan çekilmesi, tek kutuplu yapının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Putin iktidarı ile Rus dış politikasında güçlenen çok kutuplu söylem, farklı alanlarda kendini göstermektedir. Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki aktif dış

politikasının da uluslararası yapının çok kutuplu hale gelmesi ile mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

Kutupluluk tartışmalarının ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri, ABD hegemonyasını sarsacak somut olayların yaşanmasıdır. 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki ABD büyükelçiliklerine yönelik terörist saldırılar, 11 Eylül olayları, ABD'nin Afganistan ve Irak'a müdahalesinin dünya kamuoyunda eleştirilere neden olması, tek kutuplu dünyanın çöküşünün bir işareti olarak algılanmıştır (Dural, 2012: 312).

Rusya Dışişleri eski bakanlarından Yevgeniy Primakov'a göre ABD'nin dünya liderliğini kaybettiğini ve uluslararası sistemin çok kutuplu hale geldiğini gösteren birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan biri ekonomik göstergelerdir. 2019 yılında Çin dünya GSYH' sinin %17,31'ini paylaşıırken, bu oran ABD'de %15,9'dur (Statista, United States; China, 2021). Diğer bir faktör, sermaye yatırımlarındaki değişikliklerdir. Gelişmekte olan ülkelerin mali kaynakları artık dünyanın farklı bölgelerine yatırım yapmaktadır. Örnek olarak, 2010 yılında Çin'in otomobil markası Geely, Amerika'nın Ford markasının bir parçası olan İsveç markası Volvo'yu satın almıştır. Satışın değeri 1,8 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında ise Hindistan şirketi Indian Tata Motors, İngiliz otomobil şirketi Jaguar ve Land Rover'ı 2,3 milyar dolar karşılığında satın almıştır (Hurriyet, 27.03.2008).

1991, 1994, 1996 ve 1997 yıllarında tartışmalı bölgelerde Çin ile Rusya arasında imzalanan sınır anlaşmaları, iki ülke arasındaki iş birliğinin güçlendiğinin bir göstergesidir (Denker, Karakurt 2002: 3). Ayrıca Rusya ve Çin arasında özellikle Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) bünyesinde önemli ortaklıklar imzalanmış ve karşılıklı askeri, enerji, ekonomik ve kültürel ilişkilerde büyük ilerleme sağlanmıştır. İki ülke arasındaki yakınlaşma, ABD'ye karşı dengeleme özelliği taşıdığı için kutuplaşma tartışmalarını etkilemiştir.

ABD'nin desteklediği “Renkli Devrimler” de kutupluluk tartışmalarına neden olan önemli gelişmelerdir. Bu devrimler, Batı yanlısı liderlerin Rusya'nın "arka bahçesi" olarak bilinen devletlerde iktidara gelmesini destekleyen stratejileri içermektedir. Renkli Devrimler, 2003'te Gürcistan'da Gül Devrimi, 2004'te Ukrayna'da Turuncu Devrim ve 2005'te Kırgızistan'da gerçekleşen ve nispeten daha şiddetli olan Lale Devrimleridir. Bu devrimlerin başarısızlığı 2014 Ukrayna kriziyle açıklanabilir. Ukrayna seçimlerinde Rusya ve Batı yanlısı liderler arasındaki rekabet sonucu gerilen ilişkiler, 2014 yılında Rusya ile Ukrayna arasında bir çatışmaya yol açmıştır. Rusya'nın Kırım'ı ihlaline neden olan çatışma, ABD'nin Ukrayna'nın iç politikasına

müdahale edemediğini göstermiştir. Bunlar, uluslararası sistemin tek kutupludan çok kutupluya dönüşümünün ilk işaretleri olarak gösterilebilir.

Kutupluluk tartışmaları *hegemonya* kavramı çerçevesinde de değerlendirilebilir. Uluslararası sistemde hegemonik gücün varlığı tek kutuplu bir dünyaya işaret eder. ABD hegemonyasının zayıflaması çok kutupluluk tartışmalarını hızlandırmıştır. Ekonomik ve siyasi gücün ötesinde, söylem açısından hegemonyanın özelliklerine bakmak gerekir. Gramsci'nin tanımladığı "hegemon"un bariz özelliği, uluslararası sistemdeki siyasi ve ekonomik yönelimin ana aktörü olmanın yanı sıra, bir başka kilit nokta diğer dünya devletlerinin ve toplumlarının güç tatbik edilmeden hegemonu kendi rızalarıyla kabul etmeleridir (Gramsci,1971: "Selection from the Prison Notebook", ed and trans: Hoare., Nowell Smith). ABD bu rızayı özellikle 11 Eylül olayının ardından Irak'a müdahale sırasında kaybetmeye başlamıştır. Bu nedenle, ABD hegemonyasının sarsılmasının önemli nedenlerinden biri, dünya halklarının onun hakkında giderek daha fazla olumsuz düşüncelere sahip olmasıdır.

Kutuplulukla ilgili bir başka görüş ise küreselleşme ile bağlantılıdır. Alexander Dugin'e göre, küreselleşme, farklı medeniyetlerin ve devletlerin aynı düzeyde diyaloga veya iş birliğine sahip olmasına imkân tanımamaktadır. Küreselleşen dünyada sadece liberal demokrasi, bireycilik, serbest piyasa ve insan hakları gibi ideolojiler öne çıkmakta ve bu çerçevede tüm dünyayı şekillendirmektedir. Dolayısıyla bu yapı tek kutupludur. Alexander Dugin'e göre Richard Haass gibi küreselleşme savunucularının, mevcut uluslararası sistemin kutupsuz olduğunu iddia etmedeki amaçları, nesnel durumu gizlemek ve tüm dünyanın tek tip Batı modelini kabul etmesini sağlamaktır (Dugin, 2011: 85). Dugin'in görüşü, çok kutupluluğu küreselleşmeye alternatif olarak kabul etmekte ve farklı medeniyetlerin hâkim Batı medeniyetinin baskısı altında yok olmasının engellenmesi gerektiğini savunmaktadır (Dugin, 2011: 87).

Küreselleşmeyle ilgili tam tersi görüşü savunanlar da vardır. Küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte devletler ile devlet dışı aktörler arasındaki etkileşim ve karşılıklı bağımlılık artmakta ve bu durum sadece hâkim güçler arasında değil, gelişmekte olan ülkeler arasında da yaşanmaktadır. Dolayısıyla farklı düzeylerde gücün merkezde toplanması yerine dünya genelinde farklı güçlerin ortaya çıkması sağlanmaktadır. Ortaya çıkan güçlerin kendi aralarında çıkar çatışması yaşamayacağı kesinlik arz etmese de bu durum çok kutupluluğun oluşumunu beslemektedir (Kürkçüoğlu, 1998: 69). Bu görüş, küreselleşmenin çok kutupluluk üzerindeki etkisinin daha olumlu yönlerine dikkat çekmiştir. Nitekim yaşadığımız dönemde

küreselleşmenin AB, Rusya ve Çin gibi aktörlerin yükselişine neden olduğu ve çok kutupluluğu beslediği görülmektedir.

Realist teoriye göre, uluslararası sistemin yapısını belirleyen başat aktör devlettir. Ancak Soğuk Savaş sonunda küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte ekonomik liberalleşme neticesinde sistemdeki çok uluslu şirketler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları gibi devlet dışı aktörlerin de uluslararası yapıyı etkileyebileceği ortaya çıkmıştır. Joseph S. Nye, Robert O. Keohane, John W. Burton gibi liberal teorisyenler küreselleşme ile birlikte uluslararası yapının belirleyicisinin güç ilişkilerinin aksine bu aktörlerin karşılıklı etkileşimleri ve birbirlerine bağımlılık ilişkilerinin sonuçları olduğunu savunmaktadır. Ancak uluslararası yapıya baktığımızda siyaset ve ekonomide devletler arası ilişkileri etkileyen en önemli gücün hala devlet olduğunu görürüz. 1980'lerden itibaren küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte devletin uluslararası yapıdaki etkin gücünün geri çekileceği ve devlet dışı aktörlerin ön plana çıkacağı öngörülmüştür. Ancak yine de sistemin yapısını belirleyen aktörler ABD, Japonya, Fransa, Almanya, Çin ve Rusya gibi güçlü devletler olduğu görülmektedir. Bu güçlü devletlerin çok kutuplu bir dünyanın inşasında aktif bir rol oynaması ve bu etkinin giderek ivme kazanması beklenmektedir.

1.2 Rus Dış Politikasında Çok Kutupluluk Söylemi

Son yıllarda çok kutupluluk söylemi Rus dış politikasında önemli bir yer edinmiştir. Bunun nedeni, somut olayların yanı sıra Rusya'nın zengin devlet geleneği, tarihi kodları, nükleer güç oluşu, dünyanın en büyük yüz ölçümüne ve zengin enerji kaynaklarına sahip olması sebebiyle tek kutuplu bir dünyaya razı olmamasıdır. Bir diğer nedeni Rusya Federasyonu'nun kendisini SSCB'nin halefi olarak görmesidir. Uzun yıllar ABD gibi güçlü bir devletle rekabet eden SSCB, dünyanın iki kutuplu bir sisteme sahip olmasını sağlamıştır. Kuşkusuz bugün Rusya bu tarihi deneyimlerin etkisi altındadır. Rusya'nın, ABD ve Çin gibi güçlü devletlere kıyasla teknolojik ilerlemenin gerisinde kalması, ekonomik büyümesinin yavaşlaması, nüfusunun azalması, Vladimir Putin yönetimine karşı artan memnuniyetsizlik gibi sorunları olsa da coğrafi olarak dünyanın en büyük ülke oluşu, enerjisi ve askeri-teknolojik gücü nedeniyle uluslararası arenada oyun kurucu olduğunu iddia etmektedir.

Rusya'nın güvenlik algısında ayakta kalabilmek için askeri bir güç olmanın gerekliliği, dünya meselelerinde rol oynama ve uluslararası arenada yön verme zorunluluğu, Büyük Petro'nun imparatorluğunu yaklaşık 300 yıl önce Avrupa'ya (St. Petersburg) taşımasıyla ortaya

çıkılmıştır (Graham, 2019). Kuşkusuz Rusya'nın çok uluslu yapısı nedeniyle ülkeyi bir arada tutma ve güçlü bir devlet olma arzusu kaygılarla çevrili güvenlik algısını pekiştirmiştir. Tarihsel süreçte Rusya, ülke içinde sıkı kontrol sağlamak, sınırlarda tampon bölgeler oluşturmak ve rakip güçler koalisyonunun ortaya çıkmasını engellemek için dengeli politikalar izleyerek ulusal güvenliğini korumayı başarmıştır (Graham, 2019). Dolayısıyla Rusya'nın çok kutuplu dünya söyleminin güçlenmesinin temel nedenlerinin, aktif bir dış politika izleyerek uluslararası arenada yer alma, güçlü bir devlet yaratma ve buna bağlı olarak ulusal güvenliğini sağlama ile ilgili olduğu söylenebilir.

Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası alanda bir durgunluk dönemi yaşamış, sonrasında petrol fiyatlarındaki ani yükselişle paralel olarak Vladimir Putin'in iktidara gelmesi Rus dış politikasında köklü değişikliklere yol açmıştır. Ayrıca, Rusya, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgalini bir güvenlik tehdidi olarak karşılamış ve müdahaleyi uluslararası hukukun ihlali olarak algılamıştır. NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerini de bünyesine katarak genişlemesi, Gürcistan ve Ukrayna'nın örgüte katılma ihtimali, Rusya ile Batı arasındaki gergin ilişkilerin daha da kötüleşmesine neden olmuştur.

Rusya için stratejik öneme sahip Doğu Avrupa'da NATO'nun varlığı bir güvenlik tehdidi anlamına gelmektedir. Rusya'nın dış politikasında daha faal hale gelmesi NATO genişlemesiyle sık sık ilişkilendirilmektedir. Rusya için uluslararası sistemin tek kutuplu doğası adaletsizdir ve Batı hegemonyası diğer tüm medeniyetlerin yıkılmasına neden olmaktadır. Sistemin şekillenmesinde farklı devletlerin kültürleri ve çeşitli ilişkiler rol oynamalıdır, aksi takdirde ABD adaletsiz bir dünya düzeni inşa etmeye devam edecektir.

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Fukuyama'nın yayınladığı "*Tarihin Sonu*" (*The End of History and the Last Man*) adlı çalışmada yeni döneme -ABD tarafından da desteklenen- "Yeni dünya düzeni" adı verilmiştir (Fukuyama: 1992). Söylem, SSCB liderliğindeki komünist / sosyalist bloğun düşüşünü ve tüm dünyada tek bir politik / ekonomik sistemin varlığını öngörüyordu. Ancak 11 Eylül'den sonra "Batı sonrası dünya düzeni" olarak tanımlanan ve Batı'nın hegemonyasına karşı çok kutupluluğu savunan Rusya, Çin, Hindistan ve diğer güçlü devletler, yeni bir uluslararası sistemin inşasını düşünmeye başlamıştır. Bu inşa sürecinde aktif rol oynayan Rusya Federasyonu, çok kutupluluk söylemi çerçevesinde Ortadoğu, Doğu Akdeniz ve Latin Amerika gibi bölgelerdeki ülkelerle yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler kurma fırsatı bulmuştur (Alım, 2019: 54). Bununla birlikte Rusya, uzun süredir etki alanlarına sahip olduğu Post-Sovyet ülkelerle işbirliğini sıkılaştırmaya başlamış ve bu topraklarda etkisini artırmıştır.

SSCB'nin çöküşü uluslararası sistemde güç boşluğu yaşanmasına neden olmuş ve uluslararası yapıda var olan dengelerin köklü bir değişime sebep olması beklenmiştir. Bu durumun dünyada bir kaos yaratmasını önlemek için Soğuk Savaş'ın galibi ABD ve müttefiki AB'nin Rusya'nın ekonomik kalkınması için çeşitli yardımlar yapacağı öngörülmüştür. Ancak Rus kamuoyuna göre bu gerçekleşmemiş, aksine Rusya'nın doğal kaynaklarından yararlanma ve Rusya'yı yok etme girişiminde bulunulmuştur (Novoselov, 2016: 84).

Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin yönetiminde Rusya ile Batı arasında yakınlaşma yaşanmış, ancak bu kısa sürmüştür. Bu dönemde Rusya-Batı arasındaki ilişkilerde iyileşme nedeniyle liberal Atlantikçi görüşler Rus dış politikasına hâkim olmuştur. Ancak ABD ile yaşanan sorunların ardından Rusya'nın Batı ile Doğu arasında dengeli bir dış politika yürütmesi gerektiğini savunan görüşler öne çıkmıştır. Primakov'un 1998'de Dışişleri Bakanlığı'na getirildiği dönemde liberal unsurlar göz ardı edilmiş ve reel politik strateji izlenmeye başlanmıştır (Mankoff, 2009: 5). Rusya'nın dış politikasındaki değişikliğin nedeni, NATO'nun tarihsel olarak Rusya'nın ulusal güvenliği açısından kritik öneme sahip bir bölge olarak gördüğü Doğu Avrupa'da etkinliğini artırmasıydı. Bu bağlamda Rusya dış politikasındaki çok kutuplu söylem daha yüksek sesle ifade edilmeye ve bunun sonucunda ise Çin ve Hindistan gibi yükselen güçlerle birlikte daha net ve birçok alanda iş birliğini güçlendiren politikalar izlenmeye başlanmıştır.

Alexander Dugin, Rusya için çok kutuplu bir dünyanın inşası amacıyla ilkeler belirlemiştir (Dugin, 2011: 93). Bu ilkeler, her şeyden önce, özellikle tek bir politik ve ekonomik yapının (Batı modeli) tüm dünyayla uyumlu olduğu fikrini yıkmak ve karşı teoriler geliştirmek için teorik çerçeve oluşturmayı amaçlamaktaydı. Buna göre, bölgesel entegrasyonun önemli olduğunu, tek bir devletin gücünün herhangi bir kutup oluşturmak için yeterli olmadığını ve bu amaçlar doğrultusunda bölge devletlerinin iş birliğine ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir (Dugin, 2011: 94). Dugin'in çok kutuplu bir dünyanın varlığı için belirlediği bir diğer ilke, potansiyel kutupların uluslararası sistemde kendi aralarında örgütlenmesi gerekliliğidir. Kutuplardan biri olarak Rusya'nın Çin, Hindistan, AB, İslam dünyası, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri ile ilişkileri son derece önemlidir. Dugin'e göre ülkeler arasında iş birlikleri tek kutuplu dünya düzenine karşı mücadeleyi güçlendirecektir (Dugin, 2011: 94). Dugin, Rusya'nın orta ve uzun vadedeki stratejik ortaklarını Çin, İran, Hindistan, Arap dünyası, Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye olarak görmektedir. Bu ülkeler için ABD baskısından kurtulmaya çalışmak, çok kutuplu bir yapı oluşturmak adına önemlidir (Dugin, 2011: 94).

Ayrıca Dugin'e göre uluslararası organizasyonları geliştirmek ve yenilerini yaratmak gerekmektedir. ŞİÖ ve BRİCS bu örgütlenmelere iyi örneklerdir. Uluslararası örgütler ABD, NATO ve küreselcilerin müdahalesi olmaksızın askeri, ekonomik ve enerji güvenliğini garanti eden bölgesel stratejik bloklara dönüştürülmelidir. Bu dönüşüm Avrasya bölgesinin bütünleşmesi ve güvenliğinin sağlanması açısından önemlidir. Rusya'nın Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ile işbirliği yapması son derece önemlidir. Sadece Asya değil, Avrupa ülkeleri de özellikle Moskova-Brüksel eksenini bu açıdan önemli görmektedir. Dugin, Rusya'nın ABD ekseninden giderek uzaklaşan ve Avrasya ülkeleriyle, özellikle Rusya ile yakınlaşan Türkiye ile ilişkilerine dikkat edilmesini önermektedir (Dugin, 2011: 95).

1.3 Primakov Doktrini

Bir dönem başbakanlık, dışişleri bakanlığı, Rusya Dış İstihbarat Teşkilatı eski başkanlığı da yapan Rus siyaset bilimci Maksimovich Primakov, Rus dış politikasında çok kutupluluk söyleminin mimarı olarak bilinmektedir (Ria Novosti, 29.10.2014).

1996-1998 yılları arasında Boris Yeltsin tarafından dışişleri bakanı olarak atanan Primakov, özellikle NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesini protesto ederek ABD dış politikasına karşı çıkmıştır (İbrahimova, 23.03.2019). Rusya'da bu dönemde Yeltsin Batı yanlısı politikalarından vazgeçmiş, Batı ve Avrasya bölgeleri arasında dengeli bir politika savunmuştur. Kuşkusuz, Primakov bu dönemde çok kutupluluğu savunmada önemli bir rol oynamıştır. Soğuk Savaş'tan sonra Rusya, ABD ile uyumlu bir dış politika izlemiştir. Ancak Doğu Avrupa'daki olayların ardından Rusya'da ABD politikalarına karşı eleştirel sesler yükselmiş ve çok kutupluluk tartışmalarına zemin hazırlamıştır.

Primakov'a göre uluslararası sistemin tek kutuplu modeli, dünyadaki siyasi ve ekonomik merkezler arasında iletişimi engellemektedir. Dünyanın tek bir merkezden yönetilmesi, ABD'nin yaptığı gibi dünyada baskıcı hegemonyanın yükselmesine neden olmaktadır. Primakov'a göre tek kutupluluk, ABD'nin baskıcı politikalarını desteklemek amacıyla tek taraflı olarak geliştirdiği doktrindir. Çok kutuplu yapı ise uluslararası resmi veya gayri resmi kuruluşlar (BM, G20 vb.) üzerinden diyalog yoluyla ortak çıkarlar çerçevesinde dış politikaları koordine edebilen çeşitli aktörlerin arenasıdır (İbrahimova, 23.03.2019).

Primakov Rusya'nın, tarihi ve entelektüel geçmişi, devasa doğal kaynakları ve güçlü silahlı kuvvetleri ile başka bir devletin liderliğinde ilerleyecek bir ülke olmadığını belirtmiştir.

Ancak yazar, II. Dünya Savaşı'ndan önce "düşman ittifaklar" tarafından yaratılan çok kutuplu bir dünya düzeni fikrine karşı çıkmıştır. Bugün ise ülkeler arasında ekonomik işbirliği ile kurulan karşılıklı bağımlılıklar sayesinde farklı kutuplar arasında geçmişte olduğu gibi koalisyon benzeri askeri ve siyasi ittifaklar kurmanın zor olduğunu belirtmektedir (Primakov, 2006: 135-136)

Primakov'a göre, devletlerin ekonomik ve siyasi bakımdan bütünleşmeleri ve işbirliği sayesinde çok kutuplu bir dünya mümkün olacaktır. Dahası Avrasya bölgesinde istikrar ve refahın sağlanmasının yolu Çin, Rusya ve Hindistan'ın stratejik ortaklığıyla mümkündür. Primakov'a göre bu işbirliği Çin ile Hindistan'ın yakınlaşmasına ve dolayısıyla büyük devletler arasındaki gerilimin azalmasına neden olacaktır (Goroxov, 2016: 11). Rusya, Çin ve Hindistan ile ilişkilerini Primakov'un öngördüğü gibi stratejik bir boyuta taşımasa da Rus dış politikasında ve uluslararası arenada çok kutupluluğu destekleyen en önemli yapılardan biri olan BRICS'i kurmayı başarmıştır. BRICS yapısı, Primakov'un doktrinini yansıtan çok kutuplu dünyanın savunucusu rolünü üstlenmiştir.

Primakov, Rusya için stratejik öneme sahip Hindistan ve Çin ile ilişkilerinde dikkatli olunması gerektiğini söyleyerek RIC (Russia, India, Chine) organizasyonundan bahsetmektedir (Primakov,2006: 27-35). Organizasyon 2006 yılında St. Petersburg Ekonomik Forumu çerçevesinde Rusya, Hindistan, Çin ve Brezilya'nın katılımıyla resmiyet kazanmıştır (Popova, 2008: 111). 2011 yılında ise Güney Afrika Cumhuriyeti birliğe katılmıştır. BRICS ülkeleri çok kutupluluk, uluslararası hukuk, eşitlik ilkesi, adalet ve demokratik dünya gibi konuları öne çıkarmıştır. Bu çerçevede uluslararası sorunların çözümlerinin sadece Batı üzerinden değil, çok taraflı politikalarla ve BM ilkeleri çerçevesinde üretilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Coning, 2015: 26-29, 31-35). BRICS platformunun temel prensibi "entegrasyonların entegrasyonu" dur. Her BRICS ülkesi kendi bölgelerinde liderdir, buradaki amaç bu lider ekonomilerin birbirleriyle işbirliğini genişletmektir (Popova, 2008: 113).

Rusya, 2015'ten beri BRICS ülkeleri için alternatif bir finansal sistem oluşturma konusunu tartışmaktadır. Önerilerden biri kripto para birimi kullanılmasıdır. Kuşkusuz Rusya'nın bu çabasının amacı, ABD için bir avantaj, diğer devletler için dezavantaj olan ABD öncülüğündeki dolar temelli para sistemini yıkmaktır. Bu ve bu gibi önerilerin uygulanmasıyla finans kuruluşlarının bir kısmı bile kademeli olarak dolar kullanımını azaltmaya başlarsa bu, dünya genelinde ekonomik ve siyasi açıdan çok büyük değişiklere neden olacaktır (Popova, 2008: 113).

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 9. BRICS zirvesindeki önerileri, BRICS tahvil fonunun kurulması, ulusal para birimlerinin kredilerine hızlı ve kolay erişim ve BRICS ülkelerinin sermaye piyasalarının entegrasyonu ihtiyacıyla ilgiliydi.

Tek kutuplu bir dünyanın çok kutupluluğa dönüştüğü bu dönemde BRICS, yeni jeopolitik düzende güç dengesini etkileyebilecek küresel bir aktör konumundadır (Leonova, 2015: 25). BRICS uluslararası organizasyonu, çok kutuplu politikalara katkısı açısından kurucu üyesi olduğu Rusya için son derece önemli bir uluslararası yapıdır.

Rusya, BRICS ülkelerinin yanı sıra dünyanın farklı bölgelerinde de etkili olmayı planlamaktadır. “Bild” dergisinin 5 Ocak 2016’da yayınlanan röportajında “ABD başkanının Rusya hakkındaki sözlerini bölgesel bir güç olarak nasıl algıladınız?” sorusuna Putin, “Rusya hakkında bölgesel bir güç olarak konuşursak, önce hangi bölgeden bahsettiğimize karar vermeliyiz” diye yanıt vermiştir (Kremlin, 12.01.2016). Sonuç olarak Rusya, çok kutuplu söylem çerçevesinde sadece Sovyetler Birliği’nin etki alanlarında değil, dünyanın birçok bölgesinde var olmak ve etkinliğini artırmak gibi bir strateji izlemektedir. BRICS örneğinde olduğu gibi, farklı bölgelerde faaliyet göstermek Rusya adına çok kutuplu bir dünyanın inşası için son derece önemlidir.

Primakov'un Çin ve Hindistan gibi ülkelerle stratejik işbirliği öngören çok kutupluluk anlayışı Avrasya bölgesine odaklanmıştır. Putin döneminde Rus dış politikasında çok kutupluluk, Primakov'un oluşturduğu kavram temelinde devam etse de daha çok Batı ile Avrasya arasında denge politikaları temelinde şekillenmiştir. Çünkü ABD ile ilişkileri bozmak istemeyen Hindistan ve Çin ile stratejik işbirliği kurmanın zor olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Putin, sağlam ittifaklar yerine yumuşak dengeleme politikalarını tercih etmektedir. Güç dengesinin kırılan olduğu mevcut konjonktürde Rusya, bu durumu kendi lehine çevirerek uluslararası arenada, mümkün olan her ülke ile pragmatist ilişkiler geliştirerek hareket alanını genişletmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesindeki etkin dış politikasının arka planında da çok kutuplu dünya söyleminin olduğu görülmektedir. Rus dış politikasında çok kutupluluk söylemi, Rusya'nın farklı bölgelerde etkinliğini artırması ve eski gücünü yeniden kazanması için hayati önem taşımaktadır. Doğu Akdeniz, Arap baharı ile meydana gelen güvenlik sorunları ve son yıllarda enerjinin keşfedilmesiyle güçlü devletlerin odak noktası haline gelmiştir. Çok kutuplu söylem çerçevesinde uluslararası arenada daha fazla nüfuz sahibi olmayı hedefleyen Rusya'nın bölgedeki varlığı göz ardı edilemez.

1.4 Vladimir Putin ve Rus Dış Politikasında Çok Kutupluluk Söylemi

Yeni kurulan Rusya Federasyonu, 1990-2000 arası dönemde uluslararası sistemde arka plana itilmiştir. Bu dönemde uluslararası arenada pek çok konu ABD ve müttefikleri tarafından Rusya'nın çıkarlarına aykırı olarak yönetilmiştir. Rus kamuoyuna göre bu sürecin uluslararası ölçekte olumsuz sonuçları olmuştur. Rusya'nın zayıflaması tek kutuplu bir dünyanın, yani "adaletsiz bir dünyanın" ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak Rusya her zaman "tarihin arka bahçesine" itilebilecek bir ülke olmadığına inanmıştır (Novoselov, 2016: 83-84).

Soğuk Savaş sonrası dünya gelişimde dengesizlik, ülkelerin refah seviyeleri arasındaki orantısızlık, kaynak mücadeleleri, ticaret pazarlarına erişim mücadeleleri ve ulaşım arterleri üzerindeki kontrol gibi sorunlar, küresel ve bölgesel istikrarsızlığın artmasına neden olmuştur. Balkanlar'da başlayan savaş, ABD'nin Irak ve Afganistan'a müdahalesi ve yoğunlaşan terörizm, tek kutuplu dünyanın olumsuz yanını yansıtmaktaydı. Ortadoğu ve Afrika'da yeni bölgesel silahlı çatışmaların ortaya çıkması, Batı Avrupa ülkelerinde iç siyasette yaşanan istikrarsızlık ve göç sorununun neden olduğu ciddi ekonomik sorunlar, AB'nin bile bütünlüğünün sorgulanmasına neden olmuştur (Novoselov, 2016: 84). Rus kamuoyunda dünyadaki sorunların nedeninin ABD hegemonyasının dünyayı tek kutuplu bir yapı çerçevesinde kontrol etme arzusu olduğuna dair yaygın bir "inanç" vardır.

1991-1996 yılları arasında görev yapan Rusya'nın ilk Dışişleri Bakanı Andrey Kozırov döneminde çok kutuplu söylem anlayışı, dünya yönetiminde ABD ile ortak hareket edilmesi gerekliliğine dayanıyordu. Kozırov, ABD'nin uluslararası sistemi tek başına yönetmesinin mümkün olmadığını söyleyen ilk Rus politikacılardan biridir. Kozırov'a göre uluslararası meseleler öyle bir hale geldi ki, tek bir güç değil, çok taraflı bir zeminde çözüm üretilmesi gerekmektedir (Kozırev, 1994: 63). Primakov döneminde çok kutupluluk söylemi farklılaşmış ve ABD gücünün dengelenmesi gerektiği fikri öne çıkmıştır. Böylelikle Vladimir Putin'in, Rusya dış politikasını Primakov'un çok kutupluluk kavramı temelinde şekillendirdiği görülmektedir (Lo, 2015:43). Özellikle 1996'dan sonra Rusya'da ekonomik kriz derinleştğinde, Batı'nın Rusya'ya beklenen desteği sağlamaması sonucu Rus Dış Politikasında Batı yanlısı akımların etkisi azalmaya başlamıştır. Primakov döneminde Rusya, Batı ve ABD'yi dengeleyecek stratejiler oluşturup, Avrasya'ya yönelerek yakın çevresindeki çıkarlarını elde etmeye çalışmıştır. Bu dönemde Rusya'nın Çin ve Hindistan arasındaki işbirliğine rağmen, her iki ülkenin de Batı ile ilişkilerini tehlikeye atma konusundaki isteksizliği sonucu kurulmak istenen stratejik ilişkiler

gerçekleşmemiştir. Putin döneminden itibaren Rusya daha pragmatik ve gerçekçi dengeleme politikaları izlemeye başlamıştır (MacFarlane, 2008: 41-42).

Görüldüğü gibi Rusya'nın dış politikasında çok kutupluluk hakkında düşünceler Rusya Federasyonu'nun ilk kuruluşundan itibaren ortaya çıkmış, ancak Putin'in iktidara gelmesi ile güçlenmeye başlamıştır. Bu dönemde dünya genelinde enerji fiyatlarının yükselmesi, Rusya'nın gelirinin katlanarak artmasına neden olmuştur (Erik., Koşaroglu, 2016: 131). Putin hükümetinin kurulmasıyla birlikte Rusya Federasyonu, SSCB'nin dağılmasından sonra gücünü yeniden kazanmaya başlamıştır. Vladimir Putin, Rusya'nın Yeltsin döneminde zayıflamasına neden olan sebepleri ortadan kaldırarak "Güçlü Rusya" kurmaya çalışmıştır. Rusya'nın kimlik krizi, Çeçen Savaşı, ekonomide oligarkların varlığı gibi sorunların üstesinden gelen Vladimir Putin hükümeti dış politikaya ağırlık vermeye başlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Rusya'daki ekonomik ve sosyal yapı keskin bir şekilde değişmeye başlamıştır. Yeltsin döneminde ekonominin komünist bir yapıdan kapitalist bir yapıya dönüşme süreci, özelleştirmelerle birlikte Rusya ekonomisini olumsuz etkiledi. Bu dönemde Batı ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmak, dış politikanın en önemli hedeflerinden biriydi. Batı ile aniden ortaya çıkan yakınlaşma politikaları, liberal ekonomiye geçişin neden olduğu ekonomik krizlerle birleşerek Rus toplumunda tepki yaratmış, yabancılara karşı şüpheyi neden olmuş ve izlenen politikalara yönelik muhalefet artmıştır (Mankoff, 2009: 11). Bu nedenle, 1990'ların ortalarından beri, Rus seçkinlerinin Rusya'nın kendine özgü bir yol izlemesi ve bağımsız bir uluslararası aktör olma ideali konusunda hemfikir olduğu görülmüştür (Mankoff, 2009: 11-12). Dolayısıyla Rusya'nın her geçen gün zayıf düşmesi Rusya'nın "kendi yolunu" belirmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Yeni lider Vladimir Putin ulusal kimliği güçlendirmenin Rusya için son derece önemli olduğunun üstünde durarak, vatandaşların kendilerini bir ulus olarak görmelerinin, kendi tarihleri, gelenekleri ve değerlerine bağlı olmalarının esas gücü yaratacağını savunmaktadır. Vladimir Putin, Rusya kimliğinin kesinlikle Sovyet ideolojisini terk ettiğini, ancak aynı zamanda batı tarzı bir liberalizmin uygulanamayacağını savunmuştur. Putin, Rusya toplumunun başka ülkelerin, özellikle Batı medeniyetinin şablonlarıyla gelişme sağlayamadığını ileri sürmüştür. Ayrıca Putin, Rusya'nın tarihsel tecrübesine göre ulusal kimliklerin sabit olmadığı, zamanla değişebileceği ve empoze edilen kimlikler yerine farklı görüşlerin sentezlenmesinden oluşan kimliğin Rusya için en doğru olduğu sonucuna varmıştır. Dolayısıyla Neo-Slavofiller, Neo-Batıcılar, Devletçiler ve Liberaller birlikte çalışarak ortak fikir etrafında, ülkenin farklı kesimlerinin temsil edildiği kimlik

oluşturmalıdırlar. Rusya'nın iç politikasında görülen bu tür değişiklikler, dış politikaların yönünün belirlenmesinde kuşkusuz önemli bir rol oynamıştır.

Vladimir Putin hükümeti, iktidardaki ilk yıllarında Batı ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve hatta 2000-2003 yılları arasında aktif olarak NATO'ya katılma niyetinde bulunmuştur. Putin'e göre NATO, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin gücünü dengelemek için kurulmuştur. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği artık var olmadığından, Rusya'nın örgüte katılmaması için hiçbir neden yoktur. Elbette Batı'nın kabul etmediği öneri, gelecekte Rusya'nın dış politikasını etkileyecektir. Kimilerine göre bu öneri Rusya tarafından geleceğe yönelik bir plan niteliği taşıırken, kimilerine göre Batı'nın tutumu gerçekten Rusya'nın baskı altında hissetmesine ve güvenlik konusunda endişelenmesine neden olmuştur. Bush'un Anti-Balistik Füze antlaşmasından çekilmesi, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali, NATO'nun genişlemesi, Gürcistan ve Ukrayna'da gerçekleşen renkli devrimlerin ABD tarafından desteklenmesi, Rus dış politikasının daha da agresifleşmesine neden olmuştur. Rusya, ABD'nin Irak'a müdahalesine şiddetle karşı çıkararak, müdahaleyi uluslararası hukukun ihlali olarak algılamış ve söylemiyle ABD müdahalesini engellemeye çalışsa da sonuç olarak hiçbir etkisi olmamıştır. Ayrıca 2007 yılı itibarıyla NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerini bünyesine katması, gergin ilişkilerin daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Doğu Avrupa tarihsel olarak her zaman Rusya ile Batı Avrupa arasında stratejik olarak önemli bir bölge olmuş ve NATO'nun bu bölgedeki artan etkinliği Rusya için bir güvenlik tehdidi anlamına gelmiştir. Bununla birlikte Batı ve Rusya ilişkilerinde günümüze kadar devam eden çalkantılı dönem başlamıştır. Elbette Putin'in 2007'de Münih'te dünya düzeniyle ilgili konuşmasının bu döneme denk gelmesi tesadüf değildir. ABD ve NATO'nun tek taraflı eylemleri ve Doğu Avrupa ülkelerinin NATO bünyesine dahil edilmesine yönelik artan itirazlar, Rus dış politikasında çok kutuplu söylemin güçlenmesine yol açmış, 2008 yılında Gürcistan krizi, 2014 yılında Ukrayna krizi ve 2015 yılında Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi gibi çeşitli olaylar nedeniyle Rusya-Batı ilişkileri daha da bozulmaya başlamıştır.

Tsygankov'a göre Rusya, 11 Eylül saldırısından sonra ABD ile ortak hareket etmeye hazırdı, ancak Batı'nın merkezi örgütlenmelerini evrensel hale getirme talepleri Rusya'yı Batı'dan uzaklaştırdı. Rusya'nın Batılı olmayan devletlerle işbirliğini geliştirme isteği bu uzaklaşma sonucu ortaya çıkmıştır. Vladimir Putin, ortak güvenliği sağlamak için NATO ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) ile ilişkileri geliştirme çabalarının karşılık bulmaması üzerine 2007 Münih Güvenlik Konseyi'nde ABD merkezli tek kutuplu sistemi eleştirerek Rusya'nın Batı dışı ilişkilere öncelik vereceğinin altını çizmiştir (Tsygankov, 2012: 3).

Putin'in 9-11 Şubat 2007'de 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşması, ABD ve NATO aleyhindeki suçlamalar nedeniyle Soğuk Savaş ilanı olarak yorumlanmış ve yoğun tartışmalara neden olmuştur (DW, 10.02.2007). ABD'nin Çek Cumhuriyeti ve Polonya'ya yönelik füze kalkını projesine öfkelenen Putin, konuşmasında şunları belirtmiştir: *“Soğuk Savaş sonrasında öngörülen tek kutuplu dünya kendini gerçekleştirememiştir. Tek kutuplu dünya nedir? Tek egemenin, tek efendinin olduğu bir dünya demektir ve bunun demokrasiyle kesinlikle hiçbir ortak noktası yoktur. ABD, her yönden ulusal sınırlarının ötesine geçmiştir. Günümüz dünyasında, tek kutuplu dünyanın kabul edilemez olmasının yanı sıra, aynı zamanda imkânsız olduğu kanaatindeyim. Bundan daha önemlisi, model bizatihi kendisi kusurludur, çünkü doğası gereği modern uygarlık için ahlaki bir temeli yoktur ve olamaz”*. Putin'in Münih Konferansı'nda ABD'nin uluslararası politikalarına yaptığı sert eleştiriler, Rusya'nın güç mücadelesini hızlandırdığının bir göstergesi olarak algılanmıştır.

Vladimir Putin, uluslararası arenada güç kullanma tekelinin yalnızca BM'ye ait olduğunu, NATO ve AB'nin kararlarının BM ile eşit olamayacağını, aksi takdirde sorunların çözümünde çıkmazların yaşanacağını vurgulamıştır (Vikiteka, 2007).

Ayrıca, Vladimir Putin'in "Moskovskiye Novosti" gazetesinde yayınlanan çok kutupluluğa vurgu yaptığı "Rusya ve Değişen Dünya" başlıklı makalesinde, uluslararası sistemin güvenilirliğini sağlama sürecinde Rusya'yı dışlamanın mümkün olmadığı belirtmiştir (Moskovskiye Novosti, 27.02.2012).

Putin'in konuyla ilgili bir başka açıklaması, 15 Eylül 2015'te gerçekleşen BM Genel Kurulunun 70. Oturumunda ABD'nin sürdürdüğü istisnacı politikasını sona erdirmesi gerektiği şeklinde olmuştur. Putin, ABD'nin faaliyet alanının sınırlandırılması ve hiçbir katkısı veya etkisinin olmadığı uluslararası kuruluşların karar verici konumda olması gerektiğini belirtmiştir (Popova, 2008: 111).

Küreselleşmenin hızlanmasıyla devletlerin karşılıklı bağımlılığının ve dünya ekonomik krizinin olumsuz etkilerinin artması sonucunda küresel yönetim mekanizmalarında reform yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Rusya'da, ABD ile diğer gelişmiş ülkeler arasında yeni eşit ilişkiler kurulmasına daha fazla dikkat edilmesi, dünya toplumunda güvenlik ve ekonomik kalkınma gibi dünya sorunlarını çözmek için temelde farklı yaklaşımların gerekli olduğuna dair artan bir inanç vardır (Titerenko., Petrovski, 2015: 27).

Putin'e göre, uluslararası hukukun ve devlet egemenliğinin normatif değerler olarak şekillendiği ve hiçbir devletin diğerinin işlerine karışmadığı çok kutuplu bir uluslararası sistem inşa edilmelidir. Rusya, uluslararası sistemde tek bir hegemonik güç yerine çok sayıda güçlü devletin güç dengesi mekanizması sayesinde çok boyutlu ilişkilerin kurulduğu bir sistemin oluşumuna katkıda bulunmaktadır (Moskovskiye Novosti, 27.02.2012).

Rusya, ABD ve AB ile, 2014 Ukrayna Krizi, Rusya'nın Suriye'deki artan etkisi, ABD'nin çeşitli yaptırımlarla Kuzey Akım Projesi'nin inşaatına son verme çabaları gibi konular nedeniyle gergin ilişkiler sürdürmektedir. ABD ve uluslararası arenada yükselen güç olan AB, şüphesiz Rusya'nın aktif dış politikasından memnun değildir. Bu durum Rusya'nın dış politikada çok kutupluluk söylemini güçlendirmesine neden olmuştur. Rusya'nın çok kutuplu söylemlerinin Batı karşıtlığı üzerinden inşa edilmiş, zamanla bu karşıtlık katılaşmaya başlamıştır. Rusya'nın çeşitli alanlarda Batılı ülkelerle işbirliğine rağmen aralarında sürekli olarak çekişmeli durum vardır. Rusya'ya göre ABD ve AB'nin, Batı tipi sistem modelini tüm dünyada baskıcı bir şekilde kabul ettirerek diğer tüm uygarlıkları yok etme çabası vardır. Rusya ise söylem ve dünyanın çeşitli bölgelerindeki faaliyetleriyle bu duruma karşı çıkmakta, dünyada farklı güçlerin varlığının, çok kutuplu bir dünyanın inşası için son derece önemli olduğunu savunmaktadır. Rusya'nın birincil amacı, ulusal çıkarlarını yeniden tanımlamasının da etkisiyle kendisine etki alanı açabilecek bir uluslararası düzen kurmak olmuştur. Ancak MacFarlane, Vladimir Putin'in çok kutupluluk anlayışının 19. yüzyılın dengeleme politikalarından farklı olarak, "çeşitli güçlerin farklı merkezleri arasında yönetilebilir işbirliği" arayışı içinde olduğunu belirtmektedir (MacFarlane, 2008: 44). Bu doğrultuda Rusya dış politikasında askeri ortaklıklar ile inşa edilen katı dengeleme politikalarının merkezi rol oynadığı "güç dengesi" anlayışından ziyade, devletler arasında çeşitli alanlarda işbirliği geliştirerek "yumuşak dengeleme" anlayışına öncelik verildiğini gözlemliyoruz. Rusya, dış politikasında ittifaklara değil, stratejik işbirliği kurarak ekonomik ortaklıklara önem vermektedir. Rusya-Çin işbirliği basında zaman zaman çokça yer alsa da Rusya'nın amacı çok kutuplu söyleme uygun esnek bir ittifak oluşturmaktır. Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi ülkeler arasında ittifaklar kurmak maliyetlidir ve günümüzün uluslararası konjonktürüne uymamaktadır.

Rusya, ekonomik güç açısından ABD ve Çin gibi devletlerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre 2019 yılında ABD'nin GSYİH'sı 21,43 dolar, Çin'inki 14,34 trilyon dolar ve Rusya'nınki 1,7 trilyondolar olarak gerçekleşmiştir (IMF: GDP- United States; Russia; China). Ayrıca Rusya'nın, zayıf ekonomik altyapısı ve ekonominin enerji kaynaklarından elde edilen gelire aşırı bağımlılığı nedeniyle ABD ve Çin gibi gelecekte

dünyanın güç karakterini şekillendirecek yapay zekâ, biyo-mühendislik ve robotik gibi teknolojilere yatırım yapması beklenmiyor. Bu nedenle Rusya, daha aktif bir dış politika izleyerek uluslararası arenada yer almayı hedeflemektedir (Graham, 2019).

2000 yılında Putin hükümeti ile başlayan süreçte Rusya, aktif dış politika izleyerek uluslararası arenada farklı bölgelerde kendini göstermeye başlamıştır. Son yıllarda gerçekleştirdiği enerji keşfi ile önemli bir stratejik bölge haline gelen Doğu Akdeniz şüphesiz bu bölgelerden biridir. 2011 yılında Suriye'de patlak veren iç savaş nedeniyle, Rusya ile Suriye arasında Sovyetler Birliği döneminden miras kalan yakın ilişkilerin de etkisiyle Rusya, Doğu Akdeniz bölgesindeki etkisini artırma fırsatı bulmuştur. Rusya son yıllarda bölgede yaşanan güvenlik sorunlarının çözümünde aktif rol oynayarak ve Batılı devletlerin gücünü dengeleyerek statü kazanmaya çalışmaktadır. Suriye'deki iç savaşta oynadığı rolle bölgede önemli bir aktör haline gelen Rusya, başta enerji ve savunma olmak üzere çeşitli alanlarda bölge ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirip çok kutuplu bir dünyanın inşasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Doğu Akdeniz, sahip olduğu enerji kaynakları ile Avrupa'nın Rus enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltma fırsatı sunduğundan Batı ile Rusya arasında bir rekabet alanına dönüşmüştür. Dolayısıyla ekonomik gelirini ve siyasi gücünü önemli derecede enerji kaynaklarından sağlayan Rusya için, Doğu Akdeniz'de yeni oluşan güç dengelerini kendi menfaati doğrultusunda etkileyebilmesi önemlidir. Bu bağlamda kuşkusuz, dünyanın tek kutupludan çok kutupluya dönüşmesi, Rusya'nın uluslararası alanda hareket alanını genişletmesini sağlayacak önemli bir faktördür.

İKİNCİ BÖLÜM

RUS DIŞ POLİTİKASINDA DOĞU AKDENİZ'İN YERİ VE ÖNEMİ

2.1 Doğu Akdeniz ve Enerji Kaynakları

Doğu Akdeniz, önemli ticaret yollarını birbirine bağlaması nedeniyle stratejik öneme sahip bölgedir. Yirminci yüzyılda Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları nedeniyle bu ticaret yollarının önemi katlanarak artmıştır. Bu nedenle Doğu Akdeniz bölgesi büyük güçlerin hedef noktası haline gelmiştir. Enerji alanlarına hâkim olmak ile küresel bir güç olmak arasında doğal ve yakın bir ilişki vardır. Bu bölgeye hâkim olacak güç dünyanın büyük bir kısmında etkili olacaktır (Özdemir, 2018). Ayrıca bölge, uzun yıllardır devam eden Kıbrıs sorunu, Türkiye-Yunanistan uyuşmazlığı, İsrail-Filistin çatışması, Arap Baharı ve sonrası Suriye ve Libya'da yaşanan iç savaşlar ve MEB ile ilgili yaşanan gerginlikler nedeniyle tüm dünyanın odak noktasına haline gelmiştir.

Soğuk Savaş dönemi ve ABD öncülüğünde yaşanan tek kutuplu dünya sürecinden farklı olarak, son yıllarda uluslararası yapının giderek çok kutupluluğa dönüşmesi, farklı güçlerin yükselişi, özellikle stratejik olarak önemli bölgelerde güç dengesinin oluşumunun daha dinamik, değişken ve hassas olmasına neden olmuştur. Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının keşfedilmesiyle, devletler arasındaki deniz MEB alanlarıyla ilgili sorunlar, bölge dışı aktörlerin varlığı, enerji kaynaklarının keşfi ve işletmesi konusundaki işbirliği ile bölgenin stratejik önemi artmıştır. Bu durumda dış politikada çok kutupluluk gibi söylemlerle uluslararası arenada hedeflerini yüksek tutan Rusya için bölge önemli hale gelmiştir. Doğu Akdeniz, Rusya'ya güç dengelerini etkileyerek Avrupa'ya enerji arz güvenliğinin sürekliliğini sağlama ve Arap Bahar'ının getirdiği güvenlik sorunlarının çözümünde rol oynayarak bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştirme fırsatı sunmaktadır.

Enerji, sanayi devriminden sonra devletlerin gelişmesi için hayati önem kazanmıştır. Devletler için enerji, gelişme ve güvenlik konularının dışında uluslararası arenada güç kazanmanın bir yolu olarak görülmeye başlanmıştır. Hayati öneme sahip enerji kaynakları artık politik araç haline gelmiş, enerjiye ve enerji ulaşım koridorları üzerinde kontrol sağlamak, devletler için güvenlik ve güç meselesine dönüşmüştür. Doğu Akdeniz, son yıllarda keşfedilen hidrokarbon kaynakları nedeniyle bölgesel ve bölgesel olmayan aktörler için cazibe merkezi haline gelen bölgelerden biridir. Üstelik BP'nin yaptığı son araştırmalar dünyadaki enerji

tüketiminin petrolden doğalgaza kaydığını göstermektedir (BP: Annual Report 2018). Doğal gazla olan talebin arttığı günümüzde Doğu Akdeniz'in önemi bir kez daha hissedilmektedir.

Doğu Akdeniz bölgesinde, İsrail ve Mısır açıklarındaki Leviathan, Tamar ve Zohr sahalarında keşfedilen önemli doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Türkiye, Lübnan, Suriye, GKRY ve KKTC gibi bölgedeki diğer ülkeler potansiyel enerji rezervlerinin varlığı ile ilgilenmektedir (Özdemir., Hasan, 2018: 410). ABD Jeolojik Araştırma Merkezi tarafından 2010 yılında yayınlanmış rapora göre, Levant havzasında toplamda 1,7 milyar varillik petrol rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Doğu Akdeniz'in doğal gaz rezervinin ise 3,45 trilyon metreküp olduğu tahmin edilmektedir (Can, 31.12.2019). Doğu Akdeniz sahanlığındaki enerji rezervlerinin araştırılmasının ilk sonuçları 1999 yılında İngiliz Gaz Grubu'nun Gazze Denizi sahasındaki keşfiyle gelmiştir. Kısa süre sonra, ABD şirketi Noble Energy, İsrail kıyılarında faaliyete geçmiştir. Bölgedeki ilk büyük doğal gaz rezervinin, yaklaşık 280 milyar metreküp olduğu tahmin edilen İsrail'in MEB'i içinde olan Tamar sahasında bulunmuştur. 2010 yılında Noble Energy, 21. yüzyılın en büyük enerji keşfi olarak adlandırılan Leviathan gaz sahasında tahmini olarak 622 milyar metreküp doğal gaz keşfetmiştir. Kıbrıs adası çevresinde Afrodite sahasında 129 milyar metreküp, 2015 yılında İtalyan ENI şirket tarafından keşfedilen Mısır'ın Zohr sahasında 849 milyar metreküp olduğu tahmin edilmektedir (Can, 31.12.2019).

Avrupa Birliği, Akdeniz bölgesindeki entegrasyon politikalarına önem verip bölgeyi özellikle enerji sektöründe AB'ye bağlamayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda düzenlenen 1995 Barselona Konferansı Akdeniz bölgesindeki hemen hemen tüm kıyıdaş devletlerin ve AB devletlerinin katıldığı bir forumdur. Forumun amacı, 2010 yılına kadar işbirliği ve ortaklık mekanizmaları kurmak ve bu temelde bir Akdeniz serbest ticaret bölgesi oluşturmaktır (Kurtbağ, 2003). Fransız Total firmasının ve İtalyan ENI firmasının Doğu Akdeniz'de enerji alanındaki faaliyetleri bu entegrasyon politikalarıyla ilişkili görünmektedir. 14 Ocak 2019'da Kahire'de ise İsrail, İtalya, Ürdün, Filistin Yönetimi, Mısır ve Yunanistan'ın katılımıyla Doğu Akdeniz Gaz Forumu bölgesel işbirliğini güçlendirmek amacıyla düzenlenmiştir. Türkiye, Suriye ve Lübnan forumdan dışlanmıştır (Demirci, 02.12.2019). ABD ve AB'nin desteklediği forum Eylül 2020'de İsrail, Mısır, Yunanistan, GKRY, İtalya ve Ürdün'ün katılımıyla kuruluş anlaşması imzalanarak resmi bir statü kazanmıştır (Göksedef, 28.04.2021). Forum bölgeden Türkiye'yi dışlamakla birlikte, esas görevinin bölge gazının Avrupa'ya taşınması sağlamaktır (Demirci, 10.05.2019).

Arap Baharı sonrası bölgede yaşanan istikrarsızlık enerji piyasasını sıkıntıya sokması ve Doğu Akdeniz'in hidrokarbon sahalarının yeni bir arz alanı oluşturmaları bölgedeki siyasi dengelerin değişeceğinin sinyallerini vermektedir. Ayrıca Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervleri, bölgenin enerji dengelerini şimdiden değiştirmiştir. En çarpıcı değişim, İsrail'in enerji ithal eden ülkeden ihracatçı ülke konumuna gelmesidir. İsrail, GKRY ve Yunanistan'ın işbirliği sonucunda ortaya çıkan EastMed projesinin varlığı, bölgede yeni dengelerin kurulduğuna dair başka bir örnektir.

Türkiye ile İsrail arasında 2008-2012 yılları arasında yaşanan bir dizi diplomatik gerginlik nedeniyle yaklaşık 50 yıllık başarılı bir işbirliğinin ardından ilişkiler bozulmuş ve bu durum Doğu Akdeniz enerji politikalarının seyrinde büyük etki yaratmıştır. "Düşmanımın düşmanı dostumdur" şeklindeki klasik örnekte olduğu gibi İsrail, GKRY ve Yunanistan bölgedeki Türk çıkarlarına karşı bir savunma-ekonomik ittifak oluşturmak üzere bir araya gelmiştir. İsrail ve GKRY tarafından Doğu Akdeniz'de keşfedilen önemli miktardaki enerji rezervlerinden beklenen ekonomik fayda, ülkeler arasında güçlü siyasi, askeri ve enerji işbirliğinin gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur (Stergiou, 2015: 417-428).

Doğu Akdeniz'deki enerji keşfinden sonra bölge ülkeleri enerji arama çalışmalarına başlamak istemiş, bu nedenle deniz yetki alanlarının belirlenmesi önem kazanmıştır. Akdeniz'in kapalı bir deniz olması ve uluslararası deniz hukukundaki boşluklar nedeniyle ülkeler arasında deniz sınırlarının belirlenmesi zorlaşmıştır. Yunan adalarının yasal statüsü ve Kıbrıs ile ilgili sorunların yanı sıra kıta sahanlığı mücadelesi bölgeyi daha karmaşık hale getirmiştir.

GKRY'nin adadaki KKTC haklarını görmezden gelerek deniz alanlarını uluslararası ihalelere açması ve Yunanistan'ın GKRY'ye verdiği destek, Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-GKRY ilişkilerinde gerilimi artırmıştır. Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan ve İsrail'in bölgede işbirliği yapması Türkiye'nin yalnızlaşmasına yol açmıştır. Türkiye, bölgeye sondaj ve sismik araştırma gemileri göndererek enerjiye erişim sağlamak adına çalışmalara devam etmektedir (Anadolu Ajansı, 22.08.2020). Bölgenin enerjisi, Avrupa Birliği'nin Rusya'nın enerji bağımlılığından azaltması için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle Avrupa Birliği bölgede İsrail-GKRY-Yunanistan blokunu desteklemektedir. Ancak EastMed projesinin kapasitesinin yetersizliği nedeniyle, yakın gelecekte Rusya'dan AB'ye ithal edilen gazın ikamesinde önemli bir paya sahip olmayacağı tahmin edilse de yeni enerji kaynaklarının keşfedilmesi durumunda bu durum değişecektir.

2.2 Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Amaçları ve Politikaları

Bugün Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları nedeniyle güç dengelerinin değişmesine, yeni ittifakların kurulmasına, özellikle MEB sınırlarında gergin müzakerelerin ortaya çıkmasına ve nihayet yeni oluşumların inşasına tanık oluyoruz. Bölge ülkelerinin hidrokarbon arama çalışmalarında ve enerji arzını bağımsız olarak gerçekleştirmede karşılaştıkları sorunları çözmekte zorlandıkları görülmektedir. Bu nedenle bölge, MEB çatışmaları, teknolojik kaynak eksikliği ve devletler arasındaki uyuşmazlıklar nedeniyle büyük güçleri kendine çekmektedir. Bu durumdan yararlanmak isteyen büyük güçlerden biri olan Rusya, sadece askeri bir güç olarak değil, aynı zamanda finansal ve teknolojik yatırımlar yapmayı ve Rus enerji şirketlerinin konumlarını güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Doğu Akdeniz'de güç dengesinin yeniden yapılandırılması, Rusya'nın bölgedeki hemen hemen her ülke ile enerji ve savunma alanları başta olmak üzere çeşitli alanlarda yeniden işbirliği kurmasına imkan sağlamıştır. Çok kutuplu dünyanın önemli bir parçası olmayı hedefleyen Rusya için, yeni keşfedilen enerji kaynakları nedeniyle stratejik önemi artan Doğu Akdeniz'in yeni güç oluşumlarında aktif rol oynamak önemlidir.

Doğu Akdeniz'de yeni keşfedilen hidrokarbon kaynakları, gelirin önemli bir bölümünü enerji kaynaklarından elde eden Rusya için bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. Bölgede AB'nin amacı, Rusya'nın enerji kaynaklarına olan talebi azaltarak enerji arz güvenliği için gerekli olan enerji kaynaklarına erişim fırsatlarını çeşitlendirmektir. Rusya, 2019 yılında Avrupa Birliği'nin doğalgaz ihtiyacının %41'ini karşılamıştır (Eurostat, 2019). Dolayısıyla Avrupa Birliği'nin, bölgede keşfedilen enerji kaynaklarına erişim konusunda en hevesli ve en çok ihtiyaç duyan aktör olduğu görülmektedir. İsrail, GKRY ve Yunanistan'ın iş birliği sonucu ortaya çıkan EastMed projesi, Avrupa için Rus gazına bir alternatif sunmaktadır. Bu nedenle bugün İsrail-GKRY-Yunanistan ortaklığı Doğu Akdeniz'deki en önemli işbirliği olarak görülmektedir. Rusya ise Doğu Akdeniz'deki dengeleri kendi çıkarları doğrultusunda gözetmeyi ve Gazprom, Rosneft ve Novatek gibi büyük Rus şirketlerini enerji alanlarında devreye sokarak bölge ülkeleri ile işbirliği yapmayı planlamaktadır (Demirci, 10.05.2019). Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesinde faaliyetlerinin amaçlarından biri de bölgede üretilen gazın sıvılaştırılmış haliyle Asya pazarlarına ihracatında rol oynamak ve kendi teknolojilerini yaymaktır (Noskov, 2016 :109).

Rusya'nın bölgede AB'nin yanı sıra ABD ile rekabet halinde olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın uluslararası arenadan çekilmesiyle Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da

tek süper güç olan ABD, en yakın müttefiki İsrail ile işbirliğini güçlendirerek bölgedeki nüfuzunu artırmıştır. NATO'nun güney kanadını oluşturan Akdeniz bölgesinde ABD'nin uzun süredir devam eden denge politikaları, son yıllarda değişime uğramıştır. ABD'nin Türkiye'yi bölgede dışlayan İsrail-GKRY-Yunanistan hattına verdiği destek, Türkiye aleyhine bir hamledir. Bu aynı zamanda AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmaya yönelik bir destek olarak da görülmektedir. ABD'de Aralık 2019'da yürürlüğe giren Doğu Akdeniz Güvenlik ve Enerji Kanunu taslağı, GKRY'ne 1987 yılından bu yana uygulanan silah ambargosunun kısmi kaldırılmasını ve 2 milyon dolarlık askeri eğitim ve mali destek öngörmüştür (Doğru, 21.12.2019). Yasa Türkiye'ye aleyhinedir ve ayrıca Kıbrıs sorunuyla ilgili barış görüşmelerini görmezden gelmektedir. Yasanın Rusya'nın bölgedeki konumunu zayıflatmayı ve GKRY üzerindeki etkisini azaltmayı amaçladığı düşünülüyor. Ayrıca ABD Yunanistan'da Dedeoğlu üssünü kurmuştur (Acer, 30.07.2020). Belirtmek gerekir ki ABD'nin burada Girit Suda'da da askeri üssü bulunmaktadır (Anter, 22.02.2021).

ABD, Doğu Akdeniz'de İsrail-GKRY-Yunanistan hattını ve işbirliği sonucunda oluşturulan EastMed projesini desteklemektedir. 2020 yılında Doğu Akdeniz Gaz Forumu'na "daimî gözlemci" statüsüyle davet edilmiş ve daha sonra üyeliği resmileşmiştir (Ozan, 09.02.2021). Bölgede Rusya ile rekabetin ABD'nin AB'nin Rus doğal gazına olan bağımlılığını azaltma politikasını desteklemesi açısından önemli olmasının yanı sıra ABD kaya gazının keşfiyle birlikte LNG ihracatçısı konumuna gelmiş, dolayısıyla AB önemli bir pazara dönüşmüştür. Exxon Mobil ve Qatar Petroleum, Doğu Akdeniz'deki enerji alanlarındaki faaliyetlerin yanı sıra ABD'deki LNG tesislerini genişletmek için çalışmaktadır (Gardner, 05.02.2019).

Rusya Global Affair baş editörü Fyodor Lukyanov'a göre, Doğu Akdeniz bölgesi ABD-Çin ilişkilerinin gelişimini etkileyen önemli bir faktördür. Her iki devlet bölge üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Çin için bölge "Bir Kuşak- Bir Yol" projesi için önemlidir. Lukyanov'a göre, aslında Hint ve Pasifik Okyanusu bölgeleri proje kapsamında hayati öneme sahiptir, ancak Doğu Akdeniz, Washington ve Pekin'de ortaya çıkan yeni "büyük oyunun" yardımcı bir unsuru olarak görülmektedir (Ershova, 24.12.2020). Çin, "Kuşak ve Yol" projesi kapsamında bölgedeki deniz yollarına yaptığı yatırımları artırmaktadır (Zenonas, 2019: 6). Çin "21. Yüzyılın Deniz İpek Yolu" projesi için Hint Okyanusu ve Kızıldeniz üzerinden Akdeniz'e uzanan ticaret ve lojistik ağını geliştirmeyi planlamaktadır. Çin'in bölgede ekonomik alanda etkinliğini artırması ABD tarafından endişeyle karşılanmaktadır. Dolayısıyla ABD NATO aracılığıyla Rusya ve Çin'in hareket alanını daraltmaya çalışmaktadır (Nogayeva ve Jumadilova, 2019: 356). Ayrıca ABD'nin

bölgeye verdiği önem, 10 savaş gemisi, 130 savaş uçağı ve yaklaşık 9 bin askeri bulunmasıyla da anlaşılmaktadır (Sputnik, 08.06.2019). Bölgede İncirlik (Türkiye), Suda (Yunanistan) ve Gaeta'da (İtalya) üsleri bulunan ABD, ayrıca 6. Filosu ile bölgedeki üstünlüğünü sağlamaktadır (Yaycı, 2012, 6).

Lukyanov'un Doğu Akdeniz'de vurguladığı bir diğer nokta, büyük güçlerin bölgedeki durumu yerel oyunculara kıyasla etkileme yeteneklerini kaybetmeleridir. Uluslararası yapı çok kutupluluğa dönüşürken dünya daha az merkezileşme eğilimi göstermektedir. Bu durumda, küresel oyuncular bölgelerdeki belirli eğilimleri etkileme yeteneğini kaybedebilirken, bölgesel aktörler fiziksel kaynakları daha çok ellerinde toplayabilmektedir (Ershova, 24.12.2020). Bunun bir örneği ABD ve AB'nin bölgedeki etkisi azalırken Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelerin etkisinin artmasıdır. Bu durumda enerji kaynaklarının mevcudiyeti, MEB ile ilgili gerilimler, savaşlar ve çeşitli güvenlik sorunları nedeniyle bölgedeki gergin durum daha da karmaşık hale gelmektedir.

Özellikle Ukrayna krizinden sonra Rusya, Batı dünyasının uyguladığı ekonomik yaptırımlar nedeniyle ekonomide ciddi hasar görmüş, Rusya-AB enerji işbirliği de zora girmiştir. Rusya için Doğu Akdeniz'in ABD ve Batı Avrupa ülkeleri ile rekabette ek bir alan olarak hizmet ettiği ileri sürülmektedir. Üstelik Rusya'nın Suriye iç savaşındaki rolü bölgedeki etkisini güçlendirerek Batılı ülkeleri daha da tedirgin etmiştir. Günümüze kadar devam eden Rusya-Batı çekişmesi 2020 yılında Rusya'da yaşanan Navalni Olayı¹ ile daha da kötüleşmiştir. Buna karşın Rusya, özellikle stratejik öneme sahip bölgelerde Batı'ya karşı siyasi ve ekonomik önlem olarak kendini göstermek zorunda hissetmiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in sık sık vurguladığı gibi, dünya çok kutupludur ve kritik konularda tek bir güç karar verici olmamalıdır. Bu nedenle Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarının amacı, bölgedeki güç dengesi oluşumunda ve müzakere süreçlerinde aktif rol oynamaktır. Ayrıca Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki askeri müdahaleleri yalnızca NATO'nun güvenlik mimarisindeki rolünü zayıflatmayı değil, aynı

¹ Rus muhalif Aleksey Navalni'nin 2020'de zehirlenmesi tüm dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Avrupa Birliği ülkeleri ve ABD, Navalni'nin sadece Rus ordusu tarafından üretilen "Naviçok" adlı maddeyle zehirlendiğini iddia etmiş, Navalni'nin Almanya'daki tedavisi olayı uluslararası bir mesele haline getirmiştir. Olayla ilgili Avrupa Birliği Konseyi'nde, Putin hükümetine insan haklarının çiğnendiği gerekçesiyle yaptırım uygulaması gerektiği tartışılmıştır. Navalni'nin Almanya'daki tedavisiyle "mucizevi şekilde hayatta kalmasının" ardından, Rusya'ya dönüşünde tutuklanması bir grup insanın sokağa çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan olayları Putin Hükümeti tarafından içişlerine bir müdahale olarak algılamış ve AB yaptırımlarına karşı eylemlerle karşılık vereceğini ve Rusya'nın ulusal güvenlik tehditleriyle mücadelede haklı olduğunu savunmuştur.

zamanda istikrarsızlıkla mücadele eden bir bölgede alternatif bir güvenlik sağlayıcısı olarak Rusya'nın askeri yeteneklerinin potansiyelini göstermeyi amaçlamaktadır.

Rusya, diplomasisini devreye sokarak bölge siyasetinde aktif rol oynayarak, başta MEB alanlarında yaşanan sorunlar olmak üzere bölgesel sorunların çözümünde arabuluculuk yapmaya hazırdır. Rusya, Akdeniz'de Kıbrıs sorununda, Türkiye-Yunanistan kıta sahanlığı ihtilaflarında, Libya ve Suriye'deki taraflar arasında arabuluculuk yapmayı defalarca önermiştir.

1967'den itibaren, Sovyetler Birliği'nin 5. operasyon askeri-deniz filosu Akdeniz'de konuşlandırılmıştır. Soğuk Savaş sırasında filo, Akdeniz bölgesinde askeri görevleri yerine getirmeyi ve bazı uzmanlara göre ABD'nin 6. Filo gemilerinin SSCB'ye yönelik nükleer saldırısını püskürtmeyi amaçlamıştır. 1977'de SSCB ana üssünü, dış politika yönelimini Sovyetlerden Batı yanlısı bir ülkeye çeviren Mısır'ın limanlarından (İskenderiye ve Port Said) Suriye'nin Tartus kentine taşımak zorunda kalmıştır. Bu liman, 1971'den beri Sovyet Donanmasının Akdeniz'deki faaliyetleri için malzeme ve teknik destek noktası, 5. filo gemileri için de bir onarım üssü olarak kullanılmıştır (Malysheva, 2015).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Doğu Akdeniz'deki varlığını da en aza indirmiştir. 31 Aralık 1992'de Askeri filo dağıtılmış ve sadece ülke dışında tek Rus askeri tesisi olarak Tartus'taki lojistik merkez faaliyetine devam etmiştir. Ortaya çıkan güç boşluğu, ABD ve Avrupa devletlerinin bölgedeki etki alanlarını genişletmelerine izin vermiştir. Sonuç olarak, ABD 6. Filosunu bölgede konuşlandırmaya devam etmiş ve etki alanını Akdeniz ve Atlantik sularının yanı sıra Afrika kıyılarına (Gine Körfezi) doğru genişletmiştir. Bu durumun ABD stratejistlerinin bölgeyi "Amerikan gücünün yayılması için sıçrama tahtası" olarak görmesiyle tutarlı olduğu söylenebilir (Nopens, 2013).

Ancak 2000'li yıllardan itibaren Rusya, kaybettiği etki alanlarını geri almayı amaçladığını gösteren aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. 2007 yılından itibaren Akdeniz dahil küçük Rus filoları kendilerine verilen görevleri yerine getirmeye başlamıştır. Rusya'nın Sivastapol'da bulunan Karadeniz filosunun bir benzerinin Akdeniz'de yaratılması hedeflense de şimdiye kadar bu gerçekleşmemiştir (Malysheva, 2015).

Bugün Rusya Akdeniz'de Batı ile siyasi ve askeri eşitliği sürdürdüğünü iddia eden SSCB'den çok daha mütevazı görevler belirlemiştir. Her şeyden önce Rusya, SSCB'nin dış politikasının doğasında bulunan ideolojik unsurdan yoksun olarak bölge devletlerine yönelik

politikalar geliştirmektedir. Rusya, pragmatizm çerçevesinde bölgenin tüm devletleriyle tarihsel bağlarını ve temaslarını sürdürmek niyetindedir. Ancak Rusya bölgedeki diğerkatılımcılara göre bazı avantajlara sahiptir. Rusya, Akdeniz ve Orta Doğu enerji kaynaklarına bağımlı olmayan BM Güvenlik Konseyi'nin (GMGK) daimî üyesidir ve İngiltere ve Fransa'nın aksine sömürge geçmişi yoktur. Rusya kamuoyuna göre Sovyetler Birliğı'nden farklı olarak Rusya, bölgede etki alanını barış içinde, nispeten mütevazı işler yaparak, devletlerle karşılıklı kazanç ideasıyla ilişki kurarak genişletmeye çalışmaktadır (Malysheva, 2018).

Ayrıca Rusya, OPEC dışındaki en büyük petrol üreticisi ve dünya enerji piyasasında büyük etkisi olan gaz ihracatçısı olarak Akdeniz ülkelerinin dikkatini çekmektedir. Üstelik Rusya radikal örgütler ve terörist güçler tarafından şiddet mağduru Doğu Hristiyanların savunucusu olarak destek görmektedir. Böylece Rusya, Akdeniz'de değışen jeopolitik duruma paralel bir statü kazandığını iddia etme fırsatı yakalamıştır (Malysheva, 2015).

Rusya'nın Akdeniz'de dış politika önceliğı, çok taraflı güvenliğın sağlanmasıdır. Bu, Rusya'nın bölgedeki siyasi ve ekonomik çıkarlarını savunmak açısından son derece önemlidir. Bu amaçla 16-21 Mayıs 2015 tarihlerinde Doğu Akdeniz'de Rusya ve Çin ortak "Deniz Etkileşimi-2015" tatbikatı gerçekteşmiştir. Rusya Federasyonu Savunma Bakan Yardımcısı Anatoli Antonov tatbikatı "denizlerin seyir güvenliğini korumak için ortak eylemde bulunmak" olarak nitelendirmiştir (Muhin, 2015). Ardından uzun bir aradan sonra Haziran 2015'te Rus ve Mısırlı denizciler tarafından ilk ortak tatbikat olan "Dostluk Köprüsü-2015" düzenlenmiştir (İvanov, 10.06.2015). Suriye'deki Tartus limanı dışında, GKRY ile yapılan anlaşmaya göre Rus gemileri GKRY limanlarını ve hava üssünü kullanmaya başlamıştır. Tüm bunlar, Doğu Akdeniz'de ABD ve NATO'nun üstünlüğüne rağmen Rusya'nın bölge ülkeleri ile işbirliğine hazır olduğunun bir göstergesidir (Malysheva, 2015).

Rusya tarafından 2015 yılında benimsenen *Deniz Doktrini*, Rusya Federasyonu'nun sınırlarına "küresel faaliyetler" adı altında yakınlaşan NATO'ya karşı önlem olarak ortaya çıkmıştır (Kremlin, 26.07.2015). Ancak doktrinin oluşturulmasının odak noktaları bölgede güçler dengesini ve nakliye güvenliğini sağlamanın yanı sıra Kırım ve Krasnodar bölgesi limanlarından Akdeniz havzası ülkelerine kurvaziyer gemi yolculuğunu geliştirmektir (Kremlin, 26.07.2015). Kırım'ın ilhakının, Rusya açısından Akdeniz'e daha kolay ulaşım sağladığı için Doğu Akdeniz'deki etki alanını genişletmede önemli bir etkiye sahip olduğı söylenebilir.

Rusya'nın Akdeniz bölgesine artan ilgisinin bir diğer nedeni radikal İslamcılığın hızla yayılması sonucu farklı grupların Suriye ve Irak'ta geniş toprakları ele geçirmesi ve terörizmin uluslararası güvenlik tehdidine dönüşme endişesidir. Ortodokslardan sonra Rusya nüfusunun en büyük kısmını Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu nedenle Rus yetkililer, iç istikrarın sağlanmasının, Rusya Müslümanlarının Akdeniz ülkelerindeki dindaşlarıyla doğrudan veya dolaylı ilişkilerinin düzeyine bağlı olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda Akdeniz'de yaşayan çok sayıda Rus göçmen, Müslüman, Yahudi ve Hristiyan dininin kutsal mekanlarının bulunduğu bu bölgede Rusya ile kültürel bağların güçlendirilmesi için güçlü bir ivme yaratmaktadır (Malysheva, 2015).

Rusya, büyük bir deniz gücü olarak Akdeniz devletlerinin karşılaştığı sorunları çözmeye çalışarak statü kazanmayı amaçlamaktadır. Bölge ülkeleriyle işbirliği yapmak, Rusya'nın çok kutuplu dış politika söylemine uygun çok merkezli ve adil bir dünya inşa etme çabalarını daha etkili hale getirmektedir. Rusya'nın bölgedeki misyonu, Ukrayna krizinin ardından ABD ve Avrupa ile keskin bir şekilde soğumaya başlayan ilişkiler nedeniyle daha da karmaşık hale gelmiştir.

Genel olarak Rusya, birçok Akdeniz ülkesi tarafından Batı'nın genişlemesine karşı bir denge olarak algılanmaktadır. Çok kutuplu bir dünya inşa etmedeki rolünü güçlendirmek için yeni yollar ve kaynaklar arayan Rus diplomasisi, bu görevi Akdeniz ülkeleriyle daha yakın işbirliği yaparak gerçekleştirmeyi hedeflemektedir (Malysheva, 2015). Rusya Federasyonu'nun dünyanın en büyük silah ihracatçılarından biri olduğu dikkate alındığında, bölge ülkeleri ABD dışındaki ülkelerle silah tedariklerini çeşitlendirmede Rusya ile işbirliğine önem vermektedir (Malysheva, 2018). Rusya'nın özellikle Suriye iç savaşındaki rolünün ardından bölge ülkeleriyle her geçen gün gelişen askeri-teknik alandaki işbirliği, Batı'ya karşı bir denge unsuru olarak görülmeye başlandığının bir göstergesidir.

Rusya, Soğuk Savaş'ın ardından 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşla Doğu Akdeniz'de etki yaratma fırsatını yakalamış, bölge çevresindeki limanlarda, hava üslerinde ve doğalgaz sondaj sahalarında faaliyetlerine hız vermiştir. Beşar Esad'ın davetinden kısa bir süre sonra Rusya, Suriye'de seyir füzelerinin fırlatılmasıyla operasyonel kapasitesini artırmıştır (Wilk, 2013). Suriye'de iç savaşın seyrini değiştirerek belirleyici aktörlerden biri haline gelen Rusya, bölgede güç dengeleri üzerinde söz sahibi olmaya başlamıştır. Ayrıca Rusya Beşar Esad hükümetinin iktidarda kalma politikaları, bölgedeki Şii çizgisinin güçlenmesi anlamına

geldiğinden, bölgedeki Türkiye, İsrail ve Suudi Arabistan'ı ilgilendiren bir denklem oluşturmaktadır. ABD'nin Barack Obama döneminde başlayan ve Donald Trump yönetiminde devam eden Ortadoğu'daki askeri angajmanını azaltma politikaları, Rusya'ya güç boşluğunu doldurma adına daha etkili bir aktör olma fırsatı vermiştir (Atlas, 2020). Rusya'nın Suriye politikalarındaki başarısı, bölge ülkelerinin onu bir ortak olarak görmesinde önemli bir etkiye sahiptir.

Rusya'nın bölgedeki bir diğer avantajı da ABD ve AB'den farklı olarak bölge ülkeleriyle olan işbirliğinde siyasi ön koşulların bulunmamasıdır. Örneğin ABD ve AB, Mısır'da halk tarafından seçilen Mursi'ye yönelik askeri darbeye karşı çıkmış, askeri ve ekonomik alanda bir dizi kısıtlamaya gitmiştir. Bu durumdan yararlanan Rusya, Mısır'daki ABD ve AB etkisini dengelemek için işbirliğini güçlendirmiştir.

Sonuç olarak Rusya, bölgede güvenlik sağlayıcısı olarak konumunu kuvvetlendirip, bölgedeki enerji politikalarına hâkim ABD ve Batı Avrupa şirketleri ile Batı'nın desteklediği İsrail-GKRY-Yunanistan hattına karşı alternatif politikalar üretme, başta savunma ve enerji olmak üzere bölge ülkeleriyle işbirliğini güçlendirmeye çalışmaktadır. Suriye'deki sıcak çatışmalarda oynadığı rol bölgedeki etki alanının genişletilmesi açısından oldukça önemlidir, ancak Rusya, çoğunlukla “yumuşak dengeleme” politikaları aracılığıyla ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin gücünü dengeleyerek bölge ülkelerine yakınlaşmaya çalışmaktadır. Doğu Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerini ikili ilişkiler temelinde kurmuş olan Rusya, Suriye ile ilgili müzakere süreçlerinde Türkiye ve İran ile ortak hareket etmek dışında bölge ülkeleriyle bir platform oluşturmaya çalışmamaktadır. Bu nedenle Rusya'nın bölgedeki politikalarına ilişkin sonuçlar elde edebilmek için ikili ilişkilere odaklanarak analiz edilmesi gerekmektedir.

2.3 Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Yumuşak Dengeleme Politikaları

Rusya çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olduğu iddiasıyla özellikle Putin döneminden itibaren dış politikasını şekillendirmeye başlamıştır. Rus dış politikasında çok kutupluluk söylemi Batı karşıtlığı üzerinden şekillenmeye başlamış ve günümüzde daha şiddetli bir şekilde devam etmektedir. Rusya'nın aktif dış politikası dünyanın farklı bölgelerinde ABD ile çıkar çatışması yaşamasına neden olmaktadır. Ayrıca Rusya insan hakları ve demokrasi anlayışı nedeniyle ABD ve Avrupa Birliği ile farklı bakış açılarına sahip olduğundan karşıtlıklar büyümeye devam etmektedir.

Rusya, çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olmak için dünyanın farklı bölgelerinde siyasi ve ekonomik işbirliği ile etkinliğini artırmak istemektedir. Bu amaç doğrultusunda Rusya şüphesiz en güçlü araçları enerji politikaları ve savunma işbirliği olmak üzere çeşitli ekonomik işbirlikleridir. Ayrıca Rusya *yumuşak güce* önem vermektedir ve kaynakları Rusya'nın "imajını" olumlu bir şekilde inşa etmek için kullanmaktadır. Kuşkusuz, Rusya'nın bu hedefe doğru ilerleyebilmesi için hâkim Batı gücünü uluslararası ölçekte "dengelemesi" gerekmektedir. Soğuk Savaş sonrası Rusya, ABD ve AB gücünü dengelemeyi katı askeri ittifaklar yoluyla ve sert gücün ön planda olduğu katı dengeleme politikalarıyla değil, daha çok ticari ortaklık, kapsamlı diploması ağı ve çeşitli uluslararası örgütler yoluyla sağlamaya çalışmaktadır (Ünal, 2016:1). Rusya'nın Doğu Akdeniz politikaları bir bütün olarak ele alındığında, çok kutuplu söylem çerçevesinde Batı'yı dengeleyen politikaların öncelikte olduğu görülmektedir. ABD, Soğuk Savaş döneminden bu yana Doğu Akdeniz ülkeleri ile yakın işbirliği içindedir. Avrupa Birliği de *Komşuluk Politikaları* çerçevesinde 2004 yılından bu yana bölge devletleri ile ekonomik, siyasi ve kültürel bağlar kurarak işbirliğini genişletmeye çalışmaktadır. Öte yandan Rusya'nın bölgeye olan yakın ilgisinin Putin'in yönetiminin aktif dış politika izlemesi ile başladığı söylenebilir. Bu nedenle Rusya'nın Doğu Akdeniz ülkelerinin çoğunluğu ile ilişkileri ABD ve AB'yi dengeleyici özelliğe sahiptir.

2000 yılı itibarı ile Putin hükümeti ile birlikte katı Avrasyacı tutum ortadan kaldırılmış ve daha çok denge politikalarının ön plana çıktığı bir dış politika haritası çizilmiştir. Zaman içinde Batı'ya yönelik tutumdaki belirgin katılığa rağmen, Rus dış politikası *yumuşak dengeleme* politikalarına öncelik vermiştir.

Dış politikada *dengeleme*, herhangi bir güçlü veya güçlenen devletin uluslararası arenada diğer devletler tarafından hegemonyaya dönüşmesinin engellenmesidir. 1815-1864 yılları arasında "Avrupa Uyumu", savaşları engelleyen en çarpıcı "güç dengesi" politikalarının yaşandığı dönemdir (Kissinger, 1994). Dünyanın çok kutupluluğa dönüştüğü günümüzde, devletler arası ilişkiler daha karmaşık hale gelmiş ve güç dengesi politikaları ön plana çıkmıştır. Bu nedenle kavramı daha geniş bir perspektiften açıklama ihtiyacı doğmuştur. "Sert Dengeleme" (Hard Balancing) rakibin gücünü askeri kapasite geliştirme ve resmi karşı ittifaklar kurma ile dengeleme anlamına gelmektedir (Paul., Wirtz., Fortmann, 2004: 2-3). "Yumuşak Dengeleme", mevcut veya yükselen potansiyel tehdit edici gücü dengelemek için resmi ittifaklar yerine, örtülü dengeleme, sınırlı silahlanma ve bölgesel ve küresel örgütlerle birlikte hareket etmeyi içermektedir. Yumuşak dengeleme süreci, güçlü devletler daha tehdit edici hale gelirse, güvenlik tehdidi yoğunlaştıkça katı dengeleme politikalarına dönüşme potansiyeline sahiptir (Paul.,

Wirtz., Fortmann, 2004: 2-3). Askeri- ekonomik güç ve resmi ittifaklar sert dengeleme araçları olarak gösterilebilirken, yumuşak dengeleme araçları küresel organizasyonlarda gayri resmi ittifaklar, oylama ve veto yetkisini içermektedir (Art, 2005: 183).

Son yıllarda yumuşak dengelemenin önem kazanmasının bazı nedenleri vardır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra tek kutuplu dünyanın lideri olan ABD, diğer güçlü devletlere kıyasla asimetrik bir güce sahipti ve onu dengelemek için atılan adımlar riskli ve maliyetliydi (Paul., Wirtz., Fortmann, 2004: 3). Yumuşak dengelemenin önem kazanmasının bir diğer nedeni, devletlerin uluslararası normlar nedeniyle açık işgalden korkmaması ve küreselleşme nedeniyle ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğinin daha da ivme kazanmasıdır. Ayrıca, yumuşak dengelemede politika eğilimini etkileyen bir diğer faktör, katı dengelemeye kıyasla maliyetinin düşük olmasıdır (Paul., Wirtz., Fortmann, 2004: 2-3). Yumuşak dengeleme politikalarına örnek olarak, NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerini bünyesine katarak Rusya'yı dengelemesi; Çin ve Rusya'nın çeşitli işbirlikleriyle ABD'yi dengelemesi; Irak müdahalesinde, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın ABD'yi dengelemesi gösterilebilir (Paul., Wirtz., Fortmann, 2004: 14). Pape'ye göre, ABD'ye karşı yumuşak dengeleme politikaları izlenmesi onu hedeflerinden caydırmasa da bu süreçte destek aldığı müttefik sayısının azalmasına neden olması açısından önemlidir (Pape, 2005: 10).

Rusya, daha önce de belirtildiği gibi, küresel örgütler aracılığıyla ülkelerle işbirliğini geliştirerek ve gevşek ittifaklar kurarak yumuşak dengeleme politikalarını askeri olmayan yöntemlerle gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Rus dış politikasında çok kutuplu söylemin inşasında yumuşak dengeleme politikaları kritik bir yere sahiptir. Devletlerle uluslararası kuruluşlar bünyesinde ve ikili ilişkilerin temelinde çeşitli alanlarda işbirliklerinin geliştirilmesi, Rusya'nın çok kutuplu bir dünyanın inşasındaki rolünün ana aracı olduğu söylenebilir. Rusya, Putin yönetimiyle başlayan ve bugüne kadar devam eden yumuşak dengeleme politikalarını Şangay İşbirliği Örgütü, BRICS, Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), KGAÖ gibi bölgesel ve küresel kuruluşlar bünyesinde sürdürmektedir (Ünal, 2016:23). Dolayısıyla Rusya, Batı ile katı dengeleme politikalarıyla değil gerek örgütler içinde gerekse ikili ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla çeşitli siyasi ve ekonomik işbirlikleriyle rekabet etmektedir.

Rus dış politikasının temel amaçlarından biri, Batılı ülkelerin gücünü bölgesel politikalar çerçevesinde dengelemek için Rusya'nın daha önce sınırlı temaslarda bulunduğu devletlerle işbirliğini güçlendirmektir. Suriye iç savaşına müdahalesi bölgedeki konumunu güçlendiren Rusya bununla da yetinmemekte ve bölgedeki farklı ülkelerle işbirliğini genişletmeyi

hedeflemektedir. Doğu Akdeniz'de son yıllarda keşfedilen doğalgaz yatakları bölgenin stratejik önemini artırmış ve güçlü devletlerin dikkatini bölgeye çekmiştir. Bu durumda çok kutuplu uluslararası sistemin kutuplarından biri olduğunu iddia eden Rusya'nın bölgede geliştireceği politikalar bu amaca ulaşılmasında önemli rol oynamaktadır. Rusya, Batı güçlerini dengelemek için bölge devletleriyle çeşitli siyasi ve ekonomik alanlarda işbirliğine devam etmektedir. Rusya dış politikasında özellikle enerji ve askeri-teknik gibi stratejik alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi son derece önemlidir.

Dünyanın en çok enerji üreten ülkelerinden biri olan Rusya, dünya enerji pazarında güçlü konuma sahiptir. Rusya enerji kaynakları ve enerji altyapıları üzerindeki kontrolünü genişleterek uluslararası sistemdeki konumunu da güçlendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca Rusya, son yıllarda dünyanın en büyük ikinci silah ihracatçısı unvanını korurken, bu gücünü bir "denge politikaları" aracı olarak kullanmaktadır. Doğu Akdeniz ülkelerinin askeri-teknik alanda ABD'ye bağımlı olduğunu göz önünde bulunduran Rusya, bu bağımlılığı azaltmaya ve alternatif silah tedarikçisi olarak bölge ülkeleriyle işbirliğini güçlendirmeyi hedeflemektedir.

İkili ilişkilerin ayrıntılı olarak nasıl geliştiği ve Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarını nasıl etkilediği çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiş ancak Rusya'nın bölgede oluşturduğu dengeleyici özellik hakkında fikir sahibi olunması için aşağıda örnekler verilmiştir.

Örneğin bölge ülkelerinden Mısır özellikle enerji ve askeri-teknik işbirliği alanlarında ABD ve Avrupa Birliği'ne olan bağımlılığını azaltmak için Rusya'ya yönelmektedir. Mısır, uzun yıllardır ABD ile yakın ekonomik ve siyasi bağlara sahiptir. Ancak son yıllarda özellikle Suriye'de Rusya'nın aktif dış politikasının varlığından dolayı bölge devletleri Rusya'yı ABD'ye karşı bir denge olarak görmeye başlamıştır (Hasan Ahmed, 2014: 162). ABD, AB'den sonra Mısır'ın en büyük ikinci ticaret ortağıdır. Ancak ABD, askeri darbe sonucunda Sisi iktidara geldikten sonra Mısır'a olan mali desteğini azaltmaya karar vermiştir. Bu durumda Rusya, Mısır ile ekonomik ve siyasi ortaklıkları geliştirerek ABD ve Avrupa Birliğine karşı denge kurma fırsatı yakalamıştır. 2016-2020 yılları arasında Mısır'ın başlıca silah tedarikçileri %41 oranla Rusya, %28 oranla Fransa ve %8,7 oranla ABD olmuştur. Bu dönemde Rusya'nın Mısır'a silah satışının 4 kat artması, ülkeler arasında askeri-teknik alanda işbirliğinin önemini göstermektedir (Wezwman., Kuimova., Wezeman, 2021).

Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki ada ülkesi Güney Kıbrıs ile ilişkilerinde de Batı'nı dengeleme politikaları ön plandadır. GKRY AB üyesidir ve ABD ile iyi ilişkiler sürdürmektedir. Öte yandan, GKRY'nin Rusya ile önemli siyasi ve ekonomik ortaklıkları bulunmaktadır. Bu durum GKRY'yi AB, İngiltere, ABD ve Rusya arasında dengeli bir politika izlemeye itmiştir. Rusya için Avrupa Birliği üyesi olan GKRY ile iyi ilişkiler Doğu Akdeniz'de Batı'nın gücünün dengelenmesi açısından son derece önemlidir. Örneğin, 26 Şubat 2014'de Rusya GKRY arasında "Moskova ve Lefkoşa arasında askeri kolaylık "anlaşması imzalanması bu denge politikalarına örnek gösterilebilir. Anlaşmaya göre GKRY, Fransa ve Almanya'ya sağlamakta olduğu askeri kolaylıkların aynısı Rusya'ya da sağlayacaktır (Gözügüzelli, 19.03.2015).

Doğu Akdeniz'deki Rusya-İsrail İlişkileri, yumuşak dengeleme politikalarının bir başka örneği olarak gösterilebilir. Rusya, ABD'nin bölgedeki etkisini zayıflatmak için en yakın müttefiki İsrail ile güvenilir ilişkiler kurmakla ilgilenmektedir (Barnashov., Mirow., Khalaf, 2014: 87-100). Son yıllarda Doğu Akdeniz bölgesinde enerji kaynaklarının keşfedilmesiyle İsrail, enerji ithal eden bir devletten ihracatçı bir devlete dönüşmüştür. AB'yi enerji alanında Rusya'ya bağımlı olmaktan kurtarabilecek İsrail, şüphesiz Rusya için daha da önemli hale gelmiştir. Rusya EastMed projesinde yer alması da İsrail, Asya'ya gazın taşınması konusunda bir anlaşmaya vararak Rusya'yı enerji politikalarının dışında bırakmamaya özen göstermektedir. İsrail için Rusya, özellikle Suriye'de yaşananlar nedeniyle güvenlik konusunda önemli bir aktör haline gelmiştir. Şüphesiz Rusya'dan İsrail'e 1,5 milyon göç eden Rusça konuşan Yahudilerin ikili ilişkilerin gelişmesinde önemli yeri vardır. 2014 yılında İsrail, Ukrayna'ya silah satışını durdurmuş ve Rusya'ya karşı Batı yaptırımlarına katılmayı reddetmiştir. Bu durum, İsrail için Rusya ile iyi ilişkiler sürdürmenin önemini göstermektedir (Blank, 17.05.2018). Hatta İsrail Rusya'yı bu süreçte destekleyen az sayıda batı yanlısı ülkelere biri olmuştur.

Bir diğer Doğu Akdeniz ülkesi olan Lübnan ile ilişkilerde Rusya, yine Batı güçlerini dengeleyici güç olarak öne çıkmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Batı bloğunda yer alan Lübnan, özellikle 2015 yılında Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahalesi sırasında ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Yerel faktörler, Lübnan'daki Rus etkisinin genişlemesine katkıda bulunmaktadır. Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin akını, Rus askeri birimlerinin Suriye-Lübnan sınırına konuşlandırılması ve yeni Lübnan hükümetinin kurulmasının yol açtığı sorunların çözümünde Rusya'dan yardım talebi ikili ilişkilerin gelişmesini hızlandırmıştır. Başbakan Saad Hariri yaptığı bir açıklamada, iç güvenlik güçlerine verilecek silah temini için Rusya'dan bağış kabul etmeye hazır olduğunu söylemiştir (The Washington Post, 05.12.2018). Enerji alanında da iki ülke

arasında işbirliği mevcuttur. Ocak 2018'de Lübnan bakanlar kurulu, Fransız Total, İtalyan ENI ve Rus Novatek şirketleriyle Doğu Akdeniz gaz ve petrol sahalarının arama faaliyetleri için sözleşme imzalamıştır (Borschchevskaya & Ghaddar: 2018).

Türkiye, Rusya'nın Batı gücünü dengeleme çerçevesinde Doğu Akdeniz bölgesinde yürüttüğü politikalar açısından kuşkusuz en önemli ülkelerden biridir. Son yıllarda Türkiye'nin Batı çizgisinden uzaklaşması Rusya-Türkiye ilişkilerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Rus dış politikasında çok kutuplu söylem Batı ile ilişkilerin her geçen gün gerginleşmesi sonucu güçlenmeye başlamıştır. Bu bağlamda NATO üyesi ve Soğuk Savaş'tan itibaren Batı çizgisinde dış politika izleyen Türkiye ile ilişkiler Rusya için yumuşak dengeleme politikaları açısından önemlidir. Rusya'nın savunma alanında bir NATO ülkesi olan Türkiye ile S-400 anlaşması ve Türk Akım, Mavi Akım ve Akkuyu gibi enerji alanında işbirliğini güçlendirmesi, Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Batılı güçleri dengeleme politikalarının önemli bir örneğini göstermektedir.

2.4 Rusya Dış Politikasında Enerjinin Rolü

Rusya dünyanın farklı bölgelerinde faaliyetlerini artırarak çok kutuplu bir dünya düzeninin inşasında önemli bir role sahip olmayı hedeflemektedir. Bu süreçte dünyanın en fazla enerji ihraç eden ülkelerinden biri olan Rusya'nın dış politika araçlarından biri de kuşkusuz enerji politikalarıdır. Rusya ekonomisinin önemli bir bölümünü enerjiden elde edilen gelirler oluşturduğundan, enerji güvenliğinin sağlanması kritik önem taşımaktadır. Avrupa pazarının talep güvenliğine fazlasıyla bağımlı olan Rusya, dünyanın farklı bölgelerinde faaliyetlerini artırarak bu bağımlılıktan kurtulmayı hedefliyor. Bu nedenle Rusya'nın çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olma yolunda üstlendiği görevlerden biri de enerji güvenliğini sağlamaktır. Rusya, bu sebeple dünyanın farklı enerji bölgelerinde enerji işbirliğinin güçlendirilmesinde aktif bir rol oynamaktadır. Rusya, Post-Sovyet ülkelerinde zaman zaman enerjiyi bir dış politikada baskı aracı olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Ancak Doğu Akdeniz ülkeleriyle enerji alanında ilişkiler daha çok Batı gücü yumuşak dengeleme politikaları çerçevesinde geliştirilmektedir. Rusya stratejik bölgede enerji politikalarında rol oynayarak konumunu güçlendirmek ve böylece uluslararası arenada küresel bir güç olma hedefine daha da yaklaşmaktadır.

Rusya'nın Vladimir Putin yönetiminde güçlü bir devlet olarak uluslararası arenaya dönmesinin en önemli nedenlerinden biri de şüphesiz petrol fiyatlarındaki ani artış olmuştur (Shevtsova, 2007:895). Vladimir Putin'in iktidara gelişine denk gelen dönemde petrol ve gaz

fiyatlarındaki artış Rusya ekonomisini yaklaşık %7 büyümesine sebep olmuştur (Stent, 2008: 1093).

Rusya OPEC gibi petrolle ilgili birçok konuyu yönetme ve karar verme kapasitesine sahip uluslararası bir kuruluşun bünyesinde hareket etmediğinden, enerji politikalarında en etkili alan olan doğalgazın ihracat miktarını ve fiyatını belirleyebilmektedir. Ukrayna krizi sonrası AB ile yaşanan sorunlar nedeniyle bu durum kesintiye uğramış olsa da Rusya Federasyonu doğalgaz alanında önemli gelirler elde etmektedir (Sevim, 2014 :91).

Rusya'nın resmi bir dış enerji politikasına sahip olması, bu politikaların öneminin bir göstergesidir. Rusya Federasyonu, uluslararası alana ve iç politikalara uyum sağlamak için enerji politikalarını 5 yılda bir güncellemektedir. Bu durum Rusya'daki enerji politikalarının ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmelerine olan duyarlılığını göstermektedir. Örneğin 2016 yılında Rusya'nın bütçe gelirlerinin %36'sını petrol ve doğalgazdan elde edilen gelirler oluşmuştur.

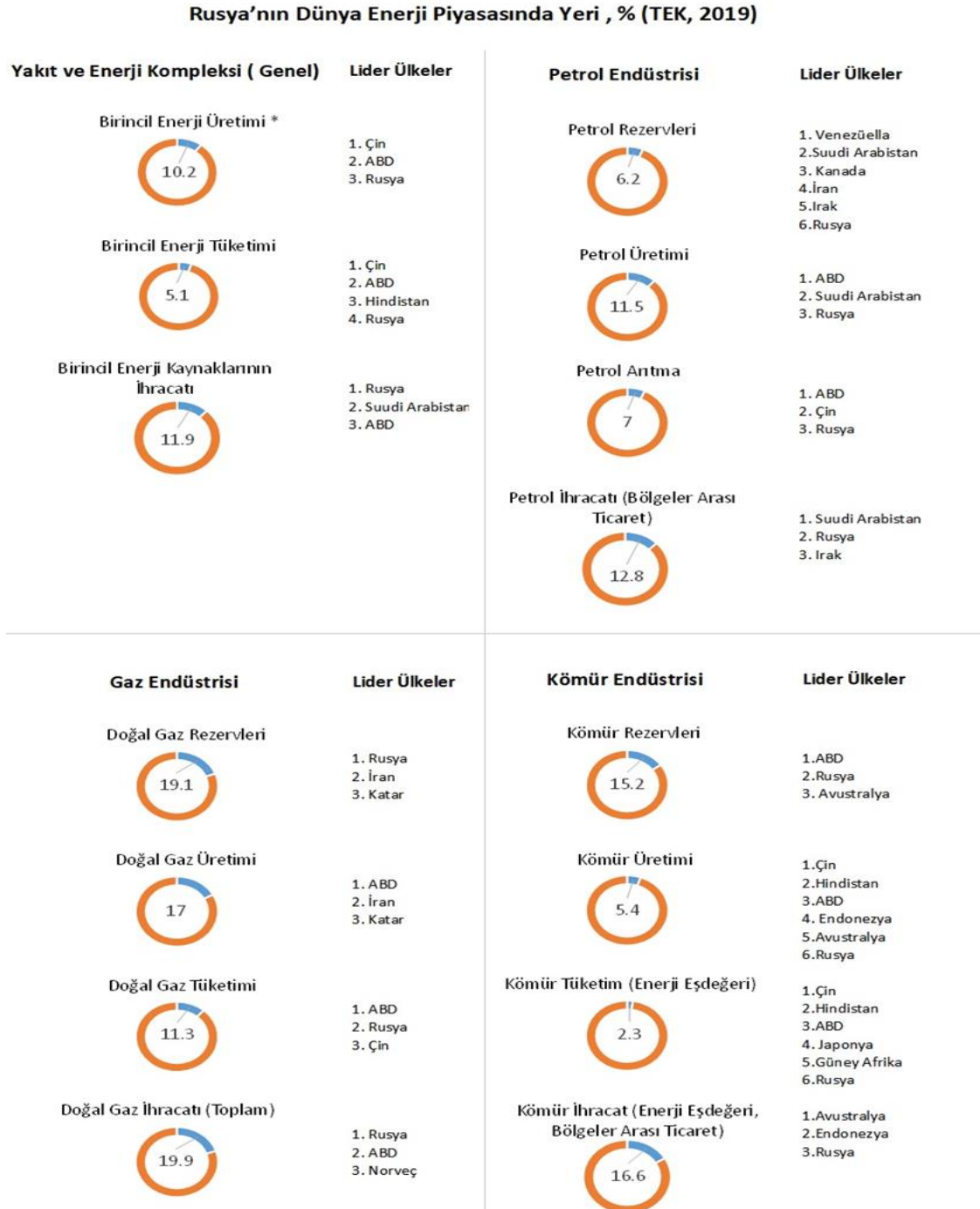
Rusya'nın yeni pazarlara açılma gereksiniminin bir başka nedeni de Rusya ekonomisinin enerji gelirine fazla bağımlı olmasıdır. Cukrowski, petrol fiyatlarında %10'luk bir değişimin Rusya GSYİH'si üzerinde yüzde 2,2'lik bir etkiye sahip olduğunu iddia etmektedir (Cukrowski, 2004: 286). Diğer bir deyişle, dünya çapında petrol fiyatlarında 1 dolarlık bir düşüş, Rusya'nın döviz gelirinde 2 milyar dolarlık bir düşüşe neden olmaktadır (Yılmaz., Yakşı, 2016: 51). Rusya, GSYH'sinin %25'ini ve ihracatının gelirlerinin %70'ini enerji kaynaklarından karşılamaktadır. Rusya ürettiği enerji kaynaklarının %45'ni ihraç etmektedir (Bushuev, Mastepanov, 2015: 24). Dolayısıyla Rusya'nın çok kutuplu dünyanın kutbu olma mücadelesinin en büyük zorluklarından birinin, ekonomisinin enerji kaynaklarından elde edilen gelirlere aşırı bağımlılığı sorunu olduğu söylenebilir.

Rusya Federasyonu, kanıtlanmış doğal gaz rezervleri açısından dünyada ilk sırada yer almaktadır. Dünyada %19,1 pay ile 38,0 trilyon metreküp kanıtlanmış doğal gaz rezervine sahiptir (BP, 2020: 34). Ülke doğalgaz ihracatının çoğunu Avrupa Birliği'ne yapmaktadır. Rusya Avrupa ile son dönemde yaşanan sorunlar nedeniyle Asya ülkelerine yönelmiş olsa da Avrupa Birliği (özellikle Almanya) için önemli bir tedarikçi olmaya devam etmektedir. Rusya, 2019 yılında sadece Almanya'ya 55,6 milyar metreküp doğal gaz ihraç etmiştir (BP 2020:43).

Rusya %15,2 (157,1 milyar ton) ile ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci kömür rezervine sahiptir (BP, 2020: 44). Enerji kaynağı olarak kömür, doğalgaz ve petrol kadar öncelikli olmasa da ülke bu alanı geliştirme politikalarını sürdürmektedir.

Rusya Federasyonu, petrol rezervleri bakımından dünya petrol üretiminin %6,2'sine (10,7 milyon varil) sahiptir. Bu rezervin günlük olarak 3 milyonunu iç tüketimde harcamakta, geri kalanını ihraç etmektedir (BP, 2020: 14).

Rusya'nın 2019 yılında dünya enerji piyasasındaki yeri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1: Rusya'nın Dünya Enerji Piyasasında Yeri (TEK, 2019).

Nükleer enerji alanında da Rusya dünyanın önde gelen ülkelerinden birisidir. Rusya'nın nükleer enerji konusundaki tecrübesi, 1954'te dünyanın ilk nükleer santralini kurduğu Sovyetler Birliği'nde başlamıştır (Aydoğan., Teslova, 07.04.2015). Rusya bu alanda tecrübesini sadece ülke içinde değil, ülke dışındaki bölgelerde de kullanmaktadır. Türkiye Mersin Akkuyu Nükleer Santral Projesi, Baltık Nükleer Santrali Projesi örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Rusya, İran'la uranyum zenginleştirme çalışmaları yürütmektedir. Hindistan ile yapılan çalışmalar neticesinde yaklaşık 20 santralin üretime başlayacağı bilinmektedir (Atomnaya Energiya, 2.0 08.10.2018). 2017 yılında Mısır'da da ilk nükleer santralin inşası ile ilgili anlaşmaya varılmıştır (Prime, 23.10.2019).

Rusya Federasyonu'nun enerji politikaları bağlamında önemli hedefleri, hayati önem taşıyan enerji ihracatının sürekliliğini sağlamak, tek taraflı değil karşılıklı bağımlılıklar oluşturmak ve devletlerle uzun vadeli anlaşmalar yaparak talep güvenliğini sağlamaktır.

Rus dış politikasının vektörleri Asya, Avrupa ve eski SSCB bölgeleri olarak tanımlanabilir (Afanasyev., Sokolov, 2010). Asya-Pasifik, dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerine sahip bölgelerinden birisidir. Özellikle Çin ve Hindistan'da sürekli büyüyen endüstriler nedeniyle enerji talebi artmaktadır. Bu durumda, enerji güvenliğini sağlamak için Rusya'nın bölgeye ilgisi artmaktadır. Bu bağlamda, Vladimir Putin'in Mayıs 2014'te Çin Halk Cumhuriyeti'ni ziyareti son derece önemlidir. Müzakereler sonucunda Rus gazının Çin'e arzı konusunda anlaşmaya varılmıştır (Medzhidova, 2015:20). Toplam değeri 400 milyar dolar olan anlaşmaya göre Rusya 2018 yılından itibaren 30 sene boyunca Çin'e her yıl 38 milyar metreküp doğal gaz sağlayacaktır (BBC Türkçe, 21.05.2014).

Rusya için stratejik açıdan en önemli bölgelerden biri de eski SSCB bölgesidir. Rusya'nın bu bölgedeki enerji politikalarının en önemli sorunu geçiş bölgeleri ile ilgilidir. BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) alanında entegrasyon ve Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun kurulması, bölgesel işbirliğinin gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir (Kremlin, 15.07.2008). Bölgede Rusya'nın karşı karşıya olduğu temel sorunlardan biri, enerji ilişkilerinin kademeli olarak siyasallaşmasıdır. Ukrayna ve Belarus ile yaşanan sorunlar bu durumun en bariz örneklerinden birisidir. Rusya'nın yaşadığı sıkıntılara örnek mali kayıplarının yanı sıra en önemli pazarı Avrupa'ya arzın kesilmesi gösterilebilir. Bu durum aynı zamanda Rusya'nın güvenilirliğini zedelemekte ve diğer ülkelerle işbirliğini zorlaştırmaktadır.

Bugün Rusya'nın Avrupa devletleriyle farklı düzeylerde ilişkileri vardır, ancak ilişkiler Ukrayna krizinden sonra bozulmaya başlamıştır. Bu gerginlik günümüze kadar devam

etmektedir. Avrupa Birliği, enerji alanında Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için çeşitli politikalar uygulamaktadır ancak Rusya hala Avrupa Birliği'nin en büyük enerji ihracatçısı olmaya devam etmektedir. Bugün Rusya'nın enerji kaynaklarının birincil yönü Avrupa'dır. Diğer faktörlerin yanı sıra, Rusya iç boru hatlarının Avrupa pazarlarına uygun bir şekilde düzenlenmesi, Rusya'nın Avrupa pazarından kolayca vazgeçemeyeceğini göstermektedir (Medzhidova ,2015) Rusya, 2019 yılında Avrupa Birliği'nin doğalgaz ihtiyacının %41'ini karşılamıştır (Eurostat, 2019). Ayrıca, Rusya-Almanya işbirliği neticesinde ortaya çıkan Kuzey Akım-2 projesi, Balkan denizi üzerinden Rusya'dan Almanya'ya doğrudan bir boru hattıyla bağlanarak Ukrayna'nın transit ülke olma şansını ortadan kaldırmıştır. Bunun ekonomik gelirin yanı sıra Rusya'ya önemli bir siyasi güç kazandıracağı düşünülmektedir. Bu nedenle son yıllarda Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynakları, Rusya ile Avrupa Birliği arasında enerji alanında bir çekişme ortamı sunmaktadır.

2.4.1 Rusya'nın Enerji Güvenliği

Rus ekonomisinin enerji kaynaklarına aşırı bağımlılığı nedeniyle, çok kutuplu dünyanın bir parçası olma yolundaki en büyük zorluğun enerji güvenliğinin sağlanması sorunu olduğu söylenebilir. Rusya Federasyonu'nun 28 Aralık 2010 tarihli 390-FZ güvenlik kanununa göre, "enerji güvenliği" terimi "bireyin, toplumun ve halkın hayati önemde enerji çıkarlarının iç ve dış tehditlere karşı koruma durumu" olarak belirlenmiştir (Consultant, 28.12.2010). Rusya'nın enerji güvenliğine yönelik dış tehditler jeopolitik ve ekonomik temellidir. Ayrıca iç ve dış tehditler birbirini etkileyebilmektedir. Dış tehditler, enerji kaynaklarının ihracatının durdurulması, satış pazarının yetersiz coğrafi kapsamı ve enerji sektörünün gelişiminin dünyadaki siyasi duruma bağlı olması gibi faktörlerdir (Fedina., Utenkov., Gorshkov, 2020:195).

Rusya'nın enerji güvenliği üzerindeki en önemli baskı faktörlerinden biri, Ukrayna krizine tepki olarak Rusya'ya siyasi ve ekonomik yaptırımların uygulanmasıdır. Ayrıca, Avrupa Konseyi Başkanı Donald Tusk, Rusya ile mücadele kapsamında Avrupa Enerji Birliği'nin kurulmasını desteklemektedir (Aizyatulova., Mereminskaya, 23.04.2014).

Rusya'nın Avrupa Birliği ile coğrafi yakınlılığı ve daha önce mevcut olan boru hatlarının varlığı nedeniyle, enerji güvenliğini sağlamak ve bu alanda işbirliğinin geliştirilmesi son derece önemlidir. Ayrıca Rusya, Avrupa ülkelerinin her biri ile farklı seviyelerde enerji işbirliği yapmaktadır. Avrupa'da özellikle Baltık ülkeleri ve Polonya, Rusya'dan gelen enerji kaynaklarına büyük ölçüde bağımlıdır (Kasem, 2017:153). Rusya, Letonya'daki tek enerji tedarikçisi olduğu için Letonya enerji güvenliğini sağlamak amacıyla 2016 yılında Dışişleri

Bakanlığı Yıllık Raporu'nda bu konuya yer vermiştir. Rapor, Klaipede'de sıvılaştırılmış bir doğal gaz terminalinin inşası, Polonya-Litvanya doğalgaz boru hattının inşası ve enerji alanında ABD ile stratejik ortaklıkların güçlendirilmesine yönelik politikaları içermektedir. Nitekim ABD, LNG pazarında etkili bir oyuncu haline gelmektedir. Polonya da Rusya'dan enerji bağımsızlığını savunarak NATO ve AB entegrasyonunu desteklemektedir (Fedina., Utenkov., Gorshkov, 2020:197).

Rusya ile Ukrayna arasındaki ilişkiler, 2006 ve 2009 yıllarında yaşanan doğalgaz krizi ile bozulmaya başlamıştır. Ukrayna, Rusya'nın doğalgazı için bir geçiş ülkesi olduğundan, yaşanan gerginlikler Rusya'nın enerji arzına ciddi tehditler oluşturmuştur. Bu krizin bir sonucu olarak, 2011 yılında Kuzey Akım projesi Rusya'nın enerji tedarik yollarını çeşitlendirmek amacıyla ilk kez gündeme gelmiştir (Simonia., Torkunov, 2015:23). Ukrayna krizinin yanı sıra, Avrupa ülkeleri için bir başka tedirginlik nedeni, 2006 yılında Kuzey Akım -2 projesinin uygulanmasıdır. Almanya, Rus gazını Ukrayna ve diğer transit ülkeler olmadan Baltık Denizi üzerinden Almanya'ya taşıyacak olan Kuzey Akım projesine destek verirken, başta Polonya olmak üzere Doğu Avrupa ülkeleri karşı çıkmaktadır. Bunun sebebi Gazprom'un bölgedeki tekelleşmesi ve Avrupa ülkelerinin Rus doğalgazına bağımlılığını artıracığına dair endişelerdir. Avrupalı liderlerin çoğu, Kuzey Akım -2 projesinin Rusya'ya ekonomik gelirden çok siyasi kazanç getireceğini iddia etmektedir. Polonya Başbakanı Beata Szydlo yaptığı bir konuşmada, Polonya'nın Kuzey Akım projesiyle birlikte enerji geçiş ülkesi olmaktan çıkması nedeniyle projeye itiraz etmiş, Avrupa Komisyonu ve Almanya'dan Avrupa enerji güvenliğinin sağlanmasını istemiştir (BBC, 28.01.2018). Ancak ABD'nin Kuzey-2 boru hattına uzun yıllardır uyguladığı yaptırımların, Almanya ve ABD liderleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda Temmuz 2021'de kaldırılmasına karar verildi (Krasnikov, 22.07.2021). Bu durum ABD'nin Çin ile rekabete öncelik verdiği şeklinde yorumlanabilir.

2013 yılında Avrupa kıtasının enerji ihtiyacının %30'u Rusya tarafından karşılanmıştır (Gribachev, 01.03.2020). Bu oran 2016 yılında %33,1'e yükselirken, Gazprom'un 2017 yılında bölgeye arzının payı %34,7 olarak gerçekleşmiştir (Rambler, 25.09.2018). 2019 yılında ise Rusya Avrupa Birliği'nin doğalgaz ihtiyacının %41'ini karşılamıştır (Eurostat, 2019). Görüldüğü üzere Rusya, itirazlara rağmen şimdilik Avrupa'ya gaz arzını artırmayı başarmıştır.

Avrupa'ya güvenilir ve istikrarlı enerji arzı, Rusya'nın enerji güvenliği için en önemli faktörlerden biridir. Avrupa ülkelerinin Rusya üzerindeki baskıları, itirazları veya yaptırımları,

Rusya için yakıt ve enerji kompleksinin uzun vadede istikrarsızlaşmasına ve dolayısıyla ülkede ekonomik ve sosyal sorunlara yol açabilir (Fedina., Utenkov., Gorshkov, 2020:198).

Genel olarak Rusya'nın enerji güvenliğine yönelik tehditler dünyadaki enerji alanında artan rekabet, enerji piyasalarındaki istikrarsızlık, Rusya'ya yönelik yaptırımlar ve siyasi baskılar başlıkları altında değerlendirilebilir. Daha detaylı olarak: yetersiz enerji kaynağı çeşitliliği, enerji alanında yüksek derecede siyasallaşma, enerji tedarik bölgelerinde siyasi istikrarsızlık, dünya enerji ve finans piyasalarının istikrarsızlığı, Rus enerji ihracatına rakip olabilecek kaya gazı, petrol kumları, metan gibi geleneksel olmayan enerji kaynaklarının aktif gelişimi, transit ülkelerde petrol ve gaz boru hatlarının bloke edilmesi, Rus enerji kaynaklarının boğazlarda ve kanallarda taşınmasına ilişkin kısıtlamalar, Rus enerji kaynaklarının geçişi için makul olmayan yüksek tarifeler, Rus şirketlerinin yurt dışındaki faaliyetlerine engel olunması, küresel ve jeopolitik bir ekonomik kriz olasılığıdır (Khlopov, 2016:104).

2.4.1.1 ES-2030 Yılına Kadar Rus Enerji Stratejisi Belgesi

Rusya'nın enerji politikaları 2009 yılında hükümet tarafından "Enerji Stratejisi (ES) - 2030" adı altında üç aşamada belirlenmiştir. 2013-2015 yılları arasındaki ilk aşamanın amacı 2008 krizinin kötü etkilerini ortadan kaldırmak, enerji sektörünün zarar görmüş alanlarını daha verimli hale getirmek ve enerji sektörü teknolojilerini modernize etmektir. 2015-2022 arasındaki ikinci aşamada Rusya'nın Uzak Doğu ve Doğu Sibirya bölgelerinde yeni enerji sahalarının oluşturulması hedeflenmiştir. 2022 ile 2030 arasındaki üçüncü aşama, alternatif enerji kaynaklarının keşfedilmesi ve Rusya'nın hidrokarbon ihracatına olan bağımlılığının azaltılmasıdır (Onufrieva, 2009: 135).

2030 Enerji Stratejisi belgesinde bahsedilen bir diğer konu, Rusya'nın enerji arzı açısından Avrupa enerji pazarına olan bağımlılığını azaltmak ve Çin, Japonya ve Kuzey Kore gibi Uzak Doğu ülkeleri ile ilişkileri geliştirerek güvenilir bir pazar oluşturmaktır (Varol Sevim, 2014: 87-92). Bunu gerçekleştirmek için Rusya'nın son yıllardaki en önemli enerji politikalarından biri, ülkenin doğusunda enerji sahalarının keşfedilmesi ve üretilmesidir.

Gasprom'un 2011 yılında tamamladığı proje olan Sakhalin Khabarovsk-Vladivostok gaz borusu, bu enerji politikaları neticesinde inşa edilmiştir. Gasprom tarafından 2011 yılında inşa edilen boru hattından Sakhalin ile Vladivostok (Sakhalin-Habarovsk-Vladivostok boru hattı)

arasındaki sahalardan Kuzey Doğu Asya pazarına (Çin, Kuzey Kore ve Japonya) gaz arzı gerçekleştirmek planlanmıştır (Gazprom: Sakhalin-Khabarovsk -Vladivostok).

Rusya'nın enerji güvenliğine yönelik iç tehditler arasında yetersiz jeolojik araştırmalar, maden kaynaklarının bozulması, zayıf enerji üretim kapasitesi ve yavaş yenilenme gibi sorunlar yer almaktadır. Bu durum, yani sektördeki esnek olmayan fiyatlandırma politikaları ve yetersiz finansal kaynaklar, vergi yükünün artmasına ve dolayısıyla enerji fiyatlarının artmasına neden olmaktadır (Senderov, 23.05.2013).

21. yüzyılda Rusya'nın enerji güvenliğini sağlamak için sektörün gelişmesindeki en önemli politikalardan biri "Doğu Vektörü" dür. Rusya'nın çok kutuplu söylem çerçevesinde faaliyet alanını dünyanın farklı bölgelerinde genişletmesinde "Doğu Vektörü" politikaları önemli bir yere sahiptir. Bu politikayla Rusya'nın Avrasya kıtasının Doğu ve Batısı arasında bir ulaşım köprüsü olarak rolü, enerji politikalarının önemini daha da artırmaktadır (Bushuev, Mastepanov, 2015: 34).

Son yıllarda Asya-Pasifik bölgesi, ekonomik açıdan dünyanın en hızlı büyüyen bölgesidir. Rusya'nın "Doğuya Dönüş" stratejisi de bu bölgenin ekonomik potansiyeli ile bağlantılıdır. Rusya, Asya-Pasifik ülkeleri ile işbirliğini geliştirmeyi ve böylelikle enerji tedariki konusunda Avrupa'ya olan bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir (Valerievna ,2016: 47). Kuşkusuz bu ülkeler arasında Rusya'nın en önemli ticaret ortağı, bölgenin en büyük yatırımcısı ve hızla büyüyen ekonomisi olan Çin'dir. Ticaret ortaklığına ek olarak, 1980'lerden beri büyüyen ekonomisinin enerji talebini karşılayamadığı için Çin'in Rusya'daki çıkarlarının temel amacı Rusya'nın doğu bölgesindeki enerji kaynaklarıdır. Rusya'nın doğu bölgesi ile ilgili temel hedefleri şu şekildedir; enerji ihracatını mümkün olan en üst düzeye çıkarmak, Asya Pasifik ülkeleri ile enerji anlaşmalarını artırmak, bu ülkelerin Rusya'ya yatırım ve teknoloji çekme projelerine destek vermek, enerji kaynakları üreten ve tüketen devletler ile şirketler arasında diyalogu geliştirmektir (Bushuev, Mastepanov, 2015: 35).

Rusya'nın Avrupa'ya olan bağımlılığını azaltarak enerji talep güvenliğini sağlamak ve aynı zamanda AB ile ilişkilerinde sorunlar yaşadığı için doğu bölgesi ülkeleri ile özellikle enerji alanında işbirliğini çeşitlendirmek ihtiyacı duymaktadır (Bushuev, Mastepanov, 2015: 35).

Rusya *Doğu Vektörü* politikalarının sonucu olarak, özellikle Çin, (Sibirya'nın Gücü gaz boru hattı, Skovorodino Petrol boru hattı, Tianjin'de rafine inşaatı ve b.), Japonya (Doğu Sibirya'da Rusya'nın ilk sıvılaştırılmış doğalgaz tesisi Sakhalin-1, Sakhalin-2 projeleri)

(Gazprom: Saklahin II) ve Kuzey Kore (Kömür kompleksleri inşaatı), ile yeni işbirlikleri geliştirmeyi başarmıştır (Kaynak: Morproekt). Rusya'nın farklı bölgelerdeki enerji faaliyetlerini artırması, enerji güvenliğinin sağlanması ile ilgili olması nedeniyle uluslararası arenada kutuplardan biri olma yolunda önemli politikalar oluşturmaktadır.

2.4.1.2 Rusya'nın Enerji Alanında Sorunlar

Bugün Rusya'nın ekonomik ve siyasi güç kazanmasının en önemli aracının enerji kaynakları olduğu bilinmektedir. Öte yandan bu durum, Rusya ekonomisinin enerjiye aşırı bağımlılığı nedeniyle çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olma hedefini zayıflatmaktadır. Enerjinin Rusya ekonomisindeki hayati önemi, onu ister istemez iç ve dış politikada bir araca dönüştürüyor. Ayrıca enerji alanındaki diğer sorunlar enerji verimliliğini azaltarak ülke gelirini olumsuz yönde etkilemektedir.

Rusya'nın enerji politikaları çerçevesinde en önemli sorunlarından biri, dünyada enerji israfında önde gelen ülkelerden biri olmasıdır. Rusya, GSYİH'ye göre dünyanın en yüksek enerji tüketen ülkesidir (Mogilnikova, 2015:142). Bu sorun sadece teknolojik modernleşme sorunu ile değil, aynı zamanda hava koşulları ile de ilgilidir. Rusya'nın GSYİH'sinin enerji yoğunluğu, gelişmiş ülkelerinkinden 2,5-3,5 kat daha fazladır. Bu durum, enerji santrallerin ısıtma ve elektrik şebekelerinin eski olmasından kaynaklanmakta ve enerji verimliliğini önemli ölçüde, 10 ila 20 kat azaltmaktadır. 2013 verilerine göre Rusya'nın büyük firmalarının teknolojik ekipmanlarının %70'ini Avrupalı ve Asyalı firmalardan temin etmesi, Rusya'nın teknoloji alanında sorunlu olduğunu göstermektedir (Mogilnikova, 2015:143).

Rusya coğrafi faktör nedeniyle de enerji alanlarında sıkıntı yaşamaktadır. Rusya'nın nüfusunun %80'inin ülkenin Avrupa (Urallar dahil) bölgesinde bulunması ekonomik yoğunlaşmanın da burada olmasına yol açmaktadır. Buna karşılık Rusya'nın enerji kaynaklarının %80'i ülkenin uzak doğu bölgesindeki Sibirya ve Vladivastok'ta bulunmaktadır. Bu durumda Rusya'nın saha bakımından dünyanın en büyük ülkesi olduğu düşünüldüğünde nüfusun enerji kaynaklarına ulaşması zorlaşmaktadır (Bushuev., Mastepanov, 2015: 25).

Rusya'nın enerji güvenliğine yönelik en büyük tehditlerden biri, fiziksel ve ahlaki bozulmanın bir sonucu olarak yakıt ve enerji kompleksi varlıklarının sömürülmesidir. Bu sorunun ortaya çıkmasının en önemli nedenleri enerji sektöründeki yatırım sorunları, yetersiz tasarruf sistemleri ve etkisiz yönetim tarzlarıdır. Teknolojik kapasitenin verimsiz kullanılması,

Üretilen petrol ürünlerinin kalitesizliğine ve maliyetlerin artmasına neden olmaktadır (Voropay., Senderov 2011).

Ekonomik kriz ve Avrupa Birliği yaptırımları nedeniyle Rus parasının değer kaybetmesi sondaj ekipmanlarının yerli üretimini olumsuz etkilenmiştir. Örneğin, kriz nedeniyle "Maminykh Volzhsky Diesel" şirketi iflas eşiğindedir. 2000'li yıllardan bu yana, sondaj kulelerinin %45'i, başta Sichuan Honghua Petroleum Equipment ve RG Petro Machinery olmak üzere Çinli şirketlerden tedarik edilmiştir. Rusya, 2009 yılından bu yana Çinli şirketler Yantai Jereh Oilfield Services Group ve Honghua International'dan sondaj kuleleri ithal etmeye başlamıştır (Alkov, 2014:52-58). Ek olarak, IDM ve Drillmec gibi batılı üreticilerden ekipman satın almak, Rus enerji kompleksinin Avrupa para birimine ve teknolojisine bağımlılığını artırmaktadır. 2012'de yerli üretime talebi artırmak amacıyla hükümet, sondaj kulesi ithalatına ek vergiler uygulayarak Rus petrol ekipmanı üreticilerini sübvanse etmiştir (Kutuzova, 10.05.2018).

Petrol endüstrisini istikrara kavuşturmayı amaçlayan bir diğer adım da Rusya ile OPEC arasında petrol üretimini kısıtlayan 2016 anlaşmasıdır. Anlaşmayla petrol üretiminin düşmesi beklenmiş, ancak Rusya'daki sondaj faaliyetleri 2018'de %11 artış göstermiştir. Bu durum, sondaj hacminin petrol üretimini aştığı Volga-Ural ve Batı Sibirya bölgesindeki eski kuyuların tükenmesiyle ilgilidir. Uzun vadede bu sürecin Rusya'da tüm petrol sektörüne yayılması beklenmektedir (RPI, 2017).

Rusya'nın enerji alanındaki bir diğer sorunu da ulaşımla ilgilidir. Donmuş ve aktif çatışmaların bir sonucu olarak transit ülkelerle yaşanan anlaşmazlıklar, boru hatlarının güvenliği için bir tehdit oluşturmaktadır. Enerji kaynaklarının geçişine yönelik bir diğer tehdit, siyasi istikrarsızlık yaşayan ülkelerdir. Askeri darbe olasılığının yüksek olduğu ülkelerde, yeni hükümet ile Rusya arasındaki ilişkinin belirsizliği enerji güvenliği açısından sorun teşkil etmektedir.

Ulaşımla ilgili bir diğer sorun da boru hatlarının yapımı ve modernizasyonudur. Rus ve yabancı işletmelerin yatırımları ülkeye çekilerek bu sorun zlmeye çalışılmaktadır (Locatellie, Rossiaud ,2009:39). Daha önce de belirtildiği gibi Avrupa, Rusya'nın en çok enerji ihracatı gerçekleştirdiği bölge olduğundan, boru hatları öncelikle bu rotaya yoğunlaşmıştır. Ayrıca, SSCB döneminde kurulan sıkı bağlar önemli bir geçiş yolu sağlamaktadır. Ukrayna krizinin ardından yaşanan sorunlar Rusya'nın enerji güvenliğini tehdit etmektedir. Rusya'dan sağlanacak enerji kaynaklarının kesintiye uğrama tehdidi, onunla işbirliği yapmak isteyen ortakları endişelendirdiğinden başka arz yolları aramaya itebilmektedir (Medzhidova, 2015: 19-21).

Rusya, yeni boru hatlarının inşası ve geliştirilmesi için yerli ve yabancı şirketlerden sağlayacağı yatırımlarla ülkeler arası ilişkileri güçlendirerek ekonomik ve siyasi kazanç elde etmeyi planlamaktadır (Medzhidova, 2015: 19-21). Rusya'nın bu amaçla Doğu Akdeniz ülkeleriyle enerji alanında işbirliği geliştirdiği söylenebilir.

Kremlin'e göre, yerli enerji şirketlerinin iki yasal düzeyde örgütlenmesi gerekmektedir. Özel şirket olarak faaliyet gösteren petrol şirketlerinden farklı olarak Gazprom gibi doğal gaz şirketlerinin devlet tarafından yönetilmesi önemlidir. İlk olarak, Rus ekonomisi doğalgazdan elde edilen gelire bağlı olduğu için, merkezi otorite tarafından yönetilmelidir. Diğer bir neden ise Gazprom'un faaliyetlerinin Rus dış politikasında önemli bir araç olarak kullanılmasıdır. Ancak bu durum Rusya ekonomisinin önemli kazançlar elde etmesine katkıda bulunduğu gibi çeşitli sorunlara da neden olmaktadır.

2.4.2 Rus Dış Politikasının Bir Aracı Olarak Enerji Politikaları

Enerji kaynakları, devletlerin ulusal güvenliğinin korunmasında önemli bir yere sahip oldukları için stratejik ürünler olarak kabul edilmektedir. Bu durum, enerji kaynaklarının üretici ülkeler tarafından dış politikada bir baskı aracı olarak kullanılmasını mümkün kılmaktadır (Stegen, 2011). Bu nedenle enerji kaynakları sadece bir ticaret nesnesi olarak değil, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde bir güç unsuru olarak değerlendirilmektedir (Lo, 2003: 67). Enerji kaynakları, üretici ülkelerin ekonomik kazanç elde etmelerinin yanı sıra uluslararası arenadaki diğer aktörler üzerinde siyasi güç elde etmeleri için stratejik bir araçtır. Dünya genelinde enerjiye olan talep arttıkça, enerji politikalarının dış politikadaki stratejik önemi de yükselmeye devam etmektedir. Wenger, enerji politikalarının, enerji üreticisi ve tüketicisi ülkelerin güvenlik politikalarının ayrılmaz bir parçası haline geldiğini savunmaktadır (Wenger, 2009: 226). Örneğin Rusya, çok kutuplu söylem çerçevesinde yürüttüğü aktif politikasının en önemli araçlarından biri olan enerji politikalarını zaman zaman bir baskı aracı olarak kullanarak uluslararası arenada güç kazanmaktadır. Rusya, hedeflerine ulaşmak için enerji sektöründen elde ettiği ekonomik ve siyasi gücü uluslararası sistemde etkin kullanan ülkelerden biridir.

Doğal gaz tüketimindeki artışa bağlı olarak son otuz yılda arz kesintilerine yönelik endişeler önemli ölçüde artmıştır. Petrol ve kömür kısa vadeli ve esnek anlaşmalarla temin edilebilir, bu nedenle nadiren dış politika aracı olarak kullanılmaktadır. Öte yandan doğalgaz piyasasında durum farklıdır. Uzun vadeli sözleşmelerle boru hatları ile taşınan doğal gaz

tedarikçiler ile tüketiciler arasında doğrudan ve kalıcı bir işbirliği yaratmaktadır (Shaffer, 2013: 114-115). Uzun vadeli sözleşmelerin en önemli nedenlerinden biri, bu alandaki yatırımlardan fayda elde etmek için genellikle 10 ila 15 yıl gerekmektedir. Bu nedenle, doğal gaz projeleri hükümetler arasındaki sözleşmelerle desteklenmektedir. ABD, Birleşik Krallık ve Hollanda gibi rekabetçi pazarlarda bile devlet doğal gaz piyasasında düzenleyici olarak önemli bir rol oynamaktadır. Tedarikçi ülkelerde gaz tedarik eden firmalar hükümetler tarafından kontrol edilmekte ve bu nedenle devletler şirketler aracılığıyla doğalgaz ticaretine katılmaktadır. LNG piyasasında da tesislerin kurulmasının yüksek maliyetinden dolayı işbirliği genellikle uzun vadeli sözleşmeler çerçevesinde kurulduğu için petrol piyasasına kıyasla esnek değildir. Ayrıca LNG tedarik piyasası standartlaştırılmadığından işbirliğinde esnekliği engellemektedir. Dolayısıyla doğalgaz ticareti ülkeler arası uzun vadeli anlaşmalarla yapıldığından daha fazla bağlılık yaratmakta ve dış politika aracı olarak kullanılması için daha fazla imkân sağlamaktadır (Shaffer, 2013: 115).

Bununla birlikte dış politika aracı olarak doğal gaz arzındaki kesintileri kullanan çoğu vaka Rusya ile ilgilidir. Rusya'nın arzındaki kesintileri bir dış politika aracı olarak kullanma yeteneği, enerji sağladığı ülkelerin görece kırılganlığı ve karşılıklı bağımlılığı ile ilgilidir. Örnek olarak, Rusya'nın önemli pazarlarından biri olan Almanya ile arz sıkıntısı yaşanmamıştır. Ancak Rusya Gürcistan gibi büyük pazar olmayan ancak gaza bağımlı olan ülkelerde arz kesintilerini siyasi bir araç olarak kullanmakta tereddüt etmemiştir. Rusya'nın bir dış politika aracı olarak Gürcistan'a gaz arzını kesmesinin amacı, Gürcistan'ın ABD ve NATO'ya yönelik politikalarını engellemek ve Başkan Mikhail Saakaşvili'nin iktidardan düşmesine katkıda bulunmaktır (Shaffer, 2013:117).

Enerji arzının dış politikada bir araç olarak kullanılmasındaki en önemli faktör, tarafların arzın sürekliliğine olan bağımlılık derecesidir. Çoğu zaman, enerji arzı ve tüketici ülkeler birbirine bağımlı değildir. Rusya ve Almanya'da taraflar enerji alanında birbirine bağımlıdır. Almanya, Moskova için önemli bir gelir kaynağı olduğu gibi, Almanya için Rusya, gazının maliyet istikrarını korumada önemli bir ortaktır (Shaffer, 2013:119).

Enerjiyi zorlayıcı bir siyasi araç olarak kullanmak, alıcı ülkeleri politikalarını değiştirmeye zorlayarak istenmeyen sonuçlara yol açtığı için yaptırımlarla eş tutulabilir. Rusya'nın Ukrayna politikaları bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Moskova, Ukrayna'ya doğalgaz ve petrol arzını ve geçişini durdurma ayrıca doğalgazın fiyatını yükseltme tehdidinde bulunmuştur. Enerjisini siyasi bir araç olarak kullanan Rusya, Ukrayna'yı Gümrük Birliği ve

Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılmaya zorlamıştır. Ayrıca Rusya yanlısı yönetimi sürdürmek, Batı ile ortaklıkları azaltmak, Batı yanlısı uluslararası örgütlere katılımı engellemek ve Karadeniz Filosunun Sivastopol'da konuşlandırılma süresini genişletmek gibi konularda da baskı uygulamıştır (İbrahimov, 2019: 1526).

2004 yılında Ukrayna'da Batı yanlısı Viktor Yuşçenko'nun iktidara gelmesi sonucunda Rusya daha önce 1000 metreküp doğal gaz için 50 dolar sunan Gazprom, bu fiyatı artık "piyasa fiyatından" yani, 160 dolar, daha sonra 230 dolara yükselttiğini duyurmuştur. Bu süreç 2008 yılında Ukrayna doğal gaz fiyatlılarına itirazlarından dolayı Rusya ile krizin eşiğine gelmesine sebep olmuştur. Ukrayna'nın Rusya'ya daha önceden doğal gaz tahsilatından doğan 2,3 milyar dolar borcu mevcutken, 2009 yılında Gazprom doğal gaz fiyatını 1000 metreküp başına 250 dolar, birkaç gün sonra ise 450 dolar olarak belirlemiştir. 2006 yılında Rusya'nın Ukrayna ile sorunlardan dolayı doğal gaz arzı kesilmiş, aynı durum 2009 yılında da yaşanmıştır. Ukrayna Rus gazını Avrupa'ya aktaran transit ülke konumunda olduğundan diğer ülkelere de gaz akışının kesilmesine sebep olmuştur. Avrupa gaz akışı Vladimir Putin ve Ukrayna Başbakanı Yulia Timoşenko arasında imzalanan anlaşmayla tekrar sağlanmış, daha önce Turuncu Devrim ile uzaklaştırılan Rus yanlısı Viktor Yanukoviç 2010 yılında Ukrayna devlet başkanı olmuştur. Yanukoviç, Rusya'nın Kırım'da Karadeniz Donanma Üssünün Kremlin'e 30 sene daha kiralanmasının karşılığında doğal gazda yeniden fiyat indirimi almıştır (İbrahimov, 2019: 1526).

Enerjiyi politik bir araç olarak kullanmak, tüketici ülkelerin savunmasızlığını artırabilir. Örneğin, Belarus Devlet Başkanı Lukaşenka'nın iktidarda kalmasının ekonomik istikrarla bağlantılı olduğu gerçeği göz önüne alındığında, Rusya bunu sürekli olarak enerji kaynaklarını sübvans ederek sağlamaktadır. Çünkü ülkedeki ekonomik büyümenin en önemli faktörlerinden biri enerji fiyatları ile ilgilidir. Minsk, Moskova'dan gelen hibe karşılığında Rusya yanlısı dış politikasını sürdürmekte ve Ortak Ekonomik Alan, Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği bünyesinde işbirliğini devam ettirmektedir. Ayrıca Belarus, Rus şirketlerinin enerji ve diğer alanlardaki mülkiyet haklarını genişletmelerine izin vermektedir (İbrahimov, 2019: 1529).

Hill, enerjinin baskı ve etki etmek üzere iki tür dış politika aracı olarak kullanıldığını belirlemiştir. Sırasıyla birinci tip araç, enerji arzının azaltılması (minimum azaltmadan tamamen durdurulmaya kadar) ile ilgilidir. İkinci tür araçlar, artan enerji fiyatlarına yönelik tehditlerdir (Hill, 2003: 134).

Belarus'a düşük maliyetli enerji tedariki ve Ermenistan'a verilen çeşitli sübvansiyonlar baskı araçlarına örnektir. Rusya tarafından 2006 yılına kadar Gürcistan'a, 2009'a kadar

Ukrayna'ya çeşitli sübvansiyonlar sağlanmıştır. Fiyat indirimleri, ülkelerin Rus enerji kaynaklarına bağımlılıklarını artırarak baskı aracı olarak kullanılmalarını ve dış politikalara müdahale edilmesini kolaylaştırmaktadır (İbrahimov, 2019: 1524).

Enerji geçişini azaltma ve durdurmaya dair tehditler üçüncü tip baskı aracı olarak gösterilebilir. 2005 yılından bu yana çıkan çatışmalar neticesinde Rusya'dan Ukrayna'ya enerji geçişi sürekli olarak azalmıştır. Örneğin Ukrayna Doğal Gaz İletim Sistemi işletmecisinin verdiği bilgiye göre, 2021 şubat ayında Ukrayna'dan Avrupa'ya doğalgaz taşımacılığında elde edilen gelir 2,91 milyar dolar olup bu rakam bir önceki ayın gelirinden %25 daha azdır (Sputnik, 05.04.2021). Kuzey Akım-2 boru hattının faaliyete geçmesiyle birlikte Ukrayna'nın Rus gazının taşınmasındaki rolü ortadan kalkacaktır. Dördüncü tür araç, ihracat tarifelerindeki artışla ilişkili tehditlerdir. Örnek olarak, 2007'de Belarus'a ihraç edilen petrole uygulanan vergiler Rusya tarafından artırılmıştır (Kozlovski, 21.02.2020). Son olarak, beşinci tür araçlar, borç kapsamı ve geri ödemeye ilgili tehditlerdir. Borçlar, tedarikçi ülkenin tolerans göstermeye ne kadar istekli olduğuna bağlıdır. Örnek olarak Rusya'nın Belarus, Ukrayna ve Moldova ülkelerine yaptığı enerji ihracatı, ödeme koşulları ve gelişen ilişkiler ışığında farklı politikalara sahiptir. Rusya 2006 yılına kadar borçların ödenmesine daha hoşgörülü davranırken, Belarus'tan 2002'de olduğu gibi bu süreçte de borçların derhal ödenmesini talep etmiştir. 2006'da Vladimir Putin, Belarus'a yönelik ekonomik ve maliye politikalarına desteği azaltma kararı vermiştir. Haziran 2005'te Gazprom, Ukrayna'daki gaz depolama tesisinde yaşanan gaz kaybı için borcun geri ödenmesini talep etmiştir (BBC, 01.07.2015). Rusya'nın Ukrayna devletine yönelik bu talebinin Turuncu Devrim'den sonra gündeme gelmesi dikkat çekicidir. Ekim 2007'de, Batı yanlısı politikacı Yulia Timashenko'nun seçimleri kazanmasının ardından, Gazprom borcun geri ödenmesini talep etmiştir. Rusya, Ukrayna'nın tüm borcu ertelendiği için aynı yıl gaz arzını durdurmuştur. 2010 yılında, Belarus'a da gaz borcunun ödenmesindeki zorluklar nedeniyle gaz arzı geçici olarak kesilmiştir. Kasım 2013'te Gazprom ve Rus hükümeti Ukrayna'dan doğal gaz borcunun ödenmesini talep etmiştir. Bu durumda, Ukrayna Avrupa ile DCFTA (Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi) anlaşmasını imzalamaktan vazgeçmiştir. Ukrayna'nın anlaşmaları imzalamayı reddetmesinin ardından Rusya, borç talebiyle ilgili tutumunu değiştirmiştir (İbrahimov, 2019: 1525). Ancak Kırım savaşının ardından 2015 yılında Gazprom Ukrayna'nın ön ödememe yapmaması nedeniyle gaz arzını durdurmuştur (BBC, 01.07.2015).

2006 yılında, Beltransgaz'ın %50'sinin Gazprom tarafından satın alınmasından sonra, Rusya Belarus'a ihraç ettiği gazın fiyatlarını düşürmüş ve gaz geçişini artırmıştır. 2010 yılında Rusya, Belarus'un Rusya ile Gümrük Birliği'ni imzalamasıyla gaz indiriminin uzatılmasına karar

vermiştir. Belarus 2012'de Avrasya Ekonomik Birliği'ne katıldığında gaz fiyatları yeniden indirilmiştir. Ekonomik büyüme için ucuz enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan Ermenistan'da da benzer bir durum vardır. Ermenistan da Belarus gibi Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Topluluğu'na katılmıştır (İbrahimov, 2019: 1526).

Rusya, enerji kaynaklarını dış politikada savunma politikası aracı olarak da kullanmaktadır. Gazprom'un Avrupa'daki faaliyetleri ve Almanya ile işbirliği savunma amaçlı bir dış politika olarak önemlidir. Gazprom, Avrupa'nın farklı ülkelerinden enerji şirketlerini bünyesine katarak Avrupa enerji pazarında her geçen gün güçlenmektedir. Avrupa Birliği'nde rekabetçi pazarın ortadan kalması ve monopol piyasanın ortaya çıkma durumu vardır ve bu AB'nin enerjide "kurumlar ve piyasa doktrinine" tamamen ters bir durumdur. Bu durum enerji alanında Avrupa Birliği'nin Rusya karşısında gücünü zayıflatan Almanya tarafından kendi milli çıkarları doğrultusunda göz ardı edilmekte ve Brüksel'de Almanya ve Rusya'ya karşı eleştirilerin yükselmesine neden olmaktadır (Demiral, 2018).

Rusya-Almanya işbirliği sonucunda ortaya çıkan Kuzey Akım-2 projesi, Rusya'nın savunmacı dış politika araçlarından biridir. Rusya'nın projeden kazanmaya çalıştığı siyasi kazanç, Rusya'dan enerji bağımlılığını azaltma politikasına karşı Avrupa Birliği'nin enerji piyasasındaki rolünü güçlendirmektir. Proje ENGIE, OMV, Uniper, Wintershall ve Royal Dutch Shell ortaklığında gerçekleştirilecektir (Gazprom, 29.12.2018).

Ayrıca, Rusya, Orta ve Doğu Avrupa ile Orta Asya'nın enerji alanına hakimdir. Tek başına Ukrayna, Belarus, Moldova, Balkanlar, Orta Avrupa ülkeleri, Finlandiya, Slovakya, Yunanistan ve Türkiye gerekli enerji tedarikini sağlayabilecek potansiyele sahiptir. Aynı zamanda Rusya, Orta Asya'dan Avrupa'ya enerji geçişini kontrol etmek için çeşitli politikalar üretmektedir (İbrahimov, 2019: 1526). Shambaugh, tüketici ülkelerin tedarikçiye bağımlılığı arttıkça, enerji araçlarını bir baskı faktörü olarak kullanma olasılıklarının da o kadar yüksek olduğunu belirtmektedir (Shambaugh., George, 1996). Dolayısıyla Rusya enerji sektöründe hakimiyet kazandıkça, enerji araçlarını tüketici ülkelerde baskı unsuru olarak kullanma ve kendi çıkarları doğrultusunda işbirliği kurma imkanlarına sahip olacaktır.

Rusya'nın dünyanın en önemli enerji üreten ülkelerinden biri olması, enerji politikalarından elde ettiği gücü uluslararası arenada tam kapasite ile bir etki aracına dönüştürülebileceği anlamına gelmemektedir. Dış politika hedeflerine ulaşmak için enerji araçlarının kullanımının sadece tüketici ülkeler için değil, aynı zamanda tedarikçi ülkeler için de sonuçları vardır. Alıcı ülkeler, tedarikçi ülkeleri yaptırımları engellemeye veya etkilerini

azaltmaya zorlayan karşı hamleler yaparak öngörülemeyen sonuçlara neden olabilir. Rusya örneğinde olduğu gibi, enerjinin bir baskı unsuru olarak kullanımının tedarikçi ülkenin bütçe gelirleri üzerinde olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Ayrıca, Baltık ülkelerinde, enerji araçlarıyla baskıya maruz kalmak başlangıçta ülkelere ekonomik zarar verirken, zamanla ekonomik dönüşümün ve enerji tedarik imkânlarının çeşitlendirilmesi için ön koşulların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum yaptırımlara maruz kalan ülkelere enerji alanında Rusya'ya bağımlılıklarından kurtulma fırsatı sunmaktadır (İbrahimov, 2019).

Ayrıca enerjinin bir dış politika aracı olarak kullanılması sadece ülkeler arasındaki ilişkileri bozmakla kalmamakta, aynı zamanda tedarikçi ülkenin uluslararası arenadaki güvenilir ortak imajına da zarar vermektedir. Bu nedenle tedarikçi ülkeler yeni pazarlara girmekte zorlanabilir. Örneğin, Rusya-İsrail ilişkilerinin gelişmesine ve diğer alanlarda işbirliğine rağmen, Doğu Akdeniz'de İsrail sahalarında Rus şirketleri bulunmamaktadır. Bu durumun önemli nedenlerinden biri İsrail hükümetinin Rusya'nın enerji şirketleri aracılığıyla siyasi baskı uygulayacağı endişesidir.

Özetle ülkeler arasında uzun yıllar süren işbirliği ve bağımlılıklardan dolayı, Rusya'nın Sovyet sonrası alanda enerjisini bir baskı aracı olarak kullanma durumu söz konusudur. Almanya ile karşılıklı bağımlılığı nedeniyle enerjiyi bir dış politika aracı olarak kullanmak mümkün olmasa da bu işbirliği Rusya'nın siyasi gücünün yayılmasında önemli bir role sahiptir. Bu nedenle, ABD ve Avrupa Birliği'nin birçok üyesi, Kuzey Akım projesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu durum Rusya için projenin tamamlanma ihtimalinin yüksek olması nedeniyle halen avantajlı olsa da diğer Avrupa ülkeleriyle işbirliğini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla enerji politikalarını baskı aracı veya siyasi güç elde etmek için kullanmanın Rusya için avantajları olduğu gibi dezavantajları da vardır. Örneğin Doğu Akdeniz bölgesindeki Batı yanlısı ülkeler enerji alanında Rusya ile işbirliği yapmaktan uzak dururken, Batı'dan uzaklaşarak dış politikada denge arayan ülkeler Rusya'ya bu alanda fırsat vermektedir.

2.4.3. Rusya'nın Doğu Akdeniz Enerji Politikaları

Rusya'nın Doğu Akdeniz'de nüfus alanını genişletmede kullandığı araçlardan biri de enerji politikalarıdır. Doğu Akdeniz'de varlığını Batılı güçlerle yumuşak dengeleme politikaları aracılığıyla rekabet ederek güçlendirmeye çalışan Rusya'nın bölge ülkelerinin her biriyle enerji işbirliği farklılık göstermektedir. Aynı zamanda Avrupa ülkeleri Rus enerji bağımlılığından kurtulmak amacıyla bölgeye ilgi göstermektedir. Avrupa'ya enerji arzından önemli ekonomik

gelir ve siyasi güç elde eden Rusya için Avrupa pazarına enerji arzının devamlılığının sağlanması son derece önemlidir. Özellikle Almanya ile geliştirilen Kuzey Akım projesi Rusya'nın Avrupa'da siyasi güç kazanımı artırmaktadır. Bu nedenle İsrail, GKRY ve Yunanistan arasındaki işbirliğinin bir sonucu olarak Avrupa Birliği Fonu tarafından desteklenen EastMed projesinin Rusya'ya olan bağımlılığı azaltacağı düşünülmektedir. Birçok araştırmacı Eastmed projesinin (yıllık kapasitesi 10-20 milyar metreküp) (Deveci, 19.07.2020) Kuzey Akım-2 (yıllık kapasitesi 55 milyar metreküp) (Gazprom: Kuzey Akım-2) projesi ile rekabet edecek kapasiteye sahip olmadığını düşünse de Avrupa Birliği'nin Rusya'ya enerji bağımlılığından kurtulma çabasında somut bir adım atması açısından önemlidir. Rusya, enerji alanında bölge ülkeleriyle işbirliğini genişleterek eylem alanını genişletmeyi hedeflerken, EastMed projesinin bölgedeki taraflarıyla rekabet etmeye devam etmektedir. Ancak günümüzde Doğu Akdeniz'de en önemli oyuncuların İsrail'in ve GKRY'nin enerji sahalarında Batılı firmaların faaliyet gösterdiği düşünülürse, ilişkilerin şimdilik rekabet ağırlıklı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki enerji politikalarının daha çok rekabete dayalı olduğu görülmektedir. Nitekim Rusya bölge ülkeleriyle daha çok ABD ve AB gücünü dengelemede önemli rol oynamaktadır. Öte yandan bölge ülkeleri Rusya'nın Suriye iç savaşında oynadığı önemli rolden dolayı varlığını kabullenmiş ve ciddi partner olarak görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla diğer alanlarda olduğu gibi bölgede güç dengesinin daha çok ABD ve Avrupa Birliği lehine kurulduğu görülse de Rusya bu durumu kendi lehine dönüştürmeye gayret etmektedir. Bu doğrultuda Rusya, bölge ülkeleriyle enerji alanında yaptığı anlaşmalarla önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, Ocak 2018'de Lübnan açık denizlerinde gaz ve petrol arama çalışmaları ile ilgili olarak Fransa'nın Total, İtalya'nın ENI ve Rus Novatek şirketleri anlaşmaya varmıştır (Borschevskaya & Ghaddar: 2018). Bir diğer Rus şirketi Rosneft Mısır'ın Doğu Akdeniz'deki Zohr sahasının işletilmesine dair hislerinin %30'unu satın almıştır (Temizer, 12.12.2016). 2013 yılında Suriye hükümeti ile enerji arama çalışmaları hakkında imzalanan mutabakat anlaşmasına göre arama çalışmaları ülkede yaşanan iç savaş nedeniyle durdurulmuş, Mart 2021'de anlaşma güncellenmiş haliyle Rus şirketleri Capital Limited ve East Med Amrit'in ülkenin karasularında sismik araştırma yapması taraflar arasında kabul edilmiştir (Göksedef, 28.04.2021).

Rusya'nın enerji politikalarını bir dış politika aracı olarak kullanmanın Doğu Akdeniz siyasetine etkisi çok yönlüdür. Rusya'nın, uluslararası düzeyde yürüttüğü enerji politikaları nedeniyle güç kazanımlarının Batı gücünü dengelemede önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu durum dış politikalarında Batı gücünü dengelemek isteyen devletlere bir alternatif sunmaktadır. Öte yandan Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesinde enerji alanında Batı yanlısı ülkeler

tarafından dışlandığına tanık oluyoruz. Rusya'nın enerji politikalarını Ukrayna ilişkilerinde bir baskı aracı olarak kullanması, ikili ilişkilerin bozulmasına ve 2014 yılında krize dönüşmesine neden olmuştur. Bu süreç sonucunda Rusya, Kırım'ın kendi topraklarına katılmasıyla Doğu Akdeniz'e doğrudan erişim sağlayarak önemli bir stratejik güç kazanmıştır. Öte yandan Ukrayna krizinin ardından Rusya'nın Batı ülkeleriyle ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Çeşitli yaptırımların Rus ekonomisine zarar vermesiyle birlikte Rusya dış politikasında Batı karşıtı söylemler öne çıkmaya başladı ki, bu da İsrail ve GKRY gibi, Doğu Akdeniz'de EastMed projesini hayata geçiren hâkim konuma sahip ülkelerin Rusya ile enerji işbirliği yapmasını engellemiştir. Ayrıca Rusya'nın saldırgan tavrı, 'güvenilir ortak' imajına zarar vermiştir. Öte yandan bölgede Batı'dan uzaklaşan Mısır, Türkiye ve Lübnan gibi ülkeler Rusya'ya yakınlaşmaktadır. Sonuç olarak, Ukrayna krizi sonrası Rusya-Batı ilişkilerinde yaşanan bloklaşma, Doğu Akdeniz'deki diğer devletlerin dış politika davranışlarını da etkilemiş ve bu durum enerji alanında kendini göstermeye başlamıştır.

2.5 Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikalarında Askeri Teknik İşbirliğinin Rolü

Askeri-teknik işbirliği, Rusya'nın çok kutuplu bir dünyanın inşasında farklı ülkelerle işbirliğini güçlendirmeye yönelik politikalarında önemli araçlarından biridir. Doğu Akdeniz ülkeleriyle bağlarını yumuşak dengeleme politikaları çerçevesinde güçlendirerek bölgedeki hâkim Batı gücünü dengelemeye çalışan Rusya için savunma alanında işbirliği önemli bir yere sahiptir. Devam eden çatışmalar nedeniyle Doğu Akdeniz ve Orta Doğu devletlerinin milli güvenliğinin sağlanması yüksek teknolojik silahlara sahip olmakla ilişkilendirildiğinden Rusya ile silah ticareti önemli hale gelmiştir. Bu durumda Rusya bölgedeki ortak veya müttefik olarak etkisini güçlendirmektedir. Rusya için bu başarının nedeni, ilk olarak, Güney Doğu Akdeniz ülkelerinin kendi teknolojileriyle gelişmiş silahlar üretme kapasitesine sahip olmamasıdır. Ayrıca, Rusya'nın ihraç ettiği silahlar daha ekonomik olduğu için avantajlıdır (Timakova, 2020: 78).

Diğer bir neden de Rusya'nın Suriye iç savaşında silahlarını somut bir şekilde sergilemesidir. Böylece Rusya bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştirme ve ABD silahlarına alternatif olma fırsatı yakalamıştır. Bu da şüphesiz Rusya'nın Doğu Akdeniz politikasında Batılı güçlerle rekabetinin önemli kolunu oluşturmaktadır. Suriye'de askerî harekât Rusya'nın silah ihracatını artırmıştır. Guardian'ın, 29 Mart 2016 tarihinde yayınladığı habere göre, Esad muhaliflerinin menzillerinin bombalanmasının ardından Rus uçak ve füzelerine ilgi artmıştır.

Özellikle Rus şirketi Sukhoy'nun bombardıman uçakları Su-32 ve Su-35 avcı uçaklarının siparişleri artmıştır. Ayrıca yabancı alıcılar Mi-28N Night Hunter helikopterleri, S-400 hava savunma sistemleri ve T-90 tanklarına ilgi göstermektedir (The Guardian, 29.03.2016). Rusya'nın yeni silah alıcıları daha önce ABD ve Çin'den silah tedariki sağlayan Cezayir, Endonezya, Vietnam ve hatta Pakistan olmuştur (Kosyakov, 29.03.2016). Doğu Akdeniz ülkelerinden Türkiye Rusya'dan S-400 füze sistemlerinin tedarikini sağlamış, Mısırı ise 2016-2020 yılları arasında Rusya'dan silah alımını 4 katına çıkarmıştır (Wezwman., Kuimova., Wezeman, 2021). Lübnan, ABD tarafından Rusya'nın silah tedarikiyle ilgili anlaşmadan vazgeçmesi için baskı altına alınmıştır (The Washington Post, 05.12.2018).

Dünya genelinde bireylerin savaşa karşı tutumları geçmişe kıyasla önemli ölçüde değişmiş ve liberalizm bağlamında ekonomik işbirliği ülkeler arasındaki savaşların azalmasına neden olmuştur. Ancak buna rağmen silah ticareti beklendiği gibi azalmak yerine her geçen gün artmaktadır. Silah ticareti 2011-2015 yılları arasında dünyada önceki dört yıla göre %14 artmıştır. Bu dönemde ABD'nin küresel silah ticaretindeki yeri %29'dan %33'e, Rusya'nın ise %22'den %25'e yükselmiştir (SIPRI, 2016).

Rusya, 2011-2015 yılları arasında 53 ülkeye ve ayrıca Ukrayna milis kuvvetlerine silah satmıştır. Bu dönemde Rusya'nın silah ihracatının %61'i Hindistan, Çin ve Vietnam'a gerçekleşmiştir. Bölgesel bazda ihracatın %68'i Asya ve Okyanusya'ya, %11'i Afrika'ya ve %8,2'si Orta Doğu'ya yapılmıştır (SIPRI, 2016). Bu dönemde Hindistan, silah ithalatının %70'ini Rusya'dan sağlamıştır. Çin, silah ithalatında %5'lik bir oranla dünyada üçüncü sırada yer almış ve silah alımının %61'ini Rusya'dan sağlamıştır (SIPRI, 2015). Önümüzdeki yıllarda Hindistan ve Çin'in teknolojik transferler sayesinde kendi silah sanayisini geliştirip Rusya'dan bağımsız hale geleceği düşünülmektedir (Baker, 10.11.2015). Rusya'nın tek kutuplu dünya düzeninde ABD hegemonyasının oynadığı role karşı çıkarak, Çin ve Hindistan gibi hızlı ekonomik büyüme yaşayan devletlerle bağlarını güçlendirmesinde -bir güç dengesi oluşturma politikası olarak- silah ticareti önemli bir yere sahiptir. Rusya, 2009-2013 döneminde silah ihracatını %28 oranında artırdı ve silah ticaretinin yarısından fazlası Hindistan, Çin ve Cezayir'e yapıldı (Wezeman, S. T., Wezeman, D. P, 2014). 2015 yılında silah ticaretinde Rusya'nın toplam geliri 16 milyar dolara çıkmıştır. 2016 yılında Rusya ABD'den sonra en büyük silah ihracatçısı olmuştur (SIPRI, 2015; SIPRI 2016).

Dünya Silah Ticareti Analiz Merkezi tarafından yayınlanan rapora göre, 2019'da toplam silah ticareti yirmi birinci yüzyılın rekoru olan 92 milyar dolara ulaşmıştır. Silah ticaretindeki

artışa, büyük ölçüde ABD'nin Suudi Arabistan başta olmak üzere Ortadoğu ülkeleriyle silah satış anlaşmaları neden olmuştur. 2019'da Rusya, 14,14 milyar dolarla küresel askeri teçhizat arzının %15,4'ünü sağlayarak ikinci sırayı korumuştur (Ria Novosti, 27.01.2020).

Stockholm Uluslararası Araştırma Enstitüsü (SIPRI) tarafından yayınlanan rapora göre, ticaret hacminin 2001 yılından bu yana ilk kez 2016 ile 2020 yılları arasında artmadığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde ana ihracatçılar ABD ve Rusya olmuş, ancak Rusya'nın ticaret hacmindeki payı %22 azalmıştır. 2016-2020 arasında küresel silah tedarik hacmi, 2011-2015 arasındaki orana göre %0,5 daha düşüktür. SIPRI uzmanı Peter Wezimana'ya göre, ticaret hacmindeki durgunluk eğiliminin, gelecekte de devam etmesi beklenmemelidir. Ticaret hacmindeki düşüş, corona virüs salgını nedeniyle ekonomilerde durgunluğa neden olduğu için bazı devletlerin silah ithalatını gözden geçirmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, bazı ülkeler silahlarının tedariki için yüksek meblağlı sözleşmeler imzalamıştır (Wezwman., Kuimova., Wezeman, 2021).

2016-2020 yıllarında küresel silah ticaretinde en büyük beş ülkenin payı şu şekildedir: ABD- %37, Rusya %29, Fransa %8,2, Almanya %5,5, Çin %5,2. Bu dönemde ABD'nin küresel ticaretteki payı %32 artmış ve ABD 96 ülkeye silah sağlanmıştır. 2011 ve 2020 yılları arasında ABD'nin küresel silah ticaretindeki payı %16 büyümüş, bu da Rusya ile silah ticaretindeki gelir farkının her yıl daha da genişlemesine neden olmuştur (Wezwman., Kuimova., Wezeman, 2021).

2016-2020'de Rusya'nın küresel silah ticaretindeki payı %22 düşerek yaklaşık 2006-2010 düzeyine inmiştir. Düşüşün ana nedeni Hindistan'a yapılan ihracatta %53'lük düşüş olmasıdır. Rusya, Çin'e ihracatını %49, Cezayir'e %49 ve Mısır'a %430 arttırmasına rağmen, Hindistan'dan doğan zararını karşılayamamıştır (Wezwman., Kuimova., Wezeman, 2021). Ek olarak, değişen siyasi ve ekonomik ortam Rusya'nın yeni silah anlaşmalarını etkilemektedir. 2014 Ukrayna krizi sonrasında ABD ve Avrupa Birliği'nin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar burada önemli bir rol oynamıştır (Khlebnikov, 21.03.2019). Rus silahları 2011-2015 yıllarında 53 ülkeye ihraç edilirken, 2016-2020 yıllarında Rusya 45 ülkeye silah sağlamıştır. Bu dönemde bölgesel düzeyde Asya ve Okyanusya ülkelerine satılan silah önceki beş yıla göre %36 oranında azalmıştır. Orta Doğu'ya silah ticareti %64, Afrika ülkelerine ise %23 artmıştır (Wezwman., Kuimova., Wezeman, 2021).

Özellikle Arap Baharı ve Ukrayna krizi sonrası ortaya çıkan çatışmalar silah ticaretinin takibini zorlaştırmıştır. Bu durum terörist gruplar ve bazı katı rejimler tarafından silah satın alınmasını kolaylaştırmıştır. Birleşmiş Milletler, uluslararası ve bölgesel istikrar ve barışı

korumak için “*Silah Ticareti Antlaşması’nı* yürürlüğe koyarak yasadışı ticareti önlemek için silah ticaretinde standartlar belirlemiştir (BBC, 02.04.2013). Aralık 2015 tarihinde 130 ülkenin katılımıyla yürürlüğe giren anlaşmaya Rusya taraf olmamıştır. Rus kamuoyunda anlaşma "istikrarsız ve yetersiz" olarak değerlendirmiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı Silahsızlanma ve Silah Kontrol Dairesi Başkanı Mikail Ulyanov, anlaşmanın "zayıf" olduğunu ve gelişmekte olan ülkelere zarar verdiğini belirtmiştir. Çin ve Hindistan da anlaşmaya taraf olmamıştır (Defense News, 2015).

Rusya'nın silah ticareti yaptığı ülkelerin genel olarak Batı'dan silah ticaretini karşılayamadığı görülmektedir. Ayrıca, Doğu Akdeniz ülkeleri ile Rusya arasındaki askeri-teknik işbirliğinin çarpıcı yanı, bölge ülkelerinin Rusya'yı genel olarak ABD ve Avrupa Birliği'ne karşı bir denge unsuru olarak görmeleridir. Dolayısıyla Rusya'nın askeri-teknik alanda işbirliği enerji alanında olduğu gibi Doğu Akdeniz bölgesindeki etkinliğini artırmanın bir aracı olduğu söylenebilir. Rusya'nın çok kutuplu bir dünyanın inşasındaki rolünde Batı gücüne karşı tutumu göz önüne alındığında, bu alanda işbirliğinin geliştirilmesi önemlidir. Dünyada ve bölgede silah ticaretinde ABD'nin lider konumunda olduğu görülmektedir ancak Rusya silah ihraç eden önemli bir ülke olarak, bölgedeki her devletle bağlarını güçlendirip rakip Batılı ülkelere karşı çekici bir ortak olmak için çaba harcamaktadır.

2.6 Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Yumuşak Gücü

Son yıllarda modern devletin uluslararası itibarı, siyasi ve ekonomik gücünün yanı sıra çekim potansiyeli ile de belirlenmektedir. Joseph Nye, güç kavramının yumuşak boyutlara dönüştüğü ve gücün değişen doğasına uyum sağlamanın devletlerin dış politika hedeflerine ulaşmasında en önemli konulardan biri haline geldiğini belirtmektedir (Nye, 2008). Dolayısıyla devletler yumuşak güç politikalarına daha çok önem vermeye başlamıştır. Ülkeler kendi kültürel miraslarını yabancı ülkelere tanıtmaya ve bunu etki aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Ayrıca son yıllarda, yumuşak gücün bir dış politika aracı olarak kullanılması söz konusudur. “Renkli Devrimler” ve “Arap Baharı” gibi oluşumların STK'lar, medya, internet ve çeşitli kuruluşlar aracılığıyla yabancı güçlerin desteğiyle gerçekleştiğine inanılmaktadır. Vladimir Putin konuyla ilgili açıklamasında, “*Yumuşak güç, bilginin etkileme gücü yoluyla silah ve diğer çeşitli araçlar kullanılmadan dış politika hedeflerine ulaşılmasıdır. Günümüzde büyük devlerin bu sahada çeşitli kurumları mevcuttur. Artık bu araçlarla da uluslararası alanda gerçek güce sahip oluruz. Rusya'nın ise çeşitli nedenlerden dolayı bu alanda yüksek şansı yoktur, ayrıca Rusya'nın imparatorluk kurmak iddiası da yoktur, onun yerine kültürel diplomasi işbirliği geliştirilmesi ve*

rejim ihracı yerine eğitim ihracı bize büyük katkı sağlar” şeklinde yorumda bulunmuştur (Moskovskiye Novosti, 27.02.2012).

Rusya tarihsel olarak Rusya Çarlığı ve devamında SSCB döneminde sert gücü ile ön plana çıkmıştır. Gorbaçov döneminden başlayarak ve ardından Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte farklı bir Rusya imajı yaratma zorunluluğu gündeme gelmiştir. Ancak Gürcistan, Ukrayna ve Suriye’de yaşananlar Rusya’nın imajının yeniden sert güç ile ilişkilendirilmesine neden olmuştur (Koçak, 24.01.2014).

Dünyada genellikle sert güçle ön planda olan Rusya, bu algıyı kırmak ve yumuşak gücü bir dış politika aracına dönüştürmek için çalışmalara başlamıştır. 2012 yılında Putin tarafından kaleme alınan makalede yumuşak güç unsuruna değinilmiş, özellikle BDT ve soydaşlarının bulunduğu çeşitli ülkelerde eğitim ve kültür merkezlerinin desteklenmesi ve Rus kültür ve dilinin yaygınlaşmasının önemine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda Rusya Federasyonu yumuşak güç araçları Ruskiy Mir, Rossotrudniçestvo, Gorçakov Kamu Diplomasisi Vakfı ve Dış İşleri Bakanlığı Rusya Uluslararası İlişkiler Konseyi ve Dış Politika ve Savunma Konseyi faaliyetleridir (Halidov, 2014:37).

Bugün dünya genelinde kamu diplomasisi alanında Rusya'nın "yumuşak gücünden" bahsetmek zordur. Rusya, Softpower30 sıralamasında 2017 yılında ilk kez 26. sırada yer almış, 2019 yılında 30. sıraya gerilemiştir (Kaynak: Softpower30). Farklı kriteriler bulunan sıralamada, 2019 yılında Rusya, hükümet başlığı altında 30., girişimcilikte 26., eğitimde 20., kültürde 20., dijital alanda 15. ve katılımında 12. sırada yer almıştır. ELcano'nun Küresel Varlık Raporuna göre, Rusya 2019 yılında yumuşak güç sıralamasında 7. sırada yer almış (Elkano's Global Presence Report, 2019), Monocle'nin 2018/2019 yumuşak güç anketi sıralamasındaki 25 ülke arasında yer almamıştır (Monocle: soft power survey 2018/19). Farklı sıralamalar öncelikle çeşitli değerlendirme tekniklerden kaynaklanmaktadır. Örneğin, Elcano'nun derecelendirilmesi öncelikle verimliliği değil, küresel varlığı incelemektedir. Tablo 2,'de Rusya Federasyonu, ABD, Fransa ve Çin'in yumuşak gücü çeşitli derecelerde gösterilmektedir.

Ülkeler	Portland Softpower 30 (30) sıra	Monocle'ın Yumuşak Güç Anketi (25 sıra)	Elcano'nun Küresel Varlığı (80 sıra)
Rusya	30	-	7
ABD	5	9	1
Fransa	1	1	6
Çin	27	19	2

Tablo 2: "Yumuşak Güç" Olgusunun Farklı Derecelendirme Sistemlerinde Devletlerin Yeri, 2019 (Elcano's Global Presence Report, 2019;(Monocle: soft power survey 2018/19; Softpower30.com).

"Yumuşak güç" oluşumunun önemli bileşenlerden biri, şüphesiz "ülke imajı" olgusudur. Sovyetler Birliği bunu ilerici bilimsel ve teknolojik başarılar, temel değerler, barışın kurulmasında katkı (İkinci Dünya Savaşında zafer) temelinde oluşturmuştur. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden itibaren demir perdenin kaldırılması sonucu Sovyet karşıtı propagandaların ortadan kalkmasıyla birlikte, Rusya'nın dünya algısındaki sorunları önemli ölçüde zorlaşmıştır (Safaçuk., Sinegubov, 2014:7). Bazı Rus araştırmacılara göre Rusya, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra devraldığı oldukça büyük "yumuşak güç" potansiyelini kaybetmiştir. Bu potansiyel, Sovyet sonrası alandaki ülkelerde Rus kültürü ve Rusça etkisi hala önemli faktör olmaya devam etmesine rağmen, film, televizyon endüstrisi, müzik ve Rus üniversitelerinin kalitesizliği nedeniyle yumuşak güç için kullanılamamaktadır (Budayev, 2015: 189-190).

Rusya'da Vladimir Putin dönemiyle başlayan aktif dış politika süreci, enerji ve savunma alanlarında kendisini ön plana çıkarmıştır. Rusya, çok kutuplu dünya inşasında üstlendiği rolle yumuşak güç alanında da kendine yer edinmeye çalışmaktadır. Yüzyıllardır Batı merkezli uluslararası sistemin varlığı nedeniyle yumuşak güç alanında ABD ve Batılı ülkeler lider olmalarına rağmen, Rusya enerji ve savunma gibi stratejik alanlarda olduğu gibi yumuşak güç alanında da Batı ile rekabet ederek etki alanını genişletmeye çalışmaktadır.

Her yıl Roma'da düzenlenen bir dizi format içeren "Akdeniz Diyalogları"nda 2018 yılında, Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Rusya Federasyonu'nu, "özel diyaloglar" formatı çerçevesinde temsil etmiştir. Bu, Rusya'nın bölgede giderek daha fazla kabul gördüğünü açıkça göstermektedir. Suriye, Libya ve Filistin'in ana konular olduğu formda Lavrov, Rus dış politika söyleminde sıkça dile getirilen, çok kutuplu dünya inşasına uygun bir biçimde uluslararası hukukun üstünlüğü ve devletlerin egemenliğinin eşitliği konularına vurgu yapmıştır. Ayrıca, Lavrov, Akdeniz'de Hristiyanların yaşadığı sorunlarla ilgili duyduğu endişeyi dile getirmiştir

(Kortunov, 2018). Medya konusuna da değinen Lavrov, “uluslararası güvenliği sağlama bahanesiyle bölgedeki medyanın bir kısmı seçici olarak yasaklanmasını” kınamış, bu durumun “Rusya'nın bölgede üstlendiği rolle uyuşmadığını” belirtmiştir (Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanlığı, 23.11.2018).

Rusya'nın Akdeniz'de “yumuşak güç” araçları genellikle tarihi ve kültürel bağlara dayanmaktadır. Rusya'nın bölgedeki "yumuşak gücünün" iletkenleri, Rossotrudničestvo temsilcileri, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, Ticaret ve Sanayi Odası Konseyleri, medya şirketleri ve eğitim kurumlarıdır. Rusya, insani güvenlik konularına dikkat ederek, Akdeniz'de "yumuşak" bir etki yaratmak için girişimlerde bulunmaktadır (Stoletov, 2017).

Rusya kamu diplomasisinde bilim, eğitim ve uzman potansiyelini artırma çabasıdadır. Kırım'ın Rusya topraklarına katılması Akdeniz'e ulaşım sağlanması nedeniyle bölge politikaları açısından önemi bilinmektedir. Ayrıca Kırım yarımadası giderek Rusya'nın kamu diplomasisi merkezi haline gelmektedir. Aralık 2014'te Simferopol'da Rusya Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün Tavrichesky Bilgi ve Analitik Merkezi-Akdeniz Araştırmaları Bölgesel Enstitüsü açılmıştır (Berezina, 26.04.2017). Dinamik şekilde gelişen önemli Akdeniz çalışmalarının yürütüldüğü bir diğer merkez Sivastopol Devlet Üniversitesi bünyesindeki "Büyük Akdeniz Siyasi ve Uluslararası Çalışma Bilim ve Eğitim Merkezi'dir (Rusya Stratejik Araştırma Enstitüsü, 17.04.2015). Merkez, Rusya'nın Bilimsel ve Teknolojik Devrim Stratejisi çerçevesinde bilimsel araştırma ve yenilikçi teknolojik gelişim görevlerini ortaya koymaktadır. Rus yumuşak gücünün bilgi altyapısı ve dijital platform aracılığıyla oluşturulması, Akdeniz ülkelerinin internet alanında Rusça ve yabancı dillerde bilgi ve medya akışları oluşturmasını ve yapılandırmasını mümkün kılacaktır. Ayrıca böyle bir araştırma girişimi ile iletişim merkezlerinin kurulmasına katkıda bulunarak Rusya, Akdeniz bölgesi ve toplumunun analizi ve ardından modernizasyonunda rol oynamayı planlamaktadır (Stoletov, 2017: 121).

Rusya kamu diplomasisinin en önemli bir araçlarından biri Rossotrudničestvo (Rusya Bilim ve Kültür Merkezi) kurumudur. Ana faaliyeti insani yardım faaliyetlerini güçlendirmek olan kurum, Rus bilim ve kültür merkezleri olarak faaliyet göstermektedir. Rusya Dışışlerine bağlı bir departman olan Rossotrudničestvo'nun resmi söylemi "uluslararası insani işbirliğine ilişkin devlet politikalarını uygulamak, yurtdışında nesnel bir modern Rusya anlayışının yayılmasını teşvik etmektir". Kurumun 75 ülkede 95 temsilciliği bulunmaktadır (Rossotrudničestvo: Deyatelnost).

Rossotrudniçestvo kurumunun bir diğer faaliyeti, yurtdışındaki Rusları ve Rusça konuşan nüfusu desteklemektir. Rusya Devlet Başkanı 2012 yılında kurumla ilgili yayınladığı makalede şunları belirtmiştir: "*Amacımız bir imparatorluk yaratmak değil; kültürel ilerlemeyi sağlamak, silah ve siyasi rejimleri ithal etmek değil; eğitim, kültür, Rus malları, hizmetleri ve fikirlerinin ihracatı için elverişli koşulları sağlamaya yardımcı olmaktır*" (Putin, 2012). İsrail, Sovyet sonrası ülkelerden gelen Rusça konuşan nüfus nedeniyle Rusya'nın kamu diplomasisi araçlarının yoğunlaştığı Akdeniz ülkelerinin başında gelmektedir. Şu an Rusya Kültür merkezleri Mısır, Suriye, Tunus, Birleşik Arap Emirliği, Bahreyn, Fas, İsrail ve hatta Filistin Yönetimi'nde faaliyet göstermektedir (Frolovsky, 22.02.2016).

Rusya'da kültürlerarası diyalogun geliştirilmesinde Ortodoksluk değerlerini destekleme faaliyetlerinde bulunan kâr amacı gütmeyen kuruluşların önemli yeri vardır. Bu kuruluşların en önemlileri, *İmparatorluk Ortodoks Filistin Cemiyeti, Dünya Rus Halk Konseyi, Ortodoks Halklar Birliği Vakfı, Andrew Vakfı, Ulusal Zafer Vakfı, Büyük Azizi Basil Vakfı, Uluslararası Bizans Kulübü*, Yunanistan ve GKRY halkları ile kültürel ve ticari işbirliği ve dostluk derneği "*Filia*", Dünya Kamu Forumu "*Medeniyetler Diyalogu*" "dur. Ortodoks Halkların Birliği Fonu ve Dünya Rus Halk Konseyi'nin dinler arası diyalog alanındaki önemi, bu yapıların Rus Ortodoks Kilisesi'nin Moskova Patrikhanesi'ne yakınlığı göz önüne alındığında özellikle yüksektir. İsmi geçen kamu kuruluşları kendilerini uluslararası alanda aktif düzeyde konumlandırmakta, İsrail, Filistin Yönetimi, Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan'da Hristiyan nüfusun korunması için bir platformun oluşturulmasında aktif rol oynamaktadırlar (Stoletov, 2017: 119). Özellikle Ortodoks dünyasının bir üyesi olan GKRY, Rus Ortodoks Kilisesi'nin ilgi alanı içindedir. Rum Yönetimi için, Ortodoks dünyasında özel bir yere sahip olduğundan Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi noktasında ortak değerlerin önemli yeri vardır (Özbay, 03.12.2015).

"*Filia*" Derneği, Rusya, Yunanistan ve Rum halkları arasında dostluğu ve karşılıklı iletişimi, bilimsel, kültürel ve insani bağların güçlendirilmesini yönelik çalışmalarıyla Yunan toplumunda ve uluslararası toplumda olumlu Rus algısını oluşturması açısından önemli bir kuruluştur. Derneğin 2016'da Kırım yarımadasının Yalta şehrinde bir şube açması özellikle önemlidir. Şube, Yunan ve Rum halkları ile dostane ilişkiler sürdürme çabalarını desteklemek amacıyla kurulmuştur (Postoyannoye predstavitel'stvo Respubliki Krym pri Prezidente Rossiyskoy Federatsii, 10.05.2016)

Uluslararası Bizans Kulübü'nün Akdeniz'de Bizans tarihini ve kültürünü tanıtmak amacı vardır. Merkezi Atina'da bulunan kuruluş 2016 yılında faaliyete başlamıştır. Kulübün kurulma

hedeflerinden biri Rusya'nın Bizans varisi imajını dünyaya tanıtmaktır. Rus-Yunan kamu diplomasisinde *Rus-Yunan Sivil Toplum Forumu*, *Rus-Yunan Bölgeler ve Belediyeler arası İnsani İşbirliği Forumu* gibi platformların önemli yeri vardır (Stoletov, 2017: 120)

Rusya'nın Akdeniz'de kamu diplomasisinin bir diğer unsuru çeşitli şekillerde faaliyetlerini gerçekleştiren medya kuruluşlarıdır. Örneğin 2014 yılı itibariyle Yunanistan'da faaliyet gösteren *Rosstrudniçestvo* temsilciliği ile *Attika TV* kanalı arasında Rusya'ya ait konulara yönelik televizyon programlarının sunulması ile ilgili işbirliği yürütülmektedir (Ria Novosti, 01.02.2015). Ocak 2017'den itibaren Rusya haber ajansı Sputnik, Lübnan'ın yüksek reytingli radyo istasyonu Voice of Lebanon'da yayın yapmaya başlamıştır (Ria Novosti, 16.01.2017).

Rusya'nın yumuşak güç politika araçlarından bir diğeri de Rus uluslararası haber ajansı "*Russia Today*" dir. Haber ajansı, Rusya'nın bölgedeki konumunu desteklemede önemli faktörlerden birisidir. Otuz sekiz farklı ülkede 70 milyon izleyici bulunan kanal Doğu Akdeniz ülkelerinden Türkiye, Mısır, Lübnan, Libya, Filistin'de aktif olarak izlenmektedir. (Rokossovskaya, 09.03.2016).

Rusya tarafından bölgede insani güvenlik politikalarının yürütülmesi amacıyla Şubat 2016'da Suriye Arap Cumhuriyeti'nde *Savaşan Tarafların Uzlaşması için Koordinasyon Merkezi* kurulmuştur. Merkezin ana görevi ateşkesin sağlanmasına dair uygulanan mekanizmaların işleyişinin izlenmesi, Suriye'nin meşru makamlarının temsilcileri ile muhalefet arasında uzlaşmaya ilişkin müzakere sürecinin oluşturulması, sivil nüfusa insani yardımın sağlanmasını kapsamaktadır. Merkez, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Kızılhaç Komitesi ve Suriye Arap Kızılayı ile işbirliği içinde faaliyet göstermektedir (Lenta, 23.02.2016).

Rus diasporası 30 milyondan fazla insanla Çin'den sonra dünyada ikinci sırada yer alarak Rus "yumuşak gücünün" önemli bileşenlerinden birini oluşturmaktadır (Budayev, 2015: 193). Bu nedenle Ostrovsky ve Shchedrovitsky'nin ürettiği "Rus Dünyası" kavramı Rusya'nın yumuşak güç araçlarından birisi olarak kabul edilmektedir (Ostrovsky., Shchedrovitsky, 15.08.2006). Burada "Rus" geniş bir terim olarak ortaya çıkmış, çok uluslu yapıya sahip Rusya Dünyası kan bağı ile değil ortak kader anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Daha sonra "ortak kader" unsuruna kültürel ve dilsel bir unsur eklenerek daha geniş bir kitleyi kapsamı alanına almıştır. Bu şekilde dünyadaki Rus ve Rusya ile ortak bir geçmişi bulunan insanlar arasında bağları güçlendirmeyi amaçlanmıştır (Laruelle, 2015:6).

Russkiy Mir Vakfı Ostrovsky ve Shchedrovitsky'nin oluşturduğu “Rus dünyası” kavramı ile resmi şekilde bağlantılı olmamasına rağmen, her iki durumda da aynı amaca hizmet etmektedir. “Rus Dünyası” anlayışını küresel bir projeye dönüştüren Rusya, yeni bir kimlik kazanarak dünyanın geri kalanıyla etkin işbirliği fırsatları elde etmeye çalışmaktadır Vakıf, Rusya Federasyonu’nun “yumuşak gücünün” gelişimine ve yayılmasına odaklanan kar amacı gütmeyen bir kuruluştur. *Russkiy Mir* dil, kültür ve kısmen eğitim gibi birçok alanda faaliyet göstermektedir. Vakıf bünyesinde gerçekleşen projeler, Rus merkezlerinin ve Rusça dil öğretim yerlerinin açılmasını, yıllık Rus Dünyası Meclisi gibi etkinliklerin düzenlenmesini kapsamaktadır (Russkiymir.ru).

Doğu Akdeniz’de *Rus Dünyası*’nın en yaygın olduğu ülke İsrail’dir. İsrail, BDT ülkeleri dışında Rusça konuşan ilk diasporaya ev sahipliği yapmaktadır. Yaklaşık 1 milyon Rusça konuşan Yahudi, Sovyetler Birliği’nden 4,6 milyon nüfusa sahip İsrail’e göç etmiştir. 1980 ile 1990 yılları arasında SSCB’den İsrail’e gelen göçmenler, İsrail’de Rus diplomasisinin yoğunlaşmasına yol açmıştır (Morozov, 2015: 30). İsrail’de yaşayan Rus Yahudileri genellikle kendi aralarında Rusça konuşan, Rus medyasını takip eden, Rus kültürüne ilgi duyan insanlardır (CNN Türkçe, 12.09.2019). İsrail’de faaliyet gösteren 21 Rus kamu kurumu, çeşitli Rus gazeteleri ve Rusça yayın yapan 150’den fazla TV kanalı ve radyo istasyonu bulunmaktadır. Buna ek olarak Rusça konuşan Knesset (İsrail Parlamentosu) üyeleri aracılığıyla iki devletin parlamentoları arasında yakın temaslar bulunmaktadır. İki ülke arasında vize uygulamasının kaldırılmasına ilişkin yasanın kabul edilmesi bu tür yakın temasların bir sonucudur. Kuşkusuz bu yasa iki ülke arasındaki ekonomik bağların gelişmesine de katkıda bulunmuştur (Bocharov, 2013:26-31).

Rusya için Akdeniz’de “*Rus Dünyası*” kavramı etrafında şekillenen diyalogun en önemli ülkelerinden bir diğeri GKRY’dir. 800 bin nüfuslu GKRY’de 100 binden fazla Rusça bilen veya Rusça konuşan insan ikamet etmektedir. Rusça konuşan nüfus ağırlıklı olarak Rusya’dan göç etmiş Rumlar, Rus üniversiteleri mezunları ve Rus kökenli bireylerdir. Rus Bilim ve Kültür Merkezi, Lefkoşa’da faaliyet göstermekte, GKRY’nin çeşitli şehirlerinde Rus dernekleri bulunmaktadır. 2006 yılından itibaren iki ülke arasında *Kıbrıs-Rus Dostluk* festivalleri düzenlenmektedir. “*Kıbrıs Rus Televizyonu*” 2010 yılından itibaren Rusça yayın faaliyetlerine devam etmektedir (Tass, 24.09.2017).

Rusya-İsrail ve Rusya-GKRY ilişkilerinde Batı gücünün dengelenmesinde kuşkusuz kültürel bağların önemli bir yeri vardır. Bilindiği gibi, Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Avrupa Birliği

üyesi ve İsrail'in ABD'nin bölgedeki en yakın müttefiki olmasına rağmen, nitekim, çalışmanın üçüncü bölümünde detaylı olarak görüleceği üzere, GKRY ve İsrail zaman zaman Rusya ile ilişkilerini ABD ve AB'ye karşı dengeleyici bir unsur olarak görmüş ve stratejik konularda işbirliğini güçlendirmekten çekinmemiştir.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'de önemli işbirliğine sahip olduğu Türkiye'deki yumuşak güç araçları çeşitlilik göstermektedir. Türkiye'de 2006'dan itibaren Rus dili merkezleri faaliyet göstermektedir. Ruskiy Mir Vakfı ve Rossotrudniçestvo kurumunun destekleriyle bu alanda faaliyetler genişletilerek Rus dili öğrenmek daha erişebilir hale getirilmiştir (Paveleva, 2019:365). Ayrıca Rus turistlerin ve Türk-Rus milletleri arasındaki evliliklerin iki ülke arasında kültürel faaliyetleri geliştirilmesinde önemli etkisi olduğu söylenebilir.

Rusya ve Türkiye arasında kamu diplomasisini geliştirmek amacıyla 2013 yılında Rus-Türk Kamu Formu kurulmuştur. Girişim 2015'te yaşanan kriz nedeniyle faaliyetini durdursa da 2017 yılından itibaren sivil toplum diyalogu yeniden başlamıştır (Stoletov, 2017:120)

Rus kamu diplomasisinin Türkiye'de en dikkat çekici örneğinin “Sputnik” hükümet ajansı çalışmaları olduğu söylenebilir. Russia Today ajansının bir parçası olan Sputnik Türkiye'de 2014 yılında faaliyete başlamıştır. ABD'nin sivil toplum araştırma kuruluşlarından RAND Corporation'ın, Sputnik'in Türkiye'deki faaliyetlerine dair araştırmasında, 2015 Uçak krizi, 15 Temmuz 2016'daki askeri darbe girişimi ve 2016 yılında Rusya'nın Ankara Büyükelçisi'ne karşı düzenlenen suikast gibi kriz durumlarını incelenmiştir. Costello'nun araştırmasına göre yaşanan olaylar bağlamında Rusya'nın Sputnik ajansı aracılığıyla gerçekleştirdiği temel üç amacının olduğu görülmektedir. Bunlar NATO'nun imajını zayıflatmak ve Türkiye'nin ABD ve AB gibi Batı ülkeleriyle ilişkilerini bozmak, Türkiye'nin Avrasya ve Ortadoğu'daki Rus varlığına karşıtlığını engellemek ve Türkiye'nin Rusya'ya yakınlaşmasını sağlamak için iç siyasi gelişmeleri etkilemektir (Costello, 2018). Dolayısıyla Sputnik'in Rusya dış politikasına uygun bir şekilde Türk toplumunu etkileme aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Belirtmek gerekir ki Sputnik ve Russia Today kendilerinin Batılı medya kuruluşlarına karşı alternatif olduklarını iddia etmektedirler.

Modern araştırmacılar bugün Rusya'nın “yumuşak gücünün” önemli bir açığının olduğunu, dünya genelinde Rusya imajının çekici olmadığını ve hatta bazı bileşenlerin düşüşte olduğunu sıklıkla belirtmektedir. Rusya'nın yabancılar nezdindeki imaj konumlandırılmasında avantajlı olduğu alanlar spor, bilim, teknoloji ve ülkenin kültürel potansiyelindeki başarılardır (Safaçuk., Sinegubov, 2014: 8). Ancak günümüzde Rusya Federasyonu dünyada daha çok

askeri ve enerji gücü olarak algılanmakta ve “yumuşak gücü” özellikle mali desteğin azlığı veya verimsiz kullanılması sonucu arka planda kaybolmaktadır (Volodin., Rojkova., Salnikov, 2017:76). Rusya, Doğu Akdeniz politikalarında da görüldüğü gibi birçok alanda devletlerle işbirliği yapsa da daha çok Suriye iç savaşındaki rolü ve silah satışları ile sert güç olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak Rusya, Doğu Akdeniz'de güvenlikle ilgili sorunların çözümünde ve bölgedeki enerji denkleminde yer alarak çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olma yolunda belirlediği hedeflere ulaşmaya çalışmaktadır. Rusya'nın bu hedef doğrultusunda karşılaştığı en büyük zorluk, bölgede ABD ve AB ile rekabet etmektir. Rusya, bölge ülkeleriyle dış politikasının en önemli denge araçları olan enerji ve savunma işbirliğini geliştirerek Batılı güçlerle rekabet etmektedir. Ayrıca Rusya bölgede yumuşak gücünü de geliştirmekle ilgilenmektedir. Rusya'nın bölge ülkelerinin her biri ile olan ilişkilerinin bölgedeki konumunu güçlendirmedeki etkileri farklılık göstermektedir. Bu nedenle Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki politikalarını daha detaylı incelemek için bölge ülkeleriyle ikili ilişkilere odaklanmak faydalı olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA’NIN DOĞU AKDENİZ’DE EASTMED PROJESİNİN KATILIMCILARIYLA İLİŞKİLERİ

3.1 Rusya-İsrail İlişkileri

Rus dış politikasında Doğu Akdeniz’in çok kutupluluk söylemi çerçevesinde oldukça önemli yeri vardır. Rusya 2000’li yıllardan itibaren aktif dış politika izlemeye başlamış, özellikle 2014 Ukrayna kriz sonrasında ABD ve AB ile gerilen ilişkiler sonucu, farklı bölge ülkeleri ile işbirliğini genişletme ihtiyacı duymuştur. Rusya’nın, Doğu Akdeniz gibi son yıllarda enerji keşfi ile stratejik önemi artan bölgedeki varlığı ABD ve AB ile rekabet ederek çok kutuplu dünya inşasında üstlendiği rol açısından önemlidir. Rusya, Doğu Akdeniz bölgesinde Suriye iç savaşı ile Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından ilk kez bölgeye "geri dönme" fırsatı bulmuştur. Rusya, bölgenin güvenliğinin sağlamasında üstlendiği rolle etki alanını genişleterek enerji politikalarına hâkim ABD ve Batı Avrupa şirketleri ile Batı’nın desteklediği İsrail-GKRY-Yunanistan hattına karşı alternatif politikalar üretme çabasıdır. Rusya’nın Suriye’deki sıcak çatışmalarda oynadığı rol bölgedeki etki alanının genişlemesi açısından oldukça önemlidir, ancak Rusya, çoğunlukla “yumuşak dengeleme” politikaları aracılığıyla ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin gücünü dengeleyerek bölge ülkelerine yakınlaşmaya çalışmaktadır. Bölge ülkeleriyle ilişkilerini ikili ilişkiler temelinde kurmuş olan Rusya, Suriye ile ilgili müzakere süreçlerinde Türkiye ve İran ile ortak hareket etmek dışında bölge ülkeleriyle bir platform oluşturmaya niyetinde değildir. Bu nedenle Rusya’nın Doğu Akdeniz politikalarına ilişkin sonuçlar elde edebilmek için ikili ilişkilere odaklanarak analiz edilmesi gerekmektedir.

Rusya ile enerji alanında rekabet etme potansiyeline sahip EastMed projesinin katılımcıları ile ilişkilerin geliştirilmesi, Rusya’nın bölgedeki dengeleri kendi lehinde etkilemesi açısından önemlidir.

Rus dış politikasındaki çok kutupluluk söyleminin Batı’ya bir itiraz olarak inşa edildiği göz önüne alındığında, Rusya’nın ABD’nin en yakın müttefiki İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi, ABD’nin bölgedeki gücünü bir nebze olsun dengelemek anlamına gelmektedir. Doğu Akdeniz’de enerjinin keşfedilmesiyle İsrail, enerji ithalatçısından, bölgedeki güç dengesi üzerinde önemli etkisi olan enerji ihraç eden bir ülkeye dönüşmüştür. Avrupa’nın Rusya’ya olan enerji bağımlılığından kurtulmasında etkisi olacağı düşünülen Eastmed projesinin ana katılımcısı olan

İsrail, Rusya'dan göç eden 1,5 milyonluk Rusça konuşan nüfusa sahip olması nedeniyle Rusya ile çok boyutlu ilişkiler olduğu görülmektedir. Özellikle Rusya'nın enerji güvenliğinin en önemli görevlerinden birinin Avrupa'ya arz güvenliğinin devamlılığını sağlamak olduğu düşünüldüğünde, İsrail ile ilişkiler önem kazanmaktadır. Ayrıca bölgede ABD'nin en yakın müttefiki olarak Batı yanlısı bir ülke olan ve Doğu Akdeniz'in en önemli aktörleri arasında yer alan İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesi, Rusya'nın yumuşak dengeleme politikaları çerçevesinde Doğu Akdeniz ülkeleriyle kurmaya çalıştığı ilişkiler ve bölgedeki etki alanını genişletme hedefi açısından önemlidir. İran, Filistin, Suriye meselesi ve İsrail'in ABD'nin en yakın müttefiki olması gibi nedenlerden dolayı İsrail ve Rusya ilişkilerini stratejik bir boyuta dönüşmesi zor görünse de her iki ülke de iyi ilişkilerin sürdürülmesini istemektedir.

Soğuk Savaş sonrası Uluslararası İlişkilerde çok kutupluluk geliştikçe denge politikaları önem kazanmaya başlamıştır. Dünya genelinde Rusya, Çin, Hindistan, AB gibi aktörlerin yükselişi ile birlikte uluslararası alanda esnek ittifaklar kurma olanağı artmış, devletler dış politikalarında denge politikalarına giderek daha fazla öncelik vermeye başlamıştır. Bu durumun en bariz örneklerinden birinin İsrail-Rusya ilişkileri olduğu söylenebilir. Uluslararası konjonktürdeki değişikliklerle birlikte İsrail, Soğuk Savaş döneminde ABD ile tek boyutlu yakın işbirliği yerine kısmen dengeli bir dış politika izlemeye başlamıştır. Rusya ise, İsrail-ABD ilişkilerinin güçlenmesine karşı politikalar üretmeye ve ABD'nin bölgedeki etkisini zayıflatmaya yönelik politikalar izlemektedir (Benilush, 17.05.2018).

Soğuk Savaş yıllarında Rusya ile İsrail arasındaki ilişkiler oldukça gergin bir şekilde gelişmiştir. İsrail devletinin kurulduğu günden bu yana çevre devletlerle yaşadığı sorunlar ve Sovyetler Birliği tehdidinin etkileri bugüne kadar devam eden bir güvenlik sorununa dönüşmüştür. Bu nedenle İsrail, Rusya ile ilişkilerinde ulusal güvenliğini tehdit etmemesine özen göstermektedir. Özellikle Suriye'de güçlenmesinden sonra bölge ülkeleri Rusya'nın önemli bir güç olduğunu ve bölgedeki çıkarlarını kabul etmiştir. İki devlet arasındaki temel meseleler Filistin sorunu, İsrail ve Arap devletleri arasındaki ilişkiler ve Rusya'nın İran'la askeri ve siyasi işbirliğidir. Sovyetler Birliği, ABD-İsrail ittifakını bölgede desteklediği sosyalist rejimler için bir tehdit olarak algılamış (Çiçekçi, 25.09.2018), özellikle 1953'te Tel-Aviv'deki Sovyet diplomatik misyonunun patlaması ve 1967 İsrail-Arap çatışmasının ardından ilişkiler gerilmeye başlamıştır (Epshtein., Kojeurov, 2011:25). Ancak vurgulanması gereken önemli nokta, dünyanın ideolojik çerçeve dahilinde ikiye bölündüğü Soğuk Savaş dönemindeki Rusya ile İsrail arasındaki ilişkiler, Soğuk Savaş sonrası dünyaya hâkim olan denge politikaları çerçevesindeki ilişkilerden oldukça farklıdır.

Soğuk Savaş'tan sonra iki devlet arasındaki ilişkilerde değişiklikler yaşanmış, bu dönemde iki kutuplu katı ideolojik yapının çökmesi ve İsrail'in savaşı kazanan ABD'ye karşı bir denge unsuru olarak Rusya ile iyi ilişkiler kurma "gerekliliği" ortaya çıkmıştır. Rusya ise Batılı devletlerle ilişkilerini yeniden tesis etmek için İsrail ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Çiçekçi, 25.09.2018). Bu amaçla Rusya'nın attığı önemli adımlardan biri de İsrail-Filistin sorununun barışçıl çözümüne katkıda bulunmak için "Ortadoğu Dörtlüsü" ne (ABD, Rusya, AB, BM) üye olmaktır. Rusya Sovyetler Birliği'nden farklı olarak, yeni uluslararası konjonktürde denge politikalarını izleyerek, İsrail ile karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı ve aynı zamanda Arap ülkeleriyle de bağlarını koparmayacak politikalar izlemeyi hedeflemektedir (Bocharov 2013: 26). Rusya, İsrail ile olduğu gibi diğer Doğu Akdeniz ülkeleriyle katı ittifaklar kurmadan, yumuşak dengeleme politikaları çerçevesinde ekonominin çeşitli alanlarında ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.

İsrail, Soğuk Savaş'tan sonra Rusya'yla karşı-karşı gelmekten her zaman çekinmiş ve denge politikaları çerçevesinde karşılıklı çıkarlar peşinde koşmuştur. Buna göre İsrail, Rusya'nın önemli gördüğü konulara müdahale etmemeye çalışmıştır. Örneğin 2008 Rusya-Gürcistan çatışmasının ardından İsrail, İran'a Rus füze tedarikinin durdurulması karşılığında Gürcistan ile askeri-teknik işbirliğini kısıtlamaya başlamıştır (Epshtein., Kozheurov, 2011:159). 2014'te İsrail'in Ukrayna'ya silah satışını durdurması ve ardından Rusya'ya yönelik Batı yaptırımlarına katılmayı reddetmesi, Rusya ile iyi ilişkilerin sürdürülmesinin önemini göstermektedir (Blank, 17.05.2018). Hatta İsrail, bu süreçte Rusya'yı destekleyen birkaç Batı yanlısı ülkeden birisi olmuştur.

1995 yılında Rusya ile İsrail arasında ilk askeri-teknolojik anlaşma imzalanmıştır (Dmitriyeva, 2016:64). Bu, Rusya'nın dönemin jeopolitik koşullarına göre İsrail ile ilişkilerini geliştirmek için attığı ciddi bir adım niteliği taşımaktadır. İsrail için anlaşmanın amacı ABD'ye aşırı bağımlılığı azaltmak olmuştur. Bu anlaşmayla Rusya, askeri-teknolojik anlaşmaya dayanarak terörle mücadele kapsamında İsrail'den satın aldığı özel teçhizat ve hafif silahları Çeçen savaşında kullanmıştır. Ayrıca, anlaşmaya göre Rusya'dan bir grup özel kuvvetler subayı İsrail'de eğitilmiştir (Makhmutova, 181:2019).

Ancak Rusya-İsrail ilişkilerindeki iyileşmeye rağmen Rusya-İran ve Rusya-Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler zaman zaman iki devlet arasında sorunlara neden olmuştur. Ülkeler arasında yaşanan gerginlikler ekonomik işbirliğinin güçlenmesine de engel olmuştur. Zamanla her iki taraf da ilişkilerin daha pragmatik olması gerektiğini savunmuş ve özellikle 2009'dan itibaren bu

yönde değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu durumun en önemli faktörleri, İsrail'in Rusya'nın Ortadoğu'daki çıkarlarını tanıması ve ABD'ye tek taraflı yönelişinden uzaklaşması olmuştur (Bocharov, 2013: 26). Uluslararası yapının çok kutupluluğa dönüştüğü süreçte, Rusya da dahil olmak üzere farklı kutupların güçlenmesi, İsrail'i tek taraflı dış politika izlemekten uzaklaştırmıştır. Şüphesiz, bu durum İsrail-Rusya ilişkilerini etkilemiştir. Barack Obama'nın ABD dış politikasına dair İsrail'e göre rahatsız edici anlayışı (ABD-İran gergin ilişkilerinde yumuşama), Rusya ile ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir (Epshtein., Kozheurov, 2011:159). İsrail ile yakınlaşma Rusya'ya ilişkileri geliştirme ve ABD'nin bölgedeki gücünü dengeleme fırsatı vermiştir. Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarının ağırlıklı olarak Batılı güçleri dengelemeye dayandığı düşünüldüğünde, İsrail ile ilişkileri önem kazanmaktadır.

Aralık 2009'da İsrail ve Rusya, sanayi, araştırma ve geliştirme alanlarında bir anlaşma imzalamış, ardından "İş Konseyi" kurulmuştur. 2009 yılında Netanyahu hükümetinde dört Rusça konuşan bakanın yer alması önemlidir. Ayrıca Vladimir Elkin, Knesset'teki Likud partisinin hizip lideri olarak atanmıştır. Başbakanlığa bağlı Ekonomi Konseyine Rus Yahudisi Yevgeni Kandel liderlik etmeye başlamıştır (Epshtein., Kozheurov, 2011:159). Rusya'nın İsrail Büyükelçisi Petr Stegnyy tarafından Haziran 2009'da verilen bir röportajda, İsrail siyasi yaşamında Rus nüfusunun ve Rusça konuşan topluluğun yükselişine dikkat çekmiştir (Newsru, 12.06.2009). 2010 yılında Moskova ve Tel Aviv'de iş forumunun kurulması, ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olmuştur.

Putin hükümeti ile birlikte Rus dış politikasında yer bulan çok kutuplu söylem çerçevesinde dünyanın farklı bölgelerinde aktif politika yürütme stratejileri, İsrail ile ilişkilerde ilerleme sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Bu dönemden itibaren Rusya-İsrail ilişkilerinin ana unsuru terörizmle mücadele olarak belirlenmiştir. İsrail ulusal güvenliğini tehdit eden "terörist yapılarla" savaşırken, Rusya Çeçen savaşlarında Müslüman "ayrılıkçılar" tehdidi altındaydı. Bu durum, ulusal güvenliklerini korumaya çalışan iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesine yol açmıştır (Çiçekçi, 25.09.2018).

Daha önce de belirtildiği gibi İsrail-Rusya ilişkileri karmaşık bir yapıya sahiptir. İki ülke arasındaki ilişkilerde iyileşme olması, aralarında sorun olmadığı anlamına gelmemektedir. İsrail açısından Rusya ile ilişkilerindeki en önemli sorun Rusya-İran ilişkileridir. İsrail, ulusal güvenliğine en büyük tehdit olarak gördüğü İran'a Rusya'nın silah satışına devam etmesi ve nükleer enerji faaliyetlerini desteklemesi büyük sorun teşkil etmektedir.

Enerji politikaları da iki devlet arasında önemli bir konudur. Doğu Akdeniz'de İsrail açık denizlerinde enerji kaynaklarının keşfedilmesi ile İsrail'in bölgedeki önemi artmıştır. İsrail'den

AB'ye alternatif bir enerji arzı olması durumunda, Rusya'ya enerji bağımlılığının azalması ihtimali ön plana çıkmıştır. Bu durum, enerji kaynaklarından ciddi gelir ve siyasi güç elde eden Rusya için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu durumda Rusya, İsrail'in enerji alanındaki gelişmelerini kendi lehine dönüştürmek için çaba harcamaktadır. İsrail gazı, Rusya'nın enerji kaynaklarına rakip olmak için yeterli olmamasına rağmen, AB'nin Rusya enerji kaynaklarına olan bağımlılığının azalmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İsrail'deki doğalgaz arama ve çıkarma operasyonlarının esas olarak ABD ve diğer Batılı devletlere devredildiği görülmektedir. Ancak Rusya bu sektördeki faaliyetlerini genişletmek için çalışmalarını sürdürmektedir.

3.1.1 Denge Politikaları Çerçevesinde Rusya – İsrail İlişkilerinde İran Unsuru

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana Rusya-İsrail ilişkilerinde olumlu bir ilerleme kaydedilmiştir. Ancak bölgesel gelişmeler, iki devlet arasındaki ilişkileri farklı yönlerden etkilemektedir. Bunlar özellikle Rusya'nın İran'la yakın ilişkileri ve Suriye sorunudur.

İsrail, İran'ı ulusal güvenliğine yönelik en önemli tehdit olarak algılamaktadır. Rusya-İran ilişkisi ise birçok faktöre sahip ve uzun yıllar süren stratejik işbirliğinin bir sonucu olarak çok boyutludur. Bu durumda Rusya, İsrail ile iyi ilişkiler sürdürme niyetinde olsa da İran öncelikli konumdadır. Bununla birlikte, daha önce de belirtildiği gibi, özellikle çok kutuplu uluslararası yapıda denge politikalarının öncelikli olduğu günümüzde, devletler arasındaki ilişkiler daha karmaşık hale gelmiştir. Rusya, İsrail ve İran ilişkileri bu duruma örnek olarak verilebilir. İran ile yakın ilişkilere rağmen Rusya, İran'ın bölgedeki etkisinin artmasını önlemek için İsrail'i dengeleyici bir unsur olarak desteklemektedir (Neronova, 2014: 22-25). İran, bölgede Irak'ın yanı sıra Hizbullah aracılığıyla Lübnan'daki nüfusunu artırmaya devam etmektedir. Rusya, Suriye iç savaşına müdahalesi sırasında Suriye halkına verdiği sözü yerine getirdikten sonra ülkeyi terk edeceğini belirtmiştir. Ancak İran, Suriye'yi terk edeceğine dair hiçbir işaret göstermemektedir. Aksine İran, Suriye'deki varlığını İsrail ve ABD ile mücadelede önemli bir faktör olarak görmektedir. Bu nedenle Rusya, İran ve İsrail'i, bölgede birbirlerinin nüfus artışını engelleyecek dengeleyici bir faktör olarak görmektedir (Coughlin, 31.05.2018).

3.1.2 Denge Politikaları Çerçevesinde Rusya – İsrail İlişkilerinde Suriye Meselesi

Eylül 2015'te Esad rejimi, Rusya'nın askeri müdahalesini talep etmiş, bu durum Rusya-İsrail ilişkilerini sıcak bir hatta taşımasına neden olmuştur. Bu sefer iki devlet ilişkisi farklı boyutlarda değerlendirilecektir (Çiçekçi, 25.09.2018). Prensip olarak İsrail, Rusya'nın Suriye'deki varlığına İran'ın Suriye'deki nüfusunun güçlenmesini istemediğinden karşı çıkmamaktadır. Bu nedenle İsrail, İran'ın Suriye'deki askeri üslerine karşı periyodik olarak hava operasyonları düzenlemektedir (17 Eylül 2018'de Rusya'ya ait IL-20'nin Suriye'de vurulmasının ardından İsrail'in hava operasyonları durdurulmuştur). İsrail tarafı, Rusya'nın sessizliğini "durumu memnuniyetle karşıladı" şeklinde değerlendirilmiştir (Çiçekçi, 25.09.2018). Çünkü Rusya'nın da İran'ın Suriye'deki varlığından rahatsız olduğuna inanılıyor.

İsrail için Suriye'deki en iyi senaryo, Beşar Esad'ın zayıflaması ve bölgede hava hakimiyetine sahip olmasıdır. Bu, Rusya ile ilişkileri sayesinde başarılımış gibi görünüyor. Suriye'deki Rus varlığının İsrail için tehdit oluşturması yerine, ilgili taraflar işbirliği yapmayı tercih etmiştir. Putin ile İsrail Devlet Başkanı Netanyahu arasında sık sık temas kurulması, Rusya'nın İsrail'in ulusal çıkarlarını kabul etmesine neden olmuştur (Çiçekçi, 25.09.2018).

Özetle, Suriye krizi ve IŞİD'in ortaya çıkışı, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu bölgesindeki zor durumu daha da kötüleştirmiş, bu durum İsrail ve Rusya'nın terörle mücadele ve bölgeyi istikrara kavuşturma gibi konularda işbirliği yapmasına neden olmuştur. Suriye iç savaşı sırasında iki devlet arasında askeri operasyonların yürütülmesi konusunda yakın etkileşim vardır. Ancak İsrail, Rusya'nın İran'la işbirliğinden, Hamas'la temaslarından ve Beşar Esad rejimine verdiği önemli destekten rahatsızdır (Vasetsova, 2016: 12).

3.1.3 Rusya-İsrail İlişkilerinde Filistin Meselesi

Rusya-İsrail ilişkilerinde önemli faktörlerden biri de Filistin meselesidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya'nın Filistin meselesine yönelik tutumu, çoğunlukla liberal politikalar çerçevesinde ve barış sürecini destekleyici olarak ABD ile uyumlu olmuştur (Dannreuther, 2012: 547). 1990-1996 yılları arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapmış Andrey Kozırev, Rusya'nın Ortadoğu'da "dürüst aracılık" rolünü oynayarak tarafların ortak tavır almasına yardımcı olmaya çalıştığını belirtmiştir. İsraili yetkililer bunu doğrulayarak Rusya'nın Arap ülkeleriyle yakın ilişkilerinin diyalogun kurulmasına yardımcı olduğunu açıklamıştır. Madrid konferansında olduğu gibi Rusya, Moskova'da düzenlenen Arap-İsrail barış

görüşmelerinde İsrail'in Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) dışlanması yönündeki taleplerini desteklemiştir (Freedman, 1998: 150). Ancak 1993'te Lübnan'da yaşanan çatışmanın ve Hamas aktivistlerinin İsrail'den ihraç edilmesinin ardından Rusya endişelerini dile getirmiştir. 1993 yılından itibaren Rusya Devlet Başkanı Yeltsin Amerikan çizgisinden uzaklaşmaya başlamış ve denge politikalarına öncelik vererek Rusya'yı bir "Avrasya devleti" konumuna getirmeye çalışmıştır (Nizameddin, 1999: 151). Günümüzde Rusya, İsrail-Filistin müzakerelerinde dengeli politikalar sürdürerek çatışmanın barışçıl çözümünü desteklemektedir.

Rusya, Arap-İsrail çatışmasının tek çözümünün diyalog olduğunu savunmakta ve İsrail ile diyaloga tüm Filistinli grupların katılması gerekliliğini desteklemektedir. Ancak Yaser Arafat'ın Filistin'deki ölümünden sonra Hamas örgütü'nün iktidara gelmesi barış sürecini daha da zorlaştırmıştır. İsrail devletinin varlığını tanımayan ve Filistin-İsrail anlaşmalarını kabul etmeyen Hamas örgütü, Batı tarafından terör örgütü olarak algılanmaktadır. Ancak Rusya, Hamas'ın İsrail-Filistin müzakerelerine katılmasını gerektiğini savunmaktadır. Bu durum, Rusya-İsrail ilişkilerini kötü etkileyen faktörlerden biridir.

3.1.4 Rusya-İsrail İlişkilerinde Kültürel Bağlar; Rusya'da Yahudi Unsuru

Rusya Doğu Akdeniz'de ağırlıklı olarak enerji ve savunma alanında faaliyetlerle bölgeye nüfus etmeye çalışmaktadır. Rusya'nın bölgede yumuşak güç araçlarının enerji ve savunma alanı kadar etkileyici bir araca henüz dönüşme de İsrail ile ilişkilerde önemli yeri vardır. İsrail ile enerji alanında işbirliğinin geliştirilmesine Rusya çaba harcarsa da Leviathan sahasında Batılı şirketlere üstünlük verildiği görülmektedir. Her ne kadar İsrail'in, Rusya ile ilişkilere Batı gücünü dengeleme açısından önem verse de stratejik alanlarda Batılı ülkelerle işbirliğine öncelik verdiği görülmektedir. Özellikle Rusya'nın giderek ABD ve AB ile kötüleşen ilişkileri İsrail ile stratejik alanlarda işbirliğinin gelişimini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla İsrail'de 1,5 milyon Rusça konuşan nüfusun varlığı yumuşak güç araçları ile ikili ilişkilerin geliştirmesine olanak sağlamaktadır. Bölgede ABD ve AB ile rekabet halinde olan Rusya'nın önemli politikalarından biri de yumuşak güç araçlarını kullanarak İsrail ile kültürel bağlar sayesinde ekonomik işbirliğini genişletmektir.

Rusya-İsrail ilişkilerinin en çarpıcı unsurlarından biri kuşkusuz kültürel bağlardır. Yahudilerin Rus siyasi hayatındaki etkisi ABD'dekinden farklılık göstermektedir. ABD'de Yahudiler lobicilik ve diaspora çerçevesinde şekillenmiştir. Aynı zamanda teolojik argümanları

(Evangelizm) da önemli unsurlardan birisidir. Rusya'da ise aksine Moskova, Petersburg ve Smolensk çevresinde yaşayan Rus Yahudileri laik bir yaşam tarzını benimsemiş ve Rus dış politikasını daha çok entelektüel olarak etkilemiştir (Hamzaoglu, 2020: 21).

Yahudi unsuru Rus ekonomisinde daha belirgindir. Vladimir Putin'in liderlik sürecinde etkileri azalmış olsa da faaliyetleri devam etmektedir. Tarih boyunca Anti-Semitizm, Rus sosyal hayatında sıkça görülmemiş, ancak Sovyetler Birliği'nin çöktüğü süreçte ekonomik kriz nedeniyle toplumda düşük oranda ortaya çıkmıştır. Putin yönetiminin başlangıcında, oligarkların tasfiyesi sırasında Yahudi iş adamlarına karşı olumsuz bir tutum vardı. Ancak Rusya tarihinde anti-Semitizm anlık olaylara tepki şeklinde ortaya çıkmış, kalıcı bir forma dönüşmemiştir (Hamzaoglu, 2020: 21).

Rayzin Berl Lazar, Rusya'daki Yahudi cemaatinin lideridir. Lazar, Rusya Yahudi cemaati içinde önemli bir yere sahiptir ve Putin ile "iyi ilişkileri" ile tanınmaktadır. Ayrıca Kremlin'in desteklediği "Habad" kurumunun faaliyeti, 400 temsilcisi ile Rusya'nın çeşitli şehirlerinde Yahudi geleneğinin yaşatılmasına katkı sağlamaktadır (İstoriya Habada, 2019). Rusya'daki Holokost Müzesi'nin ve Putin'in kendi maaşıyla desteklediği Yahudi müzesinin açılışı İsrail tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Hoffman, 01.01.2016).

Moskova'daki "Moskova Yahudi Topluluğu Merkezi", Avrupa'nın en büyük Yahudi merkezidir. Merkez, Rus hükümeti ile koordineli olarak faaliyet göstermektedir. Rusya'da faaliyet gösteren diğer Yahudi cemaati "Rusya Yahudi Federasyonu Topluluğu" dur (Kaynak: 'Federatsiya Evreyskiy Obshin Rossii' Resmi Sitesi).

1996 yılında, bankacı ve girişimci V. Gusinsky Rusya'daki farklı Yahudi örgütlerini birleştirmiş ve Rus Yahudi Kongresi'ni kurmuştur. Kongre aktif olarak çeşitli kültür, eğitim ve yardım programları yürütmektedir (Elektronik Yahudi Ansiklopedisi, 25.10.2006). Rusya Yahudi Kongresi başkanlığında ve yönetim kurulunda önemli Rus iş adamları ve Yahudi yetkililer bulunmaktadır.

Söz konusu kuruluşların yardımıyla Rusya'da birçok Yahudi gazete ve dergi yayınlanmaktadır. En yaygın olan yayınlar "Alef", "Lechaim", "Rodnik" dergileri ile "Yahudi Sözü" ve "Jewish News" gazeteleridir. Bilimsel yayınlar ise "New Jewish School", "Moskova İbrani Üniversite Bülteni" ve 1993'ten beri yayınlanan "Moskova İbrani Üniversitesi Bülteni" dergileridir (Cabbarinasir, 2020:51)

3.1.4.1 İsrail Toplumsal Yapısında Rus Unsuru

İsrail, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri dışında Rusça konuşan ilk diasporaya ev sahipliği yapmaktadır. Yaklaşık 1 milyon Rusça konuşan Yahudi, Sovyetler Birliği'nden 4,6 milyon nüfusa sahip İsrail'e göç etmiştir. Rus siyaset bilimci Vladimir Morov'un işaret ettiği gibi, 1980 ile 1990 yılları arasında SSCB'den İsrail'e gelen göçmenler, İsrail'de Rus diplomasisinin yoğunlaşmasına yol açmıştır (Morozov, 2015: 30). İsrail'deki Rus Yahudileri, ülkedeki siyasi rotanın oluşumunu ve seçimlerin sonucunu etkilemeye başlamıştır. Örneğin Rus Yahudileri, Çeçenistan'daki sorunu Filistin meselesine yansıtarak terörizm konusunda kendi pozisyonlarını geliştirmiştir. Rus Yahudilerinin çoğu, İsrail'de düzenin, "tek ve bölünmez İsrail" kavramı çerçevesinde, ancak güç kullanımıyla mümkün olduğuna inanmaktadır (Morozov, 2015: 82–83). İsrail'de yaşayan Rus Yahudileri kendi aralarında Rusça konuşan, Rus medyasını takip eden ve Rusya'nın terörizmle mücadelesini destekleyen insanlardır (Cnn Türkçe, 12.09.2019). Vladimir Putin'in 2015'te İsrail'de "Yılın Adamı" seçilmesi, İsrail'in Rusya'ya bakış açısını göstermektedir (Hoffman, 01.01.2016).

Bilimsel ve teknik alanlarda Rusça konuşan topluluğun iki ülkenin işbirliğinin gelişmesinde özellikle önemli yeri vardır. İsrail'de "Rus Dünyası"nın varlığı siyasi açıdan da önemlidir. Ülkenin 60'tan fazla şehrinde 120'den fazla Rusça konuşan belediye meclisi üyesi seçilmiştir. 2009-2012 tarihleri arasında görev yapan belediye meclisi üyelerinden 28'i belediye başkan yardımcısı, 2 belediye başkanı ve 15 milletvekili İsrail Parlamentosu Knesset'te yerlerini almıştır (Bocharov, 2013:28).

Ağustos 2019'da yapılan İsrail seçimlerinde Rus Yahudilerini temsil eden "İsrail Beytanu" partisi önemli oy toplayarak ülkenin kilit partisine dönüşmüştür. Partinin lideri, Sovyet Moldova kökenli Avigdor Lieberman'dır ve parti Putin ile iyi ilişkileriyle tanınmaktadır. İsrail Beytuni aşırı sağ ve milliyetçi görüşlere sahip, ancak dini aşırılığa karşı çıkmaktadır. Parti, politikalarını tamamen Rusya'ya yakınlık üzerinden yürütmektedir (CNN Türkçe, 12.09.2019).

21 Rus kamu kurumu İsrail'de faaliyet göstermektedir. Çeşitli Rusça gazeteler, Rusça yayın yapan 150'den fazla TV kanalı ve radyo istasyonu mevcuttur. Ayrıca, İsrail ve Rusya parlamentoları çeşitli alanlarda ortak faaliyetler sürdürmektedir. Örneğin, iki ülke arasındaki vize uygulamasının kaldırılmasına ilişkin kanunun kabul edilmesi Rusça konuşan Knesset üyeleri ve Rus parlamentosu arasında işbirliğinin bir sonucudur. Yasa iki ülke arasındaki ekonomik bağların gelişmesine katkıda bulunmuştur (Bocharov, 2013:26-31).

Rusça konuşan İsrail vatandaşları iki devlet arasındaki ilişkilere önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu vatandaşların, bölgedeki etkisi İsrail ile sınırlı olmayıp, Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesindeki siyasi, kültürel ve ekonomik faaliyetlerine de katkıda bulunmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, Rusça konuşan İsrail vatandaşlarının etkisi siyasi hayatta var olmaya devam etse de İsrail siyasetine yön verecek kadar güçlü değildir. Rusya-İsrail arasında kültürel bağlar daha çok ekonomik işbirliği geliştirilmesinde önemli bir araç olarak görülmektedir.

3.1.5 Rusya- İsrail Ekonomi İşbirliği

Rusya ile İsrail arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, Rusya'nın bölgedeki etkisini artırması açısından oldukça önemlidir. Rusya'nın yumuşak dengeleme araçlarından biri olan ekonomik işbirliği yoluyla bölgedeki Batı gücünü zayıflatma planları, Rusya'nın çok kutuplu bir dünyanın inşasındaki rolü üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda özellikle Rusya'nın Batı yanlısı ülkeleri kendi tarafına çekmesi önem arz etmektedir. Ancak iki ülke arasında siyasi konularda işbirliği olsa da ekonomik alanın geri planda kaldığı görülmektedir. Bu durumda İsrail ile ekonomik işbirliğinin Rusya'nın bölgedeki konumunu güçlendirme hedefinin zayıf halkasını oluşturduğu görülmektedir.

27 Nisan 1994'te Rusya ve İsrail ticaret işbirliğinin temelini oluşturan kapsamlı bir belge imzalanmıştır (Elektronnyy fond pravovyykh i normativno- tekhnicheskikh dokumentov, 1995). Daha sonra 1995 yılında bu belgeye dayanarak Rusya-İsrail Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Ortak Eyaletler Arası Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, ulaşım, uçak yapımı, uzay, yakıt ve enerji kompleksi, tıp endüstrisi ve endüstriyel inşaat alanlarında çalışmalar yürütmektedir (Mahmudova, 2019: 183) Komisyon ayrıca üçüncü ülkelerle ortak projeler geliştirmek ve uygulamak, 2008 yılında iki ülke arasındaki vizeleri kaldırmak, Rus Yandex firması tarafından bilişim sektöründe İsrail'de Ar-Ge merkezi açmak gibi faaliyetlerde bulunmuştur (Maryasis, 2017 :127). İki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin önemli kolu, kültürel bağlar nedeniyle sağlanan bilimsel ve teknik alanlardaki işbirliğidir. İsrail, yenilikçi teknoloji alanında dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olarak bilinmektedir. Yenilikçi teknolojik gelişme, Rusya ekonomisinin büyük kalemini oluşturan enerjiye bağımlılığını azaltmak için ekonomi politikalarında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle İsrail ile işbirliği bu noktada önemlidir.

İki ülke arasında gelişme potansiyeli yüksek alanlar tarım, enerji sektörü, yüksek teknoloji alanları, turizm, ilaç sanayisi ve diğer bilimsel ve teknik alanlardır. Örnek olarak,

İsrail'in en büyük ilaç fabrikası olan Teva Rusya'nın Yaroslavl kentinde 2014 yılı Ekim ayında faaliyete başlamıştır (Ulin, 2017:7).

Rusya ve İsrail, 1990'lı yıllardan beri askeri-teknik alanda ortak projeler yürütmektedir. Öncelikle hava kuvvetleri alanında erken menzilli radar tespit ve kontrol sistemlerinin kurulması için çalışmalar yapılmıştır. Askeri-teknik alandaki en önemli işbirliğinden biri, İsrail'in 2009 ve 2010 yıllarında Rusya'ya toplam değeri 136 milyon dolar olan ileri teknolojik İnsansız Hava Aracı (İHA) satışlarıdır. Ayrıca 2011 yılında teslimi yapılan İHA'ların İsrail gazetesi Globes'e göre 400 milyon değerindedir. Rusya, İsrail'den satın aldığı İHA'lardan yola çıkarak kısmen Rus İHA'sı olan Forpost'u üretmiştir (Lenta, 13.10.2010).

Ayrıca iki ülke arasında teknoloji ve bilim alanında çalışmalar yapılmaktadır. İsrail'de Rusnano, Skolkova Vakfı ve Yandex şirketleri yenilikçi teknolojik çalışmalar yürütmektedir. İsrail'in Ariel Kenti Üniversitesi, Rus araştırmacılar için teknolojinin ticarileştirilmesi üzerine seminerler düzenlenmektedir (Maryasis, 2017:133). Bu tür işbirliğinin başka örnekleri de verilebilir, ancak iki ülke arasında beyan edilen arzuya rağmen bilim ve teknoloji alanında sistematik işbirliğinden bahsetmek zordur.

2015 yılında Rusya'nın İsrail'e ihracatı 1 537,7 milyon dolar, ithalat 806,1 milyon dolar ve toplam dış ticaret cirosu 2 343,8 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yıl Rusya'nın İsrail'e gerçekleştirdiği ihracatının başlıca ürünleri şu şekildedir: yakıt ve hammadde grubu (%48), işlenmemiş elmas (%34,5), tarım ürünleri tahıl ve un değirmencilik ürünleri (%9,3). İsrail'in Rusya'ya ihracatının büyük kısmını gıda ürünleri (%39), ileri teknoloji makine ve sanayi ürünleri (%20) ve ilaç ürünleri (%16) oluşturmaktadır. İki ülke arasındaki ticaret hacminin dinamiklerinin analizi ticarete durgunluğa işaret etmektedir (Russian-trade: Rusya-İsrail Ticaret İlişkileri).

2019 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2018 yılına göre %17,25 azalarak 2 250 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu yıl Rusya'nın İsrail'e ihracatı bir önceki yıla göre %27,51 azalarak 1.416 milyon dolar, ithalat ise %8,97 artışla 833 milyon dolar olmuştur. 2020 yılında Rusya ile İsrail arasındaki ticaret hacmi bir önceki yıla göre %3,92 düşüşle 2 161 milyon dolar olmuştur. Bu yıl Rusya'nın İsrail'e ihracatı 2019'a göre %5,77 düşüşle 1 334 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Rusya'nın İsrail'den ithalatı bir önceki yıla göre %0,79 azalarak 827 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Russian-trade: Rusya-İsrail Ticaret İlişkileri). Rusya ve İsrail'in son 10 yılda gerçekleştirdikleri ticaret hacimleri aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ticaret Hacmi	2 850	2917	3 578	3 431	2 345	2 189	2 494	2719	2 250	2 161
İhracat	1 757	1 631	2 085	2 289	1 539	1 469	1 669	1954	1 416	1 334
İthalat	1 093	1 286	1 493	1 141	806	720	825	764	833	827

Tablo 3: 2011-2020 arasında Rusya ve İsrail arasında gerçekleşen Ticaret Faaliyetleri (milyon dolar) (Russian-trade: Rusya-İsrail Ticaret İlişkileri).

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
İsrail'in Rus ticaretindeki sıralaması	40.	39.	37.	39.	40.	41.	42.	41.	48.	47.
İsrail'in Rus ticaretindeki payı, %	0,35	0,35	0,42	0,44	0,45	0,47	0,43	0,39	0,33	0,38
İsrail'in Rus ihracatındaki sıralaması	42.	43.	37.	36.	41.	39.	41.	41.	48.	47.
İsrail'in Rus ihracatındaki payı, %	0,34	0,31	0,40	0,46	0,45	0,51	0,47	0,43	0,33	0,39
İsrail'in Rus ithalatındaki sıralaması	40.	37.	34.	40.	39.	38.	42.	46.	43.	41.
İsrail'in Rus ithalatındaki payı, %	0,36	0,41	0,47	0,40	0,44	0,39	0,36	0,32	0,34	0,35

Tablo 4: İsrail'in 2011-2020 Arası Rusya Ticaretindeki Sıralaması ve Payı, (Russian-trade: Rusya-İsrail Ticaret İlişkileri).

Görüldüğü üzere Rusya ile İsrail arasındaki ticaret hacmi oldukça düşük seviyededir. İki ülke arasında ekonomik bağlar, siyaset ve kültür alanının gerisinde kalmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği ile İsrail arasındaki siyasi gerilimler, iki devlet arasındaki ekonomik işbirliğinin temellerini sarsmıştır. Son yıllarda siyasi ve kültürel ilişkiler önemli ölçüde iyileşmiş olsa da dış politika sorunları hala ekonomik işbirliğinin verimli bir şekilde gelişmesini sağlamada başarısızdır. Ayrıca, Rusya-Batı ilişkilerinde yaşanan sorunlar iki ülke arasındaki ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesinde bir engel olarak görülmektedir. Bu durumda Rusya'nın İsrail ile ekonomik işbirliğinde ABD ile rekabet veya denge oluşturması açısından dezavantajlı durumda olduğu söylenebilir. Örneğin 2019 yılında ABD'nin İsrail'e ihracatı 14,7 milyar dolar, ithalatı ise 19,6 milyar dolar (U.S. Department of State, 20.01.2021); AB'nin İsrail'den ithalatı 13,1 milyar Euro, AB'nin İsrail'e ihracatı ise 20,1 milyar Avro değerinde gerçekleşmiştir (European Commission, 27.05.2021).

3.1.5.1 Rusya- İsrail Ekonomi İşbirliğinde Sorunlar

Rusya ile İsrail arasındaki ekonomik işbirliği gelişiminin oldukça yavaş ilerlediği görülmektedir. Rusya tarafından ekonomik işbirliğin gelişimi ile ilgili sorunlar, yüksek düzeyde yolsuzluk, şeffaf olmayan bir yasama ve yargı sistemi, ticarete devlet yapılarının aşırı müdahalesi ve yüksek teknolojinin gelişmesine yeteri kadar dikkat edilmemesi gibi konularla ilgilidir. İsrail tarafından kaynaklanan sorunlar, Rus ortaklarının potansiyeline güven eksikliği, çifte standart politikaların uygulanması ve diğer devletlerden gelen mali kaynaklara öncelik verilmesidir (Ulin, 2017:8). Mevcut sorunlar, iki ülke arasındaki etkili ekonomik işbirliğini engellemektedir. Ulin'in belirttiği diğer sorunlar; her iki tarafın işbirliğine duyulan güvensizlik ve İsraillilerin finansal varlıklara yatırım yapmak yerine teknolojilerini ve ürünlerini satmayı tercih ederken, Rusların İsrailli yatırımcıları ülkelerine çekmek istemesidir. Ayrıca, yetersiz finansal mekanizmalar, her iki tarafın ortaklarının iş kültürüne uyma isteksizliği ve İsrail pazarının darlığı gibi nedenler de sayılabilir (Ulin, 2017:8). İki ülkenin güçlü ekonomik işbirliği kuramamasının önündeki bir diğer engel de Kremlin'in yabancı yatırımcılarını vatansever görmemesi ve izolasyoncu politikalar izlemesidir. Batı ile gergin ilişkilerin devam etmesine neden olan bu tür politikaların geliştiği ortamda, yenilikçi teknoloji alanında işbirliğini finanse edecek karşılıklı mekanizmaların oluşturulması zorlaşmaktadır (Maryasis, 2015: 268).

Özellikle enerji sektörü İsrail ile Rusya arasında ekonomik işbirliği potansiyeline sahip alan olarak görülmektedir. Doğu Akdeniz'de İsrail açık denizlerinde hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesinin ardından İsrail enerji alanında gelişmeyi hedeflemektedir. Rusya'nın enerji

sektöründeki uzun yıllara dayanan tecrübesi nedeniyle daha önce bu alanda deneyimi olmayan İsrail ile ciddi bir işbirliği potansiyeli mevcuttur. Bir diğer alan ise askeri-teknik alandır. Her iki ülke de gelişmiş askeri endüstriyel komplekslere sahiptir ve uluslararası nüfuzlarını genişletmekle ilgilenmektedir (Mahmudova, 2019:181). Rusya'nın çok kutupluluk söylemi ve Batı karşıtlığına yönelik geliştirdiği denge politikaları çerçevesinde ülkelerle kurduğu ilişkilerde her alanda işbirliği geliştirmesi mümkün değildir. Rusya-İsrail ilişkileri Vladimir Putin dönemi itibarıyla gelişmeye başlasa da Rusya'nın devam eden Batı karşıtı söylemlerinin, Batı yanlısı ülkelerin giderek kendinden uzaklaşmasına neden olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Rusya'nın İsrail ile enerji ve askeri-teknik alandaki işbirliğinin gelecek yıllardaki gelişiminin daha çok İsrail-Batı ve Rusya-Batı ilişkilerine bağlı olduğu söylenebilir.

3.1.6 İsrail'in Doğu Akdeniz Enerji Politikalarında Rusya'nın Yeri

İsrail, Doğu Akdeniz'deki rezerv araştırmalarındaki liderliği ve açık denizlerinde doğal gaz kaynaklarının bulunması sonucu enerji piyasasında etkili bir aktör haline gelmiştir. İsrail Tamar sahasında mevcut olan doğalgaz ile ihtiyacını karşılayabilecektir. Leviathan enerji alanının keşfi sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda ihracat beklentisi de doğurmuştur. Bu durum İsrail'i Mısır ve diğer ülkelerin enerji bağımlılığından kurtararak, enerji güvenliğini sağlamasına ve ekonomik olarak rahatlamasına sebep olmuştur.

İsrail, enerji alımını çeşitlendirmenin yollarını arayan AB ile işbirliği yaparak ekonomik bağları güçlendirme yolundadır. Noble şirketi 2009 yılında İsrail'in Tamar sahasında 235 milyar metreküp hidrokarbon kaynağı keşfetmiştir (Noble Energy, 2009: 11-12). Leviathan sahasında ise, 2010 yılında 450 milyar metreküp doğal gaz rezervi bulduklarını açıklamıştır (Noble Energy, 2010: 9). Ayrıca İsrail, Ashkelon bölgesinde kömür istasyonlarının yapımını durdurarak ve tüm ulaşım ve sanayi bölgelerinde doğalgaz kullanımına geçerek hava kirliliği sorununun çözümüne yönelik önemli bir adım atmıştır (Rubtsova ,2013:205).

Yakın zamana kadar Mısır'dan doğal gaz ithal eden İsrail, 16 Ocak 2020'de Mısır'a gaz sağlamaya başlamıştır (Afonsky, 27.07.2020). Mısır, Doğu Akdeniz'de artan doğalgaz üretimi nedeniyle yurt içi enerji talebini karşılayabilmektedir, ancak ülke, Doğu Akdeniz sahalarından gazın biriktiği dünya piyasalarına arz edildiği güçlü bir gaz merkezine dönüşmeyi planlamaktadır. Bu gaz sahaları Zohr (Mısır), Afrodit (Kıbrıs), Leviathan ve Tamar'dır (İsrail). Bu merkezden Mısır'ın 7,2 milyon ton kapasiteli Idku LNG tesisinden sıvılaştırılmış (LNG) olarak Avrupa'ya arz edilmesi planlanmaktadır (Alifirova, 17.01.2020). EastMed projesi ve LNG

alanındaki çalışmalar, Avrupa'yı Rus enerji kaynaklarına bağımlılıktan kurtarmak için önemli bir adım olarak görülmektedir.

Ocak 2020'den beri American Noble Energy, Israel Delek Drilling and Ratio şirketi, Akdeniz'de İsrail'in dev Leviathan sahasında gaz üretimine başlamıştır. Gaz üretimi günlük ortalama 42,5 milyon metreküp, maksimum günlük miktar 48 milyon metreküptür. İsrail gaz üretimini yıllık 12 milyar metreküp, ardından yıllık 21 milyar metreküp olarak hedeflemektedir. Üstelik ülke, ileri teknolojisini enerji sektörüne başarıyla entegre ederek su altı gazı üretimini gerçekleştirmiş ve diğer enerji üreten ülkelerle rekabet edebilecek bir konuma gelmiştir (Eskin, 06.11.2019). Mısır'ın yanı sıra İsrail, 2014 yılında Filistin Yönetimi ile 1 milyar ve 2016 yılında Ürdün ile 10 milyar dolar değerinde doğalgaz anlaşması imzalamıştır (Alifirova, 17.01.2020).

Enerjinin keşfinden sonra İsrail, bu alanda altyapı ve boru hatları gibi çalışmalara başlayarak kendi enerji sektörünü geliştirmeyi planlamıştır. Rus enerji şirketi Gazprom, İsrail'in enerji alanında projelere katılmaya ilgi göstermektedir. İki ülke, Haziran 2004'te Gazprom heyetinin İsrail'i ziyaretiyle birlikte konuyla ilgili görüşmelere başlamıştır. Gazprom, İsrail'deki yeni doğal gaz altyapı çalışmalarının yanı sıra ülkeye Rus gazını sağlama olasılığını da gündeme getirmiştir. Ancak, müzakereler 2009 yılına kadar sürmesine rağmen taraflar somut bir anlaşmaya varamamıştır (Gazprom, 23.06.2008).

Gazprom yönetim temsilcisi Alexder Medvedev'in 26 Nisan 2011 tarihli röportajında, "Biz, İsrail'in petrol ve gaz endüstrisinde jeolojik arama yapması ve gaz üretimine katılım ve daha sonra diğer ülkelere pazarlaması konuları ile ilgilenmekteyiz" şeklinde açıklama yapmıştır (Gazprom, 26.04.2011). Ancak bu ilginin somut eylemlere dönüştüğü söylenemez. Putin'in Haziran 2012'de İsrail'i ziyaretinden bu yana, yeni bir müzakere turu başlamıştır. Doğal gazın keşfinden sonra İsrail, LNG projelerinin işletilmesi ile gaz üretimi ve tedarikinde deneyimli ortaklara ihtiyaç duymuştur. Aralık 2012'de Rusya'nın Gazprom şirketi, Leviathan gaz sahası geliştirme projesine ilişkin müzakerelerin adayları arasındaydı (Rubtsova, 2014:128). Görüşmeler sonucunda projenin kazananı %30 pay ile Avusturyalı şirket "Woodside Petroleum" olmuştur (Hernandez, 04.12.2012). Daha sonra Gazprom, gaz arama ve üretim lisansı almak için özel bir İsrail şirketinin hisselerini satın almak için görüşmelere başlamıştır.

Şubat 2013'te Gazprom'un İsveç'teki bir yan kuruluşu olarak faaliyet gösteren Gazprom Marketing & Trading Switzerland AG ve Levant LNG Marketing Corporation, 2017 yılından itibaren İsrail'in Tamar gaz sahasında yıllık 4,2 milyar metreküp olacak şekilde 20 yıl süreyle LNG satın alma anlaşması imzalamıştır (Haber Sol, 27.02.2013). Gazprom'un, İsrail gazını Asya

pazarına satma hakkını elde etmesi Rusya ile İsrail arasında enerji sektöründe yeni bir aşama olarak değerlendirilmiştir (Gazmprom-mt, 26.02.2013).

3.1.6.1 Rusya İsrail'in Enerji Sahalarında Neden Yok?

Rusya için Doğu Akdeniz bölgesi, enerji keşfi ile Avrupa'ya enerji arzını gerçekleştirmede rakip bir bölge haline gelmiştir. Bu nedenle Rusya'nın bölgedeki enerji politikalarında aktif rol oynaması ve dengeleri kendi lehine çevirmesi Avrupa'nın enerji arz güvenliğinin sağlanması açısından önemlidir. Rusya, Batı'nın desteklediği İsrail-Yunanistan-GKRY hattına karşı alternatif politikalar üretmenin yanı sıra blok ülkelerinin her biri ile enerji alanında işbirliği geliştirmeye çalışmaktadır. Keşfedilen gaz sahalarının büyüklüğü ve Batının desteğinden dolayı bölgenin en önemli aktörü haline gelen İsrail ile enerji alanında işbirliğinin geliştirilmesi özellikle önem kazanmıştır.

Güçlü kültürel bağlara sahip olan Rusya ve İsrail, ekonomik ve siyasi işbirliğini aktif olarak sürdürmektedir. Ancak iki devlet arasındaki ilişkilerin enerji ve savunma alanında işbirliğinin geliştirilerek stratejik boyuta taşınmasının önünde engeller bulunmaktadır. En önemli engellerden biri İsrail'in ABD'nin stratejik bir müttefiki olmasıdır. İki devlet arasında bölgesel sorunların yanı sıra siyasi, ekonomik ve askeri-stratejik alanlarda da önemli ölçüde işbirliği vardır. Tarihsel olarak ABD, İsrail'in güvenliğini ve bölgedeki askeri ve siyasi üstünlüğünü korumada kilit bir role sahiptir. Dolayısıyla Rusya ve İsrail iyi ilişkiler sürdürse de ABD-İsrail stratejik ilişkilerine eşdeğer olması beklenmemektedir (Degterev., Stepkin, 2013: 92-99).

Rus dış politikasındaki çok kutuplu söylemin Batı karşıtlığı üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Rusya-Batı ilişkilerinde giderek kötüleşen ilişkilerin etkisiyle bu karşıtlık güçlenmeye başlamıştır. Özellikle 2014 Ukrayna krizi sonrasında ilişkilerin kötüleşmesi, ABD'nin Kuzey Akım-2 projesine uyguladığı yaptırımlar ve Avrupa Birliği'nin 2020 Navalni olayında insan hakları sorunlarına verdiği tepkiler nedeniyle bu süreç devam etmektedir. ABD ve AB'yi endişelendiren kuşkusuz Rusya'nın son yıllarda izlediği aktif dış politikasıdır. Bu nedenle giderek Batı'dan uzaklaşan Rusya, İsrail örneğinde olduğu gibi özellikle enerji gibi stratejik alanda Batı yanlısı ülkelerle işbirliğini geliştirmekte zorlanmaktadır.

Ayrıca İsrailli yetkililerin Rusya ile enerji alanında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik çekinceleri, Rusya'nın enerji politikalarının Sovyet sonrası alanda bir dış politika aracı olarak kullanılmasından kaynaklanabilir. Ukrayna, Belarus ve Ermenistan örneğinde olduğu gibi Rusya zaman zaman enerji politikalarını bir etki aracı olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Bu

durumun Rusya'nın güvenilir bir enerji ortağı imajını zedelediği söylenebilir. Ancak Rus şirketlerinin enerji sektöründeki aktif varlığının İsrail'de Rusya'nın baskısına neden olabileceğine dair çekinceler vardır. Bu nedenle İsrail yetkilileri, enerji sektöründeki Rus şirketlerinin varlığından memnun değildir. Ayrıca Gazprom, Avrupa'nın en önemli enerji tedarikçisidir ve İsrail'in, kıtaya enerji arzına müdahale edebileceğinden endişe duymaktadır (Korin- Lieber, 09.09.2012).

Rusya-İsrail ilişkilerinin stratejik ortaklığa dönüştürülmesinin önündeki bir diğer engel ise Rusya'nın İran'la olan ilişkileridir. Ayrıca Hizbullah ve Hamas gibi örgütlerle olan ilişkileri de İsrail'i rahatsız etmektedir. Rusya ile İran arasında askeri-teknik ve güvenlik işbirliği güçlüdür. İsrail, İran'ı ulusal güvenliğine yönelik en büyük tehdit olarak gördüğü için bu durumdan derin endişe duymaktadır. İsrail, Rusya'nın İran'a S-300 hava savunma sistemleri satmasını defalarca protesto etmiştir (Cabbarinasir, 2020: 58).

İsrail, Rusya'nın Filistin Ulusal Yönetimi ile yakın ilişkilerinden rahatsızdır. Rusya ile Filistin arasında turizm, kültür, güvenlik, ticaret, ekonomi vb. alanlarda işbirliğine dayalı anlaşmalar vardır. Ayrıca Moskova, Filistin'e sürekli olarak mali, ekonomik ve insani yardım sağlamaktadır. 2006 ile 2013 yılları arasında Rusya, bütçesinden Filistin'e yardım için 40 milyon dolar ayırmıştır (Rambel, 11.11.2016). Rusya Federasyonu temsilcileri, Ağustos 1995'ten beri Filistin'de faaliyet göstermektedir (Cabbarinasir, 2020: 58). Ayrıca İsrail, Rusya'nın Filistin meselesine yönelik tutumundan memnun değildir.

İsrail ile Rusya arasındaki gerilimin bir diğer nedeni İsrail ile NATO arasındaki yoğun etkileşimden kaynaklanmaktadır. Bugün İsrail NATO ile güçlü bağlara sahiptir. İsrail ile NATO arasında terörizmle mücadele, nükleer silahların yayılmasını önleme, istihbarat paylaşımı ve kriz yönetimi gibi alanlarda stratejik bilgi paylaşımı sağlayan Bireysel Ortaklık Programı imzalanmıştır (Cabbarinasir, 2020: 58). Ayrıca İsrail'in NATO'ya katılması konusu da sık sık gündeme gelmektedir. Moskova için İsrail-NATO ilişkisi hem sınırları yakınında hem de Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesinde bir güvensizlik kaynağıdır.

Bahsi geçen sorunlar nedeniyle Rusya-İsrail ilişkilerinin stratejik ortaklığa dönüşme ihtimali giderek zorlaşmaktadır. Son yıllarda iki devlet arasındaki ilişkilerde yakınlaşma olsa da İsrail'in bölgedeki enerji alanındaki faaliyetlerinde son yıllarda Rus şirketlerinden çok Batılı şirketlerle işbirliği yapmayı seçmesi, bu iyi ilişkilerin sınırlarını ortaya koymaktadır. Ancak İsrail enerji alanında Batılı şirketlere öncelik verse de Rusya'ya kendi doğalgazını Asya pazarlarına taşıma hakkını vermiştir. Bu durum, Rusya'nın Suriye'deki konumundan kaynaklı bölgenin

güvenliğinde söz sahibi olması nedeniyle İsrail'in Rusya'yı dışlamak istemediği şeklinde yorumlanabilir.

Rusya'nın çok kutuplu bir dünyanın inşasındaki rolünün en önemli görevlerinden birinin Batı'nın gücünü dengelemek olduğu düşünüldüğünde, ABD'nin en yakın müttefiki ve Doğu Akdeniz'in en önemli aktörlerinden biri olan İsrail ile işbirliği geliştirmek önemli hale gelmiştir. Rusya yumuşak dengeleme araçlarıyla Batı gücüyle rekabet ederek bölge ülkelerine işbirlikleri geliştirme hedefi İsrail örneğinde hayata geçse de Suriye, İran, Filistin konularında iki ülkenin farklı tutumlar sergilemesi, ekonomik faaliyetlerin zayıflığı gibi nedenlerden dolayı kısıtlı seviyededir. Örneğin EastMed projesinin ana işbirlikçisi olan İsrail kendi enerji sahalarında Batılı enerji şirketlerine öncelik vermektedir. İsrail'in gazını EastMed boru hattı üzerinden Avrupa'ya taşıyacağı öngörülmekte ve bu durum Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji talebini koruması açısından tehlike arz etmektedir. Ancak Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile İsrail arasındaki gergin ilişkilere kıyasla -İsrail'de 1,5 milyon Rusça konuşan nüfusunun etkisiyle de- Vladimir Putin dönemi ile birlikte ilişkiler gelişim göstermiş, Suriye iç savaşına Rusya'nın müdahalesi sonrası iki ülke ilişkilerinde yeni ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak İsrail Batı yanlısı ve ABD'nin en yakın müttefiki olmaya devam etmektedir. Bu nedenle İsrail'in, Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarında önemli bir yere sahip olsa da işbirliğinin şimdilik düşük seviyede ilerlemesi nedeniyle bölgedeki konumunun güçlendirilmesinde etkisinin düşük olduğu söylenebilir.

3.2 Rusya- Güney Kıbrıs Rum Yönetimi İlişkileri

Rusya'nın çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olma yolundaki en büyük hedefinin dünyanın farklı bölgelerinde Batı'nın etkisini azaltmak olduğu düşünüldüğünde, Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarında Batılı güçlerin dengelenmesinde GKRY önemli bir yere sahiptir. GKRY, Avrupa Birliği'nin bir üyesi, EastMed boru hattının katılımcılarından biri ve Batı yanlısı olması açısından Rusya için özellikle önemlidir. Ortodoks dünyanın üyesi GKRY Rusya ile derin kültürel bağlara sahiptir. Ekonomik yatırım alanında Rusya ile güçlü işbirliği bulunan GKRY Batı gücünü dengelemede Rusya'yı önemli bir ortak olarak görmektedir. Genel olarak Doğu Akdeniz ülkeleri, özellikle Suriye politikalarından sonra Rusya'yı önemli bir aktör olarak kabul etmiş, Batı gücüne karşı bir denge unsuru olarak görmüşlerdir. Ancak her devletin Rusya ile işbirliğinin Batı'ya bağlılık derecesine göre geliştiği görülmektedir. Örneğin, GKRY'nin İsrail'e kıyasla Rusya ile daha derin ekonomik bağları olduğu için Rusya, GKRY'nde Batılı güçler karşısında daha çok dengeleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Rusya'nın Doğu Akdeniz

politikalarının ABD ve AB ile rekabete dayalı olduğu düşünüldüğünde, GKRY'nin bu rekabetçi ilişkinin en önemli unsurlarından biri olduğu görülmektedir. Stratejik konumu nedeniyle Kıbrıs'ta etkili olacak gücün Doğu Akdeniz'deki konumunu da güçlendireceğine inanılmaktadır.

Kıbrıs, stratejik konumu nedeniyle Doğu Akdeniz'de önemli aktörlerinden biri olarak kabul edilmiş tarih boyunca Batılı devletlerin ilgisini çekmiştir. İngiltere'nin GKRY'de Ağrotur ve Dikelya üsleri ve ABD'nin 6. filosunun varlığı adanın önem derecesini göstermektedir (Tamçelik, 2011). Ayrıca, Doğu Akdeniz'in ada ülkesi GKRY, Ortadoğu bölgesine yakınlığı nedeniyle bölgeyi kontrol etmek isteyen kuvvetler için askeri üs ve hava gücü kullanımında son derece önemli bir konuma sahiptir. Ada, 1974 yılında Güney ve Kuzey olarak ikiye ayrılmasından kaynaklanan sorunlar nedeniyle bölgesel ve bölge dışı aktörlerin ilgi odağı olmuştur. Doğu Akdeniz'deki enerji keşfi ile İsrail gazının Avrupa'ya taşınmasında önemli rol oynayan GKRY yeniden gündeme gelmiştir.

GKRY ile Rusya arasında tarihi, stratejik, dini, ekonomik ve askeri bağlar mevcuttur. Kıbrıs Cumhuriyeti ile SCCB arasındaki diplomatik ilişkiler 18 Ağustos 1960'ta, GKRY ile Rusya Federasyonu arasında ise 7 Nisan 1992 tarihinde kurulmuştur. Ancak ikili ilişkilerde yakınlaşma Soğuk Savaş sonrasında yaşanmıştır (Tass, 24.10.2017). 7 Ekim 2010'da Rusya Devlet Başkanı Dmitry Medvedev, GKRY'ye ilk ziyarette bulunmuştur (Ria Novosti, 26.04.2019). Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Rusya, Kıbrıslı Rumlara sürekli olarak askeri ve ekonomik yardım sağlamıştır. Örneğin 2011 yılında GKRY'nin yaşadığı ekonomik kriz nedeniyle Rusya kredi koşullarında 2,5 milyar Euro iyileştirme yapmıştır (Tarakçı, 19.02.2014).

GKRY, AB üyesidir ve ABD ile iyi ilişkiler sürdürmektedir. Öte yandan Rusya ile siyasi ve özellikle ekonomik alanda önemli ilişkilere sahiptir. Rusya ve Batı ile ilişkilerde gerilim halen devam etmekte ve bu durum GKRY'yi AB, İngiltere, ABD ve Rusya arasında dengeli bir politika izlemeye itmektedir. Kuşkusuz dünyanın çok kutuplu hale geldiği dönemde dış politikada denge politikaları öne çıkmıştır. Soğuk Savaş sırasında olduğu gibi, artık devletler arasında sıkı müttefiklik veya düşmanca ilişkiler sürdürmek zorlaşmıştır. Zamanla küresel güç dengesinde görülen gelişmeler ve değişim nedeniyle devletler tek boyutlu dış politikadan vazgeçmekte ve çok boyutlu dış politika izleyerek uluslararası alanda dengeyi kendi lehlerine etkilemeyi amaçlamaktadırlar. Bu durum, GKRY ile Rusya arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. Yumuşak dengeleme politikaları aracılığıyla GKRY ve Rusya Batı gücüne karşı dengeleme politikaları yürütmektedir.

Doğu Akdeniz'de hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesinden bu yana bölgenin önemi artmış ve AB'ye alternatif doğal gaz arzı olasılığı dikkatleri Doğu Akdeniz bölgesine ve dolayısıyla Kıbrıs bölgesine çekmiştir. Hatta bazı araştırmacılar GKRY'nin AB üyeliğinin son yıllarda Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının varlığıyla ilgili olduğuna inanmaktadır. AB'nin enerji alanında Rusya'ya bağımlı olması, Rusya'nın dış politikasında güçlenmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda ABD için de Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da rekabet halinde olduğu Rusya'nın etkinliğini artırması da istenmeyen bir durumdur. Sonuç olarak, GKRY Batı'nın temsilcisidir, ancak Rusya ile iyi ilişkiler sürdürmeyi ve kutuplar arasında dengeli bir politika yürütmeyi amaçlamaktadır. Bu durumdan faydalanan Rusya Doğu Akdeniz'in önemli aktörlerinden olan GKRY ile işbirliğinin geliştirilmesi sayesinde bölgedeki faaliyet alanını genişletme peşindedir.

Rusya GKRY arasında 26 Şubat 2014 tarihinde "Moskova ile Lefkoşa arasında askeri uygunluk anlaşmasının" imzalanması bu denge politikalarına örnek olarak gösterilebilir. Anlaşmaya göre, GKRY'ne ait "Andreas Papandreu Hava Üssü" ile Limasol yakınlarındaki "Evangelos Florakis Deniz Üssü"nün Rusya tarafından kullanılmasına izin verilmiştir (Aydın, 2019: 33). GKRY, Fransa ve Almanya'ya sağlamakta olduğu askeri kolaylıkların aynısını Rusya'ya da sağlamıştır (Gözgüzelli, 19.03.2015). Putin ile GKRY lideri Anastasiadis arasında Şubat 2015'te yapılan görüşmede kararlaştırıldığı üzere, Rus savaş gemileri herhangi bir özel koşul olmaksızın GKRY limanlarını kullanabilecektir. Anlaşma aynı zamanda askeri personelin eğitim ve öğretim alanındaki deneyimlerinin değişimini de kapsamaktadır. Anlaşmanın imzalanmasının ardından Vladimir Putin, korsanlıkla ve terörizmle mücadele etmekle görevli Rus donanma gemilerinin Kıbrıs limanlarında faaliyete geçeceğini duyurmuştur (Neçayev, 13.09.2020).

Yunan Savunma Bakanı Fotis Fotiu, Şubat 2014'te "Büyük Petro" adlı Rus savaş gemisinin Limasol limanına demirlemesinden sonra yaptığı açıklamada, geminin varlığının ekonomik ve siyasi faydalarına değinerek bölgedeki barış ve istikrar sürecine katkıda bulunduğunu belirtmiştir (Tarakçı, 19.02.2014).

Son yıllarda uluslararası medya, Rusya'nın GKRY'de bir askeri üs kurma olasılığını tartışmaktadır. Durumla ilgili somut adımlar atılmasa da Rusya'nın GKRY'nin Baf kentinde bir askeri üs kurması gündeme gelmiştir (Özbay, 03.12.2015). Rus Dışişleri Bakanı Lavrov, tartışmalara yanıt olarak bu tür görüşmelerin asla gerçekleşmediğini belirtmiştir (Tass, 31.10.2016). Son yıllarda Rusya'nın adada üs kurup kuramayacağı konusundaki tartışmalara

yanıt olarak, adada NATO'nun varlığı göz önüne alındığında, yakın gelecekte bir Rus askeri üssünün kurulması olası görünmemektedir (EurAsia Daily Türkçe, 03.11.2016). Yine de Batı medyasını rahatsız eden söylentilerin, GKRY ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişiminin ve Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki varlığının her geçen gün daha da güçlendiğinin bir göstergesi olduğu söylenebilir.

2014 yılında Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle AB ve ABD'nin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar günümüzde de devam etmektedir. AB üyesi GKRY de bu gerilimlerden etkilenmiş ve AB'nin Rusya'ya yönelik tutumunun normalleşmesinden yana olmuştur. Örneğin, Skripals davasında, GKRY İngiltere'nin Rus diplomatlarını sınır dışı etmesi örneğini takip eden diğer AB üyesi ülkelere katılmamıştır (Mezhdunarodnaya Zhizn, 31.01.2019). Bu bağlamda GKRY, 7 Temmuz 2016'da GKRY parlamentosunda Rusya'ya uygulanan yaptırımların kaldırılması çağrısında bulunarak Rusya yanlısı bir politika izlemiştir (EurAsia Daily Türkçe, 03.11.2016). Kuşkusuz GKRY, Rusya ile sıkı ekonomik ilişkiler nedeniyle yaptırımlara karşı çıkmaktadır. Yaptırımların sebep olduğu zorluklara rağmen iki ülke işbirliğine devam etmektedir.

3.2.1 Kıbrıs Üzerindeki Rus-Amerikan Çekişmesi

GKRY'yi etkileme konusunda Rusya ile ABD arasında çekişmeli bir durum mevcuttur. Rus dış politikasında çok kutuplu söylem genellikle ABD liderliğinde tek kutuplu dünya anlayışına karşı bir tepkiyi kendinde barındırmasından dolayı Doğu Akdeniz'de GKRY'yi yanına çekmesi bölge politikaları açısından oldukça önemlidir. Rusya'nın Doğu Akdeniz'de güçlenmesini istemeyen ABD, Rusya-GKRY ilişkilerine müdahale etmektedir. ABD'li yetkililer, GKRY'nin Rusya ile savunma işbirliğinden, Rusya'nın bölgedeki "kara para aklama" faaliyetinden ve adanın limanlarının, iddia edildiği gibi Suriye'deki insani misyonlara değil askeri operasyonlara hizmet edeceğinden endişe duymaktadır (Neçaev, 13.09.2020). ABD'de Aralık 2019'da yürürlüğe giren Doğu Akdeniz Güvenlik ve Enerji Kanunu taslağı, GKRY'ne 1987 yılından bu yana uygulanan silah ambargosunun kısmi kaldırılmasını ve mali desteği öngörmüştür (Doğru, 21.12.2019). Yasanın Türkiye aleyhine olmasıyla birlikte Rusya'nın bölgedeki konumunu zayıflatmayı ve GKRY üzerindeki etkisini azaltmayı amaçladığı bilinmektedir. Washington'un GKRY'ye uygulanan silah satış ambargosunun tamamen kaldırması için şartı, Rusya'nın ada limanlarında gemilerinin bulunmaması hakkında olması, bu endişenin bir göstergesi olduğu söylenebilir (İzvestiya, 17.09.2020). Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un 8 Eylül 2020'de Lefkoşa'ya yaptığı ziyarette, Rusya'nın ABD'nin baskıcı

“bizden yana olmayan bize karşı” tavrından son derece rahatsız olduğu belirtmiştir (Neçaev, 13.09.2020).

Askeri bilimler doktoru Konstantin Sivkov Rus "Vzglyad" gazetesine verdiği röportajda *"Rusya'nın askeri varlığı Doğu Akdeniz'deki askeri imkanlarını genişletti"* şeklinde yorumda bulunmuştur. Sivkov'a göre, Kıbrıs bölgesi Akdeniz'deki merkezi konumu nedeniyle Rusya için siyasi açıdan son derece önemlidir (Neçaev, 13.09.2020). Uzman, Rusya'nın bölgede çok sayıda askeri gemisi bulunmadığını ve Suriye saldırılarında kullanılan korvet ve küçük füze gemilerinin çok az özerkliğe sahip olduğunu sözlerine eklemiştir. Suriye limanlarında askeri gemilerin onarımı ve malzeme temini bakımından GKRY ile anlaşma yapılması önemlidir. Rusya, Askeri Anlaşma ile gemilerin faaliyet alanını 200-300 km artırmıştır (Neçaev, 13.09.2020).

“Anavatan Arsenal” dergisi editörü Aleksey Leonkov bu görüşe katılmakla birlikte, *“Aslında Suriye’de Tartus üssünden dolayı GKRY limanlarının Rusya için hayati önemde olduğu söylenemez ancak bazı görevlerin yerine yetirilmesinde Rusya için faydalıdır”* sözlerini eklemiştir (Neçaev, 13.09.2020).

Daha önce de belirtildiği gibi Kıbrıs bölgesinin önemi, Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının bulunmasının ardından yeniden gündeme gelmiştir. 2014’te dönemin ABD Başkan yardımcısı Joe Biden, GKRY Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiadis ile görüşmesinde Doğu Akdeniz'in “doğalgaz piyasaları için yeni küresel merkeze” dönüşmesinde Kıbrıs'ın kilit rolünden bahsetmiştir. Biden, ABD-GKRY ilişkilerini gelişen "stratejik ortaklık" olarak tanımlamıştır. Biden ayrıca Kıbrıs'ın iki bölgeden oluşan iki toplumlu bir federasyonda yeniden birleşmesine yardım etmeye hazır olduklarını belirtmiştir. Ayrıca, ABD’nin Akdeniz'in enerji kaynaklarının Avrupa için alternatif bir enerji koridoru oluşturmakla ilgilendiğini de sözlerine eklemiştir (Kapital, 23.05.2014). Ancak bölünmüş Kıbrıs, Yunanistan ile Türkiye arasında ilişkileri kötü etkilediğinden ve NATO ve AB için de zorluklar yarattığından, Kıbrıs sorunu gündemde kalmaya devam etmektedir.

3.2.2 Rusya Federasyonu'nun Kıbrıs Sorununa Karşı Tutumu

ABD-Rusya rekabetinin önemli konularından biri Kıbrıs sorunudur. 24 Nisan 2004'te Rusya, adada BM'nin Annan Planı çerçevesinde barış gücü kurulmasını ve silah ambargosunun uygulanmasını veto etmiş, Rum Yönetimi bu desteğe güvenerek plana hayır demiştir. Rus

Güvenlik Konseyi'nin plana karşı çıkmasının nedeni, Kıbrıs'ta yapılacak referandumu etkileyeceğini düşünmeleridir (Gözügüzelli, 19.03.2015).

Rusya'nın, Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin resmi söylemi, Kıbrıs halkının rızası ve BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararları çerçevesinde çözümden yanadır. Moskova, dış müdahalenin bu sorunu çözemeyeceğine inanmaktadır (EurAsia Daily Türkçe, 03.11.2016). Rusya, çok kutuplu söylem çerçevesinde tek taraflı kararlardan ziyade BM Güvenlik Konseyi'nin ortak çözümde öncü olması gerektiğini savunmaktadır.

GKRY Dışişleri Bakanı Nikos Christodoulides, 27 Nisan 2018'de Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile yaptığı görüşmede, "GKRY, Rusya-Türkiye özel ilişkisinin Kıbrıs sorununun çözümüne yardımcı olmasını bekliyor" şeklinde açıklama yapmıştır. Lavrov da buna cevaben Rusya'nın da Kıbrıs sorununu çözmekle ilgilendiğini belirtmiştir. Ayrıca GKRY gibi Rusya'nın da BMGK kararlarının uygulanmasından yana olduğunu ifade etmiştir (Sumak, 27.04.2018).

ABD araştırma ajansı Stratfor'un iddiasına göre, Rusya'nın Kıbrıs kriziyle ilgili resmi açıklamaları gerçek niyeti yansıtmamaktadır. Ajansa göre, Rusya, Kıbrıs adasının Rum ve Türk kısımlara bölünmesinin sürdürülmesini istemektedir, çünkü bölünmüş Kıbrıs Mısır, İsrail, Türkiye gibi ülkelerden Avrupa'ya uzanacak boru hattının inşasını engellemektedir (EurAsia Daily Türkçe, 03.11.2016).

3.2.3 Rusya – GKRY Ekonomik İlişkileri

Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirecek politikalardan biri de bölge ülkeleriyle ekonomik işbirliğini geliştirmektir. Ekonomik işbirliği, bölgede yumuşak dengeleme politikaları yoluyla ABD ve AB ile rekabette önemli araçlardan biri olduğundan, GKRY ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi Rusya'nın bölgesel politikaları için son derece önemlidir.

Rusya-GKRY ilişkilerinde ekonomi kritik öneme sahiptir. GKRY, Rusya'nın en çok yatırım yaptığı ülkelerden biridir. Zengin Rus iş adamları, ülkede tutmak istemedikleri paralarını Rum bankalarında saklamaktadır. Rus sermayedarların Kıbrıs'ı tercih etmesinin ana nedenlerinden biri, %10'luk görece düşük kurumlar vergisi seviyesidir (Özbay, 03.12.2015). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin kara para aklamayla mücadele kapsamında uyguladığı politikalar ve Vladimir Putin'in yabancı yatırımcılara yönelik vergi düzenlemesi ikili ekonomik ilişkilere zarar verse de taraflar arasındaki iş birliği devam etmektedir.

2011 yılında Yunanistan'da yaşanan ekonomik kriz GKRY'yi de kötü etkilemiştir. Rusya, krizin üstesinden gelmek için aynı yılın aralık ayında GKRY'ye 2,5 milyar Euro kredi sağlamıştır. Rusya'nın verdiği kredi vadesi 4,5 yıl, faiz oranı %4,5 şeklinde olmuştur. Belirtmek gerekir ki, GKRY'nin kredi yardımı için başvurduğu diğer ülkelerin faiz oranları %15 oranında olmuştur. Rusya, 2013 yılında kredi faiz oranını %2,5'e düşürmüş ve anapara borcunun vadesini 2016'dan 2018-2021'e ertelemiştir (Tass, 24.09.2017). Rusya GKRY''ne sağladığı krediyle birlikte ada ülkesinde ve dolayısıyla Doğu Akdeniz'de etkinliğini artırmayı ve burada bulunan Rus yatırımlarını korumayı amaçlamıştır.

GKRY'deki yabancı yatırımların %80'i Rusya'ya aittir (Özbay, 03.12.2015). Rusya Ekonomi Bakanlığı'na göre, 2015 yılında GKRY'nin Rusya'daki toplam yatırım hacmi 99 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl Rusya'nın GKRY'deki toplam yatırım hacmi 103 milyar dolardır. Karşılaştırma için, Alman ekonomisindeki mevcut Rus yatırım hacmi 8,5 milyar dolar, Rusya'daki toplam Alman yatırım miktarı 16 milyar dolardır (Tass, 24.09.2017). Rusya Merkez Bankası'na göre, GKRY'nin 2018'de Rusya'daki yatırımları 164 milyar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Rusya'nın GKRY'de biriktirdiği yatırım tutarı 166,1 milyar dolar olmuştur. GKRY yatırımları imalat, finans ve sigorta hizmetleri, ticaret, mesleki ve bilimsel faaliyetler, madencilik ve emlak alanındadır. Rusya'nın GKRY'deki yatırım alanları turizm, otelcilik, imalat, tarım, emlak ve inşaat sektörleridir (Ria Novosti, 26.04.2019). Ayrıca GKRY, offshore işlevi nedeniyle sermaye ihracatı ve hayali yabancı yatırım alanında Rusya ile önemli ortaklıklara sahiptir (EurAsia Daily Türkçe, 03.11.2016).

Rusya-GKRY ticaret hacmi, 2014 Ukrayna krizi sonrasında Rusya'ya uygulanan yaptırımlar nedeniyle önemli ölçüde azalmıştır. 2010 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 2014'te 653,3 milyona, 2015'te 202 milyona gerilemiştir (Özbay, 03.12.2015). Ancak 2016 yılında ticaret hacmi %10 artarak 334,5 milyon dolara yükselmiş, aynı yıl Rusya'nın GKRY'ye ihracatı 282,8 milyon dolar (2015'e göre yaklaşık %15 artışla) ithalatı ise 51,6 milyon dolar (%12,7 düşüş) olarak gerçekleşmiştir (Tass, 24.09.2017). Taraflar arasındaki ticaret hacmi 2018 yılından itibaren artmış, Rusya-GKRY arasındaki ticaret hacmi 2017 yılına göre %154 artarak 414,4 milyon dolardan 789,5 milyon dolara yükselmiştir. Bu yıl Rusya'nın ihracat hacmi 786,5 milyon dolar, ithalatı ise 12 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Ria Novosti, 26.04.2019).

Genel olarak Rusya-GKRY ekonomik ilişkilerinde ticaretin payının düşük olduğu söylenebilir. Rusya'ya yönelik AB yaptırımları, diğer ekonomik işbirliği alanlarında olduğu gibi ticaretin de zayıflamasına neden olmuştur (Mezhdunarodnaya Zhizn, 31.01.2019).

Rusya'nın GKRY'ye yaptığı ihracatın önemli bir bölümünü mineral ürünler, gıda ürünleri, tarım malzemeleri, metal ürünler, makine, teçhizat ve araçlar oluşturmaktadır. GKRY'den yapılan ithalat, sanayi ürünleri, kimyasallar, makine, ekipman ve araçlar, gıda ürünleri ve tarım malzemeleri vb. alanlarda gerçekleşmiştir (Ria Novosti, 26.04.2019).

Rusya ile GKRY arasındaki ekonomik işbirliğin en önemli alanlardan biri turizmdir. 2014 yılında GKRY'yi ziyaret eden yaklaşık 3 milyon turistin 637 bini Rus vatandaşıydı. Rum Yönetimi'nin resmi verilerine göre, 2000 yılında 130 bin turist adayı ziyaret etmiş, bu rakam 2016 yılında 781,6 bine yükselmiştir. 2018'de yaklaşık 800 bin Rus turist GKRY'yi ziyaret etmiştir (Ria Novosti, 26.04.2019). GKRY'nin GSMH'sinin %10'unun turizm kaynaklı olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle, Rus turistlerin GKRY ekonomisindeki rolü önemlidir. 2014 yılında Ukrayna krizi nedeniyle ruble Euro karşısında değer kaybetmiştir. Bundan kaynaklı Rus turist sayısındaki düşüşe rağmen, Kıbrıs'ı ziyaret eden turist sayısında Ruslar halen ilk 10'da yer almaktadır (Özbay, 03.12.2015).

2013 yılında, kara para aklamayla mücadele kapsamında, GKRY Merkez Bankası yerel bankalara “paravan şirketlerden gelen yasa dışı finansal akış risklerinin” ortadan kaldırılmasına yönelik bir genelge yayınlamıştır. Uygulama GKRY'deki Rus şirketlerine zarar vermiş, GKRY’de Rus İşadamları Derneği'nin tahminlerine göre bu süreç Rus yatırımlarında önemli değişikliklere neden olmuştur. ABD'nin “kara para aklamayla mücadele” sloganıyla yürüttüğü politikalar sonucunda, çoğu Rus olan binlerce yabancı gerçek ve tüzel kişinin hesabı GKRY'de kapatılmıştır. GKRY’de Rusya-ABD çekişmesinin yansıması olan uygulamaların aynı zamanda Rusya'nın Doğu Akdeniz'de güçlenmesine karşı politikalar olduğu söylenebilir.

2020 yılında ise vergilendirme konusunda yaşanan gelişmeler Rusya ile Rum Yönetimi arasında gerilime neden olmuştur. 25 Mart 2020'de televizyonda yaptığı konuşmada Vladimir Putin, yabancı hesaplara çekilen temettülerde %15 vergi artışı önermiştir. Bunun gerçekleştirilmesi için özellikle diğer ülkelerde “çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Putin konuşmasında Rus kaynaklarının en fazla olduğu ülkelerin gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiş (BBC, 03.08.2020), Rus vatandaşların düşük

maaşla çalışanlarının %13 vergi öderken, yabancı yatırımcıların %2'lik reel vergi oranına tabi olmasını yanlış olduğunu belirtmiştir (Mezhdunarodnyy Investitsii, 04.08.2020).

Rusya GKRY'nin "çifte vergilendirmeyi önleme" anlaşmasının feshi prosedürü 3 Ağustos 2020'de başlamıştır (Mezhdunarodnyy Investitsii, 04.08.2020). Vladimir Putin, Nikos Anastasiades ile yaptığı görüşmelerde yeni anlaşmanın iptalini tartışırken, Putin kararın Rusya'nın mali ve ekonomik göstergelerini iyileştirmeyi amaçladığını ve ülkesinin çıkarlarından vazgeçmediğini belirtmiştir (BBC Rusça, 03.08.2020). Yeni vergi anlaşmasının esasen profesyonel hizmet sektöründe hissedileceği tahmin edilmektedir (Uspeshnyy Biznes, 31.07.2020). Bu olay Rum medyasında ikili ilişkilerde gerginlik olarak nitelendirilmiştir (Mezhdunarodnyy Investitsii, 04.08.2020). "Çifte vergilendirmeyi önleme" anlaşmasının feshedilmesi, önümüzdeki yıllarda ikili ilişkileri ve buna bağlı olarak Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarını nasıl etkileyeceği merak konusudur.

Ancak yaşanan olumsuzluklara rağmen yatırım alanı, Rusya ile GKRY arasında ekonominin en önemli işbirliği alanlarından biri olmaya devam etmektedir. Rusların adaya iş ve turizm açısından ilgisi devam ederken, son yıllarda bilişim alanındaki uzmanlar adaya akın etmekte; tıp, alternatif enerji ve yenilikçi teknoloji alanlarındaki projelere ilgileri artmaktadır (Mezhdunarodnaya Zhizn, 31.01.2019).

3.2.4 Rusya-GKRY İlişkilerinde Kültürel Bağlar

Rusya'nın Doğu Akdeniz'de etki araçlarından birinin yumuşak güç olduğu düşünüldüğünde Ortodoks dünyasının bir üyesi olarak GKRY, Rus Ortodoks Kilisesi'nin ilgi alanı içindedir. Rum Yönetimi, Ortodoks dünyasında özel bir yere sahiptir ve bu bakımdan Rusya için önemlidir (Özbay, 03.12.2015).

800 bin nüfuslu GKRY'de 100 binden fazla Rusça bilen veya Rusça konuşan insan yaşamaktadır. Rusça konuşan nüfus ağırlıklı olarak Rusya'dan göç etmiş Rumlar, Rus üniversiteleri mezunları ve Rus kökenli insanlardır. Rus Bilim ve Kültür Merkezi, Lefkoşa'da faaliyet göstermektedir. Ayrıca, GKRY'nin çeşitli şehirlerinde Rus dernekleri bulunmaktadır. 2006 yılından itibaren iki ülke arasında Kıbrıs-Rus Dostluk festivalleri düzenlenmektedir. "Kıbrıs Rus Televizyonu" 2010 yılından itibaren Rusya yayın faaliyetlerine devam etmektedir (Tass, 24.09.2017).

Guardiyat gazetesinin GKRY-Rusya ilişkileri ile ilgili yazısında, Limasol kentinde Rus etkisinin önemli olduğundan, ayrıca Rus mallarının satıldığı dükkanların bolluğundan ve Rus okullarının varlığından bahsedilmiştir (Tarakçı, 19.02.2014).

3.2.5 GKRY'nin Doğu Akdeniz'de Enerji Politikaları: Rusya GKRY'in Enerji Sahalarında Neden Yok?

Dünyanın en önemli enerji ihraç eden ülkelerinden biri olan Rusya, son yıllarda Doğu Akdeniz'de enerjinin keşfedilmesiyle gelişen olayları kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeyi hedeflemektedir. Rusya'nın çok kutuplu bir dünyanın inşasında oynadığı rolün en önemli araçlarından birinin enerji politikaları olduğu düşünüldüğünde, Rusya-GKRY ilişkilerinin bir diğer boyutu da Doğu Akdeniz enerji politikalarıdır.

GRKY, 17 Şubat 2003 Mısır, 17 Ocak 2007 Lübnan ve 17 Aralık 2010'da İsrail ile MEB antlaşmaları imzalamıştır (Yaycı, 2012:16). GKRY, 2 Nisan 2004'te MEB ilanında bulunmuş, tek taraflı ilan ettiği MEB alanlarında 2007 yılından itibaren uluslararası şirketlere ruhsatlar vermiştir. Sonuç olarak, 2011 yılında ABD'nin Noble Şirketi, 12. parselde sondaj çalışmalarına başlamış ve Afrodit bölgesinde yoğun doğal gaz rezervleri keşfetmiştir (Ercümen, 2015). İtalyan ENI şirketi, Eylül 2014- Nisan 2015 tarihleri arasında 9. ve 12. parsellerde GKRY adına sondaj çalışmaları gerçekleştirmiştir. Daha sonra şirket, adada sıvılaştırılmış bir doğal gaz istasyonunun kurulması ve AB'ye devri hakkında bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda, doğalgazın AB'ye taşınması için yapılması gereken altyapı ve boru hattı maliyetlerinin yüksek olduğunu ve karşılanmayacağını belirtilmiştir. 22 Temmuz 2016 tarihinde GKRY'nin üçüncü tur hidrokarbon arama ihalesi Türkiye ve KKTC kıta sahanlığı ile çakışan noktada bulunmaktadır. 2019 yılının temmuz ayında GKRY, Fransa'nın Total ve İtalya'nın ENI şirketiyle MEB alanına dâhil olduğunu iddia ettiği 7.parselde sondaj çalışmaları için izin verildiğine dair anlaşma imzalamıştır (DW Türkçe,31.07.2019). GKRY'nin komşu ülkelerle tek taraflı olarak imzaladığı MEB antlaşmaları ile yaptığı arama ve sondaj faaliyetleri bölgedeki gelişmeleri çıkmaza sokmuştur. Bu durum bölgedeki Kıbrıs müzakerelerine de olumsuz etkilemiştir.

GKRY'nin enerji alanında ABD ve İsrail ile işbirliği önemlidir. 2008'de Kıbrıs açık denizinde 12. blokta üretim ve paylaşım çalışmalarıyla ilgili ABD'nin Noble Energy (%70), İsrail'in Delek Drilling (%15) ve Delek Group şirketine bağlı Avner Exploration (%15) ile

sözleşme imzalamıştır. Aynı grup enerji şirketi, Afrodit sahasında LNG terminallerinin inşası için Haziran 2013'te bir anlaşmaya varmıştır (Matveev, 19.10.2013).

Avrupa Birliği, Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltmak amacıyla Doğu Akdeniz'deki enerji sahalarında etkin olmaya çalışmaktadır. GKRY'nin 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye kabulü ve AB'nin bölgedeki enerji kaynaklarının keşfedilmesine verdiği destek bunun önemini göstermektedir (Dolgov., Spartak 2014:27). GKRY'nin İsrail, Yunanistan ve İtalya ile ortak geliştirdikleri EastMed projesi, Avrupa Birliği için enerji alanında GKRY ortaklığının öneminin bir göstergesidir.

MEB alanlarıyla ilgili Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-GKRY ile yaşanan gerginlikleri değerlendiren Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov tarafları diyaloga çağırıştır. GKRY'de yayın yapan Phileleftheros gazetesine verdiği röportajda Lavrov, Moskova'nın Türkiye ile GKRY arasında arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu ifade etmiştir. Lavrov, "Birleşmiş Milletler, Ankara ve Lefkoşa arasındaki sorunları çözmek için evrensel bir platformdur ve eğer her iki taraf da ilgilenirse, GKRY ile Türkiye arasında iyi komşuluğun inşasına katkıda bulunmaya hazırız" şeklinde ifadede bulunmuştur. Ayrıca, Lavrov konuşmasında, Rusya'nın Türkiye ile artan ilişkilerinin GKRY ile olan diyaloguna etki etmeyeceğine dair güvence vermiştir (Haber 7, 08.09.2020). Rusya'nın bölgesel politikalarda etkinliği artırmak için kullandığı araçlardan birinin de arabuluculuk olduğu söylenebilir. Rusya'nın bölgede arabuluculuk yaparak sorunların çözümünde aktif rolü, kuşkusuz ABD ve AB ile rekabette elini güçlendirecektir.

Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini özellikle enerji alanında en üst seviyeye çıkarmayı hedefleyen Rusya'nın, GKRY'nin belirlediği enerji sahalarında faaliyeti bulunmamaktadır. Rusya, GKRY ile iyi ilişkiler sürdürmesine ve ekonomi alanında önemli işbirliği bulunmasına rağmen bu durum dikkat çekicidir. Rus şirketlerinin GKRY adına Doğu Akdeniz'de enerji çalışmalarında yer almaması çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Birincisi, Kıbrıs meselesi ve son yıllarda MEB alanlarıyla ilgili GKRY ve Türkiye arasında yaşanan sıkıntılardır. Rusya ve Türkiye arasında gelişen ilişkiler, Türk Akım projesi gibi enerji alanında ortaklıklar, GKRY-Rusya ilişkilerinde stratejik öneme sahip enerji alanında işbirliğini zorlaştırmaktadır. Ayrıca Rusya, Doğu Akdeniz'de dengeli politikalar izlemeye öncelik verdiğinden ihtilaflı bölgelerde taraf olmak istememektedir. GKRY'deki enerji faaliyetleri Türkiye ile ilişkileri bozacağı için bu denge politikalarına zarar verecektir. Rusya, bölgedeki sorunlara taraf olmak yerine arabulucu olmayı tercih etmektedir. Örneğin Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak Lavrov, Rusya'nın Türkiye ve

Kıbrıs Rum Yönetimi arasında arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir. İkincisi, GKRY’de AB ve ABD baskısı önemlidir. GKRY, AB üyesidir ve özellikle Ukrayna krizinden sonra AB ve ABD’nin Rusya’ya yönelik ekonomik yaptırımlarına katılmak zorunda kalmıştır. Ayrıca ABD, GKRY’ne yönelik silah ambargosunu tamamen ortadan kaldırmak için Rusya ile işbirliğinin azaltılması için baskı yapmaktadır. Kuşkusuz bu durum Rusya ile GKRY arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri etkilemiştir. Rusya’nın GKRY enerji sahalarında bulunmamasının bir diğer nedeni de EastMed projesinin varlığı olduğu söylenebilir. EastMed projesi, AB’nin Rusya’ya bağımlılığını azaltmak için alternatif bir tedarik yolu içermektedir. Şimdilik Rusya’nın Kuzey Akım projesiyle rekabet edebilecek durumda olmasa da projenin kesinlikle AB-Rusya enerji ilişkilerini etkilediği söylenebilir. Aynı zamanda Rusya’nın çok kutuplu söylem çerçevesinde Batı karşıtı politikaları, stratejik alanda Batı yanlısı ülkelerle işbirliği yapmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumun Rusya’nın Doğu Akdeniz’deki etki alanını güçlendirme hedefini olumsuz etkilediği söylenebilir. Görüldüğü gibi Batı temsilcisi GKRY, Rusya ile iyi ilişkilere sahip olmasına rağmen enerji alanında AB ve ABD şirketlerine öncelik tanımaktadır. GKRY dış politikada dengeli politikalar uygulamaya çalışsa da AB üyeliği, bu denge politikalarındaki ağırlığının AB tarafında bulunmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, Rus dış politikasındaki çok kutuplu söylem genellikle ABD öncülüğünde tek kutuplu dünya anlayışına karşı bir tepki içerdiğinden, Rusya’nın çok kutuplu dünyanın inşası için üstlendiği rol düşünüldüğünde Doğu Akdeniz politikalarında GKRY’ni kendi tarafına çekmesi oldukça önemlidir. Bölge ülkeleri genel olarak Rusya’yı ABD ve AB’ye karşı bir denge unsuru olarak görüyor ve bu durum GKRY için de geçerlidir. Bu nedenle Rusya, yumuşak dengeleme politikalarıyla GKRY ile çeşitli siyasi ve ekonomik işbirlikleri geliştirerek ABD ve AB gücüyle rekabet etmektedir. ABD ve Rusya’nın adadaki etki alanlarını genişletme planları, kuşkusuz Doğu Akdeniz’de etkili olmak istemeleriyle bağlantılıdır. Bölgenin stratejik konumu, tarihsel olarak çeşitli güçlerin ilgi odağı olmuştur ve bu eğilim günümüzde de devam etmektedir. Rusya’nın Doğu Akdeniz’de güçlenmesini istemeyen ABD, Rusya-GKRY ilişkilerine müdahale etmektedir. Ortodoks dünyasının bir üyesi olan GKRY, Rusya ile derin kültürel bağların yanı sıra ekonomik yatırım alanında güçlü işbirliğine sahiptir ve Rusya’yı Batı gücünün dengelenmesinde önemli bir ortak olarak görmektedir. Rusya ile GKRY arasında 26 Şubat 2014 tarihinde "Moskova ile Lefkoşa Arasında Askeri Uyum Anlaşması"nın imzalanması bu denge politikalarına örnek olarak gösterilebilir. Örneğin, GKRY, İsrail gibi Doğu Akdeniz’de Batı yanlısı olmasına rağmen Rusya ile daha yakın işbirliğine sahip olduğu için burada Rusya’nın Batı’ya karşı dengeleyici işlevi daha belirgindir. Öte yandan Avrupa’nın Rus gazına olan

bağımlılığını azaltacağı düşünülen EastMed projesinin taraflardan biri olan GKRY Akdeniz'deki sahalarında Rus şirketi bulunmamaktadır. GKRY dış politikada dengeli politikalar uygulamaya çalışsa da AB üyeliği doğal olarak bu denge politikalarının ağırlığının enerji alanında AB tarafında olmasına neden olmaktadır. Ancak, Kıbrıs Rum yönetimi ile Rusya arasındaki derin kültürel bağlar, ekonomik yatırım alanında iş birliği, Rusya'ya 2014 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne ait liman ve hava üslerini kullanma izni verilmesi ve Kıbrıs sorununun çözümünde Rusya'nın aracı olarak görülmesi Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirmede önemli etkenlerdir.

3.3 EastMed Boru Hattı Projesi ve Rusya

Suriye'de konumunu güçlendirerek Doğu Akdeniz'de daha aktif dış politika izleyen Rusya, bölge ülkelerinin her biri ile işbirliğini geliştirme amacına sahip olsa da bölgedeki Batı yanlısı ülkelerin özellikle enerji alanında Avrupa Birliği'ne yakın politikalar izlediği görülmektedir. Örneğin, İsrail ve GKRY sahalarında ağırlıklı olarak Batılı şirketler faaliyet göstermektedir. Ayrıca, Avrupa ve ABD'nin de desteklediği EastMed projesi, İsrail, GKRY ve Yunanistan'ın işbirliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. EastMed projesinin Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azaltılmasına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Rusya-Batı ilişkilerinde gerilim her geçen gün artarken Doğu Akdeniz'de hangi bloğun daha avantajlı olacağı sorusunu akla getirmektedir. Bir yanda Almanya ile Rusya arasında geliştirilen Kuzey Akım-2 projesi, diğer yanda Akdeniz'in Batı yanlısı ülkelerinin iş birliği sonucunda ortaya çıkan Eastmed projesi, Avrupa'nın Rusya enerjisine bağımlılığının devam edip etmeyeceğini belirleyecektir. Aynı zamanda Rusya'nın Türkiye ile geliştirildiği Türk Akımı projesi, EastMed projesinin enerji alanında Avrupa kıtasına hâkim olma ihtimalini azaltmaktadır. Bu nedenle EastMed'in (Şekil 1'de) Avrupa'ya enerji sağlamada en büyük rakibi olan Kuzey Akım-2 projesinin, ABD yaptırımlarına ve çeşitli Avrupa ülkelerinin itirazlarına rağmen Rusya'nın Batı ile rekabet halinde olduğu Doğu Akdeniz politikaları üzerinde önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Doğu Akdeniz'de bu rekabetin seyrini değiştirebilecek gelişmenin Temmuz 2021'de gerçekleştiğini belirtmek gerekir. ABD'nin uzun yıllardır Kuzey Akım-2 boru hattına uyguladığı yaptırımlar Almanya ile yapılan anlaşma sonucunda sona ermiştir (Krasnikov, 22.07.2021). Bu durum ABD'nin Çin'i daha tehlikeli bir rakip olarak görmesi nedeniyle Rusya'yı dışlayan politikaları nispeten gevşeterek Çin ve Rusya'nın yakınlaşmasını engellemek isteyen bir politika olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla Kuzey Akım-2 boru hattı üzerindeki yaptırımların kaldırılması, Doğu Akdeniz'de ABD ile Rusya arasındaki rekabete de yansımaktır.

Şekil 1: EastMed Boru Hattı Projesi (Berberakis, 02.01.2020)

Doğu Akdeniz'de son yıllarda enerji keşfedilmesi, bölgedeki güç dengesinin yeniden koordine edilmesine neden olmuştur. Bölgenin yeni oluşumlarından biri de enerji alanında işbirliği geliştiren İsrail, GKRY ve Yunanistan ortaklığıdır. Ortak geliştirilen EastMed projesi ile Avrupa kıtasına enerji arzı gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Proje, Avrupa Birliği Komisyonu ve ABD tarafından da desteklenmektedir (Marketos, 2013: 83).

Yunanistan ve İsrail arasında Eylül 2011'de imzalanan stratejik askeri anlaşma, İsrail'e stratejik derinlik katmış ve AB ile doğrudan siyasi ve enerji işbirliği kurma fırsatı vermiştir. İki devlet arasındaki işbirliği, AB'ye alternatif enerji arzı sağlamasına katkı sağlayacaktır. Anlaşma, İran, Suriye ve Türkiye'ye karşı sadece bir denge oluşturmakla kalmamakta aynı zamanda Rusya ile Türkiye arasındaki enerji işbirliğinin gelişimini de tehlikeye atmıştır (Marketos, 2013: 87).

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne bağlı Gazimağusa yakınlarındaki İsrail'in ekonomik desteğiyle inşa edilen doğalgaz depolama terminallerinde çok sayıda İsrail vatandaşı çalışmaktadır. Bu nedenle taraflar, İsrailli ve Kıbrıslı Rum personel ve tesislerinin güvenliğini sağlamak için kuvvetlerini bölgede konuşlandırmaya karar vermiştir. Bu anlaşmadan anlaşılacağı üzere, İsrail'in GKRY'deki varlığı uzun vadeli olacaktır ve bu işbirliğinde ABD'nin desteği kaçınılmazdır. Sonuç olarak GKRY, İsrail devleti için güvenlik ve refah sağlamada önemli bir unsura dönüşmektedir (Marketos, 2013: 84).

Ancak Yunanistan ve GKRY'nin yaşadığı ekonomik zorluklar nedeniyle, bu ülkeler Rusya'yla işbirliğine alternatif olarak bakmaya başlamıştır. Özellikle son yıllarda dünyada farklı güçlerin yükselişi ile denge politikaları, çok kutuplu bir dünyanın inşa sürecinde devletler arası

ilişkilerde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Çok kutuplu dünyanın bir tezahürü olarak, her devlet tek bir büyük güce tam anlamıyla bağlı kalmak istememekte ve farklı devletlerle işbirliğini genişleterek güç dengesinin oluşumunda rol oynamak istemektedir. Dolayısıyla ABD, Yunanistan-GKRY-İsrail işbirliğini desteklese de bu ülkeler Rusya'yı dışlamamaktadır. Rusya ise bu durumdan yararlanarak etki alanını güçlendirmeye çalışmaktadır. Yumuşak dengeleme politikaları çerçevesinde bölgede Batı etkisini zayıflatarak bölge ülkeleriyle işbirliğini güçlendirmeye çalışan Rusya, bölgede Batı bloğunun desteklediği İsrail-GKRY-Yunanistan (İtalya'nın bu işbirliğine katılması henüz kesin değildir) hattı ülkelerinin her biri ile ilişkileri farklı alanlarda geliştirmekte hem de Kuzey Akım-2, Türk Akım gibi projeler aracılığıyla rekabet etmektedir. Rusya'nın reel politik çerçevede yönettiği dış politika hedefi, Yunanistan, GKRY ve Türkiye'nin Batılı devletler ile bağlarını zayıflatarak Rusya ile yakınlaşmasını sağlamaktır. Rusya, stratejik ve ekonomik araçları kullanarak Güney bölgesi üzerindeki etkisini genişletmeyi hedeflemektedir (Tarakçı, 19.02.2014).

Gazprom'un Doğu Akdeniz'deki hedeflerinden biri Yunan petrol ve gaz şirketi DEPA'nın menkul kıymetlerini satın almaktır. Gazprom'un proje yönetimi departmanı başkanı Leonid Zyuganova'ya göre: “Şirketin DEPA ile işbirliği Güney Akım projesiyle ilgili değil ve planlanan boru hattının Yunan topraklarından geçmemesinin nedeni DEPA ile değil, piyasa durumuyla ilgilidir”. “Piyasa durumu” ile L. Zyuganov'un kastettiği, Yunanistan ve İtalya'nın yaşadığı ekonomik sorunlar nedeniyle enerji talebinin düşük olmasıdır (Marketos, 2013: 85).

2 Haziran 2017'de St.Petersburg Ulusal Ekonomik Forumu çerçevesinde Gasprom, Edison, EDF ve DEPA yöneticileri bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmaya göre, “Türk Akımı”ve “Poseidon” projeleri kapsamında Rusya’dan Türkiye üzerinden Yunanistan ve İtalya’ya uzanan Güney rotası düzenlenecektir (Gazprom, 02.06.2017). Gazprom için DEPA hisselerinin satın almak istemesindeki amaç, İsrail ve Güney Kıbrıs'tan doğalgaz alımlarını artırmak ve DEPA ağı üzerinden Yunanistan anakarasından Avrupa pazarına sıvılaştırılmış şekilde tedarik etmektir. Bu şekilde Rusya, Doğu Akdeniz enerji politikalarına müdahale ederek etki alanı güçlendirmeyi planlamaktadır.

Rusya'nın bölgedeki en güçlü rakibi olan ABD, GKRY'nin, kendisine ait olduğunu iddia ettiği enerji kaynaklarını geliştirme hakkını güçlü bir şekilde desteklemektedir. ABD, Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirmek için konuşlandırmayı planladığı *Enerji Kaynakları Bürosu'nu* da Lefkoşa'dan başlatmıştır (Marketos, 2013: 85).

Bölgede İsrail, GKRY ve Yunanistan arasında enerji alanında geliştirilen işbirliği sonucu ortaya çıkan EastMed boru hattı projesi, Ocak 2020'de imzalanmıştır (Magomedov, 2020: 76). İtalya'nın da projeye katılması beklenmektedir, ancak bu durum belirsizliğini korumaya devam etmektedir (Alifirova, 17.01.2020). Boru hattının, yukarıda belirtilen ülkelerin enerji kaynaklarını birbirine bağlaması ve Yunanistan'ın Epirus bölgesinden İtalya kıyılarına kadar uzanacak ITGI (Türkiye-Yunanistan-İtalya) su altı boru hattıyla entegre edilmesi planlanmaktadır. Avrupa Komisyonu EastMed'i "*ortak ilgi projesi*" olarak adlandırarak destek vermektedir. Bu nedenle AB'nin İtalya'ya projeye katılması için baskı yapması beklenmektedir (Gurkov, 20.11.2019)

EastMed projesi İsrail gazının Avrupa kıtasına arzı ile ilgili arayışların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Projeye göre, İsrail'in Leviathan sahasından Avrupa'ya giden gazın Kıbrıs üzerinden Yunanistan'a taşınması planlanmıştır. Araştırmalar sonucunda, projenin inşası zor ve maliyetli olmasına rağmen, bu güzergahın uygulanabilir tek seçenek olduğu kabul edilmiştir. İlk başta İsrail gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması düşünülmüş, ancak iki ülke arasındaki siyasi gerginlikler nedeniyle bu seçenek kaldırılmıştır (Eskin, 06.11.2019). İsrail ile gergin ilişkilere ek olarak, Yunanistan ve GKRY ile MEB alanları konusunda yaşanan gerilimler nedeniyle Türkiye bölgede enerji işbirliğinden dışlanmıştır.

EastMed boru hattı projesi, özellikle Yunanistan ve İtalya'nın Rus gazına olan bağımlılığının azaltılması açısından AB için önemlidir. Günümüzde AB enerji alanında Rusya'ya bağımlılığı azaltmak için Azerbaycan'dan Türkiye'ye uzanan, varış noktası İtalya olan TANAP (Trans Anadolu doğalgaz boru hattı) ve TAP (Trans Adriyatik Boru Hattı) inşa edilmiştir. AB için alternatif boru hattının varlığı, enerji tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi açısından önemlidir (Afonsky, 27.07.2020).

Yunanistan Çevre ve Enerji Bakanı Kostis Hatzidakis proje hakkında, "Türkiye'nin olumsuz görüşüne rağmen *EastMed* barış ve işbirliği projesidir" şeklinde açıklamada bulunmuştur. Ancak bazı uzmanlar projenin bölgedeki barış sürecini baltalayacağını ve ülkeler arasındaki enerji ortaklıklarına zarar vereceğini düşünmektedir (Magomedov, 2020: 78).

Türkiye ile İsrail doğalgaz boru hattı anlaşması aslında EastMed projesine kıyasla coğrafi faktörlerden dolayı daha avantajlı olabilirdi. Hatta 2013 yılında iki ülke arasında konuyla ilgili görüşmeler yapılmıştır. Ancak İsrail ve Türkiye arasında gelişen olaylar ve İsrail'in Yunanistan ve GKRY ile yakınlaşması bu işbirliğini zora sokmuştur (Noskov, 2016:108).

2019 yılında Mısır, İsrail, Ürdün, GKRY, Filistin Yönetimi ve İtalya enerji alanında bölgesel işbirliğini geliştirmek için Doğu Akdeniz Doğalgaz Forumu'na (DAGF) katılmıştır. Forumun amacı, Doğu Akdeniz enerji kaynakları ile ilgili ülkeler arasında işbirliğini geliştirmektir. Forumda öngörülen projelerden biri İdku ve Damietta'da (Mısır) doğal gaz sıvılaştırma işlemi gerçekleştirerek Zohr (Mısır), Afrodit (Kıbrıs adası), Leviathan ve Tamar (İsrail) gaz sahaları arasında bağlantı kurmaktır. Buradan sıvılaştırılmış doğalgaz tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılacaktır. Doğu Akdeniz bölgesinde çatışma halindeki tarafların bile proje aracılığıyla asgari düzeyde de olsa ortak harekete geçeceği düşünülmektedir (Magomedov, 2020: 78).

LNG ile ilgili ortak proje, bölge devletlerinin işbirliğini genişletip genişletemeyeceği sorusunu gündeme getirmiştir. Avrupa Dış İlişkiler Konseyi (ECFR) düşünce kuruluşu uzmanı Tarek Bakoniy'e göre, "ekonomik barış "durumu; İsrail ve Lübnan arasında su alanlarıyla ilgili anlaşmazlıklar, Filistin sorunu, Mısır'da iç siyasi reformlar, GKRY ve Türkiye sorununun çözülmesine yardımcı olabilir. Ancak, EastMed boru hattı bölgesel işbirliğini tehdit etmektedir. AB'nin Rusya dışında farklı enerji tedarikçileri arama isteğinin bir sonucu olarak, bölge devletleri ile yapılan bire bir ve tek taraflı anlaşmalar Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun marjinalleşmesine yol açmaktadır. Bakoniy'e göre, EastMed doğalgaz boru hattının Avrupa'nın enerji güvenliği üzerinde yüksek bir etkisi olmayacaktır, çünkü gaz boru hattının kapasitesi yıllık 10-20 milyar metreküptür ve bu miktar Rusya'nın Almanya ile geliştirdiği Baltık Denizi'ndeki "Kuzey Akımı-2" (yıllık kapasitesi 55 milyar metreküp) boru hattı kapasitesine kıyasla oldukça azdır (Gazprom: Kuzey Akım-2). Bu nedenle, EastMed gaz boru hattı Avrupa'nın enerji güvenliğinde güçlü değişikliklere yol açmayacağı düşünülmektedir.

Rus kamuoyuna göre, GKRY ve İsrail'in keşfettiği gaz sahaları Rusya'nın enerji kaynaklarına göre düşük miktarlarda olduğundan AB pazarına etkisi az olacaktır. Ancak EastMed projesi Avrupa'nın bazı bölgelerinde Rus gazına olan ihtiyacı önemli ölçüde azaltabilir. Özellikle Yunanistan, Rusya'nın enerji kaynaklarına büyük ölçüde bağımlıdır. Yunanistan'ın Levanten havzasından temin edeceği doğalgaz ile Rusya'ya olan bağımlılıktan kurtulacağı düşünülmektedir.

Eastmed projesinin varlığı Kuzey Akım -1 ve Kuzey Akım-2 projelerinden bağımsız olarak düşünülemez. Kuzey Akım -1 hattına paralel olarak kurulan Kuzey Akım-2 projesi ile Rusya, Almanya'ya Baltık Denizi üzerinden doğal gaz ihraç etmeyi planlamaktadır. Rusya ile sorunlu ilişkileri nedeniyle Ukrayna topraklarından geçmeyen boru hattı (hatta bu amaçla

gerçekleşen), ülke ekonomisine zarar vereceğinden Avrupa Birliği tarafından itirazlara neden olmaktadır. Ukrayna'nın Batı yanlısı politikalar izlemeye başlaması, Rusya ile Ukrayna arasında gerginliğe ve iki ülke arasında enerji alanında işbirliğinin bozulmasına neden olmuştur. 2014 yılında krize dönüşen gerilim, Kırım yarımadasının Rusya'ya katılmasına neden olmuştur. Avrupa ve ABD'nin büyük tepkisini çeken kriz, Rus ekonomisine ciddi zarar veren yaptırımların uygulanmasına sebep olmuştur. Bu nedenle, ABD, Rusya'nın Kuzey Akım-2 boru hattı üzerinden AB'ye siyasi baskı yaratacağı gerekçesiyle projeye yaptırım uygulamaya devam etmektedir. Ayrıca ABD'nin itirazlarının stratejik öneme sahip Doğu Avrupa bölgesinin kontrolüyle de ilgili olduğu düşünülmektedir. Projenin Almanya'yı Avrupa'nın enerji merkezi haline getirerek hem Rusya'ya hem de Almanya'ya fayda sağlaması beklenmektedir. “Navalni Olayı” nedeniyle Almanya ile Rusya arasındaki ilişkilerde yaşanan sorunlar ve ABD ile AB'nin müdahalesi, Kuzey Akım projesinin tamamlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Kuzey Akım Boru Hattı bu noktada son derece önemlidir. EastMed Projesi'nin AB'nin Rus enerji kaynaklarına olan bağımlılığını azaltacağı düşünülürken, Kuzey Akım projesi tam tersine Rusya'nın AB üzerindeki baskısını artıracak gibi görünmektedir (Demirci, 30.12.2019).

ABD yaptırımları ve AB ile Rusya arasındaki gergin ilişkiler nedeniyle Kuzey Akım-2 boru hattının inşaatı henüz tamamlanmamıştır. AB ve Almanya'da projenin iptal edilmesi gerektiği sık sık tartışılmaktadır. Özellikle Navalni olayından sonra Almanya, Rusya ile işbirliğinin sınırlandırılması gerektiğini düşünen Avrupa Birliği ülkeleri arasında yer almaktadır. Kuzey Akım projesi ile Rusya'nın Avrupa Birliği'ndeki siyasi etkisini artırması beklenmektedir. Uzun süredir devam eden tartışmalara rağmen Almanya Başbakanı Angela Merkel, ülke içindeki farklı gruplar arasında dengeli politikalar uygulayarak projenin tamamlanmasını desteklemektedir. Bu nedenle, Kuzey Akım projesi ve EastMed, kapasite farkı olmasına rağmen rakip projeler olarak görülmektedir. Kuşkusuz her iki proje de Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarına etkileri açısından son derece önemlidir. Kuzey Akım-2 projesinin tamamlanması halinde Rusya'nın Avrupa'ya enerji arz güvenliğinin sağlanacağı düşünüldüğünde, EastMed, Rusya için artık bir tehdit oluşturmayacaktır. Ayrıca Kuzey Akım boru hattının tamamlanması, Rus dış politikasında enerji politikalarının önemi düşünüldüğünde çok kutuplu bir dünyanın inşasında oynayacağı rol açısından çok önemli bir başarı olacağı söylenebilir.

Rusya Doğu Akdeniz'de Yunanistan-İsrail-GKRY işbirliğine karşı yürüttüğü çeşitli faaliyetlerden biri de Türkiye ile işbirliği sonucu ortaya çıkan “Türk Akım” projesidir. 8 Ocak 2020 tarihinde İstanbul'da Türkiye ve Rusya devlet başkanları arasında Rus doğal gazının Türkiye'ye ve Güney Avrupa'ya taşıyacak olan “Türk Akımı” boru hattı hakkında anlaşmaya

varılmıştır. Boru hattından planlanan toplam üretim yıllık 31,5 milyar metreküptür (Magomedov, 2020: 75). Ancak, Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Batı hattına karşı Türkiye ile işbirliği yaptığını söylemek zordur, çünkü Rusya, ABD ve AB ile olan gerilimleri Doğu Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerine yansıtmak yerine her biri ile ilişkileri geliştirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler son yıllarda gelişme gösterse de Güney Kafkasya, Orta Asya ve Karadeniz bölgelerinde süregelen rekabet, iki ülkenin Batı'ya karşı blok oluşturmalarını engellemektedir. Rusya, dış politikasında katı ittifaklar kurmak yerine yumuşak dengeleme politikalarını tercih etmektedir. Yine de iki ülke arasında enerji alanındaki işbirliği sonucunda ortaya çıkan Türk Akım Projesi'nin de EastMed projesinin bir diğer rakibi olduğu söylenebilir.

EastMed Projesi, Rus basınında farklı şekillerde yorumlanmıştır. Öncelikli tartışma konusu, projenin AB'ye Rus gazının tedarikine rakip olup olmayacağıdır. Rus medyasında EastMed projesinin oldukça yeni ve teknik olarak ham olduğu yönünde yorumlar vardır. Avrupa Komisyonu, Eastmed projesinin teknik çalışmalarını tamamlamak için bütçesinden 39 milyon dolar ayırmıştır ancak bunun yeterli olmayacağı tahmin edilmektedir (Ria.ru, 23.07.2020). EastMed denizaltı boru hattı yaklaşık 2.000 km uzunluğundadır ve yıllık 10-20 milyar metreküp kapasiteye sahiptir. Projenin ön maliyeti 7 milyar dolar olarak hesaplanmış ve 7 yılda tamamlanması planlanmıştır (Alifirova, 17.01.2020).

Ayrıca boru hattının inşasının teoride mümkün olduğu, ancak pratikte oldukça zor olduğu düşünülmektedir. Örneğin, Kıbrıs ile Girit arasındaki denizin derinliğinin 3 bin metre olması projenin yapımını zorlaştırmaktadır. Üstelik, Akdeniz bölgesinin sismik olarak aktif kabul edilmesi ve bölgenin dip rölyefinin karmaşık olması projenin yapımında karşılaşılabilecek diğer zorluklardan biridir (Ria Novosti, 23.07.2020).

Projenin bir diğer sorunu da bölgede huzursuzluk yaratacağı düşüncesidir. ABD'nin EastMed projesine tam destek verdiği bilinmektedir. EastMed ve özellikle Bulgaristan'a IGB bağlantısı yapılırsa Türk Akım'ın Lüleburgaz üzerinden transit hattı önemini yitirecektir. Kuzey Akım ve Türk Akımı projesine yapılan yaptırımlar ve genel olarak EastMed'in varlığı Rusya-Batı ve Türkiye- Batı ilişkilerinde ciddi gerginliklere sebep olmaktadır (Ria Novosti, 23.07.2020).

EastMed projesinin en az yedi yıl içinde tamamlanması beklenmektedir. Rus doğalgazını Almanya'ya taşıyacak olan Kuzey Akım projesinin çeşitli yaptırımlar sonucu kesintiye uğramasına rağmen tamamlanmasına yalnızca 160 km kalmıştır. Projenin tamamlanması halinde

Rusya, iki Baltık hattına yıllık 110 milyar metreküp doğal gaz tedarik edecektir. Bu, İsrail ve Yunanistan'ın sunabileceğinden 11 kat daha fazla miktara denk gelmektedir (Ria Novosti, 23.07.2020). Eastmed'in yıllık kapasitesi 10-20 milyar metreküp iken, Gazprom yılda yaklaşık 200 milyar metreküp doğalgaz ihraç etmektedir ve bu miktarın ileride artması beklenmektedir. Ayrıca Rusya, yalnızca 2020 yılında Avrupa'ya Gazprom Export sözleşmeleri kapsamında 174,9 milyar metreküp gaz ihraç etmiştir (Gazprom, 2020:60).

Berlin Bilim ve Politika Vakfı tarafından yayınlanan "*İsrail'in Tartışmalı Gaz İhracatı Politikası*" başlıklı makalede, Avrupa Birliği'nin EastMed projesine destek vermemesi gerektiğini belirtilmiştir (Gurkov, 20.11.2019). Makaleye göre, Avrupa Birliği, EastMed gibi pahalı bir projeyi desteklemek yerine, özellikle enerji alanında İsrail'in komşu ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesini düşünmelidir, çünkü bunun AB için daha fazla siyasi ve ekonomik faydası olacaktır. Stefan Wolfram'a göre, İsrail'in enerji ihracatı projeleri son derece çelişkilidir. İsrail'in Mısır, Ürdün ve Filistin Yönetimi ile yaptığı görüşmelerden ve anlaşmalardan anlaşılacağı üzere Doğu Akdeniz'de tek bir doğal gaz piyasasının oluşumunu desteklemektedir. 2019 yılında İsrail, Yunanistan, GKRY ve İtalya'nın yanı sıra Filistin Yönetimi'ni de içeren DAGF'nin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Stefan Wolfram bu oluşumu, sadece görüş alışverişinde bulunulmasına rağmen, bölge devletlerinin işbirliğini güçlendirme potansiyeli yüksek bir platform olarak görmektedir (Gurkov, 20.11.2019). Ancak İsrail'in AB ile ortak projesi EastMed'in komşu Arap ülkeleriyle enerji işbirliğine zarar verdiği ve DAGF kapsamındaki faaliyetleri geçersiz kıldığı düşünülmektedir. AB dış politikasında bir bütün olarak bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonomik işbirliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Stefan Wolfram'a göre, EastMed Projesi bundan dolayı terk edilmelidir. AB'ye güvenilir doğal gaz arzının sağlanması için bölgenin istikrarı ve işbirliği desteklenmelidir (Gurkov, 20.11.2019).

Ayrıca AB'nin yıllık enerji tüketim miktarının yaklaşık 450 milyar metreküp olduğu düşünüldüğünde, 10-20 milyar metreküp kapasiteli EastMed başlangıçta oldukça yetersiz görünmektedir. Uzmanlar, Mısır'ın LNG merkezini Rus gazı için daha ciddi bir rakip olarak görmektedir. LNG şeklindeki gaz, tankerlerle Avrupa ve Asya'nın farklı ülkelerine tedarik edilebilir, ancak denizaltı boru hattının sınırlı tedarik rotaları vardır, bu nedenle esnekliği yoktur (Gurkov, 20.11.2019).

EastMed projesinin zayıf yanlarından biri İtalya bağlantısıdır. İtalya, projeye katılma konusundaki fikrini defalarca değiştirmiştir (Vzglyad, 31.07.2020). Aslında İtalya'nın ekonomik durumu, projeye katılmanın gerekliliği konusunda tartışmalara neden olmaktadır. Aynı zamanda,

İtalya'nın doğalgaz talebi olup olmadığı konusunda belirsiz bir durum vardır (Kıvrıko, 31.07.2020).

Doğu Akdeniz'de MEB alanları nedeniyle ülkeler arasında yaşanan çatışmalar, Libya'daki sorunlar gibi zorlu siyasi durum, EastMed projesinin yapımını zorlaştırabilir (Kıvrıko, 31.07.2020). Son olarak, EastMed projesi 7 milyar maliyetle pahalı bir projedir ve 9,8 milyar maliyetli Kuzey Akım-2 projesinden sadece biraz daha düşüktür (Afonsky, 27.07.2020).

EastMed projesi İsrail hükümeti tarafından büyük memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak proje bölgedeki gergin durumu daha da artırabilir. EastMed projesi sadece Rusya'nın boru hatlarıyla değil, Azerbaycan-Türkiye projesi olan TANAP-TAP boru hatları, ABD ve Katar'dan gelen LNG ile de rekabet etmek durumundadır (Afonsky, 27.07.2020). Bu durum bölgede yeni yaptırımlara ve çatışmalara neden olabilir.

Sonuç olarak, EastMed projesinin Rus enerji kaynakları ile rekabet edemeyeceği düşünülmektedir. Ancak ekonomik boyutunun yanı sıra AB, Rusya'ya karşı alternatif enerji arzı sağlama konusunda şimdilik başarılı görünmektedir. Öte yandan Rusya'dan Almanya'ya transit ülke olmaksızın enerji aktaracak olan Kuzey Akım projesinin tamamlanması üzerine ABD'nin yaptırımları kaldırması, Rusya'nın Avrupa'ya enerji arzını güvence altına aldığı anlamına gelmektedir. Bu durumda EastMed projesinin Rusya'nın enerji güvenliğini tehlikeye atmayacağı düşünülmektedir. Daha önce AB-ABD-Rusya enerji alanındaki rekabetin Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesindeki faaliyetlerini etkileyeceği düşünülürken, yaptırımların kaldırılmasının ardından ABD'nin, Biden yönetimi ile birlikte Çin ile rekabete öncelik verdiği, ayrıca Almanya ve Rusya'yı kendisinden uzaklaştırmak istemediği anlaşılmaktadır. Bu durum, kuşkusuz Doğu Akdeniz'de Rusya ile Batı arasındaki rekabetin devam edeceğinin, ancak bu rekabet ilişkilerinin seyrinin değişebileceğinin sinyallerini vermektedir. Böylece Rusya'nın enerji şirketlerinin Doğu Akdeniz sahalarında Batılı şirketler kadar aktif rol oynamadığı görülse de Rusya'nın Kuzey Akım-2 ve Türk Akımı projeleri ile Avrupa'ya enerji sağlamaya devam edeceği ve EastMed boru hattının Rusya için bir enerji güvenliği tehdidi oluşturmayacağı tahmin edilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA’NIN DOĞU AKDENİZ’DE SURİYE, LÜBNAN, MISIR, TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

4.1 Rusya – Suriye İlişkileri

Rusya Suriye iç savaşında oynadığı rolle birlikte Doğu Akdeniz’de konumu güçlendirmiş, bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonominin çeşitli alanlarında işbirliği geliştirmeye başlamıştır. Rus dış politikasında özellikle Doğu Akdeniz ve Ortadoğu gibi stratejik bölgelerde varlığını güçlendirmek, ülkenin çok kutuplu dünyanın inşasında oynadığı rol açısından önemli yer işgal etmektedir. Bu bağlamda Suriye politikaları önemlidir. Rusya Doğu Akdeniz’de bölge ülkeleriyle enerji ve savunma başta olmak üzere ekonominin çeşitli alanlarında ilişkilerini geliştirme amacına odaklansa da bölgedeki konumunu sıcak çatışmalarda taraf olarak, Esad yönetiminin korunmasında ve iç savaşta üstlendiği rolle kazandığı görülmektedir.

Rus dış politikasında NATO’nun Doğu Avrupa ülkelerini bünyesine katmasına başlamasıyla birlikte, çok kutuplu söylem Batı karşıtlığı üzerinden öne çıkmış, 2014 yılında Kırım’ın Rusya’ya katılmasının ardından rekabet ilişkileri yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu nedenle Suriye’deki savaşta Rusya’nın Esad rejimine verdiği destek, Rusya–Batı arasında ikinci rekabet alanını oluşturmaktadır. Suriye’de bir tarafta Arap Bahar’ının başladığı günden itibaren Ortadoğu’daki isyanlara temkinli yaklaşan Rusya, diğer tarafta demokrasi temelli yaklaşımlarda bulunan ve halkın isteklerinin dinlenmesi gerektiği, dolayısıyla Esad’ın karşısında yer alan Batılı güçler bulunmaktadır. Rusya’nın Doğu Akdeniz politikalarının esas özelliği Batıya karşı denge oluşturma arayışıdır. Bunun temel nedenlerinden birinin, Suriye’deki savaşta Rusya ve Batılı güçlerin farklı taraflarda yer almaları olduğu söylenebilir.

Mısır, Arnavutluk ve Suriye’de hava kuvvetleri üslerine sahip olan SSCB II. Dünya savaşının ardından 1991 yılına kadar Akdeniz’de varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Bu durum, SSCB’nin dağılmasının ardından değişmiş, sonrasında kurulan Rusya Federasyonu’nun yaşadığı siyasi ve ekonomik sorunlar bölgedeki Rusya varlığını zayıflatmıştır. Bu süre zarfında ABD, yaklaşık 20 yıldır Akdeniz bölgesindeki askeri varlığını sürdürmüş ve bölgedeki tek güçlü bölge dışı aktör unvanını korumuştur. Rusya kriz dönemi sona erdiğinde ülke istikrar kazanınca, çok

kutuplu dünyanın kutuplarından biri olduğu iddiasıyla Ortadoğu ve Doğu Akdeniz ülkeleri ile siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda ilişkilerini genişletmeye başlamıştır (Timakova, 2020:74).

Doğu Akdeniz'in Rusya için önemi çok yönlüdür. Özellikle Soğuk Savaş'tan sonra ABD'nin süper güç olduğu dönemde Ortadoğu siyasetinde Moskova için etkili olmanın yolu Doğu Akdeniz'deki varlığıyla mümkün olmuştur. Sovyetler Birliği döneminde Suriye ile kurulan yakın ilişki Rusya'ya miras kalmıştır. Bu bağlamda Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığı hayati önem taşımaktadır.

Bilindiği üzere 2010 yılında Tunus'ta başlayan dönüşüm tüm Ortadoğu'ya sıçramış ve 2011 yılında Suriye'de etkisini göstermiştir. 5 Mart 2011'de Suriye'nin güneyinde Dera şehrinde başlayan ayaklanma zamanla ülkenin geneline yayılmıştır. Esad rejiminin baskısına karşı halk protestoları, Arap Baharının son adresi olan Suriye'de yerini çatışmalara ve devamında iç savaşa bırakmıştır. Söz konusu dalga, Suriye'yi kısa sürede iç savaş ortamına sürüklemiştir. Bu süreçte Suriye topraklarında farklı hedefleri bulunan DAESH, PYD/YPG gibi unsurlar ortaya çıkmış, iç savaş daha da şiddetlenmiştir (Bayezit, 2016: 94-95).

Böylelikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren bölgede önemli bir varlık göstermeyen Rusya, Suriye iç savaşı ile birlikte dikkatini yeniden bölgeye çevirmiştir. Suriye iç savaşı ile Esad ve Baas rejimini destekleyen Moskova, bölgedeki varlığını artırmış, iç savaşta oynadığı rolle bölgede etkinliğini önemli derecede artırmıştır.

Suriye, 1920 ile 1946 yılları arasında Fransa'nın mandası altında kalmış, II. Dünya savaşının sona ermesinin ardından ABD ve SSCB'nin desteği ile 15 Nisan 1946'da bağımsızlığını kazanmıştır. Filistin topraklarında İsrail devletinin kurulmasına dair BM'nin 181 sayılı kararların alınmasında Sovyetler Birliği destek vermiştir. SSCB'nin amacı bölgede yeni kurulan İsrail ile yakın ilişkiler kurarak aktif faaliyetlerde bulunan İngiltere ve Fransa'nın gücünü zayıflatmaktır. İsrail'in ABD ile yakın stratejik yakınlık sağlaması sonucunda SSCB bölgede müttefik arayışını sosyalizm esasına sahip ve jeopolitik konumu nedeniyle Suriye ile yakınlaşarak sonuçlandırmıştır (Asker, 2017:59-60).

Moskova, 1956'dan beri Suriye hükümetine askeri mühimmat desteği sağlamaktadır. 1991 yılına kadar Şam'a giden askeri mühimmatın değeri 26 milyar dolara ulaşmıştır. Bu tarihten sonra silah tedariki devam etmiş ve Rusya ile Suriye arasındaki askeri ve ticari bağlar sürmüştür. Rusya'nın Suriye'nin Tartus Limanı'nda 1971'den beri askeri üssü bulunmaktadır (Tass, 11.10.2016). Rusya'nın üsse ilgisi 2006 yılında yoğunlaşmış, Moskova ile Şam arasında Tartus

Askeri Deniz Üssü'nün geliştirilmesi için bir anlaşma imzalanmıştır. 2009 yılında üs yeniden yapılmış ve yüksek tonajlı savaş gemileri konuşlandırma kapasitesine ulaşmıştır (Özdemir, 2018).

Rus ve Suriye yönetimleri arasındaki iç savaş dönemindeki yakınlaşmanın nedeni eskiye dayanmaktadır. 2005 yılında Beşar Esed Moskova'yı ziyaret etmiş, bu dönemde ilişkiler ilerleme kaydetmiştir. 2010 yılında Vladimir Putin'in Suriye'yi ziyaretinde Şam'a destek vereceğini ilan etmiştir (Doster, 2012: 57). 2011 yılından başlayan Suriye iç savaşına ilişkin Rusya Parlamentosu'nda 20 Eylül 2015 tarihinde alınan bir karar devlet başkanına yetki vererek hava kuvvetlerini ülke dışında kullanmasına izin vermiştir. Hatırlatmak gerekir ki bu Rusya Federasyonu'nun yurt dışına ilk asker çıkarmasıdır. Suriye ve Irak'ta etkin güç olan DAESH'e Kuzey Kafkasya'dan katılım çokluğu Rusya tarafından tedirginlikle karşılanmış ve gelecekte büyük tehlike yaratacağı düşünülmüştür (Yılmaz., Yakşi: 2016:40). Moskova'yı Suriye iç savaşına askeri müdahale için teşvik eden şey, görünüme göre, Rusya'da yaşayan ve giderek radikalleşen 20 milyonluk Müslüman nüfustur. Rusya 11 Eylül olayları sonrasında Washington'un "terörizme karşı küresel savaş" taahhüdünü paylaşmasa da cihatçıları Rusya ve eski SSCB alanının dışında tutmak istemektedir (Clingendael, 2015: 69-71). Rus yetkililer Suriye iç savaşına müdahalenin arkasında bu tehlikeyi ortadan kaldırma düşüncesi olduğu şeklinde açıklama yapmıştır. İlk başta Rusya Suriye'ye DAESH'le savaşta Esad ordusuna hava araçları göndermiş, daha sonra Esad'a karşı savaşan tüm unsurlarla mücadele etmeye başlamıştır. 31 Ekim 2015 tarihinde Mısır'ın Sina bölgesinde Rus A-321 yolcu uçağının DAESH tarafından düşürülmesinin ardından Rusya, Suriye'de operasyonlarını yoğunlaştırma kararı almıştır (Vtorushin., Koshkin, 2019:22).

Stratejik açıdan Rusya'nın Suriye müdahalesi çeşitli nedenlerle açıklanabilir. Rusya, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki nüfuzunu artırma isteğini Suriye üzerinden gerçekleştirmeyi düşünmektedir. Suriye yönetiminin "terörle mücadelede" resmi yardım talebi, Rusya'nın bölgede güvenlik sağlayıcı olarak etki alanını genişletmesi için bir fırsat niteliği taşımaktaydı. Bazı Batılı uzmanlar, Rusya'nın bölgeye "dönüşünün" ABD ve Avrupa ülkelerinin eylemsizliğinden kaynaklandığını iddia etmektedir. Rusya'nın Suriye'deki varlığı, uluslararası toplum tarafından Sovyetler Birliği'nin eylemlerine benzer şekilde bölgede hegemonya kurmayı amaçladığı şeklinde yorumlanmıştır (Lynch, 2018: 116). Rusya'nın stratejik planında Tartus limanındaki askeri deniz üssünü ve Lazkiye şehrindeki hava üssünü güçlendirmesi bölgede belirleyici rol üstlenmesi açısından önemlidir. Rusya Baltık denizinden getirdiği ondan fazla savaş gemisini

Suriye'ye konuşlandırmıştır. Bu takviyenin iç savaşta pozisyonunu güçlendirmek için yapıldığı düşünülmektedir (Göksedef, 28.04.2021). Rusya tarafından, Esad rejiminin düşmesi halinde bölgede en yakın müttefikini kaybetmesi ihtimali doğacaktır. Bu durumun Rusya'nın ulusal çıkarlarına zarar vereceği düşünülmektedir. Dolayısıyla Suriye'de Esad yönetimi ve Baas rejiminin korunması, Rusya'nın Suriye'de ve bölgede etkili ve belirleyici bir aktör olmasını sağlayacaktır.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'de politik araçlarının en önemlilerden biri savunma işbirliğidir. Bu bağlamda Suriye iç savaşında Rusya silahlarını somut bir şekilde sergileyerek bölge ülkeleri ile işbirliği geliştirme ve ABD silahlarına alternatif olma fırsatı yakalamıştır. Bu da şüphesiz Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarında Batılı güçlerle rekabetinin önemli kolunu oluşturmaktadır. Ayrıca, Libya ile uzun yıllar işbirliği yapan Rusya, Kaddafi yönetiminin düşmesiyle silah sözleşmesinden 4 milyar dolar kaybetmiş, Beşar Esad'ın indirilmesi durumunda Suriye'de de aynı durumun yaşanacağından endişelenmiştir (Malysheva, 2015).

SIPRI'ye göre, 2007-2011 yılları arası Suriye hükümeti tarafından alınan silahların %78'ini Rusya karşılamamıştır (Holtom., Bromley., Wezeman, P.D., Wezeman, S.T., 2012). Suriye'de askeri harekât Rusya'nın silah ihracatını artırmıştır. Guardian'ın, 29 Mart 2016 tarihinde yayınladığı habere göre Esad muhaliflerinin menzillerinin bombalanmasının ardından Rus uçak ve füzelerine ilgi artmıştır. Özellikle Rus şirketi Sukhoy'un bombardıman uçakları Su-32 ve Su-35 avcı uçaklarının siparişleri artmıştır. Ayrıca yabancı alıcılar Mi-28N Night Hunter helikopterleri, S-400 hava savunma sistemleri ve T-90 tanklarına ilgi göstermektedir (The Guardian 29.03.2016). Rusya Stratejiler ve Teknolojiler Analiz Merkezi direktörü Ruslan Pukhov'a göre, Rusya'nın Suriye'de operasyonlarının silah satışına olumlu etkisi olmuştur, Pukhov *"çünkü insanlar kaybedenlerden silah almazlar"* şeklinde yorumda bulunmuştur. Kamersant gazetesine göre, Rusya'nın Suriye'deki askeri operasyonları 6-7 milyar dolar tutarında Rusya'ya sözleşmeler kazandırmıştır. Rusya'nın yeni silah alıcıları daha önce ABD ve Çin'den silah tedarik eden Cezayir, Endonezya, Vietnam ve hatta Pakistan olmuştur (Kosyakov 29.03.2016). Doğu Akdeniz ülkelerinden Türkiye Rusya'dan S-400 füze sistemlerinin tedarikini sağlamış, Mısır ise 2016-2020 yılları arasında Rusya'dan silah alımını 4 katına çıkarmıştır.

Eylül 2015'te Vladimir Putin BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada, uluslararası toplumu Suriye'de terörle mücadelede, II. Dünya Savaşı sırasındaki Hitler karşıtı koalisyon benzer bir koalisyon kurmaya çağırmıştır. Rusya ve özellikle Putin için II. Dünya Savaşı'nın hatırasının ne kadar önemli olduğu düşünüldüğünde, verilen açıklamanın Rusya'nın Suriye

çatışmasının çözümünü ciddi şekilde ele alma niyetinde olduğu göstermiştir (Latyshev, 30.09.2020).

Suriye hükümetinin talebi üzerine Rus hava grubu Suriye Arap Cumhuriyeti topraklarında “Hmeymim” hava üssüne süresiz olarak konuşlandırmıştır. 30 Eylül 2015’de Rusya, Beşar Esad’ın talebi üzerine bir Havacılık ve Uzay Kuvvetleri birliğini Suriye’ye göndermiştir (Latyshev, 30.09.2020).

Bazı uzmanlara göre, Rusya’nın Suriye iç savaşına müdahalesinin arkasında yatan bir diğer nedenin, hükümetin çökmesi halinde Katar ve Suudi Arabistan’ın sponsor olduğu grupların iktidara gelmesi sonucunda bölgede yeni denklemlerin kurulmasından endişe duyulmasıdır. Öte yandan, Rusya için, Katar’dan Suriye üzerinden Türkiye’ye uzanacak enerji boru hattı bir tehdit oluşturmaktadır. Bu boru hattı Katar’a Avrupa pazarına erişim hakkı tanıyacak, böylece Katar gazının Avrupa’ya enerji arz maliyeti azalacaktı. Bu enerji talebi güvenliği açısından Rusya için son derece tehlikeli bir durum çünkü Rusya’nın en önemli enerji piyasası olan Avrupa’da Rus gazına olan talebin azalması anlamına gelmekteydi (Latyshev, 30.09.2020).

Bir başka neden, Irak’ta DAESH’e karşı mücadelede o zamana kadar önemli başarı elde edemeyen ABD’den daha güvenilir bir müttefik olduğu gösterme umuduydu. Bazı yazarlara göre, Rusya DAESH’in Bağdat’a kadar ilerlemesini durdurmuş, bu durum Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’de otoritesini artırarak bölgede yeni müttefikler edinmesinin önünü açmıştır (Latyshev, 30.09.2020).

Rusya’nın Suriye iç savaşına müdahalesinin bir diğer nedeni Kırım’ın ilhakıyla kazandığı iç prestiji koruma ve büyük bir güç olarak yeni küresel düzende yer almak amacıyla Batının Rusya izolasyonunu kırma girişimidir (Stergiou, 2017:110). Ayrıca 2014 Ukrayna krizi esnasında Batılı ülkelere uygulanan yaptırımların Rusya ekonomisine ciddi zarar vermiştir. Yaptırımlar Rusya ihracat gelirlerinin 2015 yılında %3,7 azalmasına neden olmuştur (Latyshev, 30.09.2020). Krizin yarattığı izolasyondan kurtulmak amacıyla Rusya küresel oyuna dahil olmayı planlamıştır (İmanbeyli, 2015: 3-4). Bu şekilde Rusya Suriye’de başarılı olursa Batı yaptırımlarının düşürülmesi konusunda elinin güçlenmesinin yanı sıra bölgesel ve bölge dışı aktörlerle temaslarını artırarak izolasyondan kurtulacaktı (Latyshev, 30.09.2020).

Rusya, Suriye iç savaşında isyancılara karşı operasyonların ölçeğine uymayan S-400 füzelerinin konuşlandırılması dahil, askeri personel ve ağır teçhizatlar (T-90 tankları, zırhlı

personel taşıyıcıları, topçu sistemler ve kara ve hava füzeleri) ile birlikte askeri gücünü göstermeyi amaçlamıştır. Ayrıca Rusya, yurtdışında hızla konuşlanabilecek daha profesyonel ve savaşa hazır bir silahlı kuvvetler birliği oluşturmak için askeri reformlar uygulamıştır (Gressel, 2015:1).

Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahalesi ekonomik nedenlerle de açıklanabilir. Suriye, Rus malları için nispeten önemli pazardır. Suriye'de iç savaş patlak vermeden önce, Rus altyapı projeleri için çekici olmaya devam etmiş, bazı kaynaklara göre, Rusya 2009 yılından itibaren Suriye'ye 20 milyar doların üzerinde yatırım yapmıştır. Ayrıca, Suriye'de 100 bin Rus vatandaşı yaşamaktadır ve Suriye'nin laik rejimi Hristiyanlara din özgürlüğünü garanti etmiştir. Üstelik, Rusya cihatçı örgütlerin ilerlemesini durdurarak uluslararası diplomasi alanında önemli güç elde etmiştir (Malysheva, 2015).

Rusya için 22 Şubat 2016'da Suriye'de ateşkes ve 9 Eylül 2016'da şiddeti azaltmaya yönelik Rusya-ABD anlaşması diplomatik başarı olarak görülmektedir. İslami cihatçılara karşı iki tarafın ortak hareketinin işe yarayıp yaramayacağı belirsiz olsa da anlaşma Rusya'nın Suriye sorununun çözümünde ortak karar verici rolünün resmi olarak tanınmasını sağlamıştır. Üstelik anlaşma Batı'nın Rusya ve Esad'ın çatışmadaki taktiklerini eleştirmesini zorlaştırmıştır. Bazı yazarlara göre, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un anlaşmaya ilişkin 2 yıl önce Kırım'ın ilhakı ile ilgili uygulanan “kibirli yaptırımları kınadığı” yönündeki yorumu, Suriye iç savaşının Kremlin'in stratejisinde oynadığı rol hakkında çok şey söylemektedir (Sanger, Barnard, 2016).

Rusya Suriye iç savaşındaki rolü ile, güvenilir bir ortak ve bir tür meşruiyet garantörü olarak itibar kazanmayı başarmış, bu açıdan Doğu Akdeniz ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmiştir. Böylece, Libya'da ülkenin batı kısmının kontrolünü ele geçirmek ve Ulusal Mutabakat Hükümeti ile savaşta askeri desteğe ihtiyaç duyan Halife Hafter Rusya ile temaslar kurmaya başlamıştır. Ayrıca Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahil bölge ülkelerinden Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar ile temasları yoğunlaşmıştır (Latyshev, 30.09.2020). Rusya'nın Türkiye ve İran ile sorunun çözümüne ilişkin Astana ve Soçi süreçlerini yürütmesi, Suriye ve İran krizlerine ilişkin müzakerelerde aktif rol alması, gündem geliştirmesi ve aracı rolü üstlenmesi bölgede yeniden politika üretmesini sağlayan önemli faktörlerdir.

Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahale etmeye karar verdiği sırada Rus ordusunun modernizasyon sorunu nedeniyle yurt dışında başarı elde edeceğinden şüphe duyulmuştur. Tüm

şüphelere rağmen, Rusya DAES'in organize birlik olarak tamamen yenilgiye uğramasında ve Suriye askeri birliklerinin önemli bir bölümünün yeniden yapılandırılmasında önemli rol oynamış, ülke topraklarının Şam'ın kontrolü altında olmasını sağlamıştır (Latyshev, 30.09.2020).

Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu, Aralık 2016'da DAES'in Suriye topraklarının %70'ini kontrol ettiğini, ancak 2019 yılına kadar devam eden savaşta son kalesini kaybedip ve Fırat'ın batısındaki topraklardan çekildiğini söylemiştir. Sadece Heyet Tahrir eş-Şam ve bir dizi daha küçük radikal grup tarafından İdlib eyaletinin bir kısmı, Suriye Ulusal Ordusu tarafından da Türkiye sınır şeridinin bir kısmı kontrol edilmektedir. Aynı zamanda Şam yönetimi Türkiye'nin "Barış Pınarı" operasyonundan sonra Suriye Demokratik Güçleri tarafından kontrol edilen kuzeydoğu Suriye'nin bir kısmı üzerinde kontrolü ele geçirmeyi başarmıştır (Latyshev, 30.09.2020).

Rusya'nın Suriye'de askeri operasyonlara dair başlıca iki hedefi bulunmaktadır. İlk olarak Suriye ordusunun kontrol edilebilirliğini artırmak ve savaş kabiliyetini güçlendirmek için hükümet yanlısı milislerin Suriye ordusuna entegrasyonunu sağlamaktır. Çünkü iç savaşta Suriye ordusunu destekleyen ancak doğrudan ordu komutanlığına rapor vermeyen çok sayıda düzensiz silahlı oluşum bulunmaktaydı. İkinci hedef, İran'ın Suriye üzerinde etkisini azaltmaktır. İran askeri operasyonlarda hükümet yanlısı silahlı gruplara sponsorluk yapmaktadır. Bunlar arasında Ulusal Savunma Kuvvetleri, Fatimiyyun ve Zeynabiyyun milislerinin yanı sıra Lübnan Hizbullah birimleri öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Suriye İran ile yakın ilişkiler sürdürmek zorunda kalmaktadır. İran'ın Suriye'de askeri varlığı, diğer bölgesel ve dünya güçlerinin Şam'la ilişkilerinin yeniden kurulmasını zorlaştırmaktadır. Savaşa hazır Suriye ordusunun yaratılması, İran'dan bağımsızlığı sağlayacaktır. Bu durum Suriye'nin ekonomik kalkınmasına katılabilecek potansiyel ortaklıklar arasında ilişkilerin kurulmasına yardımcı olacaktır (Latyshev, 30.09.2020).

Rusya Suriye'de tamamen devlet tarafından kontrol edilen merkezi ordu yapılarını oluşturmayı başarmış, ayrıca Rus Silahlı Kuvvetleri'nin savaş tecrübesi kazanmasını sağlamıştır. Suriye'deki diplomatik başarı ise 2016 yılında yasadışı silahlı grupların ve bireysel yerleşimlerin hükümet düşmanlıklarının sona ermesini sağlamak amacıyla Savaşan Tarafların Uzlaşma Merkezi kurulmuş olmasıdır. 2017 yılında merkez sayesinde 1.100'den fazla yerleşim ateşkese katılmıştır (Latyshev, 30.09.2020).

Yine Ocak 2017’de Rusya, Suriye, Türkiye, İran ve BM temsilcilerinin yanı sıra, Suriye muhalefetinden bir heyetin katılımıyla Astana’da Suriye’de çözümle ilgili bir dizi görüşmeler yapılmıştır. Astana sürecinde Suriye’de insani yardıma erişim sağlayan dört gerilim azaltma bölgesi oluşturulmasına dair anlaşma imzalanmıştır (Latyshev, 30.09.2020). Ocak 2018’de, Soçi süreci ile birlikte Suriye’de yeni bir anayasa taslağı hazırlamak üzere bir anayasa komitesinin kurulmasının kararlaştırıldığı Suriye Ulusal Diyalog Kongresi düzenlenmiştir. Ekim 2019’da hükümet, muhalefet ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan komite çalışmalarına başlamış, ancak henüz anayasa taslağı sunmamıştır (Latyshev, 30.09.2020).

Suriye’de Rusya büyük başarı elde etmesine rağmen, savaşta çözümü sağlamak için Rusya’nın katılımını gerektiren birçok sorun devam ettiğinden operasyonların yakın tarihte bitmeyeceği tahmin edilmektedir. İdlib hala cihatçıların kontrolü altında, Hurras ed-Din ile Tahrir eş-Şam gibi radikal gruplar arasında sürekli çatışma devam etmektedir. Aynı zamanda Kürtler (YPG) Fırat Nehri’nin geniş topraklarını kontrol etmeye ve Suriye’ye entegrasyonlarının ön koşulu olarak özerklik talep etmeye devam etmektedirler (Latyshev, 30.09.2020).

Ayrıca, Astana barış süreci çerçevesinde savaşın çözümüne ilişkin Türkiye-İran-Rusya arasında anlaşmazlıklar büyümektedir. Türkiye ve Rusya arasında İdlib ilindeki durumun yanı sıra Libya’da farklı tarafların desteklenmesi sebebiyle anlaşmazlıklar devam etmektedir.

Rusya ve İran’ın Suriye’de farklı hedefleri bulunmaktadır (Latyshev, 30.09.2020). İran, ekonomik ve askeri öneme sahip Suriye’de askeri varlığını en üst düzeye çıkarmaya çalışmaktadır. Suriye toprakları, İran’ın Akdeniz’e erişimini sağlayacağından Avrupa pazarlarına mal ve enerji ihraç etmek mümkün hale gelecektir. 2012 yılında İran ve Suriye hükümetleri, İran gazının Suriye ve Lübnan üzerinden Avrupa’ya geçişini sağlayan bir gaz sıvılaştırma tesisi inşa etmeye dair mutabakat imzalamıştır. Projenin uygulanması İran üzerindeki yaptırımların ekonomi üzerindeki sonuçlarını hafifleteceği ve ekonomik durumunu güçlendireceği düşünülmüştür. Ayrıca, İran açısından Suriye İsrail’e yönelik saldırıların için bir sıçrama tahtasıdır. İran Suriye üzerinde maksimum kontrol sağlamak amacıyla, ülkede ana altyapı tesislerini kontrol eden ve hatta Suriye devlet kurumlarının çıkarlarına aykırı faaliyet gösteren birçok grup yaratmaktadır (Latyshev, 30.09.2020).

Rusya, resmi söylemlerine göre ÷lkedeki askeri varlığını aza indirmeyi ve istikrarı garanti edebilecek Suriye devlet kurumlarını restore etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle Moskova, Suriye’de özellikle gelecekte iktidar geçişini sağlamak için çeşitli reformlar yanında bölgesel güçler ve İran’ın karşı çıktığı Batı ile uzlaşma durumunu sağlamaya çalışmaktadır (Latyshev, 30.09.2020). Suriye savaş nedeniyle 400 milyardan daha fazla zarar görmüştür dolayısıyla ekonomik toparlanmasına dair sorunları Rusya tek başına üstlenemeyecektir. Bu nedenle diğer ÷lkelerle işbirliği bu noktada önemlidir. Ancak bu, İran’ın ÷lkedeki askeri varlığı nedeniyle birçok bölgesel ve dünya gücü için büyük bir sorun olmaya devam etmektedir (Latyshev, 30.09.2020).

Özetle Rusya’nın Suriye askeri operasyonunun bölgedeki güç dengeleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu söylenebilir. Esad rejimi iktidarda kalmayı ve ÷lkenin büyük kısmının yönetimini ele geçirmeyi başarmış, DAES ezici bir yenilgiye uğramıştır. Suriye ordusunun savaş kabiliyeti kısmen restore edilmiş, İran’a olan bağımlılığı azalmıştır. Ayrıca ÷lkede yüzlerce militanın teslim olmasının veya affedilmesinin yanı sıra anayasa için çalışmalara başlanmıştır. Rusya’ya ise Suriye iç savaşına müdahale ederek Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgesinde önemli aktör olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Rusya bölgede askeri üslerini güçlendirmiş ve savaş deneyimi kazanmıştır. Ancak tüm çalışmalara rağmen Suriye’deki savaş nihai olarak bitmiş değildir bu da Rusya’nın ÷lkedeki faaliyetlerine devam edeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca İran ve Türkiye ile anlaşmazlıkların Rusya’nın ÷lkedeki çatışmaya daha fazla dahil olacağını göstermektedir (Latyshev, 30.09.2020).

4.1.1 Doğu Akdeniz’de Rusya-Suriye Enerji İşbirliği

Rusya’nın Doğu Akdeniz’deki etki alanını genişletmedeki önemli araçlarından biri de bölge ÷lkeleriyle geliştirdiği enerji politikalarıdır. Son yıllarda enerjinin keşfedilmesiyle birlikte Rus gazına alternatif yeni bir arz kaynak bölgesine dönüşen Doğu Akdeniz, ÷lkeler arasında yeni denklemlerin kurulmasına yol açmıştır. Suriye’de güçlenen Rusya, bölge ÷lkeleriyle ilişkilerini genişletme fırsatı bulmuştur ancak enerji alanında Batı’nın desteklediği İsrail-GKRY-Yunanistan hattının sahada hâkim blok olduğu gör÷lmektedir. Bu nedenle Rusya’nın Doğu Akdeniz enerji politikalarında rol oynaması ve bölgedeki konumunu güçlendirmesi için Suriye’deki enerji piyasasına hâkim olması büyük önem taşımaktadır.

Suriye, iç savaş nedeniyle merkezi yönetimin zayıflamasından dolayı Doğu Akdeniz enerji politikalarında aktif rol oynayamamıştır. Esad yönetiminin Rusya'nın desteğini alarak güçlenmesiyle birlikte Rus şirketleri, Suriye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji araştırma ve geliştirme faaliyetlerini devraldı. 2013 yılında iki devlet arasında imzalanan anlaşmaya göre, Rus şirketi Soyuzneftegaz'ın Suriye açıklarında 25 yıl boyunca arama ve üretim yapma hakkı bulunmaktadır. Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahalesinin sebepleri arasında Şam rejimi ile imzaladığı enerji anlaşmasının da olduğu tahmin edilmektedir (Cropsey, Brown, 2014:10). Anlaşmaya göre Rusya'nın arama çalışmalarını gerçekleştireceği deniz alanı 850 kilometrekaredir (Noskov, 2016:109).

Rusya Mart 2021'de Suriye hükümeti ile enerji anlaşması imzalayarak Doğu Akdeniz enerji politikalarına bir adım daha atmış oldu. Suriye'de devlet destekli yayın kuruluşların yayınladığı habere göre, iki Rus enerji şirketi Capital Limited ve East Med Amrit ile Suriye Petrol ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı arasında ülkenin kara sularında sismik araştırma anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, 2013 yılında imzalanan, ancak iç savaş nedeniyle hayata geçmeyen anlaşmanın bir güncellenmesidir (Göksedef, 28.04.2021).

Rus şirketi Capital Limited Tartus kıyılarında blok 1'de petrol arayacağını duyurmuştur. Suriye'nin ilan ettiği MEB Lübnan deniz sınırına komşudur, 2 bin 200 kilometrekareden oluşmaktadır (Begçecanlı, 01.04.2021). Rusya-Suriye arasında imzalanan anlaşma 48 aylık keşif dönemi, 25 artı 5 yıllık geliştirme dönemini içermektedir. Gerek duyulursa keşif süreci 36 ay daha uzatılabilecek ve şirket bu süreçte tüm faaliyetleri için en az 13 milyon dolar harcayacaktır. Suriye hükümetinin resmi yayın organlarından olan Al-Savra gazetesinin 16 Mart 2021'de yayınladığı habere göre, Eastmed Amrit Tartus'un kuzeyi ile güney Banyas arasında kalan 2 bin 190 kilometrelik alanı kaplayan blok 2'de üç boyutlu sismik araştırma çalışmaları başlamıştır (Begçecanlı, 01.04.2021).

9 Kasım 2020'de ABD Hazine Bakanlığı Yabancı Varlık Kontrol Ofisi Esad'ın petrol üretim ağına destek sağlayan kişi ve kuruluşlara 17 Haziran 2020'de yürürlüğe giren "Sezar Suriye Sivil Koruma Yasası" na göre yaptırım uygulayacağını duyurmuştur. Washington merkezli Ortadoğu Enstitüsü uzmanı Rauf Mammadov'a göre, Suriye karasularında faaliyete başlayan büyük Rus şirketleri ABD yaptırımlarından kaçınmak için isimlerini gizlemektedir (Begçecanlı, 01.04.2021).

Kuzeydoğu Suriye'deki Rusya-ABD geriliminin, ABD enerji şirketi Delta Crescent Energy'nin Suriye Kürtleri ile petrol sahaları geliştirmek için bir anlaşmaya vardığı Ağustos 2020'de tırmandığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla Rusya'nın enerji alanında merkezi hükümetle anlaşmasına rağmen ABD ile rekabeti sürmektedir (Agarkova, 19.08.2020).

Ayrıca, Doğal Kaynak Yönetimi Enstitüsü Ortadoğu ve Kuzey Afrika Direktörü Laury Haytayan, Lübnan'ın BM'ye bildirdiği MEB sınırlarının, Capital Limited'in çalışma yapacağı Blok 1'le kesiştiğini belirtmiştir. Haytayan 'a göre, "sınıra yakın bölgelerde Rus şirketlerinin arama çalışması yapmasını Lübnan hükümeti bir fırsat olarak görebilir. Lübnan-Suriye deniz sınırı anlaşmasının çözülmesi için Rusya'yı bir araç olarak değerlendirebilir". Haytayan, "Rusya şirketlerinin faaliyet gösterdiği sahalarda enerji bulunması halinde bölgede yeni ittifakların kurulabileceğini, ayrıca atılan imzalarla Rusya güdümlü düzenin Suriye'de yakın zamanda kurulacağı tahmin edilmektedir. Enerji gelirlerinin ülkede savaş sonrası düzenin kurulmasında önemli rolü olacaktır. Ayrıca Suriye'nin Doğu Akdeniz'deki pozisyonu, katılacağı bölgesel ittifaklara ve ülkenin geleceğine bağlı olarak şekillenecek" ifadelerini kullanmıştır (Begçecanlı, 01.04.2021).

Sonuç olarak, Rusya'nın çok kutuplu dünya inşasında üstlendiği rolün Suriye iç savaşı müdahalesiyle yakından ilgisi vardır. Rusya, milli gelir ve teknoloji açısından ABD'nin çok gerisinde olmasına rağmen, Suriye iç savaşında "en hevesli" taraf olarak yer alması, dış politikada çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olmak gibi hedefinin olmasıyla açıklanabilir. Rusya'nın uzun süredir devam eden "adil bir dünyanın oluşumu için karar vericinin tek ülke olmaması gerekir" söyleminden hareketle, Rusya'nın bölgede söz sahibi olma ve tek müttefikini kurtarma çabası bunu anlaşılır kılmaktadır. Ayrıca 2014 Ukrayna krizinden sonra Batılı ülkelerin yaptırımları nedeniyle Rus ekonomisi zarar görmüştür. Batılı devletler tarafından tecrit edilen Rusya, bu durumdan kurtulmak ve uluslararası arenada söz sahibi olabilmek için savaşa müdahale etmiştir. Rusya'nın Doğu Akdeniz'de ABD ve diğer Batılı güçlerle rekabetinin bir yansıması olarak Suriye iç savaşında farklı tarafı desteklemesi gösterilebilir. Kırım yarımadasının Rusya topraklarına katılmasıyla Akdeniz'e daha kolay erişim sağlayan Rusya, Suriye'de deniz ve hava üslerini güçlendirmesi, füze savunma sistemlerini konuşlandırmasıyla bölgede etki alanını genişletmiştir. Bir başka deyişle çok kutuplu bir söylem çerçevesinde faaliyet alanını dünyanın çeşitli bölgelerinde genişletmeyi hedefleyen Rusya, Suriye iç savaşına müdahalesiyle Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirerek bölgede önemli bir aktör olarak algılanmaya başlamıştır. Bu nedenle birçok ülke Rusya ile işbirliğini genişletmeyi tercih etmiştir.

Örneğin Suriye operasyonlarında başarısı nedeniyle Rus silahlarına talep artmış bölge ülkeleri askeri-teknik alanda Rusya ile işbirliğini genişletme yoluna gitmiştir. Üstelik Rusya Doğu Akdeniz’de etki araçlarından biri olan enerji politikalarını genişleterek Suriye enerji pazarına hâkim olmuştur. Bu nedenle Rusya'nın bölgedeki etki alanını genişletme ve Batı gücünü dengeleme yolunda attığı en önemli adımın, Suriye iç savaşında Esad yönetimine verdiği destek ve Suriye'nin yeniden yapılanmasında oynadığı rol olduğu söylenebilir.

4.2 Rusya- Lübnan İlişkisi

Rusya, Suriye iç savaşında aktif rol oynayarak Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirmeyi ve bölge ülkelerinin her biri ile işbirliğini genişletmeyi hedeflemektedir. Rusya'nın çok kutuplu dünya söylemi çerçevesinde yürüttüğü dış politikasında dünyanın farklı bölgelerinde aktif faaliyet bir gereklilik olarak görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası arenadan çekilen Rusya'nın bıraktığı güç boşluklarını ABD ve Batı Avrupa ülkeleri doldurmaya başlamıştır. Enerji keşfiyle dikkatleri üzerine çeken Doğu Akdeniz'de konumunu güçlendirmek isteyen Rusya, Suriye iç savaşında da önemli bir adım atmıştır. Rusya bölgede Batılı güçlerle rekabet halinde olduğundan, Batı etkisinin güçlü olduğu Lübnan ile bölgedeki etki alanını genişletmek için işbirliğini geliştirmeyi istemektedir. Lübnan, Suriye ve İsrail arasındaki coğrafi konumu ile Doğu Akdeniz'deki önemli stratejik kıyı ülkelerinden birisidir. Suriye'deki sıcak çatışmalardaki rolünün yanı sıra Rusya'nın bölge ülkeleriyle yumuşak dengeleme politikaları üzerinden Batılı güçlerle rekabet etme manevraları Lübnan örneğinde de kendini göstermektedir. Lübnan, birçok Doğu Akdeniz ülkesi gibi Rusya'yı özellikle Suriye iç savaşı sonrasında önemli aktör olarak görmeye başlamıştır. Bu durumda Akdeniz'deki konumunu güçlendirmeyi hedefleyen Rusya, bölgedeki diğer ülkelerle olduğu gibi Lübnan'la da ilişkilerini de geliştirmeye çalışmaktadır.

Beyrut'taki Rus konsolosluğu 1839'da faaliyetine başlamış, 1882'de Lübnan'da İmparatorluk Rus Ortodoks Topluluğu kurulmuştur. 1943'te SSCB Lübnan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden biri olmuş, Ağustos 1944'te misyon düzeyinde diplomatik ilişkiler kurulmuş ve 1956'da büyükelçiliklere dönüştürülmüştür. 1946'da Sovyetler Birliği, BM tarihinde ilk kez, Güvenlik Konseyi'nin veto hakkını, Lübnan ve Suriye'nin egemenliğini savunmak amacıyla, bu devletlerdeki yabancı birliklerin varlığını sürdürmemesi gerekliliği hakkında kullanmıştır. SSCB ve daha sonra Rusya Federasyonu, Lübnan'ın birliğinin, toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunmasını her zaman desteklemiştir. Ancak Soğuk Savaş sırasında Lübnan, ABD ve Batı

Avrupa ülkelerine daha yakın politikalar izlemiş, SSCB burada başarılı olamamıştır (Borobyev, 2018).

SSCB'nin buradaki faaliyetleri Lübnanlı öğrencilere burs vermek ve kısmen sol hareketleri desteklemekle sınırlı olmuştur (The Century Foundation: 2019). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya, Lübnan ile daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. 2006 yılındaki Lübnan-İsrail savaşı sırasında BM bünyesinde Rus birlikleri Lübnan'a konuşlandırılmıştır. Bu konuşlanma, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Örneğin Saad Hariri'nin Rusya-Gürcistan savaşından sonra Abhazy ve Güney Osetya ile ilişkiler kurmaya hazır olduğunu açıklaması, ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesinin somut bir kanıtıdır. Rusya, sağladığı çeşitli silahlar, askeri araçlar ve eğitimlerle Lübnan Silahlı Kuvvetleri üzerinde etkilerini artırmıştır (World in War: 2018).

Bilindiği üzere Arap baharıyla başlayan süreç Suriye'de iç savaşa sebep olmuştur. Hatta Suriye'deki huzursuzluğun ana sebebinin bölgedeki enerji keşfi ile güç dengelerindeki değişimden kaynaklandığı düşünülmektedir. Suriye, Suudi Arabistan ve Irak'ın enerji kaynaklarının çoğunu Avrupa'ya taşıyan boru hatlarına sahip olduğundan, Orta Doğu petrol akışının çoğunu kontrol etmede kilit rol oynamaktadır. Lübnan, Suriye coğrafyasına yakınlığı ve ortak geçmişleri nedeniyle bu olayların dışında tutulamaz. Bu nedenle Lübnan özellikle enerjinin keşfi ile Doğu Akdeniz bölgesindeki güç dengesinde değişiklikleri etkilemeyi hedefleyen Rusya için önemli ülkedir. Ayrıca, nüfusunun %40'ı Hristiyanlardan oluşan Lübnan, Doğu Akdeniz'de stratejik bir konuma ve Rusya'nın diğer Arap ülkeleriyle iletişimini güçlendirmede önemli potansiyele sahiptir.

Yerel faktörler, Lübnan'daki Rus etkisinin genişlemesine katkıda bulunmaktadır. Lübnan'a Suriyeli mültecilerin akını, Rus askeri polis birimlerinin Suriye-Lübnan sınırına konuşlandırılması ve yeni Lübnan hükümetinin kurulmasının yol açtığı sorunların çözümünde Rusya'dan yardım talebi ikili ilişkilerin gelişmesini hızlandırmıştır. Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığı Lübnan siyaseti üzerindeki etkisini güçlendirebilir. Bu, Esad rejiminin kurtuluşundan sonra Rusya'nın Lübnan'ı Suriye savaşının bir başka ödülü olarak görmeye başlayabileceği anlamına gelmektedir (Hage Ali, 28.12.2018).

Ayrıca Rusya, Lübnan ordusuna kaynak sağlamayı teklif etse de ABD baskısı nedeniyle bu teklif kabul edilmemiştir. Ancak Başbakan Saad Hariri yaptığı bir açıklamada, iç güvenlik

güçlerine verilecek silah temini için Rusya'dan bağış kabul etmeye hazır olduğunu belirtmiştir (The Washington Post, 2018). Lübnan'daki mezhepçi siyasi sistem, ek vergiler ve ekonomik kriz gibi nedenlerle protestoların artması Ekim 2019'da hükümet değişikliğine yol açmıştır. Uzun süredir devam eden iç karışıklıklar nedeniyle savunmasız hale gelen Lübnan ordusu, en büyük sponsoru ABD'yi askeri yardımlarını artırmaya sevk etmiştir. Böylece ABD, Lübnan'a yıllık askeri yardım paketini 2021'de 15 milyon dolar artırmıştır. ABD'li milletvekillerine göre bu, ABD'nin Ortadoğu'daki etkisinin devam ettirilmesi ve Lübnan'da ortaya çıkan sorunlar nedeniyle güvenliğin sağlanmasına yardımcı olması açısından önemlidir. ABD, Lübnan'a yapılacak yardımın sadece cihatçılarla mücadeleye karşı değil, aynı zamanda Hizbullah da dahil olmak üzere çeşitli “hükümet dışı milislere” karşı olacağını belirtmiştir. Rus basınına göre bu karar, Rusya'nın Lübnan'daki faaliyetlerini artırmasıyla ilgilidir. Bu yılın mart ayında Hizbullah'tan bir heyet ve geçen yıl Nisan ayında seçilen ancak göreve başlayamayan Başbakan Saad Hariri de Rusya'yı ziyaret etmiştir. Görüşmeler ABD tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmıştır (Mustafin, 08.06.2021).

ABD Rusya ile Lübnan arasında askeri işbirliği konusunda bir anlaşma imzalanmasını engellese de Rusya'nın mülteci krizini çözmedeki herhangi bir başarısı, güvenlik alanında Lübnan ile etkileşiminin genişlemesine katkıda bulunmaktadır. Lübnan'daki yüzlerce mülteci Suriye güvencesiyle anavatanlarına dönmeye devam ederken, bu sürecin koordinasyonunda en önemli rolü, başlangıçta Rusya Savunma Bakanlığı'nın bir girişimi olduğu için Rus ordusu tarafından üstlenilmektedir (Hage Ali, 28.12.2018). Bu durum, Rusya ile Lübnan arasında işbirliğini geliştirmek, ikili ilişkileri güçlendirmek ve Rus diplomasisinin etkisini genişletmek için fırsatlar yaratmaktadır.

Lübnan'da artan Rus etkisi, Suriye ile ilgili konularla sınırlı değildir. Diğer bir etki unsuru Lübnan'daki Dürzi topluluğu ile ilgilidir. Dürzi lideri Walid Jumblatt, Suriye yanlısı siyasetçi Talal Arslan'ın Lübnan hükümetinde yer almasına karşı çıkmıştır. 2018'de Jumblatt, oğlu ve siyasi halefi Taimur ile iki kez Moskova'yı ziyaret etmiştir. Arslan, ziyaretinin ardından Rusya ile ilişkilerini güçlendirme kararı almıştır. Arslan, "dünyada barışı sağlamada Vladimir Putin'in seçkin yönetimine, bölgesel ve uluslararası teröristlere karşı kapsamlı mücadelenin akıllı, kararlı ve net politikasına ihtiyaç vardır. Vladimir Putin'in dünyada belirlediği denge sayesinde Rusya, en zayıf ve en savunmasız halkların koruyucusudur" şeklindeki açıklamasında Rusya liderine övgüde bulunmuştur (Hage Ali, 28.12.2018).

Rus-Lübnan ilişkileri, Rus-Arap ilişkilerinin gelişmesinde ve güçlenmesinde önemli bir faktör haline gelmiştir. Ayrıca Beyrut da Rusya-Lübnan ilişkilerini geliştirmekle ilgilenmektedir. Ayrıca, iki ülke arasında ticari ilişkileri aktif olarak gelişmeye devam etmektedir, ancak ülkeler arasındaki ticaret hacmi yılda yaklaşık 500 milyon dolar civarında düşük seviyede gerçekleşmektedir. Örneğin 2019 yılında Rusya'nın Lübnan'a ihracatı 510,67 milyon dolar, Lübnan'dan ithalatı ise 15,06 dolar olarak gerçekleşmiştir (Russian-trade: Rusya-Lübnan Arasında Ticari ilişkiler)

Rusya'nın Pravda gazetesinde yayınlanan makaleye göre, "Suriye, Orta Doğu'da Rus varlığının kapsamlı bir sistemini oluşturma sürecinin ilk aşamasıdır. Bu yönde atılacak bir sonraki adım bir zamanlar Büyük Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olan Lübnan ile güçlü bağların kurulması olmalıdır". Makaleye göre, Rusya, Suriye'nin savaş sonrası yeniden inşası için Lübnan'da bir sanayi ve lojistik üs oluşturma olasılığını değerlendirmelidir. Kısacası Lübnan, bölgede askeri-stratejik, enerji ve ulaşım açısından Rusya'nın karlı bir ortağı olma potansiyeline sahiptir (Nersesov, 14.09.2017).

4.2.1 Doğu Akdeniz Enerji Politikaları Bağlamında Rusya-Lübnan İşbirliği

Doğu Akdeniz'de enerji kaynakların keşfi nedeniyle bölge ülkelerinden Lübnan gündeme gelmiştir. Lübnan'da petrol ve doğal gaz sahaları bulunmamaktadır. Ülke, İsrail ve Suriye topraklarından geçen Arap doğalgaz boru hattı aracılığıyla Mısır'dan hidrokarbon ithalatına bağımlıdır. 2007 yılında Lübnan ve GKRY ile MEB anlaşması imzalamış, ancak bu anlaşma Türkiye'nin itirazları nedeniyle onaylanmamıştır. Aynı zamanda, GKRY ile İsrail arasında deniz sınırlarına ilişkin anlaşmanın imzalanması Lübnan'da bir öfke dalgasına neden olmuştur. Daha sonra anlaşmanın geçersiz kılınmasıyla Beyrut, Leviathan'dan enerji kaynakları talep etmeye başlamıştır. Lübnan, durumu çözmek için BM'ye başvurmuş, ancak Birleşmiş Milletler'den görevinin Lübnan'ın deniz sınırlarının korunmasını içermediğine dair bir yanıt aldığı için bir sonuca varılamamıştır (Rubtsova, 2013: 207).

Rusya için Lübnan ile yakınlaşma, Doğu Akdeniz politikalarında etkinliğini artırmada önemli bir faktördür. Doğu Akdeniz enerji kaynakları bağlamında Rusya ile Lübnan arasında gelişmeler yaşanmıştır. Ocak 2018'de Lübnan Bakanlar Kurulu, Fransız Total, İtalyan ENI ve Rus Novatek şirketleriyle gaz ve petrol sahalarının geliştirilmesi için sözleşme imzalanmıştır. Bu, Lübnan'ın açık deniz madenciliği için aldığı ilk lisanstır (Antikov, 27.08.2018). Anlaşmanın,

Rusya tarafından Doğu Akdeniz enerji politikalarında rol oynamasının, bölge ülkeleri ile işbirliği geliştirilmesi ve Batı güçlerle rekabet açısından önemli bir adım olduğu söylenebilir.

Bahsi geçen konsorsiyum Lübnan hükümeti adına 2019 yılında açık denizde 4. blok olarak adlandırılan bölgede arama faaliyetlerine başlamayı planlanmış, ancak ekonomik kriz, insanların sokağa çıkması ve hükümetin istifa etmesi nedeniyle arama faaliyetleri ertelenmiştir (Anadolu Ajansı, 2020). Yine 2020’de koronavirüs salgını nedeniyle Blok 9’da gaz arama ve sondaj çalışmaları ertelenmiştir. Belirtmek gerekir ki Blok 9 Akdeniz’de Lübnan ve İsrail arasındaki deniz yetki alanlarının belirlenmesiyle ortaya çıkan kriz, büyük hidrokarbon rezervlerine sahip olduğuna inanılan bölgede yer almaktadır (Tass, 14.10.2020).

İsrail ve Lübnan’ın deniz yetki alanlarının belirlenmesi, uzun yıllar süren savaşlar ve devam eden gergin ilişkiler nedeniyle zorlaşmış ve ABD, sorunun çözümünde arabuluculuk üstlenmiştir. Son yıllarda yaşanan siyasi kriz sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve sosyal kriz nedeniyle Lübnan savunmasız hale gelmiştir. ABD bu durumu kullanarak uzun yıllardır çatışma içinde olan Lübnan ve İsrail arasında deniz sınırları sorununda arabuluculuk yaparak bölgenin jeopolitiğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamak istemektedir. İsrail ile anlaşma sürecine şiddetle karşı çıkan Hizbullah’ın iki ülke arasındaki müzakereleri sürecini nasıl etkileyeceği merak konusudur. Lübnanlı yetkililer, İsrail ile anlaşmanın barış getireceği anlamına gelmeyeceğini açıklasa da iki ülke arasında ABD üzerinden yapılacak bir anlaşmanın bölgenin jeopolitiğinde değişikliğe yol açacağı düşünülmektedir. Şüphesiz Lübnan’da gelişecek olaylar Rusya’nın Doğu Akdeniz politikalarını da etkileyecektir. Müzakere süreci başarılı olup Lübnan İsrail ile anlaşmaya varırsa, bu durum ABD’nin bölgedeki konumunu güçlendirecek ve Rusya’nın konumunu zayıflatacaktır (Dmitriy, 16.10.2020).

Sonuç olarak, Rusya’nın Lübnan enerji sektöründe aktif rol alma arzusu oldukça gerçekçi görünmektedir. Akdeniz havzasında deniz taşımacılığının kontrol edilmesi ve bölgeden Avrupa’ya petrol ve gaz taşımacılığında rolü nedeniyle Suriye’nin stratejik konumu Rusya için kritik öneme sahiptir. Lübnan’ın da Suriye ile coğrafi yakınlık ve tarihi bağları göz önüne alındığında Rusya’nın Doğu Akdeniz politikaları açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir. Suriye’de güçlenmesinin ardından Rusya’nın bölge ülkeleri tarafından Batı gücünü dengeleyici bir aktör olarak görülmeye başlaması Lübnan örneğinde de görülmektedir. Ancak ABD’nin Lübnan’daki etkisini artırma çabaları, Rusya’nın Doğu Akdeniz’deki Batılı güçlerle rekabetinin bir başka örneğini oluşturmaktadır. Batı ile derin bağları bulunan Lübnan’da Rus etkisinin artması, Rusya için Doğu Akdeniz’deki faaliyet alanını genişletmesi ve dolayısıyla çok kutuplu

bir dünyanın inşasındaki rolü açısından oldukça önemlidir. Suriye'deki konumunu güçlendiren Rusya'nın yakın gelecekte Lübnan'daki etki alanını da genişletmesi beklenmektedir, ancak bunun ABD'nin Lübnan ordusuna desteğine ve Lübnan-İsrail deniz yetki alanların belirlenmesinde arabuluculuk rolünün sonucuna bağlı olduğu görülmektedir.

4.3 Rusya-Mısır İlişkileri

Rusya-Mısır ilişkileri, çok kutuplu dünya inşa sürecinde Rusya'nın üstlendiği rolde, Doğu Akdeniz bölgesindeki yumuşak dengeleme politikalarıyla Batılı güçlerle rekabette kuşkusuz örnek teşkil eden ilişkilerden biridir. Doğu Akdeniz'in önemli aktörlerinden biri olan Mısır, özellikle son yıllarda ABD ile müttefik ilişkilerinin uzun yıllar sonra zayıflamasından dolayı Rusya'nın dikkatini çekmiştir. Rusya, ABD'nin Soğuk Savaş süreci boyunca bölgede inşa ettiği etkinliği zayıflatmak için çeşitli ekonomik işbirliği girişimleri ile Doğu Akdeniz ülkelerini yanına çekmeyi hedeflemektedir. Özellikle enerji ve askeri-teknik alanlarındaki işbirliği ile, Mısır'ın ABD'ye olan bağımlılığını azaltmak amacıyla Rusya'ya yöneldiği görünmektedir. Rusya'nın çok kutuplu dünya söyleminin ABD ve Batı karşıtlığı üzerine kurulu olduğu düşünüldüğünde, Rusya'nın Doğu Akdeniz politikaları bağlamında Mısır ile ilişkileri özellikle önemlidir.

2010 yılında Ortadoğu bölgesinde başlayan kitlesel isyan Mısır'da da çeşitli gösteri ve ayaklanmalara neden olmuştur. Sonuç olarak Hüsnü Mübarek iktidardan ayrılmış ve Müslüman Kardeşler hareketinin bir üyesi olan Muhammed Mursi devlet başkanlığına seçilmiştir (Semiz, 04.07.2013). Ülkenin Muhammed Mursi yönetimindeki güç tekeli inşa etme çabaları, toplumda kutuplaşmanın büyümesine neden olmuş, ülkedeki durum sosyo-ekonomik sorunlar nedeniyle daha da kritik hale gelmiştir. Bu durumda Müslüman Kardeşler'e karşı harekete geçme nedenleri ortaya çıkmıştır. 3 Temmuz 2013'te Mısır ordusu, bir askeri darbe ile Muhammed Mursi'yi iktidardan uzaklaştırmıştır. General Abdulfettah al-Sisi'nin Mayıs 2014'te iktidara gelmesi Mısır-ABD ilişkilerini kötü etkilemiştir. ABD, halk tarafından seçilen Muhammed Mursi'yi desteklemiş ve siyasete askeri müdahaleden rahatsız olmuştur (Hasan Ahmed, 2014: 158).

Doğu Akdeniz'de nüfuzunu artırmak isteyen Rusya için Mısır-ABD ilişkilerindeki soğuma Rusya'nın çıkarıdır. Mısır, ABD ile uzun yıllara dayanan yakın ekonomik ve siyasi bağlara sahiptir. Ancak son yıllarda Rusya'nın aktif dış politikası ve Suriye'deki varlığından dolayı bölge devletlerinin Rusya'yı ABD'ye karşı bir denge unsuru olarak görmeye başladığı söylenebilir (Hasan Ahmed, 2014: 162). Bu durumda Mısır-Rusya ilişkileri, Mısır'ın ABD'ye

bağımlılığını azaltacak bir denge olarak görülürken, Rusya için Doğu Akdeniz'in önemli ülkelerinden biri olan Mısır ile ilişkilerin geliştirilmesi, bölgedeki etki alanını genişletmek anlamına gelmektedir.

Sovyetler Birliği-Mısır diplomatik ilişkileri 26 Ağustos 1943'te kurulmuştur. 1950 ile 1972 arasında Mısır, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki en önemli müttefiki konumundaydı (Hasan Ahmed, 2018:33). 1970'lerin başında Mısır'da Enver Sedat'ın yönetimiyle ikili ilişkilerde gerileme yaşanmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler, 1980'lerde Hüsnü Mübarek'in yönetimi altında gelişmeye başlamıştır (Prime, 23.10.2019).

Mısır'da Sovyetler Birliği'nin desteğiyle yüze yakın sanayi tesisi inşa edilmiştir. Örnek olarak, Aswan Barajı, Helwan Metalurji Fabrikası ve Nag Hammadde'de bulunan alüminyum fabrikası gösterilebilir. Rusya Federasyonu döneminde ticari ilişkiler sınırlı kalsa da son yıllarda gelişmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği, Mısır'ın endüstriyel altyapısının oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca teknolojik gelişim, personel eğitimi ve toplum modernizasyonu gibi alanlarda çeşitli programların uygulanmasında önemli katkılarda bulunmuştur (Vtorushin., Koshkin, 2019:23).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu'ndaki ekonomik ve siyasi zayıflığı, Rusya'yı Doğu Akdeniz ve Orta Doğu bölgesinden uzaklaştırmıştır. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu'nda devletin ekonomik alandan ayrılması, Rusya ile Mısır arasındaki ekonomik ilişkilerde düşüş yaşanmasının etkilerinden biridir (Zinin, 2016: 38).

1990'larda Rusya ve Mısır ikili ilişkileri geliştirmek için yasal ve düzenleyici bir çerçeve oluşturmaya başlamıştır. 2005 yılında, ülkeler arasındaki ilişkileri derinleştirmek için komisyon kurulmuş, 2009 yılında uzun vadeli bir Stratejik Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Ancak anlaşmaların ikili ilişkilerin gelişmesine yardımcı oldukları söylenemez. Örneğin 2006 yılında kurulan Rusya-Mısır İş Konseyi şu anda aktif değildir (Kalaşnikova, 2015:61).

1990'lardan itibaren ABD'nin ekonomik yardımına büyük ölçüde bağımlı olan Mısır, alternatif finansman kaynakları aramaya başlamıştır. Arap Baharı'ndan önce Mısır, önemli ticaret ortaklarından biri olan Avrupa Birliği'ne yönelmiştir. Özellikle enerji alanı, Mısır-AB ilişkilerinde önemli işbirliği alanlarından biridir. Mısır, kanıtlanmış doğal gaz rezervleri açısından Afrika kıtasında Cezayir ve Nijerya'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Bu

durumda Mısır, Avrupa Birliği ile coğrafi yakınlığı nedeniyle enerji alanındaki ortaklıklarını geliştirmeyi amaçlamaktadır (Kalaşnikova, 2015:57). Kuşkusuz Avrupa kıtasının en önemli enerji tedarikçisi olan Rusya için Mısır ile ilişkiler bu bağlamda önem kazanmaktadır. Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki etki araçlarından birinin de enerji politikaları olduğu düşünüldüğünde, Mısır ile işbirliği bölgedeki enerji politikalarını etkilemesi açısından önemlidir. Ancak, bu durum Avrupa Birliği ile Mısır arasındaki ilişkilerin sorunsuz olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin AB, Mısır'a ihtiyaç duyduğu ekonomik yardımı sağlamaya hazır olduğunu belirtmesine rağmen, Mısır'daki insan hakları ve güvenlik meselelerinden de endişe duymaktadır. Örneğin Avrupa Birliği, Muhammed Mursi'nin insan haklarına aykırı olarak tutuklanmasını kınamakta ve serbest bırakılmasını talep etmekteydi. Avrupa Birliği 2014 yılında Mısır mahkemesinde Müslüman Kardeşler'in temsilcilerinin idam cezalarını şiddetle kınamıştır. 2012 yılında Avrupa Birliği'nden Mısır'a 5 milyar dolarlık hibe ve krediler durdurulmuş, ancak bir yandan da sivil yardım sağlamaya açık oldukları belirtilmiştir. 2013 yılında AB'nin Mısır'a silah tedariki, baskıcı amaçlarla kullanıldığı gerekçesiyle askıya alınmıştır (Kalaşnikova, 2015:57). Bu durumda Mısır hükümeti, farklı finansman kaynakları ve ticaret alanında farklı ülkelerle işbirliği geliştirmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Yeni ortaklarla işbirliği, özellikle silah tedarikinin ulusal güvenlik için kritik olması nedeniyle önemli hale gelmiştir.

ABD, AB'den sonra Mısır'ın en büyük ikinci ticaret ortağıdır. Ancak Senato, askeri darbe sonucunda Sisi'nin iktidara gelmesinden sonra Mısır'a olan mali desteğini kesmeye karar vermiştir. ABD'nin Mısır ile ilgili kararlarında Yahudi lobisinin önemli bir yeri vardır (Surkov, 2007:77). İsrail'in, Mısır'ın bölgedeki askeri konumunun güçlenmesine karşı olduğundan ABD'nin Mısır politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiği söylenebilir.

Bu nedenle El Ahram Stratejik Araştırmalar Merkezi uzmanı Mohammed Abdel Kadir Khalil'e göre, Mısır'ın Rusya ile ilişkileri geliştirmesi son derece önemlidir. Mısır, son 10 yılda yaşanan olaylar nedeniyle dış politikadaki çıkarlarını yeniden gözden geçirerek politikalarını revize etmek zorundadır (Vasiliev., Vinnitsky, 2015:66). Bu durumda Rusya, Mısır ile ekonomik ve siyasi ortaklıkları geliştirerek ABD ve Avrupa Birliği'ne karşı denge kurma fırsatı yakalamıştır. Ayrıca Rusya'nın BMGK'nin daimi bir üyesi olarak stratejik önemi, çok kutuplu dünya düzeninin oluşumundaki önemli rolü ve ikili ilişkilerin tarihsel deneyimi, Rusya'nın Mısır için dengeleyici bir faktör olmasının nedenleridir (Zinin,2016: 43).

Vladimir Putin'in 9-10 Şubat 2015 tarihlerinde Mısır'a yaptığı resmi ziyaret sonucunda Mısır'ın ilk nükleer santralinin inşası için anlaşmaya varılmıştır. 11 Aralık 2017'de Putin'in

ziyareti ile siyasi, ekonomik, ticari, enerji alanları ve Suriye'deki durum tartışılmıştır. Görüşmeler sonucunda Mısır'da Dabaa nükleer santralının inşası ve nükleer yakıt teminine dair sözleşme imzalanmıştır. 16-17 Ekim 2018'de Rus ve Mısırlı liderler Soçi'de bir araya gelmiş, ikili ilişkileri daha da geliştirmeyi amaçlayan liderler, kapsamlı bir ortaklık ve stratejik işbirliği anlaşması imzalamıştır (Prime, 23.10.2019).

Mısır, BRICS ülkeleri ile özellikle ekonomi alanında işbirliğini çeşitlendirmek için Avrasya Ekonomik Birliği ile bir serbest ticaret bölgesi kurmayı hedeflemektedir. Bu bakımdan Mısır, Rusya'nın ilişkilerin gelişmesinde arabulucu bir rol oynayacağını umuyor (Senkovich, 02.10.2015).

Rusya, Mısır'da siyasi ve ekonomik istikrarı savunmakta ve Sisi yönetimini desteklemektedir. Bununla birlikte, Rus ve Mısır ekonomilerinin kırılganlığı göz önüne alındığında, Rusya Mısır hükümetine borç vermekten kaçınmaktadır. Bu nedenle Rusya, ülkede faaliyet gösteren Çinli firmalarla işbirliğini geliştirmeye öncelik vermektedir. Mısır ayrıca Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliğinden ekonomik destek almaktadır. Rusya'nın Mısır ile ilişkilerinin gelişmesi, bu ülkelerle ve dolayısıyla Arap dünyasıyla kaybettiği bağlarını yeniden kurmasına izin verebilir (Senkovich, 02.10.2015).

Son yıllarda Rusya ile Mısır arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunan faktörlerden biri de terör başta olmak üzere bölgesel sorunlara ortak yaklaşımlardır. 31 Ekim 2015 tarihinde Mısır'ın Sina bölgesinde Rus A-321 yolcu uçağının düşürülmesinin ardından ülkeler arasında terörle mücadele işbirliği güçlenmeye başlamıştır. Mücadele kapsamında Rus uzmanlar ve Mısır ordusu ortak tatbikatlar yapmaktadır (Vtorushin., Koshkin, 2019:22).

Rus-Mısır diyalogunun merkezinde yer alan önemli konulardan biri Suriye meselesidir. Her iki ülke de Suriye konusunda benzer tutumlara sahiptir. Rusya gibi, Mısır da Suriye'nin toprak bütünlüğünü desteklemektedir. Mısır, Suriye'den gelen mülteci akışından, Kahire'deki Suriye muhalefetinin yoğunlaşmasından ve ülkedeki çatışmaların Mısır'a yayılmasından endişe duyduğundan, Suriye sorununun çözümünde aktif bir rol oynamaktadır (Vtorushin., Koshkin, 2019:27). Mısırlı yetkililer, Rusya'nın Suriye'deki faaliyetlerini terörü ortadan kaldırmaya yönelik ortak mücadelenin bir parçası olarak değerlendirmektedir (Zinin, 2016: 43). Ayrıca, Moskova ve Kahire, Libya'da Ekim 2020'de ateşkes imzalanana kadar süren iç savaşta aynı tarafı; Trablus hükümetine karşı savaşan General Hafter'i desteklemiştir (Beccaro., Maass, 2017: 4-5).

4.3.1 Rusya ve Mısır Arasında Askeri –Teknik İşbirliği

Dünyanın en büyük silah ihracatçısı ülkelerinden biri olan Rusya, bu gücünü çok kutuplu bir dünyanın inşasında önemli bir araç olarak kullanmakta ve böylece Doğu Akdeniz ülkeleriyle işbirliğini genişleterek bölgedeki konumunu sağlamlaştırmaktadır. Rusya-Mısır ilişkilerinde de askeri-teknik alanın özel bir yeri vardır. Uzun yıllar ekonomik alanda iki ülke arasındaki işbirliği turizm ve tarımla sınırlı kalmıştır. Abdulfettah Sisi'nin gelişiyle, Rusya ile genişleyen ilişkiler askeri-teknik alanda kendini göstermeye başlamıştır. Demokratik olarak iktidara gelen Mursi askeri darbe ile devrildiği için ABD bu durumu kınamış ve her yıl Mısır'a yaptığı yardımları geçici olarak askıya almıştır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri, 4 adet F-16 savaş uçağı tedarikini ve iki yılda bir düzenli olarak gerçekleşen ortak tatbikatları iptal etmiştir. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık içinde olan Mısır'da yardım ve silah satışının kesilmesi son derece olumsuz bir tepkiye neden olmuştur. Bu durum Mısır'ı Rusya ile işbirliği geliştirmeye itmiştir. Kahire, eski Rus askeri-endüstriyel ürünlerini boykot etme politikasından uzaklaşmış, silahlı kuvvetler ve özel servislerle yeniden bağlar kurmaya başlamıştır (EurAsia Daily Rusça, 14.04.2017).

Böylelikle Rusya ile Mısır arasında askeri-teknik alanlarda daha aktif bir işbirliği başlamıştır. 2006 yılında Rusya ve Mısır MIG-29SE savaş uçağının tedariki konusunda anlaşma imzalamıştır. 1,5 milyar dolar değerinde olan anlaşmanın ABD baskısı nedeniyle yerine getirilmediğine inanılmaktadır. 2010-2011 yıllarında Rusya tarafından Mısır'a 150 milyon dolar değerinde 14 adet Mi-17 helikopteri teslim edilmiştir. 2014'te Rusya ve Mısır askeri-teknik alanda 3,5 milyar dolar değerinde anlaşmalara imza atmıştır. Anlaşmalara göre, 2020 yılına kadar 46 adet MİG-29 uçağı, 46 adet Ka-52 "Timsah" keşif ve saldırı helikopterleri teslim edilmesi planlanmaktadır (Tass, 18.11.2019). 2017 yılında Rusya'dan Mısır'a Mistral sınıfı Ka-52K taşıyıcı tabanlı saldırı ve keşif helikopterlerinin temini konusunda anlaşmaya varılmıştır (İnterfax, 19.06.2017).

1955'te Sovyet silahını alan ilk Arap devleti Mısır'dır. Mısır gazetesi Al Ahram'a göre, Mısır silahlı kuvvetlerinde kullanılan teçhizatın yaklaşık %30'u SSCB veya Rus menşelidir. 1990'ların sonlarından bu yana Mısır, Rusya'dan silah satın almaya yeniden başlamıştır. 1998-2000 yılları arasında Rusya, Mısır'a Volga-3 hava savunma sistemi ve Kvadrat hava savunma sistemi için füzeler ve radar istasyonları tedarik etmiştir (Zinin, 2016: 38).

Ülkeler arası işbirliği silah tedarikiyle sınırlı değildir. Ayrıca Mısır topraklarında bir Rus hava üssü mevcuttur. 2014 yılında Rus Soyuz-V fırlatma aracı, Mısır'ın uzaktan algılama uydusu EgyptSat-2'yi Bayknor kozmodromundan uzaya fırlatmıştır. Haziran 2015'te Akdeniz'deki ilk Rus-Mısır ortak tatbikatı olan "Dostluk Köprüsü-2015", 2016'da "Dostluk Savunucuları" tatbikatı yapılmıştır (Vtorushin., Koshkin, 2019:26). Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesinden çekilen Rusya için Mısır ile ortak yapılan tatbikatların, "bölgeye dönüşünü" simgeleyen önemli eylem olduğu söylenebilir.

Rusya ile Mısır arasında askeri-teknik işbirliğinin gelişmesinin Mısır ile ABD arasındaki sorunların dışında başka önemli nedenleri de mevcuttur. Öncelikle terör örgütü DAESH'in yayılmasını durdurmak için mali kaynaklara ihtiyaç vardır. İkincisi, Mısır ile Etiyopya arasında Nil sularının kullanımı konusundaki anlaşmazlıktır. Etiyopya ordusunun gelişimi Mısır'ın güvenlik endişelerini güçlendirmektedir. Dahası, sosyal istikrarsızlık nedeniyle Mısır'da kitlesel gösteriler yapılma olasılığı Mısır hükümetinin güvenlik meselelerine daha ciddiyetle yaklaşmasına neden olmuştur (Vtorushin., Koshkin, 2019:27).

Mısır için askeri teknik alanda Rusya ile işbirliğinin avantajları arasında, Rusya'nın teknolojik deneyim paylaşımına ve uzmanların yetiştirilmesine karşı çıkmaması yer almaktadır. Bir diğer önemli faktör ise Rus askeri teçhizatının Batılı modellere göre %40-50 daha ucuz olmasıdır. Ancak belirtmek gerekir ki, Mısır, Rusya ile askeri-teknik ilişkileri geliştirirken üçüncü tarafa, özellikle de ABD'ye yabancılaşmamaya dikkat etmektedir. Mısır'ın bu alandaki stratejisi kökten değişmek değil, silah tedarik kaynaklarını çeşitlendirmektir (Vasiliev., Vinnitsky, 2015:68).

2016-2020 yılları arasında Mısır'ın başlıca ticaret tedarikçisi %41 oranla Rusya, %28 oranla Fransa ve %8,7 oranla ABD'dir. Bu dönemde Rusya'nın Mısır'a silah satışının %430 artması, ülkeler arasındaki askeri-teknik alandaki işbirliğinin durumunu göstermektedir. Böylelikle ABD Mısır'ın önemli müttefiki olmaya devam etse de Rusya'nın ABD'nin gücünü dengelemede önemli rol oynadığı da aşîkârdır (Khodarenok, 15.03.2021).

4.3.2 Rusya-Mısır Ekonomik İşbirliği

Rusya'nın Doğu Akdeniz ülkeleriyle ilişkileri, çoğunlukla Batılı güçlerle yumuşak dengeleme araçlarıyla rekabet edebilmek amacıyla ekonomik bağların güçlendirilmesine dayanmaktadır. Suriye'deki konumunu güçlendiren Rusya, bölge ülkeleriyle ekonomik işbirliğini geliştirerek bölgedeki Batılı güçlere karşı bir denge oluşturmayı hedeflemektedir. Bu nedenle

bölgedeki diğer ülkelerde olduğu gibi Mısır ile gelişen ekonomik bağlar Rusya'nın bölgedeki nüfuzunun artmasında önemli rol oynamaktadır.

Rusya-Mısır ekonomik işbirliğinin en önemli unsuru, Mısır'ın Süveyş bölgesinde bir Rus sanayi bölgesi kurulması projesidir (Export Center, 19.02.2019). 2018 Mayıs ayında başlayan ve 2035 yılında tamamlanması planlanan projenin amacı vergi rejimini kolaylaştırmak ve Afrika'ya ihracatı teşvik etmektir. Proje, bölgeye büyük Rus şirketlerini yerleştirmeyi hedeflemektedir. Rusya Federasyonu Sanayi ve Ticaret Bakanı Denis Manturov'a göre, sanayi bölgesi altyapısına yaklaşık 190 milyon dolar kamu fonu yatırılması planlanırken, projede özel yatırım tutarının 7 milyar dolar olması planlanmıştır (Vtorushin., Koshkin, 2019:24).

Proje kapsamında geliştirilmesi düşünülen alanlar otomotiv sanayi, metalurji, yapı malzemesi sanayisi, ulaşım ve özel makine mühendisliği, medikal teknoloji ve bilgi işlem altyapılarıdır. Yatırımcıları bölgeye çekmede, Rusya Dış Ticareti Geliştirme ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Konseyi sorumlu olacaktır. Böyle bir sanayi bölgesinin oluşturulması son derece karmaşık ve zor bir görevdir ve modern Rus tarihinde ilk kez yapılmaktadır. Ayrıca, Avrasya Ekonomik Birliği ile bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulması, Mısır yetkililer tarafından araştırılan bir konudur. Projenin amacı, Mısır'ın ihracat fırsatlarını artırmak, Mısır mallarının satış pazarlarını genişletmek ve Rusya'nın ithalat ihtiyaçlarını karşılamak için yeni fırsatlar yaratmaktır (Vladimirov, 14.07.2016).

Rusya, Mısır'ın buğday ihtiyacının %40'ını karşılamaktadır. 2015 yılında Mısır'a 4,5 milyon ton buğday ihraç edilmiştir. Rusya, yıllık toplam buğday ihracatının %30'unu Mısır'a yapmaktadır. Uzun yıllardır ABD'den tahıl ithal eden Mısır, son yıllarda ithalat kaynaklarını çeşitlendirme kararı almış ve Rusya ile ticaret ortaklığı başlatmıştır. Sonuç olarak Mısır, Rusya'dan ABD'den aldığından daha fazla tahıl ithal etmeye başlamıştır (Zinin, 2016: 38).

İstatistikler Rusya-Mısır ticari faaliyetlerinin son yıllarda arttığını göstermektedir. 2004 yılında 834 milyon dolar olan dış ticaret hacmi 2014 yılında 5,5 milyar dolara yükselmiştir. 2015 yılında rublenin değer kaybetmesi nedeniyle iki ülke arasındaki ticaret cirosu değer bazında 4 milyar dolar gerilese de fiziksel olarak ticarete artış gözlemlenmiştir (Ministerstvo Ekonomicheskogo Razvitiya Rossiyskoy Federatsii, 16.06.2016)

2017'de Rusya-Mısır ticareti %6,2 artarak 6,7 milyar dolara çıkmış ve özellikle buğday, nebati yağ, makine ve teçhizat ihracatında artış olmuştur (Prime, 23.10.2019). İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 2018'de 6,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl Rusya'nın ihracatı 6,2

milyar dolar, ithalatı ise 506 milyon dolar olmuştur. Rusya, Mısır ile ticarete önemli ölçüde pozitif bakiyeye sahiptir (Vtorushin., Koshkin, 2019:24). Bu rakam, şimdiye kadarki en yüksek ikili ticaret rakamıdır. Rusya'nın ithalatının temeli, tarımsal hammadde ve gıda ürünleri, metal ve metal ürünleri, mineral ürünleri, kereste ve kâğıt ürünleri, makine, ekipman ve kimyasal ürünlerdir (Prime, 23.10.2019). 2011-2020 yılları arasında Rusya-Mısır ticaret rakamları düşük seviyelerde seyretmekle birlikte aşağıdaki tablolarda gösterildiği gibi kademeli olarak artmıştır.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ticaret Hacmi	2.820	3. 555	2. 946	5. 479	4.089	4. 156	6.722	7. 663	6. 246	4. 535
Rusya ihracatı	2.337	3. 212	2. 503	4. 939	3.675	3. 783	6.217	7. 137	5. 765	4. 019
Rusya ithalatı	483	343	442	540	414	373	505	526	480	515

Tablo 5: 2011-2020 arasında Rusya ve Mısır arasında gerçekleşen Ticaret Faaliyetleri (milyar dolar), (Russian-trade: Rusya- Mısır Ticari İlişkileri).

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Mısır'ın Rus ticaretindeki sıralaması	41.	36.	41.	29.	26.	26.	19.	19.	21.	26.
Mısır'ın Rus ticaretindeki payı, %	0.34	0.42	0.35	0.70	0.78	0.89	1.15	1,11	0,93	0,79
Mısır'ın Rus ihracatındaki sıralaması	32.	30.	33.	23.	19.	20.	17.	18.	18.	19.
Mısır'ın Rus ihracatındaki payı, %	0.45	0.61	0.47	0.99	1.07	1.33	1.74	1,58	1,36	1,19
Mısır'ın Rus ithalatındaki sıralaması	52.	63.	59.	56.	54.	56.	55.	55.	36.	54.

Mısır'ın Rus ithalatındaki payı, %	0.16	0.11	0.14	0.19	0.23	0.20	0.22	0,22	0,19	0,22
--	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Tablo 6: Mısır'ın 2011-2020 Arası Rusya Ticaretindeki Sıralaması ve Payı, (Russian-trade: Rusya- Mısır Ticari İlişkileri).

Görüldüğü gibi Rusya-Mısır ticaret ortaklığı ortalama düzeydedir. Özellikle, Mısır'daki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, ekonomik ortaklığın gelişmesini engellemiştir. Arap Bahar'ından sonra Rus şirketlerinin çoğu Mısır'daki faaliyetlerini durdurmuştur (Kalaşnikova, 2015:63). Ancak Tabloda sunulan rakamlardan da anlaşılacağı üzere ticaret hacminde her yıl artış olduğu görülmektedir. Bunun da ikili ilişkilerin gelişmesinde önemli bir faktör olduğunu ve Rusya'nın Doğu Akdeniz'de etkinliğini artırmak gibi hedefe ulaşmada ilerleme kaydettiğini göstermektedir.

Ayrıca ABD ve Avrupa Birliği'nin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar Rusya'nın izolasyonuna neden olmuş ve bu durum Mısır ile ekonomik işbirliğini olumsuz etkilemiştir (U.S Department of State, 05.01.2021). Üstelik petrol fiyatlarının düşmesi nedeniyle Rusya ekonomisinde yaşanan gerileme Mısır'daki yatırımları da etkilemiştir. Bu durum, Rusya'nın Mısır'a turizm amaçlı ziyaretlerinin azalmasına da neden olmuştur. Rusya, Mısır'ın en önemli turizm ortaklarından birisidir ancak, Rus para birimi rublenin değer kaybetmesi, Rus turistlerin seyahatlerinin önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur (Vasiliev., Vinnitsky, 2015:71).

4.3.3 Rusya-Mısır Turizm İşbirliği

Rusya-Mısır ekonomik ilişkilerinde turizmin önemli bir yeri vardır. Mısır'ı, en çok Rusya'dan gelen turistler ziyaret etmektedir. DAESH tarafından Rus A-321 yolcu uçağının 6 Kasım 2015'te Mısır hava sahasında düşürülmesinin ardından Rus uçaklarının Mısır'a uçuşu durduruldu. Terör saldırısında 224 kişi hayatını kaybetmiştir (Zinin, 2016: 41). Daha sonra Rusya Federal Hava Taşımacılığı Kurumu EgyptAir'in Rusya'ya uçuşlarını 14 Kasım itibarıyla yasakladı. Sina'daki olaydan sonra ilk kez Nisan 2018'de Rusya ile Mısır arasında düzenli uçuşlar başlamıştır. 2014'te 3,5 milyon Rus turist Mısır'ı ziyaret etmiş, 2015'teki uçuş yasağından önce yaklaşık 2,3 milyon turist ziyaret ettiyse de bu sayı 2017'de 100.000'e gerilemiştir (Vtorushin., Koshkin, 2019:25). Mısır Turizm Bakanlığı'na göre 2018'de 145.000 Rus vatandaşı Mısır'ı ziyaret etmiştir (Prime, 23.10.2019).

Rus turistlerin yoğun bir şekilde Mısır ziyareti, Sovyet sonrası dönemde başlamış ve zamanla turist sayısı hızla çoğalmıştır. Rus turistler özellikle Şarm El-Şeyh ve Hurgha'da tatil yapmayı tercih etmektedir. 2014'te Ruslar, Mısır'ın turist sayısının yaklaşık üçte birini oluşturmuştur. Turizmin Mısır ekonomisi için önemli finansal ve sosyal sonuçları vardır. Turistlerin yoğun olduğu yıllarda Mısır bu sektörden 15 milyar dolar gelir elde etmektedir. Bu nedenle Rusya'dan gelen turistler, Rusya ile ticarete mali açığa katkıda bulunması açısından ve ülkede istihdam sağlanmasında önemli bir role sahiptir (Zinin, 2016: 41).

4.3.4 Rusya-Mısır Enerji İşbirliği

Rusya'nın Doğu Akdeniz'de faaliyet alanını genişletmesinin en önemli araçlarından biri bölge ülkeleriyle geliştirdiği enerji işbirliğidir. Doğu Akdeniz, Avrupa'ya enerji tedarikinde Rusya ile rekabet eden önemli bir bölge haline gelmiştir. Bu nedenle, uluslararası arenada gücünü daha çok enerji politikalarından alan Rusya'nın çok kutuplu bir söylem çerçevesinde yürüttüğü dış politikasında bölgedeki enerji politikalarında aktif rol alması kritik önem taşımaktadır.

Mısır Afrika kıtasında OPEC dışı ülkeler arasında petrol rezervlerinde liderdir ve Cezayir ve Nijerya'dan sonra üçüncü büyük doğal gaz rezervine sahiptir. Son yıllarda Mısır iç piyasasında petrol tüketimi her yıl %3 oranında artmış ancak Arap Baharı'nın yol açtığı iç karışıklık nedeniyle üretimdeki düşüş Mısır'ı enerji ihraç eden bir ülkeden enerji ithal eden bir ülkeye dönüştürmüştür (EİA, 24.05.2018). Bununla birlikte, Süveyş Kanalı'nın önemli bir geçiş yolu olması nedeniyle Mısır enerji piyasasında stratejik konumunu korumaya devam etmektedir. Mısır'ın gaz yatakları esas olarak Nil Deltası ve Akdeniz havzasında yer almaktadır. 1979'da Mısır, Camp David Anlaşması'nı imzaladıktan sonra, İsrail ile işbirliğine hazır birkaç Arap ülkesinden biri olduğu için bu ülkeye yakın zamana kadar gaz ihraç etmiştir. Ayrıca 2005 yılında başlatılan Trans-Arap boru hattının Suriye'nin Humus şehrinden Türkiye'ye ve oradan Avrupa pazarına genişletilmesi projesi gündeme gelmiştir. 2009 yılına kadar proje, Mashrek-Doğu Akdeniz gaz piyasasının oluşturulması ve Türk doğalgaz boru hattının katılımıyla başlayacak ikinci aşamanın 2013 yılında tamamlanması planlanmıştır. Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte gaz boru hattı projesine ilişkin çalışmalar durdurulmuştur. Ancak Mısır, son yıllarda LNG pazarında önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Ağırlıklı olarak Mısır'ın LNG'si Asya (%53) ve Avrupa (%39) pazarlarına ihraç edilmektedir. Damietta ve Idku LNG terminalleri yıllık 19 metre küp kapasite ile faaliyetlerine devam etmektedir (Demirci, 02.12.2019). Mısır LNG alanında işbirliği yaptığı ülkeler Japonya, Güney Kore, Hindistan, daha az ölçüde Çin ve Tayvan'dır. Avrupa'da ise Fransa, İspanya, Türkiye, Portekiz ve İtalya'dır (EİA, 24.05.2018).

Mısır, Asya ile Afrika arasında köprü olması ve Avrupa'ya yakınlığı nedeniyle Doğu Akdeniz'de kritik bir konuma sahiptir. 2003 yılında Mısır, GKRY ile MEB anlaşması imzalayarak Doğu Akdeniz'de kilit bir ülke haline gelmiştir. 2015 yılında Mısır'ın açık denizindeki Zohr sahilindeki 850 milyar metreküp doğal gaz rezervi, Mısır'ın Doğu Akdeniz bölgesinin ve uluslararası kamuoyunun ilgisini çekmiştir. İtalya'nın ENİ Şirketi, Mısır açıklarında bulunan Zohr sahasının dünyanın en büyük doğal gaz sahalarından biri olduğunu, saha yüzeyinin 1450 metre ve 10 km'lik bir alana yayıldığını duyurmuştur. Ağustos 2019'da Zohr sahasında gaz üretimi yıllık olarak 27,7 milyar metreküpe ulaşmıştır (TEK, 13.04.2020).

6 Ağustos 2020'de Mısır ve Yunanistan arasında MEB sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. Doğu Akdeniz'de Türkiye ile MEB ile ilgili mücadele içinde olan Mısır yetkilileri, Yunanistan ile imzalanan MEB anlaşmasının 27 Kasım 2019 tarihinde imzalan Türkiye-Libya MEB anlaşmasına cevaben yapıldığı belirtmiştir. Mısır-Yunanistan arasında imzalanan anlaşma her iki ülkeye Akdeniz'de enerjiye ulaşmada maksimum fırsat tanımaktadır. Yunanistan'ın Girit adası Türkiye ve Libya arasında imzalan deniz yetki alanı içinde kaldığından, bölgede Yunanistan'ın petrol ve doğal gaz arama planlarını bozmaktadır. Anlaşılacağı üzere Türkiye-Libya ve Yunanistan-Mısır anlaşmalarında taraflar aynı sulara haklar talep etmektedir. Akdeniz'de birbiriyle çelişen deniz yetki anlaşmaları bölgedeki durumu daha da karmaşıktırmaktadır (Yunanets, 08.08.2020). Rusya'nın bölgedeki temel amacı, her bir ülke ile maksimum düzeyde ilişkiler geliştirerek konumu güçlendirmek olduğundan, Doğu Akdeniz'deki MEB alanlarıyla yaşanan sorunlar konusunda genel olarak sessiz kalmaktadır. Ancak bölgedeki çalkantı Avrupa ülkelerinin enerjiye erişimini zorlaştırdığından Rusya'nın da çıkarına olduğu söylenebilir.

Mısır, Doğu Akdeniz'de enerji arama faaliyetlerine başlayan ilk ülkelerden biridir. Ülke, 1960'lardan itibaren Doğu Akdeniz'de arama faaliyetlerinde bulunmuş ve 1969'da bölgede enerji rezervi bulmuştur. Mısır bu alanda kırk yılı aşkın bir tecrübeye sahiptir. Kahire, LNG altyapısı ve iki büyük boru hattı ile önemli enerji ihracatçısıydı. Türkiye'ye kadar uzanan Arap Doğal Gaz Boru Hattı ile Mısır, Suriye, Lübnan ve Ürdün birbirine bağlıdır (Özbey, 05.03.2018).

Arap Bahar'ından önce Mısır sadece iç pazarın enerji ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda İsrail ve Ürdün'e de LNG ihraç etmiştir. Ancak ülkedeki istikrarsızlık, enerji arama ve üretim projelerinin durmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak, sürekli artan iç talep yakıt kıtlığına neden olmuş ve Mısır, yurt dışından günlük olarak 30 milyon metreküp gaz ithal etmek zorunda kalmıştır (Finanz, 22.09.2020). 2018 yılında Mısır ve GKRY, sıvılaştırılmış doğalgazın

Avrupa pazarlarına ulaştırılması için bir anlaşma imzalamıştır. Ayrıca Mısır, Akabe kentindeki kimyasal kompleksin enerji ihtiyacını karşılamak için Ürdün ile anlaşma imzalamıştır (Finanz, 22.09.2020).

Mısır ve İsrail arasında enerji alanında 15 milyar değerinde anlaşma imzalanmıştır. 2018 yılında yürürlüğe giren anlaşmaya göre İsrail'den, 10 yıl boyunca Mısır'a 7 milyar metreküp doğal gaz ihraç edilecektir. Mısır'ın İsrail ile anlaşma yapmasının nedeni Zohr sahasındaki üretimin zaman alacak olmasıdır (Noble Energy, 2018). Doğalgazın bir kısmı Mısır iç pazarı için kullanılacak, geri kalanı ise LNG'ye dönüştürülerek ihraç edilecektir. Bu durumda Mısır'ın planlandığı gibi LNG dağıtım merkezi olma yolunda emin adımlarla ilerlediği görülmektedir (Demirci, 02.12.2019). Kuşkusuz bu, Avrupa Birliği'ne enerji ihraç eden Rus şirketleri Gazprom ve Novatekin'in çıkarına değildir. Aynı zamanda, Mısır'ın bir LNG merkezine dönüşmesi, EastMed projesine yeni bir rakibin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Mısır'ın LNG merkezinden enerji satın almak mümkünken, yapımının oldukça zor olduğu bilinen EastMed projesinin gerekliliği tartışmaları devam etmektedir (Gurkov, 23.02.2021).

Doğu Akdeniz Gaz Forumu, tam olarak bu zorlukların üstesinden gelmek ve bölgesel işbirliğini güçlendirmek için İsrail, İtalya, Mısır, Ürdün, Filistin Yönetimi ve Yunanistan'ın katılımıyla 14 Ocak 2019'da Kahire'de kurulmuştur. Forumun amacı, Doğu Akdeniz ülkelerinin doğalgaz rezervlerini en iyi şekilde kullanmak ve ilgili konularda ülkeler arasında iletişim sağlamaktır. İsrail Enerji Bakanı Yuval Steinitz'in forum hakkında: "Şimdiye kadar tartışma platformu olan Doğu Akdeniz Gaz Forumu, uluslararası organizasyona dönüşmektedir" şeklinde açıklamada bulunmuştur (Finanz, 22.09.2020). İsrail-Mısır boru hattı, kuruluşun himayesinde hayata geçirilecek ilk projedir (Gurkov, 23.02.2021). Türkiye, Suriye ve Lübnan ise forumun dışında bırakılmıştır (Demirci, 02.12.2019).

İsrail-Mısır boru hattı, İsrail'in Eastmed'e olan ilgisini kaybedebileceği sorusunu gündeme getirmiştir. Alman araştırma enstitüsü Berlin Bilim ve Politika Vakfı araştırmacısı Stefan Wolfrum'a göre, bu şimdilik söz konusu değildir. İsrail hala Avrupa'ya doğrudan gaz tedariki konusunda üstünlüğe sahiptir. Ancak İsrail, dünyanın en uzun boru hattı olan Eastmed projesinin inşasının 5-10 yılda tamamlanmasını beklemeyi tercih etmemektedir. Mısır'a kadar uzanacak boru hattı ile İsrail, kısa sürede doğalgazdan finansman geliri elde etmeyi hedeflemektedir. Bu, özellikle gaz üretiminin daha da geliştirilmesi için önemlidir (Gurkov,23.02.2021).

İsrail'in Mısır'a gaz ihracatı konusunda daha önce bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, İsrail'in Aşkelon kentinden Mısır'ın Sina Yarımadası'nın kuzeyindeki hatta deniz yoluyla bağlanan mevcut gaz boru hattının kapasitesinin genişletilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki yeni boru hattı, kapasitesi henüz kullanılmamış olan Port Said yakınlarındaki iki Mısır LNG tesisine aktarılacaktır. Fabrikalarda Leviathan'ın doğal gazının sıvılaştırılarak Avrupa pazarlarına ihraç edilmesi planlanmaktadır. Ayrıca LNG gazı Süveyş Kanalı'nın Asya pazarlarına yakınlığı nedeniyle Asya pazarlarına ihraç edilebilmektedir (Gurkov,23.02.2021).

EastMed projesinin iptali şüphesiz Rusya için faydalı olacaktır. Proje, Rusya'nın başta Yunanistan, İtalya ve Bulgaristan pazarları olmak üzere Avrupa pazarına gaz arzında önemli bir rakiptir. İsrail ve Mısır'ın LNG anlaşmaları da Rusya için büyük bir tehdit oluşturmasa da istenmeyen bir durumdur. LNG projesinin, Gazprom ve Novatek şirketlerinin ek satın alma fırsatlarına erişmesinden ve EastMed boru hattının tamamlanmasından çok daha önce Avrupa pazarlarına ulaşacağı tahmin edilmektedir. Stefan Wolfrum'a göre, yakın gelecekte, AB, Doğu Akdeniz'den daha fazla sıvılaştırılmış gaz alacaktır. GKRY'nin de Mısır LNG terminallerini kullanmak isteyeceği olasılıklar arasındadır (Gurkov, 23.02.2021).

Rusya-Mısır enerji işbirliği güçlenmeye devam etmektedir. 1995'ten itibaren Rus şirketi Lukoil, Mısır'ın Batı Çölündeki alanlarını geliştirme projesinde faaliyet göstermektedir. Ayrıca şirket 2001 yılından itibaren Hurghada bölgesinde de faaliyet göstermektedir. Bugün Mısır'ın petrol üretiminin altıda birinden fazlası Rus şirketleri tarafından sağlanmaktadır (TEK, 13.04.2020).

2014 yılında Rusya, Mısır'a 1,4 milyon tonun üzerinde petrol ürünü sevk etmiştir. 2015'te Gazprom ve Egypt Natural Gas Holding Company ile 35 adet LNG kargosunun Mısır'a tedariki ile ilgili 5 yıllık anlaşma imzalanmıştır. İtalyan ENI şirketi tarafından keşfedilen Zohr sahasının işletilmesine dair hisselerin %30'u Rus Rosneft şirketi tarafından satın alınmıştır. Rosneft, hisseler için ENI'ye 1.125 milyar dolar ödemiştir. Sonuç olarak, Zohr sahasında ENI %60, Rosneft %30 ve BP %10 hisseye sahiptir (Temizer, 12.12.2016). 2017 yılında sahada üretim faaliyetleri başlamış, 2019 yılında sahanın geliştirilmesi sonucunda yıllık üretim 27,7 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir (TEK, 12.04.2020). Ayrıca, 7 Aralık 2016'da Rosneft yönetim kurulu, ENI firmasıyla yaptığı anlaşma ile Zohr sahasındaki Shukur bloğunun hisselerini 2,8

milyar dolara satın almıştır (Tass, 12.12.2016). Kuşkusuz Rusya'nın Mısır'ın Doğu Akdeniz bölgesindeki payı, bölgedeki enerji politikalarındaki rolü açısından önemli bir adımdır.

Rusya'nın Mısır'a petrol arzı, zaman zaman arz miktarında değişiklikler olduğundan düzensizdir. Rus Gümrük Servisi'nin 2019 yılı verilerine göre, Rusya'dan Mısır'a 463,9 bin ton motorin ve 81,2 bin ton ısıtma yakıtı olmak üzere toplam 548,4 bin ton petrol ürünü ihraç edilmiştir. Bu miktar bir önceki yıla göre çok daha azdır. 2018 yılında Rusya'dan Mısır'a 1170 bin ton motorin ve 181,2 bin ton ısıtma yakıtı olmak üzere toplam 1.356 bin ton ürün ihraç edilmiştir (TEK, 13.04.2020).

Sonuç olarak, Doğu Akdeniz'de İsrail, GKRY ve Yunanistan arasındaki işbirliği, enerji alanında Rusya'ya rakip olurken, Mısır da LNG tesisleri ile Rusya'nın Avrupa enerji arz güvenliği için tehdit oluşturmaktadır. Ancak Mısır diğer ülkeler gibi Rusya'yı enerji alanından dışlamak yerine Batılı şirketlerle yaptığı gibi Rus enerji şirketleriyle de işbirliği yapmaktadır. Ülke Rusya'yı, ekonominin diğer alanlarında olduğu gibi enerji alanında da Batı ülkelerine bağımlılığı azaltmada dengeleyici bir faktör olarak görmektedir.

4.3.4.1 Rusya-Mısır Nükleer Enerji İşbirliği

Rusya-Mısır işbirliğinde nükleer enerji önemli rol oynamaktadır. 11 Aralık 2017'te Rosatom başkanı S. Kiriyenko ile Mısır Elektrifikasyon ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Başkanı Muhammed Shaher arasında nükleer enerji alanında o güne kadarki en yüksek fiyatlı anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, Ad-Dabaa nükleer santralinin inşası için Rusya'dan 25 milyar dolar kredi sağlanmıştır. Ayrıca, Rusya santral için nükleer yakıt temin edecektir. Nükleer santralin 2026'da faaliyete geçmesi planlanmaktadır (Neftegaz, 11.12.2017).

Rusya ile Mısır arasında nükleer enerji alanında işbirliği eskilere dayanmaktadır. Mısır'ın başkentine 40 km mesafedeki İnshas'ta faaliyet gösteren hafif su arıtma araştırma reaktörü, 1961 yılında Sovyet uzmanları tarafından inşa edilmiştir (Ria Novosti, 08.09.2010). Rusya ile atom enerjisi alanındaki işbirliğinin diğer ülkelere ayırt edici özelliği, Rus tarafının Mısırlı uzmanların inşaat sürecine katılımına ve bu alanda uzmanların yetiştirilmesine karşı çıkmamasıdır (Vasiliev., Vinnitsky, 2015:67).

Rosatom ile yapılan anlaşma Mısır medyasında farklı açılardan son derece faydalı bir anlaşma olarak değerlendirilmiştir. Birincisi, nükleer santralin tamamı Rus menşeli olup, başka bir ülkeden desteğe gerek kalmayacaktır. İkincisi, tesisin inşası herhangi bir siyasi koşula tabi

değildir. Diğer bir avantaj olarak fabrikanın belirli kısımlarının Mısır'da üretilmesi planlanmıştır. Ayrıca santral devreye girdikten sonra Rus personele ödeme yapılacağından projenin belirlenen zamanda tamamlanacağı tahmin edilmektedir. Nükleer santral için Rus tarafının Mısır'a verdiği kredi 2016'dan 2028'e kadar 13 yıl kullanılacak ve 22 yılda geri ödenecektir (Geo politika, 09.08.2016).

Sonuç olarak, Arap Bahar'ından sonra ekonomik gerileme, Mısır'ı farklı ülkelerle işbirliğini güçlendirmeye itmiştir. Mısır bir yandan ABD ile güçlü bağlarını sürdürmeye çalışırken, diğer yandan dış politikada denge arayışına devam etmektedir. Çok kutuplu bir dünyada uluslararası sistemin dönüşen doğası gereği güç dengesinin ön plana çıktığı günümüzde Mısır, ABD'ye olan bağımlılığını azaltarak farklı ülkelerle işbirliğini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Mısır sadece finansman arayışında değil, aynı zamanda askeri-teknik alanında da yeni işbirliğine ihtiyaç duymaya başlamıştır. Özellikle Abdulfettah es-Sisi'nin hükümete gelişinden sonra, ABD ve Avrupa Birliği'nin silah satışına getirdiği kısıtlamalar, Mısır'ı farklı devletlerle işbirliğine itmiştir. Ülkedeki ekonomik ve sosyal istikrarsızlığa tepki olarak ayaklanma olasılığı ve daha da önemlisi terörle mücadele kapsamında ulusal güvenliğini sağlamak için silah ticareti kritik önem taşımaktadır. Ayrıca son yıllarda Doğu Akdeniz'de Zohr gaz sahasının keşfi, Mısır'ı, bölgede önemli bir oyuncu haline getirmiş ve yine enerji alanında yeni ortaklıklara ihtiyaç duyulmuştur. Mısır yeni finansal kaynaklar ararken, ABD ve AB'ye olan bağımlılığını azaltmak amacıyla dış politikada denge arayışına devam etmiştir. Rusya ise Doğu Akdeniz'de politikalarını çeşitlendirme ve etki alanını genişletme arayışlarını sürdürmektedir. Çok kutuplu dünya söylemi çerçevesinde dünyanın farklı bölgelerinde faaliyet alanını genişletme gayretinde olan ve özellikle Ukrayna krizi sonrası Batılı devletler tarafından uygulanan yaptırımlar nedeniyle ekonomik zarara uğrayan Rusya için yeni işbirlikleri önemli hale gelmiştir. Bu durumda iki ülke ilişkilerinde uzun durgunluk döneminden çıkmış, başta enerji ve askeri-teknik olmak üzere çeşitli ekonomik alanlarda işbirliği geliştirmeye başlamıştır. Rus enerji şirketleri, Mısır'ın çeşitli enerji alanlarında faaliyet göstermenin yanı sıra, son yıllarda Doğu Akdeniz'de keşfedilen Zohr sahasında da hisse sahibidir. Mısır, LNG ana merkezine dönüşerek Avrupa pazarına yeni enerji arzı gerçekleştirme planları ve Doğu Akdeniz sahalarında Batılı şirketlerle işbirliklerine rağmen, bölgenin diğer önemli aktörleri İsrail ve GKRY gibi Rusya'yı enerji sahalarından dışlamamaktadır. Mısır için ulusal güvenliğinin sağlanmasında bloklar arasında denge politikaları izlenmesi hayati önem taşıdığından Rusya ile her bir alanda işbirliği geliştirmek bu politikaların bir gereğidir. İkili işbirliğinde dikkat çeken bir diğer nokta da Rusya'nın 2016-2020 yılları arasında Mısır'ın en büyük silah tedarikçisi olmasıdır. Rusya'nın

Suriye'deki konumu nedeniyle Mısır dahil birçok ülkenin Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını kabul ettiğini ve onu önemli bir dünya gücü olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Elbette ikili ilişkiler 1950'lerde Sovyetler Birliği dönemindekinden çok uzak ve bu hedefe ulaşmak oldukça zor görünmektedir. Ancak Rusya'nın uzun yıllardır Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgesinden uzak kaldığı göz önünde bulundurulduğunda, Rusya'nın hedefine doğru emin adımlarla ilerlediği söylenebilir.

4.4 Rusya-Türkiye İlişkileri

2014 yılında Kırım'ın Rusya'ya katılmasının ardından, Karadeniz jeopolitiğinin güç dengesindeki değişimler yeni dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Ukrayna krizi, Rusya'nın Avrupa Birliği ve ABD ile ilişkilerinin kötüleşmesine sebep olduğu gibi, Türkiye tarafından da endişe ile karşılanmıştır. Kırım'da yaşayan üç yüz bine yakın Türkçe konuşan Tatar nüfusundan dolayı bu olay Türkiye'nin ilgi alanındadır. Kırım adası, Rusya'nın Sivastopol'deki Karadeniz donanmasından Doğu Akdeniz donanma tesisine bir deniz ikmal rotası için stratejik önemdedir. Dolayısıyla, Kırım'ın Rusya topraklarına katılması Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesinde konumunu güçlendirmede önemli rol oynamaktadır.

Son yıllarda Rusya-Türkiye ilişkilerinde yakınlaşma, ilişkiler stratejik işbirliğine dönüşür mü sorusunu gündeme getirmiştir. Ayrıca Avrupa'ya enerji aktarılması konusunda Ukrayna'ya alternatif ülkenin Türkiye olması önemlidir. Yine de iki devlet arasında işbirliği çoğunlukla Türkiye'nin Rusya'ya bağımlılığı şeklinde ilerlediğinden ilişkilerin stratejik boyuta dönüşmesi zorlaşmaktadır. Güney Kafkasya, Orta Asya ve Karadeniz bölgesinde çıkarların kesişmesi de ikili ilişkilerin stratejik bir boyuta ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca iki ülkenin Doğu Akdeniz'deki politikaları farklılık göstermektedir. Türkiye bölgede MEB alanlarıyla ilgili sorunlarla mücadele etmekte ve yalnız bir görüntü çizmektedir. Öte yandan Rusya, özellikle Suriye politikaları sonrasında bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirerek bölgedeki konumunu güçlendirmektedir. Doğu Akdeniz'de son yıllarda yaşanan gerilimlerin ikili ilişkilere etki etmesi muhtemeldir. Her iki devletin de Batı'ya karşı bir tavrı olsa da Doğu Akdeniz'de mücadelelerini farklı şekilde yürüttükleri görülmektedir.

Kırım üzerindeki egemenliğini yeniden kazanan Rusya, daha önce Sivastopol'de bir deniz üssü kiralamakla sınırlı faaliyetlerini Akdeniz'e erişim açısından genişletmiş oldu. Kırım'ın ve Sivastopol'ün Rusya topraklarına katılımı, Rusya'nın 23 yıl sonra ilk kez Akdeniz'e

ulaşmasını sağladı. Rusya, Türkiye'yi Akdeniz'de dış politika hedeflerine ulaşmak için göz ardı edilemeyecek bölgesel bir aktör olarak görmektedir. Bu nedenle Rusya, Türkiye ile yakın bir ortaklık kurmak ile bölgede ekonomik ve siyasi-askeri bir varlık inşa etmek arasında zor bir ikilemle karşı karşıyadır (Irkhin., Nelina, 2018:114). Bu nedenle Türkiye'nin Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarındaki yerini analiz edebilmek için iki ülke arasındaki rekabet ve işbirliği alanlarını incelemek gerekmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, katı ideolojik ayrım ortadan kalkmış ve dünyanın farklı bölgelerinde çoklu rekabet politikaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye Soğuk Savaş boyunca SSCB'yi bir güvenlik tehdidi olarak görmüş ve bu tehdit savaş bittikten sonra ortadan kalkmıştır. Soğuk Savaş sırasında iki kutuplu ve 1990'larda ABD'nin başını çektiği tek kutuplu sistem, giderek çok kutuplu bir yapıya dönüşmektedir. Bu süreçte uluslararası sistemde Çin, Hindistan, Avrupa Birliği ve Rusya gibi aktörler ön plana çıkmış ve yeni güç dengelerinin oluşumunda aktif rol oynamaya başlamışlardır. Uluslararası konjonktürde yaşanan değişimlerin Rusya ve Türkiye ilişkilerinin gelişimine katkı sağladığı söylenebilir.

Soğuk Savaş sonrasında Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerindeki çıkarlar iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. Hazar havzası, enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında önemli bir geçiş bölgesidir. Türkiye Soğuk Savaş boyunca bu bölgelerden uzak kalmış, Rusya, 1993 yılında "*yakın çevre*" olarak ilan ettiği bölgedeki çıkarlarının, Sovyetler' in çöküşünden sonra da devam ettiğini açıklamıştır (Özbay, 2011: 180-181). Türkiye'nin 1992'de "*Adriyatik'ten Çin Duvarı'na*" dev bir Türk dünyasının kurulmasına ilişkin dış politika söylemleri, yeni bağımsız eski SSCB devletlerine model olma amacı Rusya'yı endişelendirmiştir. Ayrıca bu yıllarda iki ülkenin Kürt ve Çeçen sorunlarına farklı yaklaşımları da ilişkilerin gelişmesine engel olmuştur (Özbay, 2011:37).

Ekonomik işbirliği, rekabet ve işbirliğinin iç içe geçtiği 1990'lı yıllarda ikili ilişkilerde önemli rol oynamıştır. Siyasi ilişkilerin aksine ekonomik ilişkiler, özellikle 2000'li yıllarda ülkeler arası ilişkilerin gelişmesinde öncü rol oynamıştır. Bu doğrultuda ticaret hacminin hızla artması, karşılıklı vizelerin kaldırılması ve nükleer enerji alanında anlaşmalara varılması önemli adımlardır.

2000'li yıllarda iki ülke ilişkilerinde gelişmeler yaşanmış ve bölgesel işbirliğine doğru ilerlemiştir. ABD'nin 11 Eylül olayından sonra Ortadoğu bölgesinde uluslararası hukuku göz ardı eden uygulamaları, Rusya ve Türkiye'nin güvenlik endişelerini artırmış ve bu durum iki ülkenin yakınlaşmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2020:208). Rusya ve Türkiye'nin, Ukrayna, Gürcistan

ve Dağlık Karabağ gibi bölgesel meselelere farklı yaklaşımları olsa da Karadeniz havzası ve Orta Doğu bölgesindeki güvenlik tehditleri iki ülkenin yakınlaşmasına neden olmuştur.

Rusya ile Türkiye'nin son yıllarda işbirliğini geliştirmesinin en önemli nedenlerinden biri ABD'nin Ortadoğu'daki politikalarına olan itirazlar olmuştur. ABD'nin 2003 yılında Irak müdahalesi sırasında askerlerinin Türkiye topraklarından geçmesine dair tezkerenin TBMM'de onaylanmaması ABD-Türkiye geleneksel ilişkilerinde değişikliklerin yaşandığına dair ilk işaretti. Pek çok ülke ayrıca ABD müdahalelerini uluslararası hukuka aykırı eylemler olarak algılamıştır. Bu durum bölge ülkelerinin tek kutuplu dünyanın lideri ABD'ye karşı bölgede tek başına politika üretme gücü olmadığı için farklı bölgesel aktörlerin işbirliğine yol açmıştır (Demiryol, 2018:1440-1441). Türkiye, Suriye meselesinde ABD ile aynı tarafta yer alsa da ABD'nin bölgede kurmaya çalıştığı YPG özerkliği egemenliğine tehdit olarak algıladığından dış politikada değişikliklere gitmiş, Suriye meselesi özelinde Rusya ve İran'ın ittifakına yaklaşmaya başlamıştır. Söz konusu üç ülke, "Soçi Anlaşması" adıyla başlayan Suriye sorununun çözüm sürecinde ABD'nin Suriye politikalarına karşı tavır almıştır (Yılmaz, 2020:209).

24 Kasım 2015'te meydana gelen Rus uçağının düşürülmesi krizi ikili ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. Rusya, Türkiye'ye karşı sert politikalar geliştirmiş ve Türk şirketlerinin Rusya'daki faaliyetlerinin sona ermesi, şirket çalışanlarının ihraç edilmesi, Türk mallarının gümrükten geçirememesi, vizelerin iptali gibi çeşitli tedbirler almıştır. Türkiye, kriz sonrası ilişkileri iyileştirmek için kapsamlı girişimlerde bulunmuştur.

15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye-Batı ilişkilerinde yaşanan gerginlik nedeniyle Türkiye için Rusya ile ilişkilerin önemi artmıştır. ABD liderliğindeki NATO güvenlik örgütünün Türkiye'nin güvenliğine yönelik ilgisiz tutumu, Türkiye'yi diğer ülkelerle işbirliğini genişletmeye itmiştir. Türkiye, ABD'den satın alınması planlanan Patriot sistemi için uygun koşulların sağlanmaması ve ücreti ödenen askeri teçhizatın teslim edilmemesi nedeniyle Rusya'dan S-400 füze savunma sistemi satın alarak füze tehdidine karşı acil ihtiyacını karşılamaya karar vermiştir (BBC, 04.04.2019). Bu durum, Türkiye'nin güvenlik kaygılarının giderilmesine katkıda bulunarak, Batı bloğu ile Rusya arasında dengeli politikalar geliştirmeye yönelik bir adım niteliği taşımaktadır.

Rusya ve Türkiye birçok bölgesel politikada ortak bakış açılarına sahip olsa da iki ülke arasındaki rekabet Orta Asya ve Kafkasya'da devam etmektedir. Rusya, sürekli olarak eski Sovyet ülkelerinin Batı'ya yaklaşmasını engellemeye ve enerji kaynaklarını kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerinin gelişmesi, Batı ile

yakınlaşmalarına katkı sağladığı için Rusya'yı rahatsız etmektedir. Bölgedeki en önemli boru hatlarından olan Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında ilişkileri kuvvetlendirdiğinden Rusya karşı önlem olarak bölgede İran ve Ermenistan ile birlikte hareket ederek bölgedeki güç dengesini lehine çevirmeye çalışmaktadır (Kamalov, 2010:8). Günümüzde Rusya Ermenistan'ın en yakın müttefiki konumundadır. Bu nedenle Türkiye-Ermenistan ve Azerbaycan-Ermenistan ile en önemli arabulucu rolünü üstlenen ülkedir (Özbay, 2011:61). Ayrıca, Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan Güney Osetya sorununda Türkiye Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü desteklemektedir (Kasım, 2011:112).

1991-1992 yıllarında Güney Kafkasya'da Birinci Karabağ savaşı sırasında Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının işgal etmesinden sonra başlayan ve günümüze kadar devam eden sorunlara karşı Türkiye ve Rusya'nın tutumu farklı olmuştur. Türkiye, Azerbaycan'ı Güney Kafkasya'daki yakın müttefiki olarak görmektedir ve sorunu BM ve AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) gibi çeşitli uluslararası platformlara taşıyarak çözmeye çalışmıştır. Ayrıca Türkiye Ermenistan ile siyasi ve ekonomik ilişkileri keserek sınırını kapatmıştır (Caşın., Kısacık, 2017). Rusya Karabağ sorununda 1990'lardan bu yana Ermenistan'dan yana tavır almıştır. Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Tovuz kentine düzenlediği saldırının ardından iki ülke arasındaki gerilim, 27 Eylül 2020'de sıcak bir çatışmaya dönüştü. Savaş başlangıçtan sona kadar Azerbaycan'ın büyük üstünlüğüyle devam etmiş ve I. Karabağ savaşında kaybedilen toprakların çoğu geri alınmıştır. Azerbaycan'ın savaştaki başarısının askeri üstünlüğünün yanı sıra Rusya'nın sessizliği ve Türkiye'nin manevi ve siyasi desteğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Azerbaycan'ın savaştaki üstünlüğünü Türkiye'nin başarısı olarak gören Rusya, 10 Kasım 2020'de Azerbaycan ile Ermenistan arasında ateşkes imzalanmasına arabuluculuk yapmıştır. İlham Aliyev, Dağlık Karabağ bölgesinde Ermenilerin yaşamaya devam edeceği bölgelerde Rus askerlerinin yanı sıra Türk askerlerinin de bulunmasını istese de Rusya buna izin vermemiştir (Yeni Azerbaycan, 11.11.2020).

Bu durum Kafkasya bölgesinde Rusya ile Türkiye arasındaki rekabetin sürdüğünü gösterse de iki ülkenin Karabağ savaşındaki tavrının ikili ilişkilerde gelişimini de göstermektedir. Yaklaşık 30 yıldır Karabağ sorununa ilişkin Minsk görüşmeleri sonuç vermemiş ve çözüme kavuşturulamamıştır. Bunun ağırlıklı olarak Rusya'nın Ermenistan'a askeri ve ekonomik desteğinden kaynaklandığı bilinmektedir. Rusya'nın II. Karabağ savaşı boyunca 44 gün sessiz kalması ve Türkiye'nin desteğiyle Azerbaycan'ın işgal altındaki toprakları geri almasına “izin vermesi”, Rusya-Türkiye ilişkilerinde önemli değişikliklerin bir göstergesidir. Rusya Batı dünyasına Türkiye ile rekabet alanlarında bile işbirliği yapabileceği mesajını vermiştir. Ayrıca

Rusya, Ermenistan'a ve tüm yakın çevre ülkelerine Batı yanlısı politikalar izlemenin bedelinin ağır olacağını açık bir şekilde göstermiş oldu. Ermeni lider Paşinyan'ın görev süresi itibarıyla Avrupa ile entegrasyonun sağlanması gerekliliğini savunduğu unutulmamalıdır (BBC, 09.10.2020). Rusya'nın çok kutuplu dünyanın önemli bir parçası olmak gibi yüksek dış politika hedefleri, yakın müttefiki Ermenistan'ın AB ve ABD'ye yakınlaşmasına izin vermeyecektir.

Ermenistan ve Azerbaycan arasında ateşkesin imzalanmasının ardından Vladimir Putin'in, 17 Kasım 2020'de yaptığı açıklamada "Karabağ'da Türkiye'nin rolü nedir?" sorusuna cevabı oldukça çarpıcıdır. Putin, *"Türkiye'nin Karabağ'daki rolünü değerlendirmek benim görevim değildir. Ancak dikkatinizi farklı bir konuya çekmek isterim. Bu durumda önemli olan ikili ilişkilerimizi gözden geçirmemiz gerektiğidir. Tarihsel olarak ilişkilerimiz çok zor zamanlardan geçmiştir. Ancak Avrupa ülkelerine baktığımızda birçok kez savaştıklarını görürüz. Örnek olarak, Almanya-Fransa ilişkilerine bakalım. Defalarca savaşan ülkeler bugün NATO bünyesinde güvenlik konularında ve Avrupa Birliği bünyesinde ekonomik meselelerde ulusal çıkarları gereği ortak hareket etmektedir. Onlar zorlukların üstesinden gelerek ileriye doğru adım atmışlardır. Rusya ve Türkiye bunu neden yapmasın? Evet, bakış açılarımız ve duruşlarımız her zaman aynı değil ama diplomasinin görevi bu bölünmelerde uzlaşma noktaları bulmaktır"* şeklinde açıklamada bulunmuştur (Vesti, 17.11.2020). Görüldüğü gibi Rusya'nın Azerbaycan'ın işgal altındaki toprakları geri almasına müdahale etmemesi sonrasında Vladimir Putin'in Türkiye ilişkileri hakkında söyledikleri ikili ilişkilerdeki gelişimin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

4.4.1 Rusya-Türkiye İlişkilerinde Suriye Meselesi

Soğuk Savaş sırasında Suriye, Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu bölgesindeki en yakın müttefikiydi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından içe dönük politikalar izleyen Rusya, Putin dönemiyle çok kutuplu dünya düzeni söylemi çerçevesinde aktif dış politika izlemeye başlamıştır. Uzun yıllar Doğu Akdeniz ve Orta Doğu bölgesinden uzak kalan Rusya, Beşar Esad'ın daveti üzerine Suriye iç savaşına müdahale ederek yönetimi korumayı başarmış, bu durum Rusya'nın bölgeye "dönüşü" olarak algılanmıştır. Bu nedenle Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesindeki konumunu güçlendirmede en önemli etkenin Suriye olduğu söylenebilir. Rusya'nın Suriye'deki politikalarından sonra bölge ülkelerinin Rusya'nın bölgedeki çıkarını ve onu dünyadaki güç odaklarından biri olarak kabul ettiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla Suriye meselesinin Rusya-Türkiye ilişkilerinde önemli bir etkisi olmuştur.

2010'da Ortadoğu'da başlayıp 2011'de Suriye'ye sıçrayan Arap Baharı, Suriye'de zaman içinde bir iç savaşa dönüşmüştür. Rusya ve Türkiye başlangıçta savaş konusunda farklı bir dış politika izlemiştir. Rusya en başından beri statükodan yana tavır alarak Esad rejimini desteklemiş, Türkiye ise Baas rejimine karşı çıkarak halkın taleplerinin karşılanması gerektiğini savunmuştur. Genel olarak Rusya, ayaklanmaların bölgede demokrasi değil istikrarsızlık getireceğini savunarak Arap Baharı'na karşı temkinli yaklaşmış ve bu nedenle statüko tarafında tavır almıştır (Koçak, 2017:15).

Arap Baharı'nın Rusya için rahatsız edici yönü, Batı yanlısı hükümetlerin Orta Doğu bölgesinde güçlenmesiydi. Bu durum Rusya'nın bölgedeki etkisini kaybetmesine neden olabileceğinden, Suriye'de yaşananlar Rusya'yı yakından ilgilendirmiştir. Suriye, Arap coğrafyasında ve Doğu Akdeniz'de Rusya'nın müttefiki olan tek ülke olduğu için stratejik açıdan önemli bir ülkedir (Yazıcı, 2012: 43). Ayrıca Rusya'nın Suriye'de askeri üssü bulunmaktadır. Tüm bunlar göz önüne alındığında Rusya'nın 2015 yılında Beşar Esad'ın çağrısıyla Suriye iç savaşına müdahale ettiği sırada bölgede ve dünyada hala bir süper güç olduğunu kanıtlamak ve çok kutuplu dünyanın inşasında üstlendiği rol açısından son derece önemlidir.

24 Kasım 2015'teki Rus jet krizi, bölgesel politikalarda Türkiye ile Rusya'nın ayrışmasını gözler önüne sermiştir. 2015 yılında Rus SU-24 savaş uçağının Türkiye'nin F16 uçağı ile vurulması iki ülke ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştur. Balkanlar, Kafkaslar, Karadeniz ve Ortadoğu'daki iki ülkenin çıkarlarının çatışmasından kaynaklanan örtülü rekabet durumu krizle birlikte belirginleşmeye başlamıştır. Suriye'deki iç savaş sırasında Türkiye'nin Esad yönetimine muhalefeti, Rusya'nın ise yönetime destek vermesi, iki ülke arasındaki rekabetin en bariz örneklerinden biridir (Yılmaz., Yakşi:2016:41-42). Ayrıca Rusya'nın uçak krizine verdiği aşırı tepki ve Türkiye'ye uyguladığı yaptırımların Türkiye'ye ve bölge ülkelerine mesaj verdiği düşünülmektedir. Rusya, Türkiye'ye, ABD'ye ve NATO'ya Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki en yakın müttefikini korumaktan asla taviz vermeyeceğini göstermiştir.

2011 yılında başlayan Suriye iç savaşının uzun süre devam etmesi farklı grupların kendilerini göstermesine neden olmuştur. Bu süreçte, Suriye'nin kuzeyinde PKK'ya yakınlığı ile tanınan PYD / YPG ve kendisini "İslam Devleti" olarak tanımlayan DEAŞ ortaya çıkmıştır. Türkiye savaşın başında sadece Beşar Esad rejimine karşı olsa da zamanla komşu ülkede yaşananları bir güvenlik tehdidi olarak algılamaya başladı. Ayrıca ABD'nin YPG'yi desteklemesi, Türkiye'nin bu konudaki endişesini artırmış ve ABD ile ittifak ilişkilerini sorgulamasına neden olmuştur. Sonuç olarak Türkiye, bölgedeki dengeleri kendi çıkarları

doğrultusunda inşa etmek ve güvenlik tehditlerini ortadan kaldırmak için Suriye'de Özgür Suriye Ordusu ile birlikte Fırat Kalkanı Harekâtını başlatmıştır (Yeşiltaş., Seren., Özçelik, 2017:9). Rusya harekata askeri ve istihbarat sahalarında destek sağlamıştır. Bu durum jet krizinin ardından ikili ilişkilerde iyileşmeye işaret etmiştir (Koçak, 2017:16).

Şubat 2017'de Rus hava kuvvetlerinin el Bab'da Türk askerlerinin bulunduğu binayı vurması sonucu 9 Türk askeri şehit olmuştur. Bu olay, iki ülke arasındaki Suriye işbirliğinin görece kırılğan olduğunu göstermiştir. Vladimir Putin Devlet Başkanı Erdoğan'ı arayarak olaydan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Yaşananlara rağmen Türkiye, Batı'nın PYD-YPG'ye açık desteği nedeniyle Suriye'de Rusya ile işbirliğini güçlendirmeye çalışmıştır (Özertem, 2017: 129-130). 20 Aralık 2016 tarihinde Rusya, Türkiye ve İran Dışişleri Bakanları Suriye krizinin çözümüne yönelik müzakereler kapsamında Astana ve Soçi süreçlerini başlatmıştır (Ayvaz, 2020)

Buna karşılık Rusya, Türkiye'nin sunduğu delillere rağmen PKK'yı hiçbir zaman bir terör örgütü olarak görmemiş, hatta PKK'nın Suriye'deki uzantısı PYD'yi meşru bir örgüt olarak kabul etmiştir (Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, 2017:7). Görüldüğü gibi Suriye'de Rusya ile Türkiye arasında işbirliği ve rekabetin bir arada olması çok taraflı bir ilişki örneği olarak düşünülebilir. Diğer taraftan Rusya, Astana sürecinde Suriye krizinin çözümüne yönelik müzakerelere Türkiye'nin PYD'nin katılmamasına dair talebini kabul etmiştir (Arslan, 2017)

Astana ve Soçi süreçleriyle başlayan ve bugüne kadar devam eden Suriye krizinin çözümünde Türkiye ve Rusya önemli rol oynamaktadır. Bu sürecin Rusya-Türkiye ilişkilerinin gelişiminde önemli etkileri olmuştur. Suriye krizinde Rusya ve Türkiye aynı bakış açılarına sahip olmasalar da iki ülke aynı payda üzerinde buluşmayı başarmıştır. Sonuç olarak Suriye'deki krizin çözümünün askeri değil siyasi olması, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması, güvenlik bölgeleri ve Suriyeli mültecilerle ilgili sorunların çözümüne dair 10 maddelik muhtıra ile ortak yürütülen bir mekanizmanın kurulması kararlaştırılmıştır (Ayvaz, 2020:57)

Rusya ve Türkiye'nin Suriye'de çıkan krize ilişkin endişeleri farklılık göstermektedir. Türkiye için Suriye meselesi güvenlik kaygıları ve sınır bölgesindeki mülteci sorunu nedeniyle ekonomik, askeri ve sosyal bir sorun teşkil etmektedir (Yeşiltaş, Pirinççi, 2020: 105). Rusya'nın ise Suriye'de askeri üsleri mevcuttur ve Akdeniz'e açılan bir kapı olarak burada stratejik önemde ittifak ilişkiler tesis etmektedir. Rusya'nın Suriye'de istikrarı sağlaması, bölgedeki etki alanını genişletmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bölge ülkelerinin Rusya'yı önemli bir güç

olarak kabul etmesi, işbirliğini geliştirmek istemesi ve onu Batı'ya karşı dengeleyici bir unsur olarak görmesinde Suriye politikasının önemli bir rolü olduğu bilinmektedir.

4.4.2 Rusya-NATO ilişkilerinde Türkiye'nin Yeri

NATO ile ilişkiler, Rus Dış Politikasında önemli bir yere sahiptir. Rusya'da çok kutuplu söylem Batıya karşı muhalefet üzerine kurulmuş, dolayısıyla NATO, çekişmeli Rusya-Batı ilişkilerinin önemli bir parçasını teşkil etmektedir. NATO, 2000'li yıllarda Doğu Avrupa ülkelerini bünyesine katmasıyla Rusya'nın *tehdit* algısında yer edinmeye başlamıştır. Daha sonra Rusya'nın "yakın çevre" diye adlandırdığı ve etki alanında stratejik bölgeler olarak tanımladığı Karadeniz'de Gürcistan ve Ukrayna'nın örgüte katılmayı istemesi, ilişkilerin daha da kötüleşmesine sebep olmuştur. 1999 yılında Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin ve 2004 yılında Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın örgüt üyesi olarak kabul edilmesi NATO-Rusya ilişkilerinin kopmasına neden olmuştur. NATO genişlemesi Rusya tarafından tehdit olarak algılanmıştır (Yiğittepe, 2017: 66). Rusya ile NATO arasındaki gerilim 2014 Ukrayna krizinden sonra artmaya başlamıştır. Krizin ardından Eylül 2014'te Wales Zirvesi'nde NATO'nun Ukrayna'ya desteği artmış ve örgüt ülkeleri Rusya'nın Kırım'ı ilhakını ve Doğu Ukrayna'daki çatışmaları kınamıştır (NATO Warsaw Summit Declaration, 05.07.2021). 2016 yılında Varşova'da düzenlenen NATO zirvesinde Rusya'ya karşı dayanışma içinde olmanın önemi vurgulanmıştır. Zirvede Rusya'ya karşı caydırıcı politikalar oluşturarak savunmanın güçlendirilmesinde ve NATO sınırları dışındaki istikrarın korunmasında rol oynaması gereken konular ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, NATO'nun güneydoğu kanadı olarak 2016 yılında Estonya, Litvanya, Letonya ve Polonya'da asker konuşlandırılmasına karar verilmiştir (NATO Warsaw Summit Declaration, 05.07.2021).

Bu nedenle Rusya'nın, NATO üyesi olan, ancak son yıllarda örgütle ilgili endişeleri olan Türkiye ile ilişkileri, NATO'nun gücünü zayıflatmak adına oldukça önemlidir. Ayrıca Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesinde etki alanını genişletmesinin Batılı güçlerle rekabete bağlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda NATO bünyesindeki ülkelerin örgütten uzaklaşması bölge politikaları açısından önemli hale gelmiştir.

ABD'nin Suriye krizi sırasında Türkiye'nin ulusal güvenliğine kayıtsız kalması, Türkiye'nin NATO askeri örgütü ile ilişkilerini sorgulamasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin yaşadığı terör saldırıları ve sınır güvenliği sorunları, dış politikada farklı ülkelerle ittifak arayışlarına yol açmıştır. Bu nedenle son yıllarda Rusya, Türkiye'nin dış politikasında özellikle ABD ve NATO'ya karşı denge yaratmada önemli bir rol oynamıştır. Moskova'nın

Ağustos 2016'dan bu yana Türkiye'nin Suriye topraklarına yönelik Fırat Kalkanı harekâtına gösterdiği toleransın nedenlerinden birinin, yıllar önce belirlenmiş bir strateji olarak Ankara ile Batı ülkeleri arasındaki stratejik ayrılığı teşvik etmek olduğunu da söyleyebiliriz. Doğu Akdeniz bölgesinde Rusya'nın bölge ülkeleriyle Batı gücüne karşı yumuşak dengeleme politikaları çerçevesinde askeri-teknik ve enerji işbirliği başta olmak üzere çeşitli araçlarla etki alanını genişletmeye yönelik politikaları, Türkiye ile ilişkilerde de kendini göstermektedir.

Türkiye, çeşitli ülkelerin ekonomik ve siyasi çıkarlarının çatıştığı bölgede yer almasından dolayı stratejik öneme sahip bir ülkedir. Ayrıca Türkiye, terörizmle mücadelede şüphesiz en önemli NATO ülkelerinden biridir (Kuloğlu, 2002: 19). Türkiye, Karadeniz bölgesinde istikrarı sağlamak, Akdeniz'e geçişi kontrol etmek ve Kafkasya'da Rusya'yı dengeleme konularında NATO'yu desteklemeye devam etmektedir. Ayrıca Türkiye Orta Doğu'ya olan coğrafi yakınlığı nedeniyle NATO'nun sınırlarının korunmasında önemli bir role sahiptir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Soğuk Savaş sonrası askeri ve yumuşak güç kapsamında Bosna, Kosova, Somali ve Afganistan'daki önemli desteği NATO'nun güvenilir bir örgüt olmasına önemli katkı sağlamıştır. Dahası, Ortadoğu'da Arap Baharı ile başlayan iç çatışmalarda ortaya çıkan mülteci sorununda NATO ve Avrupa Birliği Türkiye ile birlik içinde hareket etmek zorunda kalmıştır. Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinde terör saldırılarının önlenmesi tarafların iş birliği ile mümkündür. Bunlara rağmen NATO, Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit eden PKK, DEAŞ ve FETÖ ile mücadelede yeterli desteği vermemiştir. NATO'nun desteğini alamayan Türkiye kamuoyunda örgüte karşı güvensizlik başlamış ve NATO üyeliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Türk dış politikasında denge arayışı daha belirgin bir şekilde başlamıştır. Bu dönemde Rusya'dan S-400 füzelerinin satın alınması bu politikaların bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Özellikle 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından NATO'da görev yapan FETÖ üyelerinin varlığı, NATO'nun FETÖ ile mücadelede Türkiye'yi desteklemeyi reddetmesi Türkiye'nin Rusya'ya yakınlaşmasında önemli rol oynamıştır (Yiğittepe, 2018:281).

Son zamanlarda uluslararası arenada farklı güçlerin ortaya çıkması sonucu denge politikalarının öneminin artması nedeniyle, NATO-Türkiye ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlar, Türkiye'nin Rusya'yı özellikle güvenlik ve askeri-teknik alanlarda alternatif bir ortak olarak görmesine neden olmuştur. Türkiye 1952'den beri NATO üyesidir ve bugün yaşanan zorluklara rağmen, güvenlik politikalarını örgütten tamamen kopuk bir şekilde belirlemek yerine daha çok denge arayışı içindedir. Türkiye, 15 Temmuz darbe girişiminde yıpranmış olsa da Fırat Kalkanı ve Afrin operasyonlarında gösterdiği üstün başarı, bölgenin önemli güvenlik aktörlerinden biri olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır. Dolayısıyla Türkiye, NATO'dan bağımsız olarak dış politika

izleme ve güvenlik politikaları geliştirme kapasitesine sahip bir ülkedir. Türkiye'nin Suriye krizinin çözümü konusunda Rusya ve İran ile diyalogu NATO, ABD ve diğer Batılı devletlerin endişelerini artırmıştır. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi satın alması Türkiye'nin denge arayışının somut adımlarından biridir (Yiğittepe, 2018). Rusya'nın ülkelerle askeri işbirliğinin dış politikasının önemli araçlarından biri olduğu düşünüldüğünde, Türkiye ile bu alanda ortaklık Doğu Akdeniz'deki etkinliğini artırması açısından son derece önemlidir.

4.4.3 Rusya ve Türkiye Arasında Askeri-Teknik İşbirliği

Rusya, dünya silah ticaretinde önde gelen ülkelerden biridir. Enerji politikalarında olduğu gibi Rusya, yumuşak dengeleme politikaları çerçevesinde askeri-teknik alandaki işbirliğini etki alanını genişletmede bir araç olarak kullanmaktadır. Özellikle Rusya, ABD'den silah almaya mahkûm olan ülkelere silah ihraç ederek ABD'nin gücünü dengelemeye çalışmaktadır. Ayrıca Rusya, silah ticareti yaptığı ülkeleri stratejik ortak olarak görmektedir. Bu açıdan askeri-teknik alan, Rusya ile Türkiye arasında stratejik işbirliği özelliği taşımaktadır. İki ülke arasında savunma alanında işbirliği, SSCB'nin dağılmasının ardından başlamıştır. Türkiye, Rusya ile silah ticareti yapan ilk NATO ülkesidir (Kamalov, 03.10.2012).

Türkiye'nin Rusya'dan silah satın alması ABD ve NATO ülkelerinin tepkisini çekmiş ve çeşitli politikalarla iki ülke arasındaki askeri-teknik işbirliği engellenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye bir NATO ülkesi olduğundan silah alımında belirli standartlara uymak zorundadır. Tüm zorluklar Rusya ve Türkiye askeri-teknik alanda işbirliğini sınırlandırsa da iki ülke bu alanda yeni fırsatlar aramaya devam etmiştir. Nisan 2008'de Rus "*Rosoboroneksport*" şirketi Türk Silahlı Kuvvetleri ile tanksavar sistemleri ve füze satışı konusunda bir anlaşmaya varmıştır (Kamalov, 03.10.2012).

Türkiye Rusya'yla, 27 Aralık 2017'de S-400 füze sisteminin satın alınmasına dair anlaşmaya varmıştır. 2020'de teslim edilen S-400 savunma sistemlerinin maliyeti 2,5 milyar dolardır. S-400 hava savunma sistemi, her türlü insanlı ve insansız hava aracı ve balistik füzeleri vurma yeteneğine sahiptir (Göksedef, 08.08.2019). Rus silah ihracat şirketi Rosoboronexport yetkililerinin Ekim 2019'da yaptığı açıklamaya göre, 2,5 milyarlık anlaşma ile sistemin tüm parçaları planlanandan önce 4 adet S-400 teslim edilmiştir. Rusya Federal Askeri-Teknik İşbirliği Servisi FSVTS Başkanı Dmitri Shugayev, Türkiye'nin S-400 hava savunma sisteminin satın almasında her türlü tehdit ve baskıya karşı ABD'ye büyük direnç gösterdiğini açıklamıştır. Bu nedenle Shugayev, iki ülke arasındaki askeri-teknik işbirliğinin yakın gelecekte güçlendirilebileceğini belirtmiştir (Sputnik, 12.03.2021).

4.4.4 Rusya-Türkiye İlişkilerinde Ekonominin Yeri

Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesinde en önemli ekonomik işbirliğine sahip ülke Türkiye'dir. Rusya'nın özellikle enerji arzı nedeniyle Türkiye'yle olan ticaret hacminde önemli bir ağırlığa sahip olduğu düşünüldüğünde, bu durum Doğu Akdeniz'de Rusya'nın elini güçlendirmektedir.

İki ülke arasındaki ticaret hacmindeki artışa rağmen, Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmindeki payının artışı yavaş ilerlemiştir. Bu durum Türkiye aleyhine gittikçe artan bir ticaret açığı ortaya çıkarmaktadır. Türkiye, Rusya'nın en önemli enerji pazarlarından biridir. Dolayısıyla enerji fiyatlarında artış ve Türkiye'nin artan taleplerinden dolayı enerji ithalatını artırması ticaret açığının genişlemesine sebep olmaktadır. Örneğin, Rusya-Türkiye ticaret hacmi 2001-2017 döneminde beş kat artmış, ancak Rusya'nın Türkiye'nin toplam ticaretindeki payı istikrarlı bir şekilde gelişmemiştir. Örneğin 2001 yılında Rusya'nın Türkiye'nin toplam ticaretindeki payı %5,99 iken 2017 yılında %5,69 olmuştur. 1997'den sonra Türkiye için ticaret ortağı olarak Rusya'nın görece önemi azalırken, ithalatta Rusya'ya bağımlılığı artmaktadır (Demiryol, 2018:1441). Bu, Rusya'nın Türkiye'ye ihraç ettiği doğal gazla ilgilidir ve bu da kuşkusuz Rusya'nın ikili ilişkilerde elini güçlendirmektedir.

Aşağıdaki tablolar 2011-2020 yıllarında Rusya ve Türkiye'nin ticari faaliyetlerini ve Türkiye'nin Rusya ticaret hacmindeki payını göstermektedir. Tablolardaki verilerden de anlaşılacağı üzere Rusya ikili ticarete üstünlüğe sahiptir.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ticaret Hacmi	31.709	34.278	32.748	31.098	23.352	15.845	21.604	25.560	26.034	20.841
Rusya İhracatı	25.350	27.418	25.476	24.447	19.306	13.698	18.220	21.345	21.063	15.730
Rusya İthalatı	6.359	6.860	7.272	6.650	4.046	2.147	3.383	4.215	4.971	5.110

Tablo 7: 2011-2020 arasında Rusya ve Türkiye arasında gerçekleşen Ticaret Faaliyetleri (milyar ABD doları),

(Russian-trade.com)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Türkiye'nin Rus ticaretindeki sıralaması	7.	7.	8.	6.	6.	8.	7.	6.	6.	7.
Türkiye'nin Rus ticaretindeki payı, %	3,8	4,1	3,8	3,9	4,4	3,3	3,6	3,7	3,9	3,6
Türkiye'nin Rus ihracatındaki sıralaması	6.	5.	5.	5.	5.	5.	5.	5.	4.	6.
Türkiye'nin Rus ihracatındaki payı, %	4,9	5,2	4,8	4,9	5,6	4,7	5,1	4,7	4,9	4,6
Türkiye'nin Rus ithalatındaki sıralaması	13.	13.	12.	13.	12.	22.	16.	12.	11.	9.
Türkiye'nin Rus ithalatındaki payı, %	2,1	2,1	2,3	2,3	2,2	1,1	1,4	1,7	2,0	2,2

Tablo 8: Türkiye'nin 2011-2020 Arası Rusya Ticaretindeki Sıralaması ve Payı, (Russian-trade. Rossiysko-turetskiye torgovyye otnosheniya)

Rusya'nın 2019 ve 2020 yıllarında Türkiye'ye ihraç ettiği malların ana payı aşağıdaki şekilde dağıtılmıştır; mineral ürünleri 2019'da %61,65, 2020'de %44,70; Metaller ve metal ürünleri 2019'da %14,74, 2020'de %22,98; gıda ve tarımsal hammaddeler 2019'da %11,82, 2020'de %19,87; kimya sanayi ürünleri 2019'da %3,66, 2020'de %4,90; değerli metaller ve taşlar 2019'da %0,09, 2020'de %2,55; makine, ekipman ve diğer araçlar 2019'da %3,44 ve 2020'de %1,36 (Russian-trade: Rusya-Türkiye Arasında Ticaret, 13.02.2020;12.02.2021).

Turizm, iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin önemli alanlarından biridir. 2018 yılında Türkiye'yi 5,7 milyon kişi ziyaret ederken, bu rakam 2019 yılında 6,8 milyona ulaşmıştır (Sputnik, 02.07.2021). 12 Mayıs 2010'da Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev'in Türkiye ziyareti sırasında imzalanan karşılıklı vizelerin kaldırılmasına ilişkin anlaşma, iki ülke arasındaki turizm işbirliğini güçlendirmiştir (DW,12.05.2010). Türkiye, Rus turistlerden önemli bir ekonomik gelir elde etmektedir. Bu nedenle Rusya zaman zaman bu kozu bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır. Rus jet krizinden sonra vizelerin iptal edilmesi ve Türkiye'ye Rus turist

gönderilmesindeki kolaylıkların ortadan kaldırılması buna örnek olarak verilebilir. Aynı şekilde Erdoğan ve Ukrayna Devlet Başkanı Zelenskiy'nin 10 Nisan 2021'deki görüşmesinin hemen ardından Kovid-19 salgını bahane edilerek Rus uçaklarının Türkiye'ye uçuşu yasaklanmıştır (BBC, 10.04.2021; Melnikova, 12.04.2021).

Finans ve bankacılık sektöründeki işbirliği, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. 4 Mart 2011 tarihinde Türkiye ile Rusya arasında 11. Dönem Hükümetler Arası Karma Ekonomik Komisyonu Protokolü çerçevesinde iki ülke merkez bankalarının öncülüğünde "*Türk-Rus Bankacılık ve Finans Alanında İşbirliği Çalışma Grubu*" kurulmuştur. Çalışma grubunun amacı karşılıklı muhabir bankacılık ilişkilerini geliştirmek, bankacılık ve finans sektöründe yatırımlar yapmak ve ticari işlemlerde yerel para birimlerinin kullanılmasını sağlamaktır. 14 Ağustos 2018 tarihinde İstanbul'da Türk ve Rus bankaları arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik kararlar alınmış ve Türkiye İş Bankası'nın Rusya Merkez Bankası'nın "*Mir*" ödeme sistemini desteklemesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Rusya'da her dört kişiden birinin kullandığı "*Mir*" kart kullanımının Türkiye'deki Rus turistlere kolaylık sağladığı için turist sayısında artışa neden olabileceği tahmin edilmektedir (Anadolu Ajansı, 18.04.2019).

İki ülke arasında yatırım alanında da işbirliği bulunmaktadır. 1998 yılında Rusya'da yaşanan ekonomik kriz, Türk yatırımlarının artmasına neden olmuştur. Kriz, rublenin %75 değer kaybetmesine neden olmuştur. Ayrıca ithal ikameci politikalar nedeniyle Türkiye'nin ülkeye ihracatı zorlaşmış ve daha çok yatırım alanında faaliyetler tercih edilmiştir. Bu durumda, 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması" anlaşması 17 Mayıs 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Rusya Federasyonu Yatırım Raporu, 2021:24). Anlaşma, her iki ülkenin de karşılıklı olarak yatırımlarını artırmasına neden olmuştur. 2011 yılından sonra Rusya'nın enerji sektöründeki yatırımları artarken, Rusya'da inşaat sektöründe Türk şirketleri ön sıralarda yer almaktadır. Türkiye'nin 1972 yılından bu yana müteahhit firmalar tarafından yurt dışında üstlendiği projelerin %20'si Rusya'da gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında Türk şirketleri Rusya'daki inşaatla ilgili projelerden 4 milyar dolar gelir elde etmiştir (Özdemir, 10.02.2021).

Rusya'da Türk yatırımları finans, sigorta, gayrimenkul, toptan ve perakende ticaret alanlarında yoğunlaşmaktadır. Enka, Kale Grubu, Zorlu Grubu, Koç, Efes, Şişecam, Eczacıbaşı gibi büyük Türk şirketlerinin yanı sıra orta ve küçük ölçekli şirketlerin de Rusya'da yatırımları bulunmaktadır (Ulchenko, 2013:8). Özellikle Türk inşaat şirketleri Rusya'da avantajlı bir

konumdadır. Türkiye'deki Rus şirketleri son yıllarda turizm, enerji işleme ve depolama gibi hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır. Ayrıca mobil iletişim ve demir çelik sektörü alanlarında yeni işbirlikleri ön plana çıkmaktadır. Rus firmalarının Türkiye'de Mersin Akkuyu Nükleer Santrali, Deriner Barajı ve Hidroelektrik Santralleri kurulması gibi önemli projelerde yatırımları mevcuttur (Sariaslan, 2019:208).

2015 yılında 747 milyon dolar tutarında doğrudan yatırımların büyük kısmı Akkuyu Nükleer A.Ş. 'ye transfer edilmiştir. İki ülke arasında yatırım işbirliğini güçlendirmek adına 9 Ekim 2016 yılında Türkiye Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ve Rusya Ekonomik Kalkınma Bakanı Aleksey Ulyukaev arasında ortak yatırım fonunun kurulması hakkında bildiri yayınlanmıştır. Bildiriye istinaden 2019 yılında kurulacak olan Rusya-Türkiye Yatırım Fonu ikili ekonomik bağları güçlendirmeyi ve yatırım akışını artırmayı amaçlamaktadır. Fonun toplam büyüklüğü 900 milyon Euro olarak belirlenmiş, ilk etapta ise 200 milyon Euro ayrılmıştır (UNCTAD World Investment Report, 2019).

Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı ekonomik yaptırımlar, Rusya ekonomisine de zarar vermiştir. Ukrayna krizinin ardından Batılı ülkelerin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar ve petrol fiyatlarının düşmesi, 2015 yılında Rusya ekonomisinin küçülmesine neden olmuştur. Uçak krizi sonrası Türk Akımı gaz boru hattı ve Akkuyu Nükleer santralının inşaat faaliyetlerinin durması Rusya ekonomisine zarar vermiştir. Bu durum, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşme sürecinde etkili olmuştur.

Türkiye, Rusya'ya kıyasla ABD ve Avrupa ülkeleri ile daha güçlü ticaret bağlarına sahiptir. Örneğin 2019'da Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı 4,15 milyar dolarken, Fransa'ya 7,965 milyar dolar, ABD'ye 8,97 milyar dolar, Almanya'ya 16,62 milyar dolar olmuştur. Aynı yıl Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ihracatı 76,73 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Starodubtsev, 03.06.2020). Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki önceliklerinden birinin bölge ülkeleriyle ekonomik bağları güçlendirmek olduğu düşünüldüğünde, bu durum Rusya'nın bölgesel politikalar açısından konumunu zayıflatmaktadır. Rusya'nın Türkiye ile ticari ilişkilerindeki pozitif bakiye vermesi elini güçlendiren bir durum gibi görünse de bu alandaki karşılıklı bağımlılığın orantısızlığı ilişkilerin stratejik bir boyuta taşınmasını engelleyen unsurlardan biri haline getirmektedir.

4.4.5 Rusya ve Türkiye Enerji İşbirliği

Çok kutuplu dünya düzeninin inşasında önemli bir role sahip olan Rusya, dünyanın farklı bölgelerinde faaliyet alanını genişletmektedir. Bu amaç doğrultusunda dünyanın en çok enerji ihraç eden ülkelerinden biri olan Rusya'nın araçlarından biri de kuşkusuz enerji politikalarıdır. Ayrıca Rusya, Avrupa'ya olan talep güvenliğine olan bağımlılığından kurtulmak için enerji alanındaki işbirliğini çeşitlendirmeye yönelik politikalar izlemektedir. Bu nedenle enerji kaynakları keşfi nedeniyle son yıllarda stratejik önemi artan Doğu Akdeniz, uluslararası arenada güçlenmeye çalışan Rusya için önemli bir bölge haline gelmiştir. Ekonomik gelirinin yanı sıra enerji politikaları, Batı gücüne karşı yumuşak dengeleme politikaları açısından Rusya için önemli bir yere sahiptir. Kuşkusuz, NATO üyesi Türkiye ile enerji işbirliğinin güçlendirilmesi, Rusya'nın bölgede Batı gücünü dengelemesi açısından son derece önemlidir. Üstelik, Rusya için Türkiye ile enerji işbirliği, Ukrayna ile yaşanan sorunlar nedeniyle Rus gazının Avrupa'ya ulaştırılmasında alternatif bir enerji geçiş yolu olması açısından önem kazanmıştır.

2019 yılında Türkiye'ye petrol ihraç eden ülkeler listesinde Rusya %35,4 pay ile ilk sırada yer almıştır. 2020 yılında ise Rusya %21,2 ile Irak'tan sonra ikinci sırada yer almıştır. Rusya, 2019 yılında %33,6 pay ile Türkiye'ye yapılan doğal gaz ihracatında ilk sırada yer alırken, bu rakam 2020 yılında %35,2'ye yükselmiştir (EPDK, 2020;2021). Rusya ile Türkiye arasındaki doğal gaz ticaretinin gelişimi SSCB'ye dayanmaktadır. 1984 yılında iki ülke 25 yıllık bir doğal gaz alım satım anlaşması imzalamıştır (Yorulmaz, 20.01.2020). Anlaşmaya göre, Türkiye'ye 1987 yılı itibariyle Bulgaristan ve Romanya'dan geçen Batı hattı üzerinden doğalgaz sağlanmaktadır. 1992 yılında doğalgaz alımının 5 milyar metreküpten 8 milyar metreküpe çıkarılması için anlaşma sağlanmıştır (Yorulmaz, 20.01.2020). İki ülke arasındaki ilk doğal gaz anlaşması karşılıklı bağımlılığın tesis edilmesinde önemli rol oynamıştır. 1997 yılında Gazexport ile BOTAŞ arasında yıllık doğal gaz teminini içeren Mavi Akım doğal gaz boru hattı anlaşması, iki ülkenin enerji işbirliğindeki en büyük ikinci projedir. Mavi Akım boru hattıyla Türkiye'ye yılda 16 milyar metreküp doğal gaz tedarik edilmektedir (Yorulmaz, 20.01.2020). 2005 yılında Mavi Akım boru hattının devreye girmesiyle Türkiye, doğalgaz ithalatının %66'sını Rusya'dan sağlamaya başlamıştır. Bu oran 2017 yılında %52'dir (EPDK, 2018). Mavi Akım boru hattı iki ülke arasında Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattından kaynaklanan rekabetin yumuşaması ve işbirliğine gidilmesi açısından önemli bir projedir. Mavi Akım doğal gaz boru hattı projesi aynı zamanda Rusya'nın Türk ekonomisine yaptığı en büyük yatırımdır. Boru hattı, iki ülkeyi önemli bir enerji ortağı haline getirmiştir. Bir anlamda Mavi Akım projesi gelecekteki ikili ilişkilerin itici gücü olmuştur (Özbay, 2011:41).

Türkiye petrol ve petrol ürünleri ithalatında da Rusya'ya oldukça bağımlı durumdadır. 2017 yılında Türkiye petrol ve petrol ürünleri ithalatında Rusya %18,9'luk pay ile İran'ın (%26,9) ardından ikinci sırada gelmiştir (EPDK, 2018). Rusya'dan ham petrol ithalatı görece olarak sınırlıyken (2017'de 2 milyar ton), motorin ve diğer petrol ürünlerinde Türkiye'nin ithalatında ilk sırada gelmektedir. 2017 yılında 29,03 milyar metreküp gaz ithalatıyla Türkiye, 53,44 milyar metreküp ithal eden Almanya'nın ardından Gazprom'un ikinci büyük müşterisi olmuştur (Gazprom, 2018).

Türkiye'de Rusya yatırımlarının daha çok enerji altyapısı, enerji üretim ve dağıtım şirketlerine yapıldığı görülmektedir. Bunun temel nedeni, Türk hükümetinin enerji piyasasında reform yapma istekliliğidir. Bu kapsamda, BOTAŞ'ın Türkiye doğal gaz piyasasındaki payının %20'ye indirilmesi de uygulamaya konulan düzenlemelerden biri olmuştur. Sonuç olarak 2007 ve 2012 yıllarında yapılan ihalelerde 10 milyar dolar değerinde ithalat sözleşmesi özel sektör temsilcilerine devredilmiştir (Rzayeva, 2014). Bu şirketlerden bazıları Rus şirketleriyle ortaklıklar kurmuştur (Varol Sevim, 2014). Bu durumda Rusya, Türkiye'ye doğal gaz ithalatının yanı sıra yerli gaz dağıtımının sağlanmasında rol oynamıştır.

2014 Ukrayna krizinden sonra Rus gazının Avrupa'ya taşınmasında zorluklar yaşanmış, Rusya aynı durumun bir daha yaşanmaması için Avrupa'ya gaz akışını sağlamak amacıyla farklı yollar aramaya başlamıştır. Türkiye ile birlikte geliştirilen Güney Akım projesi bu noktada önemlidir. Proje kapsamında Kiev devre dışı bırakılarak 63 milyar metreküp Rus gazının Türkiye'den Avrupa'ya taşınması öngörülmüştür. Karadeniz'in altına döşenecek boru hattının Rusya'dan Bulgaristan'a taşınması planlanmıştır. Ancak Avrupa Birliği tarafından Kasım 2013'te Moskova ile Kiev arasında yaşanan siyasi kriz nedeniyle projeyi askıya aldığı ve Bakü'den gaz ithalatına öncelik verdiği bildirmiştir. Bunun üzerine Vladimir Putin, Aralık 2014'te Türkiye'ye yaptığı ziyarette Güney Akım projesinin durdurulduğunu duyurmuştur (Özalp, 2018:154-155). Kararın ardından, Rusya'nın Gazprom şirketi ile Türkiye'nin BOTAŞ şirketi arasında Türkiye üzerinden geçecek boru hattının inşası için Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Türk Akımı boru hattı projesinin inşası için 10 Ekim 2016 tarihinde dönemin Türkiye Cumhuriyeti Enerji Bakanı Berat Albayrak ile Rusya Federasyonu Enerji Bakanı Aleksandr Novak arasında anlaşma imzalanmıştır (Anadolu Ajansı, 10.10.2016). İkili ilişkilerde son derece önemli bir yere sahip olan Türk Akım projesi, Rusya'dan başlayıp Karadeniz üzerinden Türkiye'ye uzanan iki boru hattını içermektedir. Boru hatlarının her biri 15,73 milyar metreküp kapasiteye sahiptir. Türk Akımı projesiyle Türkiye'ye enerji tedarikinin yanı sıra Rus gazının Avrupa ülkelerine ulaştırılması hedeflenmiştir (Yorulmaz, 20.01.2020).

Türk Akım projesinin Türkiye'den sonra Bulgaristan'a bağlanması planlanmaktadır. Rus gazı, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Orta Avrupa'ya yani Avusturya'ya ulaşacaktır. Projenin Rusya için önemi, iptal edilen Güney Akım projesinde olduğu gibi Ukrayna'yı dışarıda bırakmasıdır. Rusya ile Ukrayna arasındaki uzun vadeli gaz alım satım sözleşmesinin 2019 yılında feshedilmesi nedeniyle Türk Akımı projesinin 2020 yılında tamamlanması önemliydi. Rusya, Türk Akımı ve Kuzey Akımı projelerinin hayata geçmesiyle enerji aktarımında Ukrayna'ya olan ihtiyacı asgariye indirmiş oldu. Türkiye'den sonra Türk Akımı boru hattıyla Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Romanya, Sırbistan ve Bosna Hersek'e Rus doğalgazının sağlanması planlanmaktadır. Gazın Sırbistan üzerinden Macaristan ve Avusturya'ya taşınması planlanmıştır. Nisan 2021'de Bosna Hersek medyası ilk kez Türk Akımı boru hattının Balkan hattından Rus doğalgazının satın alındığını duyurmuştur (Sputnik, 09.03.2021). Rusya 2019 yılında Avrupa enerji talebinin yaklaşık %40'nı karşılamaktadır (Eurostat, 2019).

Ukraynalı yetkililer, Türk Akımı projesinin Ukrayna'daki transit faaliyetlerin azalması nedeniyle ekonomik zarara yol açtığını, bu nedenle Kuzey Akım-2 projesinin inşasının engellenmesi gerektiğini söylemiş ve Ukrayna'nın doğalgaz için transit geçiş ülkesi olması, Ukrayna'nın askeri ve enerji güvenliğinin önemli bir unsuru ve önemli bir ekonomik geliri olduğunu belirtmiştir. Ukrayna Doğal Gaz İletim Sistemi işletmecisinin verdiği bilgiye göre, 2021 şubat ayında Ukrayna'dan Avrupa'ya doğalgaz taşımacılığından elde edilen gelir 2,91 milyar dolar olup bu rakam bir önceki ayın gelirinden %25 daha azdır (Sputnik, 05.04.2021).

Ukrayna Doğal Gaz İletim Sistem Operatör firmasının CEO'su Sergey Makogon, Ukrayna'dan Moldova'ya sadece güney yönünde enerji aktarıldığını belirtmiştir. Rusya'nın Türk Akımı boru hattıyla Doğu Avrupa ülkelerine doğalgaz aktarması, Ukrayna'da yılda 10-12 milyar metreküp ek transit kaybı anlamına gelmektedir. Belirtmek gerekir ki, Ukrayna üzerinden doğal gaz transferine dair Rusya, Aralık 2019'da Ukrayna ile anlaşma imzalamıştır. Anlaşmaya göre, Gazprom, 5 yıl boyunca Ukrayna üzerinden 65 milyar metreküp, önümüzdeki 4 yılda ise 40 milyar metreküp doğalgazın taşınacağını garanti etmiştir (Sputnik, 05.04.2021).

Rusya ile Türkiye arasında enerji işbirliği alanlarından biri de nükleer enerjidir. 2010 yılında iki ülke arasında nükleer enerji konusunda *"Akkuyu Sahasında Nükleer Santral Kurulması ve Geliştirilmesine İlişkin İşbirliği Anlaşması"* imzalanmıştır. Anlaşma, Mersin ilinde 22 milyar dolarlık bir nükleer santralin inşaatını içermektedir (İzvestia, 13.01.2010). Rusya

Devlet Başkanı'nın 12 Mayıs 2010 tarihinde Türkiye'ye yaptığı ziyarette imzalanan anlaşmaya göre santralin yapım ve işletme hakkı tamamen Rusya'ya aittir. Daha sonra tesisin büyük bir kısmının Rus şirketlerine ait olması şartıyla tesis ortaklıklara açılacaktır. Santral, 4 bin 800 megavat kapasiteli dört reaktörden oluşacaktır. Türkiye, santral için 15 yıllık enerji alım garantisi vermektedir. Santralin tahmini üretim ömrü 60 yıldır ve 20 yıl daha uzatmak mümkündür. Nükleer Santralin temel atma töreni 3 Nisan 2018 tarihinde Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan ve Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin tarafından gerçekleştirilmiştir. 4 güç ünitesinden ilkinin 2023 yılında faaliyete geçmesi planlanmaktadır. Nükleer santralin tam kapasiteyle faaliyete geçmesiyle Türkiye'nin elektrik ihtiyacının %10'unu karşılaması beklenmektedir (NTV, 18.01.2021).

Böylece çok kutuplu bir dünya inşa etmek gibi dış politikada yüksek hedefleri olan Rusya'nın ekonomik ve siyasi gücünü ağırlıklı olarak enerji gelirlerinden elde ettiği göz önüne alındığında, Türkiye ile çeşitli enerji işbirliği ve özellikle Avrupa'ya güvenli bir enerji arzı sağlayan Türk Akım boru hattının Rusya'nın dış politika hedeflerine ulaşmasında ve buna bağlı olarak Doğu Akdeniz'de konumu güçlendirmede önemli yeri vardır.

4.4.6 Rusya'nın Doğu Akdeniz Politikalarının Türkiye'ye Etkisi

2009 yılından itibaren Doğu Akdeniz'de artan hidrokarbon sismik araştırma, arama ve sondaj faaliyetleri ve MEB alanlarının belirlenmesindeki zorluklar, bölge ülkeleri arasındaki ayrışmaları daha da körüklemiştir. Örneğin bölgede Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-GKRY arasında uyuşmazlıklar kesişen deniz yetki alanları nedeniyle son yıllarda doruk noktasına ulaşmıştır. Ayrıca Mısır ve İsrail ile gergin ilişkileri sürdüren Türkiye, Batılı güçlerin desteklediği bölge ülkeleri tarafından bölgeden dışlanmıştır. Türkiye çeşitli faaliyetlerle deniz yetki alanları konusunda hak aramaktan geri çekilmeyeceğini göstermiştir. Bu durumda bölgedeki etki alanını güçlendiren Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarının Türkiye'nin bölgedeki mücadelesini nasıl etkileyeceği sorusu gündeme gelmiştir.

Rusya ile Türkiye arasında Türk Akım, Mavi Akım, Akkuyu Nükleer Santrali gibi enerji alanında önemli iş birlikleri vardır. Ayrıca Türkiye, Rus gazının Avrupa'ya taşınmasında Ukrayna'ya alternatif transit ülke niteliği taşıdığından oldukça önemli konuma sahiptir. Ancak Doğu Akdeniz'deki GKRY ve Yunanistan ile iyi ilişkiler sürdüren Rusya, Türkiye'nin bu ülkeler arasındaki MEB alanlarıyla ilgili tartışmalardan uzak durmaktadır.

Bölge devletleri enerji kaynaklarının varlığından haberdar oldukları zamandan itibaren kendilerine ait kıta sahanlığı ve MEB alanlarıyla ilgili hak iddialarına başlamışlardır. Bölgede yaşanan ilk sorunlardan birinin GKRY'nin Türkiye ve KKTC'nin haklarını göz ardı ederek MEB ilan etmesi olmuştur. Daha sonralar GKRY, İsrail, Lübnan ve Mısır ile MEB anlaşmaları imzalamıştır (Ak, 2013). Türkiye, Doğu Akdeniz'de Yunanistan ve GKRY'nin haksız tutumları karşısında mücadelesine Libya ile deniz yetki alanı anlaşması ve sismik araştırma amacıyla bölgeye gönderdiği gemi faaliyetleri ile devam etmektedir. Ancak bölge ülkelerinin yanı sıra ABD ve Avrupa Birliği, Yunanistan ve GKRY'nin yanında yer alarak Türkiye'ye karşı politikalar izlemeye devam etmektedir. Dolayısıyla Türkiye şimdilik bölgede daha çok yalnız bir görüntü çizmektedir. Bu durumda Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki politikaları Türkiye'nin bölgedeki pozisyonuna nasıl etki eder sorusu akıllara gelmektedir. Rusya ve Türkiye'nin dış politikalarında Batıya karşı bir tutum içerisinde oldukları görülmektedir. Ancak Doğu Akdeniz bağlamında iki ülkenin politikalarında belirli farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye'nin aksine Rusya bölge ülkeleriyle işbirliğini güçlendirmeye devam etmektedir. Özellikle 2015 yılında Suriye iç savaşına müdahalesi sonrası Rusya'nın bölgedeki konumu güçlenmiş, bölgenin diğer ülkeleri Rusya'yı önemli bir partner olarak görmeye başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki mücadelesinin Rusya'nın bölgedeki politikalarını nasıl etkileyeceği sorusu ise daha çok uluslararası konjonktüre, bölgedeki gelişmelerin seyrine ve Rusya-Türkiye ilişkilerinin gelişimine bağlıdır. Genel olarak Rusya'nın bölgedeki amacının Batı gücünü dengeleyerek her bir ülke ile enerji ve savunma başta olmak üzere farklı alanlarda ilişkiler geliştirmek olduğundan, Türkiye'nin bölgede verdiği mücadelede taraf olmamaya dikkat ettiği görülmektedir.

Doğu Akdeniz'de Levant havzasında İsrail MEB'inde 2009'da Tamar, 2010'da Leviathan sahası ile toplam 800 milyar metreküp rezerv olduğu belirlenmiştir. Belirtmek gerekir ki İsrail bu keşif ile enerji ithal eden ülke durumundan enerji ihracatçısına dönüşmüş ve bölgedeki konumunu güçlendirmiştir. İsrail gazının Avrupa'ya taşınmasına dair GKRY ve Yunanistan ile EastMed projesi imzalanmıştır. Türkiye İsrail gazının Avrupa'ya taşınmasında en uygun güzergâh olduğu halde iki ülke arasındaki sorunlar nedeniyle, İsrail daha maliyetli ve teknik olarak zor olan Kıbrıs üzerinden taşınması seçeneğine öncelik tanımıştır (Göksedef, 28.04.2021). Kıbrıs adası açıklarında Afrodite sahası olarak adlandırılan alanda ise 129 milyar metreküp rezerv keşfedilmiştir. Mısır'ın Doğu Akdeniz açıklarında bulunan Nil Delta Havzasında Zohr sahasında da 2015 yılında 850 milyar metreküp civarında hidrokarbon rezervi keşfedilmiştir (Karagöl, Özdemir, 2017).

Doğu Akdeniz'de enerji kaynakları arama ve sondaj faaliyetleri için deniz yetki alanlarının belirlenmesi meselesi bölge ülkeleri arasında mücadeleye dönüşmüştür. GKRY'nin bölgeyi parsellere ayırması ve uluslararası şirketlere KKTC ve Türkiye'nin haklarını göz ardı ederek uluslararası hukuka aykırı lisanslar vermesi ile gerilim en üst düzeye çıkmıştır (Yorulmaz, 20.01.2020). Türkiye, “eşit paylaşım” tezine rağmen GKRY adına çalışan uluslararası şirketlerin deniz yetki alanlarında çakışan bölgelerde arama ve üretme çalışmalarına izin vermeyeceğini duyurmuştur. Öte yandan adanın çakışma olmayan kuzey ve doğu kısımlarında Güney Kıbrıs Yönetimin fiili müdahalede bulunma olasılığına karşı ve adanın tamamen GKRY tarafından temsil edilmemesine rağmen MEB ilan etmesine karşılık olarak KKTC tarafından Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO) ruhsat vermiştir (Tiryakioğlu, 09.05.2019).

Türkiye enerji bağımsızlığı yolunda gelişme göstermek adına Doğu Akdeniz bölgesinde sondaj ve sismik araştırmalarına devam etmektedir. Türkiye'nin bölgede 3 sondaj gemisi (Fatih, Yavuz, Kanuni) ve 2 sismik araştırma gemisi (Barbaros Hayreddin Paşa, Oruç Reis) bulunmaktadır (Temizer, 22.08.2020). Türkiye Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları ile mücadelesini “Mavi Vatan” doktrini altında somutlaştırarak ve siyasi yolların yanı sıra askeri varlığını artırarak bölgedeki kararlılığını göstermektedir (Yaycı, 2012).

Şekil:2'te GKRY ve Yunanistan'ın sahip olduğunu iddia etti deniz yetki alanları gösterilmektedir. Buradan Yunanistan'ın Türkiye'nin güneybatı kıyılarındaki yetki alanları gasp ettiği görülmektedir. GKRY'nin ise Kıbrıs adasının tümünün temsilcisi olduğu ve KKTC haklarının yok sayıldığı görülmektedir (Peker., Oktay., Şensoy, 2019: 92). Türkiye'nin bölgedeki amacı bu mücadele çerçevesinde haklarını koruyarak bölge devletleriyle diplomatik araçlarla ilişkilerini düzenlemek, işbirliğini genişletmek ve enerji alanında faaliyetleri en verimli şekilde geliştirmektir.

Şekil 2: Doğu Akdeniz 'de Yunanistan ve GKRY'nin MEB Tezleri (Güngörmez, 23.07.2020).

Türkiye'nin Yunanistan ve GKRY'nin haksız politikalarına karşı bölgede attığı önemli adımlarından biri Deniz hukukuna uygun bir şekilde 27 Kasım 2019 da '*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Hükümeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası*' imzalamış olmasıdır (Yaycı, 2020). Türkiye için bu anlaşmanın önemi Türkiye'yi ciddi şekilde zora sokacak olan Yunanistan-Mısır ve Yunanistan-GKRY arasında deniz yetki alanları paylaşımına dair anlaşmalara engel olmasıdır (Yaycı, 2020). Anlaşma ile Türkiye, savunma pozisyonundan çıkarak, bölgedeki enerji politikalarında varlığını göstermiştir (Yorulmaz, 20.01.2020).

Türkiye'nin Libya ile imzaladığı anlaşma 2011'de KKTC ile yaptığı anlaşma ile benzerlik göstermektedir. Anlaşma bölgede ve Avrupa'da öfke uyandırmış; başta Almanya, Fransa ve Yunanistan olmak üzere Avrupa Birliği üyesi birçok ülke anlaşmaya tepki göstermiştir. Anlaşmaya ilişkin BM'e şikâyetle bulunan Yunanistan, Rodos ve On iki Adalar'ın denizcilik yetkisinin ele geçirildiğini iddia etmiştir (Yorulmaz, 20.01.2020). Yunanistan, Ağustos 2020'de Mısır ile bir anlaşma imzalamış, Türkiye bu anlaşmaya itiraz etse de Mısır'ın Türkiye'nin tezlerine bazı konularda hassas davranması nedeniyle Kahire yönetimine olumlu mesajlar vermiştir. Ayrıca, Mayıs 2021 itibarıyla konuyla ilgili Türkiye ve Mısır Dışişleri Bakan Yardımcısı düzeyinde görüşmelere başlanması planlanmıştır (Göksedef, 28.04.2021).

ABD Doğu Akdeniz'de politikalarında Türkiye karşısında yer almış, Türkiye-Libya anlaşmasının ardından 17 Aralık 2020 'de "*Ulusal Savunma Yetki Yasası*" kapsamında Türkiye'ye çeşitli yaptırımlar kararı almıştır. Yaptırımlar, F-35'lerin Türkiye'ye teslim edilmemesi, S-400'lerin alınmasından dolayı ek yaptırımların getirilmesi, Türk Akım projesinde çalışan gemilere ve gemilerde çalışan yabancı kişilere yaptırım uygulanması, Rus askeri gemilerinin GKRY'de engellenmesi şartıyla GKRY'e olan silah ambargosunun kısmi kaldırılması gibi maddeli içermektedir (Yorulmaz,20.01.2020).

ABD, Avrupa Birliği, Yunanistan, İsrail ve Mısır'ın Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarına karşı bir blok oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye bölgede yalnız bir görüntü çizmektedir. Yunanistan, İsrail ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin bölgedeki amacı Türkiye'yi dışlayıp bölge rezervlerini Avrupa'ya aktararak Rusya'ya olan enerji bağımlılığını en aza indirmektir. ABD, Avrupa Birliği'nin bölgedeki enerji politikalarını da desteklemektedir (Yorulmaz, 20.01.2020). İki NATO ülkesi olan Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerilimin çözülmesinde rol oynamayan Washington, iki ülke arasında uzun yıllardır yürüttüğü denge politikalarını Donald Trump döneminde gevşetmiştir. Son dönemlerde atılan adımlar ve

geliştirilen söylemler ABD'nin Yunan-Rum tezini daha güçlü desteklediği göstermektedir. ABD'nin Kıbrıs'a 33 yıldır uyguladığı silah ambargosunu tam da bu süreçte kaldırmış, alınan karar Ankara'nın tepkisini çekmiştir (BBC Türkçe, 07.09.2020).

Görüldüğü gibi Türkiye bölgede sismik araştırma gemilerinin faaliyeti, Libya ile anlaşma ve Mısır ile ılımlı hava ile gelişim gösterse de genel olarak yalnız görüntü çizmektedir. Bu noktada Rusya'nın bölgedeki politikaları önem kazanmaktadır. Doğu Akdeniz'de son yıllarda güçlenen Rusya ve yalnızlaşan Türkiye vardır. Dolayısıyla Türkiye'nin bölgede son yıllarda yakaladığı başarıların devamı için Rusya'nın desteği önemli hale gelmiştir.

4.4.6.1 Doğu Akdeniz'de Rusya ve Türkiye'nin Ayrıştığı Konular

Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki politikalarının Türkiye'yi nasıl etkileyeceği sorusuna cevap bulmak amacıyla her iki ülkenin bölgede ayrıştığı ve birleştiği konuları tespit etmekte fayda vardır. Rusya Yunanistan, GKRY, İsrail, Mısır ile iyi ilişkileri sürdürürken; Türkiye bölgede Kıbrıs meselesi, Ege adalarının statüsü, Filistin meselesi ve son yıllarda deniz yetki alanlarının belirlenmesine dair sorunlar nedeniyle bölge ülkeleriyle gergin ilişkiler sürdürmektedir. Türkiye Rusya ile Suriye'de son zamanlarda bazı konularda ortak hareket etmesine rağmen farklı taraflarda yer almaktadır. Ayrıca Libya'da iki ülke farklı tarafları desteklemektedir. Bölgede uzun yıllar gerilim konusu olan Kıbrıs meselesinde de Türkiye ve Rusya'nın farklı tutumları vardır. Öte yandan Rusya ve Türkiye bölgede ortak sorunlarla mücadele etmektedir. Son yıllarda her iki ülkenin dış politikasında farklı nedenlerden dolayı Batı'ya karşı tepki oluşmuştur. Ayrıca Batı bloğunun desteklediği İsrail-GKRY-Yunanistan hattının işbirliği sonucu ortaya çıkan EastMed projesi, Rusya'nın Avrupa pazarına doğal gaz arzına rakip olurken, aynı zamanda proje Türkiye'nin bölgeden dışlanmasının bariz örneğidir. Ayrıca Türkiye ve Rusya arasında ekonomik alanda ortaklıklar ve enerji işbirliği devam etmektedir. Üstelik Türkiye, Rus gazının Avrupa'ya taşınmasında Ukrayna'ya alternatif bir geçiş güzergahıdır.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'de, GKRY ve Yunanistan ile geçmişe dayanan güçlü ekonomik bağları; Mısır ile 2014 sonrası Libya'daki iç savaşta aynı tarafta yer alması, askeri ve teknik alanda işbirliği; tehdit olarak gördüğü İran'a karşı Rusya'dan yardım isteyen İsrail ile işbirliği ve önemli kültürel bağlar; Libya'da 2014'ten beri savaşıyor ve Ekim 2020'de ateşkes imzalayan taraflarla yakınlık; Lübnan'da Suriyeli göçmenlerle ilgili işbirliği gibi politikalarla öne

çıkılmaktadır. Rusya, Suriye’de Tartus deniz üssünü savaş boyunca 500 milyon dolar yatırım yaparak büyütmiştir (Göksedef, 28.04.2021). Rusya Mısır’a S-300 hava savunma sistemleri teslim etmiştir. Ayrıca, Haziran 2015'te Akdeniz'deki ilk Rus-Mısır ortak tatbikatı olan "Dostluk Köprüsü-2015", 2016'da "Dostluk Savunucuları" tatbikatı yapılmıştır (Vtorushin., Koshkin, 2019:26) Rusya GKRY arasında 26 Şubat 2014 tarihinde "Moskova ile Lefkoşa arasında askeri uygunluk" anlaşmasına göre GKRY’ne ait "Andreas Papandreu Hava Üssü" ile Limasol yakınlarındaki "Evangelos Florakis Deniz Üssü"nün Rusya tarafından kullanılmasına izin verilmiştir (Aydın, 2019: 33). Rusya GKRY ile yaptığı anlaşmalar doğrultusunda ABD'nin tüm itirazlarına rağmen Baf ve Limasol limanlarını askeri amaçlarla kullanmaktadır (Malysheva, 2015).

EastMed projesinin ortaklarından Avrupa Birliği ve NATO üyesi Yunanistan, Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarında önemli bir yere sahiptir. İki ülke arasında derin kültürel bağlar, önemli derecede ekonomik işbirliği bulunmaktadır. Özellikle Yunanistan’da 2015 yılında SİYRİZA’nın (Radikal Sol Koalisyon) iktidara gelmesi, Doğu Akdeniz’de güç politikaları açısından oldukça önemlidir. Parti üyelerinin AB ve NATO’ya ve yabancı üslerin ülkelerindeki varlığına karşı ve Rusya yanlısı söyleme sahip olması Yunanistan’ın Rusya için önemini göstermektedir. SİYRİZA’nın Rusya yanlısı tutumu toplum tarafından karşılık görmüş, örneğin 2014’te 10 Yunan’dan neredeyse 6’sı AB’nin Rusya’ya ekonomik yaptırımında bulunmasına karşı çıkmıştır (Rettman, 27.01.2015). Yunanistan'da Rusya ile ortak dini ve kültürel kökleri paylaştığına dair yaygın bir inanç vardır. SİYRİZA önderliğindeki hükümet Rusya ile mevcut yakın bağların Yunanistan’ın çok boyutlu dış politikasının bir parçası olması gerektiğini savunmuştur (Rettman, 27.01.2015).

Bu dönemde Rusya, Yunanistan'a Türk Akım üzerinden yıllık 47 milyar metreküplük doğal gaz arzına dair bir anlaşma teklif etmiştir. Bu teklif, Azerbaycan'ın Yunanistan'a tedarik ettiği yıllık 10 milyar metreküp kapasiteli Tap projesinden daha karlı olsa da Avrupa ülkeleri anlaşmaya şiddetli karşı çıkmış, Bulgaristan’dan geçmesi öngörülen Güney Akım boru hattında olduğu gibi AB anti tröst yasalarına aykırı olduğu için karşı gelmiştir. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa’ya taşınması planlanan boru hattı AB kurumlarının güçlü siyasi itirazlarına neden olmuştur (The Finnish Institute of International Affairs, 2015: 6-7). Yunanistan'ın Rusya ile yakınlaşma planları ABD ve AB tarafından bloke edilse de bu, ülkenin Rusya ile olan güçlü bağlarının ve Rusya'nın Akdeniz'deki politikalarındaki başarısının bir

göstergesidir. Dolayısıyla Rusya'nın Yunanistan ile gerilimlerde Türkiye'nin yanında yer almayacağı tahmin edilebilir. Rusya'nın daha çok Türkiye ve Yunanistan arasında dengeli politikalar izlemekten yana olduğu görülmektedir.

Rusya ve Türkiye Doğu Akdeniz'de Libya konusunda da farklı taraflarda yer almaktadır. Kaddafi'nin devrilmesinin ardından Libya'da iki yönetim ortaya çıkmıştır. Birincisi, BM'nin meşru gördüğü ve Türkiye'nin desteklediği Feyyaz es-Sarrac liderliğindeki Ulusal Mutabakat Hükümeti, diğeri ise Libya topraklarının dörtte üçünü kontrol eden ve Rusya tarafından desteklenen General Halife Hafter'dir. Rus yetkililer iddiaları yalansa da Rusya'nın hükümete yakın bir oligarkın sahibi olduğu güvenlik şirketi Wagner aracılığıyla Hafter'i desteklediği bilinmektedir. Ülkenin istikrarını sağlamak için kurulacak diplomatik masada yer almak isteyen Rusya, ülke yönetimiyle ilişkilerini sürdürmektedir. Bu nedenle Rusya'nın Libya'da Hafter'e destek politikalarını daha çok Mısır ve BAE üzerinden yürüttüğü düşünülmektedir. Libya yönetiminin başına Hafter'in geçmesi halinde, daha önce Kaddafi'nin önerdiği Bingazi'de bir Rus askeri üssünün açılması söz konusudur (Beccaro., Maass, 2017: 4-5). Bu gerçekleşirse Rusya, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgesinde etki alanını genişletecektir. Rus gazeteci ve savunma analisti Pavel Felgenhauer'e göre, Türkiye'nin Rusya için stratejik önemi Libya'dan çok daha büyük olduğu için bu konuda Türkiye ile anlaşmazlığa düşmemeye çalışacaktır (Bag., Montalto, 25.05.2020). Ancak Doğu Akdeniz'deki Libya meselesi iki ülkenin farklılaştığı konular arasında yer almaktadır.

Rusya'nın bölgedeki enerji politikalarına gelince, Suriye'de Banyas'tan Tartus'a kadar kıyı şeridinde sondaj yapma hakkı 25 yıllık anlaşma ile Rus şirketlerine verilmiştir. Rus Enerji şirketi Lukoil, Mısır'daki Zohr sahasının %30'unu işletme hakkını satın almıştır. Başka bir Rus şirketi Novatek, Lübnan'da ENI ve Total şirketleriyle rezerv arama faaliyetleri için bir konsorsiyum oluşturmuştur. İsrail ile geliştirdiği enerji işbirliği sonucunda Rusya, İsrail gazını LNG şeklinde Asya pazarına satma hakkını elde etmiştir (Demirci, 10.05.2019)

Türkiye ise Filistin meselesinden dolayı İsrail ile, Ege adalarının statüsün belirlenmesinden doğan deniz yetki alanları sorunu nedeniyle Yunanistan ve Kıbrıs meselesinden dolayı GKRY ile gergin ilişkiler sürdürmektedir. Ayrıca, Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler 2013 yılında Abdülfettah es-Sisi'nin Muhammed Mursi'yi darbeye devirmesi sonrası kopma noktasına gelmiştir (BBC Türkçe, 04.03.2021).

4.4.6.2 Doğu Akdeniz’de Rusya ve Türkiye’nin Birleştiği Konular

Doğu Akdeniz’de Rusya ve Türkiye’nin Batı’ya karşı benzer tutumları olduğu görülmektedir. NATO üyesi Türkiye uzun yıllar Batı çizgisinde bir dış politika izlemiş, Suriye meselesinde ABD ile aynı tarafta yer almış, ancak ABD’nin bölgede kurmaya çalıştığı hegemonya, Türkiye tarafından egemenliğine tehdit olarak algılanmıştır. ABD’nin Türkiye’nin ulusal güvenliğini tehdit eden PKK, DEAŞ ve FETÖ ile mücadelede kayıtsız kalması, Türkiye’de Batı’ya karşı bir tutum oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca ABD ve Avrupa Birliği Doğu Akdeniz’de Türkiye’nin çıkarlarını göz ardı ederek Yunanistan ve GKRY tezini açık bir şekilde desteklemiştir. Rus dış politikasında ise çok kutuplu söylem Batı karşıtlığı üzerinde inşa edilmiş, 2014 Ukrayna krizi sonrası Batı ile ilişkiler belirgin bir şekilde kötüleşmeye başlamıştır. Doğu Akdeniz’de Rusya gazına olan bağımlılığı azaltmak amacıyla ABD ve Avrupa Birliği İsrail-GKRY-Yunanistan hattını desteklemektedir.

Rusya ve Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de ortak kaygılarından birinin ABD’nin desteğiyle kurulan Doğu Akdeniz Gaz Forumu olduğu söylenebilir. Doğu Akdeniz Gaz Forumu Eylül 2020’de İsrail, Mısır, Yunanistan, GKRY, İtalya ve Ürdün’ün katılımıyla kuruluş anlaşması imzalanarak resmi bir statü kazanmıştır (Göksedef, 28.04.2021). Forum bölgeden Türkiye’yi dışlamakla birlikte, esas görevinin bölge gazının Avrupa’ya taşınması olduğu göz önüne alındığında Rusya’nın enerji güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Öte yandan Türkiye’nin bölgedeki başarısı Doğu Akdeniz Gaz Forumunun, dolayısıyla forumu destekleyen ABD ve AB’nin başarısızlığı anlamına gelecek, böylece Rusya Avrupa Birliği’ne enerji tedarik eden en önemli ülke konumunu korumaya devam edecektir. Dolayısıyla her iki ülkenin de Batı’ya karşı bölgede mücadelesi bulunmaktadır ve çıkarları örtüşmektedir (Demirci, 10.05.2019). Ayrıca Doğu Akdeniz’de ABD ve Rusya arasındaki rekabet, enerji politikalarının yanı sıra Suriye başta olmak üzere bölgenin diğer ülkelerinde de mevcuttur. Örneğin Rusya’nın bölgedeki etki alanının genişlemesinden rahatsız olan ABD, Lübnan ordusuna desteğini artırmakta, GKRY’ne silah ambargosunu kaldırmakta, Türkiye’ye S-400 aldığı için baskı yapmaktadır.

ABD ile son yıllarda yaşanan gergin ilişkiler nedeniyle Türkiye, birçok alanda Rusya ile işbirliğini güçlendirmiştir. İlişkilerdeki gelişim Rusya’yı Kıbrıs’ta Rum ve Türkler arasında arabulucu olmayı teklif etmeye itmiştir. Bu süreçte Rusya ile GKRY arasında iyi ilişkilerine rağmen bölgedeki hidrokarbon faaliyetleri için bir anlaşma imzalanmamıştır. Rusya’nın Türkiye’ye gerilimle ilgili sert açıklaması, Türkiye’nin Yavuz sondaj gemisini Kıbrıs’ın doğusuna

göndermesiyle gelmiştir. 2020 yılında Yunanistan ve Türkiye arasında yükselen gerilimde arabuluculuk teklifi yine Rusya'dan gelmiştir. Rusya 2020 yılında gerginlikleri çözmek için arabulucu rolü üstlenmiş ve dengeli politikalar izlemeyi tercih etmiştir. 2020 yılında gerilimin arttığı dönemde Kıbrıs'a ziyarette bulunan Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, GKRY Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiadis ile görüşmesinde *“Türkiye ile ilişkileriniz için, iki tarafın da çıkarına olacak şekilde, adil ve uluslararası hukuk temelinde karar almaya yönelik bir diyalog geliştirmeye katkıda bulunmaya hazırız”* şeklinde açıklamada bulunmuştur. (Göksedef, 28.04.2021).

Rusya'nın denge politikalarına öncelik vermesinin ana nedenlerinden birinin Türkiye ve Yunanistan'la ortak enerji işbirliği olduğu söylenebilir. Rus gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyan Türk Akım projesi 2015 yılında Rusya-Yunanistan arasında imzalanan anlaşmaya göre Yunanistan'a da bağlanmaktadır (Aktan, 08.10.2020). Ayrıca Azerbaycan gazını Türkiye üzerinden taşıyan Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Avrupa'da Trans-Adriyatik Boru Hattına (TAP) bağlanarak Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'ya doğal gaz sağlayacaktır (Göksedef, 28.04.2021). Türk Akım projesinin yıllık taşıma kapasitesi 31,5 milyar metreküp olup, bunun 15,75 milyar metrekübünün Türkiye'de kalması, geri kalan 16,75 milyar metrekübünün Avrupa'ya taşınması planlanmıştır (Kaynak: Turk Stream Resmi Web Sitesi). TANAP projesinin başlangıç kapasitesi 16 milyar metreküp olup, bunun 10 milyar metrekübü Avrupa'ya ihraç edilecektir (Kaynak: TANAP Medya Basın Bülteni). Türk Akım ve TANAP boru hatlarının kapasite farkından dolayı Rusya'nın daha avantajlı konumda olduğu görülmektedir.

Rusya ve Türkiye'nin bölgede bir diğer ortak kaygıları İsrail, GKRY ve Yunanistan arasında enerji alanında geliştirilen işbirliği sonucu ortaya çıkan, Ocak 2020'de imzalanan EastMed boru hattı projesidir (Magomedov, 2020: 76). Avrupa Komisyonu EastMed'i *"ortak ilgi projesi"* olarak adlandırarak projeye destek vermektedir. Bu nedenle AB'nin İtalya'ya projeye katılması için baskı yapması beklenmektedir (Gurkov, 20.11.2019). EastMed projesi İsrail gazının Avrupa kıtasına arzı ile ilgili arayışların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Projeye göre, İsrail'in Leviathan sahasından Avrupa'ya giden gazın Kıbrıs üzerinden Yunanistan'a taşınması planlanmıştır. Araştırmalar sonucunda, projenin inşası zor ve maliyetli olmasına rağmen, bu güzergahın uygulanabilir tek seçenek olduğu kabul edilmiştir. İlk başta İsrail gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması düşünülmüş, ancak iki ülke arasındaki siyasi gerginlikler nedeniyle bu seçenek kaldırılmıştır (Eskin, 06.11.2019). İsrail ile gergin ilişkilere ek olarak, Yunanistan ve GKRY ile MEB alanları konusunda yaşanan gerilimler nedeniyle Türkiye bölgede

enerji işbirliğinden dışlanmıştı. EastMed Boru Hattı projesi, özellikle Yunanistan ve İtalya'nın Rus gazına olan bağımlılığının azaltılması açısından AB için önemlidir.

Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini özellikle enerji alanında en üst seviyeye çıkarmayı hedefleyen Rusya'nın GKRY'nin enerji alanlarında kendi şirketlerinin faaliyeti bulunmamaktadır. Rusya, GKRY ile iyi ilişkiler sürdürmesine ve ekonomi alanında özellikle yatırım alanında güçlü bağları bulunmasına rağmen uluslararası hukuka aykırı şekilde sözde ilan ettiği MEB'inde bugüne kadar ihalelere katılmaması dikkat çekicidir. Rum yönetimin deniz sahalarında açtığı ilahelerde ABD, Fransız, İtalyan, İsrail ve Katar şirketleri faaliyet göstermektedir. Rus şirketlerinin Güney Kıbrıs sahalarında bulunmaması EastMed projesinin varlığı, Avrupa ve ABD baskısı gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanmış olabilir. Ayrıca Kıbrıs meselesi ve son yıllarda MEB alanlarıyla ilgili GKRY ve Türkiye arasında yaşanan sıkıntılardan dolayı Rusya'nın Türkiye ile ilişkileri bozmak istemediği şeklinde de yorumlanabilir.

Konuyla ilgili tam tersi görüşü paylaşanlar da vardır. Rubtsova'ya göre, Rusya, Türkiye'nin Rus doğal gazına ve kısmen petrol arzına aşırı bağımlılığı nedeniyle, Gazprom'un İsrail, GKRY ve Yunanistan ile enerji alanında projelere katılmasının Türkiye ile olan ilişkilerine etki etmeyeceğini düşünmektedir. Çünkü Rusya, Türkiye'nin alternatif enerji tedarikçi bulamayacağını Rusya ile enerji alanında işbirliğine mahkum olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda iki ülke arasında ilişkiler, Türkiye'nin Orta Asya ve Orta Doğudan gelen enerji için geçiş ülkesi olma planından dolayı, daha da karmaşık hale gelmiştir. Yine de Türkiye'nin enerji kaynaklarına bağımlılığından dolayı Rusya ile işbirliğini bozmayacağından Rusya İsrail-GKRY-Yunanistan blokuna katılmayı tercih etmektedir (Rubtsova, 2014).

Sonuç olarak, Rusya'nın Doğu Akdeniz'de ihtilaflı bölgede ruhsat alarak bölgesel tartışmalarda taraf olmaktan kaçındığı görülmektedir. Rusya, Doğu Akdeniz'deki tartışmalara katılmak yerine, GKRY, Yunanistan ve Türkiye ile olan ilişkilerinde daha faydalı olacağı ve Akdeniz'deki konumunu güçlendirmede daha etkili bir araç olacağı için arabuluculuk yapmayı, yani dengeli politikalar izlemeyi tercih etmektedir.

Özetle, Doğu Akdeniz'de Suriye iç savaşına müdahil olmasıyla birlikte konumunu güçlendiren Rusya, bölge ülkelerinin her biriyle ilişkilerini güçlendirmeye devam etmektedir. Öte yandan Türkiye, Libya ile deniz yetki alanlarıyla ilgili varılan anlaşma ve bölgeye gönderdiği sismik araştırma gemileri gibi gelişmelere rağmen, bölge ülkeleriyle MEB konularında yaşadığı sorunlar ve Doğu Akdeniz Gaz Forumundan dışlanması nedeniyle bölgede şimdilik yalnız

görüntü çizmektedir. Rusya'nın ise Türkiye'ye destek vermek adına bölgede kurduğu denklemleri bozmak istemeyeceği tahmin edilmektedir. İki ülke arasında siyasi, ekonomik ve önemli enerji işbirliklerinden dolayı Rusya daha çok dengeli politikalar izlemektedir. Denge politikalarının boyutunun daha çok uluslararası konjonktüre, bölgedeki gelişmelerin seyrine ve Rusya-Türkiye ilişkilerinin gelişimine bağlı olduğu söylenebilir. Örneğin, Rusya Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin Batı Kıbrıs'taki sondaj faaliyetlerine ilişkin endişelerini dile getirmiş ve tarafları uluslararası hukuka uygun hareket etmeye çağırmıştır. Ancak Rusya'nın dengeli politikalar izlemek istediği, Türkiye ile ilişkilerinin önemli olduğu ve ABD ve Avrupa ülkelerine göre daha "ihtiyatlı" bir dil tercih etmesinden anlaşılmaktadır. (Demirci, 10.05.2019).

Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarının Türkiye etkisi bir yandan da Türkiye-Ukrayna ilişkilerine bağlıdır. Bilindiği üzere ABD'nin Karadeniz'de hakimiyeti artırma isteği Rusya'yı rahatsız etmiş, Batı yanlısı politikalar izlemeye başlayan Gürcistan ve Ukrayna ile sorunlar yaşanmıştır. Dolayısıyla Türkiye ve Ukrayna ilişkilerinde yakınlaşma ve Türkiye'nin Kırım konusunda Ukrayna'yı desteklemesi Rusya'yı kendinden uzaklaştırabilir. Kırım meselesinde iki ülke arasında farklı görüşler olsa da Türkiye ABD'nin Ukrayna'ya müdahalesini engelleyen bir tutum alırsa, Rusya'yı Doğu Akdeniz'de kendi çizgisine çekebilecek konuma gelebilir. Doğu Akdeniz'de yalnızlaşan ve ulusal güvenlik meselelerinde ABD ile yaşanan sorunlardan dolayı dış politikalarında denge arayışında olan Türkiye'nin Rusya ile ilişkileri önemli hale gelmiştir. 10 Nisan 2021'de Erdoğan ve Zelenskiy görüşmesi sonrası, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın " Ukrayna ile olan iş birliğinin herhangi bir şekilde Rusya'ya veya herhangi bir üçüncü bir ülkeye karşı değildir" açıklaması vermesi bu bağlamda önemlidir (Salcı, 12.04.2021).

İki ülke arasındaki işbirliğinin Suriye sorunu, Türk Akımı boru hattı ve S-400 hava savunma sistemlerinin temini gibi stratejik boyutu vurgulanırken, ikili ilişkiler daha çok Rusya'nın çıkarlarıyla uyumlu olduğu görülmektedir. EastMed projesine karşı her iki ülkenin olumsuz tutumları olmasına rağmen, Rusya Kuzey Akım ve Türk Akım projelerinin kapasite farklı nedeniyle EastMed projesini Avrupa'ya doğal gaz arzında tehdit olarak görmemektedir. Dolayısıyla Rusya ve Türkiye Batı'nın desteklediği projeye karşı ortak tutumlara sahip olsalar da Rusya'nın Akdeniz politikalarına önemli derecede etki etmeyecektir. Rusya Doğu Akdeniz'de bir denklem kurmuştur ve bölge ülkeliyle ilişkilerini çeşitli alanlarda geliştirmeye devam etmektedir. Rusya için EastMed projesinin tarafları dahil bölge ülkeleri ile geliştirilen işbirlikleri sürdürülmesi bölge politikası açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Rusya, Türkiye ile işbirliğinin bir kapasitesi olduğundan ve tüm gelişmelere rağmen ikili ilişkilerinin Karadeniz, Orta Doğu,

Orta Asya gibi farklı bölgelerde kesişen çıkarlar nedeniyle stratejik ortaklığa dönüştürülmesinden her zaman kuşkuludur. Bu durumda bölgede Rusya'nın Türkiye'ye desteği pragmatizm çerçevesindeki dış politikaya bağlı olarak, Türkiye'den alacağı tavizin büyüklüğüne bağlı olacaktır. Aynı zamanda Rusya'nın bölgede Türkiye'ye desteği, Yunanistan, Mısır, İsrail, Lübnan ve GKRY ile ilişkilerine zarar vermeyeceği düzeyde olacaktır.

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeni kurulan Rusya Federasyonu, çeşitli sorunlar nedeniyle dış politikada durgunluk dönemi yaşamıştır. 2000'li yılların başında petrol fiyatlarındaki ani yükselişle birlikte ekonomisinde canlanma ve buna paralel olarak Vladimir Putin'in iktidara gelmesi, Rus dış politikasında köklü değişikliklere yol açmıştır. Putin'e göre, uluslararası hukukun ve devlet egemenliğinin normatif değerler olarak şekillendiği ve hiçbir devletin diğerinin içişlerine karışmadığı çok kutuplu bir uluslararası sistem kurulmalıdır. Rusya'nın görevi ise, uluslararası sistemdeki birçok güçlü devletin güç dengesi mekanizması sayesinde çok boyutlu ilişkilerin kurulduğu bir sistemin oluşmasına katkıda bulunmaktır (Moskovskiye Novosti, 27.02.2012).

Güç dengesinin değişken olduğu günümüz uluslararası yapısında Rusya, bu durumu kendi lehine çevirerek etki alanını genişletmeye çalışmaktadır. Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesindeki politikalarının da çok kutuplu dünya söylemiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Doğu Akdeniz sahip olduğu enerji kaynakları ile Avrupa'nın Rus enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltma fırsatı sunduğundan, Rusya'nın bölgede yeni oluşan güç dengesini kendi çıkarları için etkilemesi önemlidir. Ayrıca Suriye iç savaşı nedeniyle istikrarsızlaşan bölgede güvenliğin sağlanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz, küresel yapının çok kutupluluğa dönüşmesi, Rusya'nın bölgede hareket alanını genişletmesini sağlayan önemli bir faktördür. Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarının amacı, çok kutuplu söyleme uygun bir şekilde bölgedeki güç dengesi oluşumunda aktif rol oynamaktır.

2014 Ukrayna krizinden sonra Rusya, Batı dünyasının uyguladığı ekonomik yaptırımlar nedeniyle ekonomide ciddi hasar görmüş, Rusya-Batı ilişkileri daha da gerilmiştir. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'in Rusya-Batı rekabetine ek bir alan olarak hizmet ettiği ileri sürülmektedir. Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahalesi Batılı ülkeleri daha da tedirgin etmiştir. Rusya'nın Suriye savaşına müdahalesinin amacı, sadece NATO'nun bölgenin güvenlik mimarisindeki rolünü zayıflatmak değil, aynı zamanda istikrarsızlıkla mücadele eden bir bölgede Rusya'nın alternatif bir güvenlik sağlayıcısı olarak askeri gücünü göstermektir. Ayrıca bölgede oluşan enerji denkleminde yer alarak kendi menfaati doğrultusunda güç dengelerinin oluşmasında yer almaktır. Rusya'nın bölgede, Çin ve Mısır ile deniz tatbikatları yapması, Suriye'deki Tartus üssünü güçlendirmesi, GKRY ile yaptığı anlaşmalarla liman ve hava üslerini askeri amaçlarla kullanması, bölge ülkeleriyle işbirliğine hazır olduğunun göstergesidir (Malysheva, 2015).

Rusya'nın, ekonomik güç olarak ABD'nin çok gerisinde olmasına rağmen, Suriye iç savaşında "en hevesli" taraf olarak yer aldığı görülmektedir. Bu, Rus dış politikasının çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olma hedefiyle açıklanabilir. Çok kutuplu bir söylem çerçevesinde faaliyet alanını dünyanın çeşitli bölgelerinde genişletmeyi hedefleyen Rusya, Suriye iç savaşına müdahalesiyle Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirerek bölgede önemli bir aktör olarak algılanmaya başlamıştır. Rusya Suriye'deki askeri üssüne yatırım yaparak güçlendirmiş ve bölgedeki etki araçlarından biri olan enerji politikalarını genişleterek Suriye enerji pazarına hâkim olmuştur. Ayrıca Rusya, Kırım yarımadasının ilhakı ile Akdeniz'e daha kolay erişim sağlasa da Ukrayna krizi sonrasında uluslararası alanda tecrit edilmiş ve bu durumdan kurtulmak için savaşa müdahale ederek uluslararası alanda söz sahibi olmayı hedeflemiştir. Rusya'nın Doğu Akdeniz'de ABD ve diğer Batılı güçlerle rekabetinin bir yansımasına Suriye iç savaşında farklı tarafı desteklemesi örnek gösterilebilir. Dolayısıyla Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki etki alanını genişletmede en önemli etkenin Suriye politikaları olduğu söylenebilir.

Rusya Doğu Akdeniz'deki enerji politikalarına hâkim Batı'nın desteklediği İsrail-GKRY-Yunanistan hattına karşı alternatif politikalar üretme, başta savunma ve enerji olmak üzere bölge ülkeleriyle işbirliğini güçlendirmeye çalışmaktadır. Suriye'deki sıcak çatışmalarda oynadığı rol bölgedeki etki alanının genişletilmesi açısından oldukça önemlidir, ancak Rusya, çoğunlukla ABD ve Batı Avrupa ülkeleriyle "yumuşak dengeleme" politikaları aracılığıyla yani askeri ittifaklar kurmadan çeşitli siyasi ve ekonomik işbirliği geliştirerek rekabet etmektedir. Ayrıca Rusya yumuşak güce önem vermektedir ve kaynakları Rusya'nın "imajını" olumlu bir şekilde güçlendirmek için kullanmaktadır.

Rusya'nın bölgedeki Batılı güçlerle yumuşak dengeleme araçlarıyla rekabeti, bölge ülkelerinin her biri ile olan ilişkilerinde görülmektedir. AB üyesi, ABD ile iyi ilişkiler sürdüren ve EastMed projesinin katılımcılarından biri olan GKRY, Rusya ile Ortodoks değerler temelinde ilişkilerini güçlendirmektedir. Rusya ile güçlü ekonomik bağları olan GKRY'nin Rusya'ya Fransa ve İngiltere'ye sağladığı askeri kolaylıkların aynısını sağlaması denge politikalarına örnek olarak verilebilir (Gözügüzelli, 19.03.2015). Bölgede EastMed projesinin ana katılımcısı olan İsrail ise Ukrayna krizi esnasında Batı yaptırımları katılmamış, üstelik enerjisini Asya pazarına taşınması ile ilgili Rusya ile anlaşmaya varmıştır (Demirci, 10.05.2019). İsrail'de 1,5 milyon Rusça konuşan Yahudi'nin varlığı ve Rusya'nın bölgenin güvenliğindeki rolü ikili ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunsa da İsrail Batı yanlısı ve ABD'nin en yakın müttefiki olmaya devam etmektedir. Suriye, İran, Filistin konularında iki ülkenin farklı tutumlar sergilemesi, ekonomik

işbirliğinin zayıflığı gibi nedenlerden dolayı İsrail, Rusya'nın Doğu Akdeniz politikalarında önemli bir yere sahip olsa da işbirliğinin -şimdilik- düşük seviyede ilerlemesi nedeniyle Batı gücünü dengelemede ve dolayısıyla bölgedeki konumunun güçlendirilmesinde etkisinin düşük olduğu söylenebilir.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki yumuşak dengeleme politikalarının en bariz örneğinin Mısır ile ilişkileri olduğu söylenebilir. ABD, Mısır'da askeri darbe sonucunda Sisi'nin iktidara gelmesiyle mali desteğini azaltmaya karar vermiştir. Mısır özellikle enerji ve askeri-teknik işbirliği alanlarında ABD ve Avrupa Birliği'ne olan bağımlılığını azaltmak ve dış politika denge kurmak amacıyla Rusya'ya yönelmiştir. Lübnan ile ilişkilerde Rusya'nın, Batı güçlerini dengeleyici etkisi şimdilik zayıf gibi görünse de yakın gelecekte Rusya'nın Suriye'deki varlığı nedeniyle Lübnan'da daha etkili olacağı tahmin edilmektedir. NATO üyesi ve Soğuk Savaş'tan itibaren Batı çizgisinde dış politika izleyen Türkiye ile savunma alanında yapılan S-400 anlaşması ve Türk Akım, Mavi Akım ve Akkuyu gibi enerji alanında işbirliğini güçlendirmesinin Rusya için yumuşak dengeleme politikaları aracılığıyla bölgedeki konumunu güçlendirmede önemli etkisinin olduğu söylenebilir.

Rusya'nın çok kutuplu dünya inşa etme politikalarında savunma işbirliği önemli bir yere sahiptir. Doğu Akdeniz ülkeleriyle yumuşak dengeleme politikaları çerçevesinde bağlarını güçlendirerek, bölgedeki hâkim Batı gücü ile rekabette savunma alanında işbirliği ön plana çıkmaktadır. Rusya'nın Suriye iç savaşında silahlarını somut bir şekilde sergilemesi, ABD silahlarına alternatif olma fırsatı yakalamasına sebep olmuştur. Doğu Akdeniz ülkelerinden Türkiye Rusya'dan S-400 füze sistemlerinin tedarik etmiş, Mısır ise 2016-2020 yılları arasında Rusya'dan silah alımını 4 katına çıkarmıştır (Wezwman., Kuimova., Wezeman, 2021). Rusya Lübnan ile de askeri teknik alanda işbirliği geliştirmekle ilgilenmektedir ancak şimdilik ABD buna izin vermemektedir.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'de etki alanı genişletmede kullandığı araçlardan biri de enerji politikalarıdır. Avrupa'ya enerji arzından önemli ekonomik gelir ve siyasi güç elde eden Rusya için Avrupa pazarına enerji arzının devamlılığının sağlanması çok kutuplu dünyanın kutuplardan biri olma hedefi açısından son derece önemlidir. Özellikle Almanya ile geliştirilen Kuzey Akım projesi Rusya'nın Avrupa'da siyasi güç kazanımını artırmaktadır. İsrail, GKRY ve Yunanistan arasındaki işbirliğinin bir sonucu olarak Avrupa Birliği Fonu ve ABD tarafından desteklenen EastMed projesinin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltacağı düşünülmektedir. Birçok araştırmacı yıllık kapasitesi 10-20 milyar metreküp olan Eastmed projesinin (Deveci,

19.07.2020) yıllık kapasitesi 55 milyar metreküp olan Kuzey Akım-2 (Gazprom: Kuzey Akım-2) boru hattı ile rekabet edecek kapasiteye sahip olmadığını düşünülmektedir. Rusya, enerji alanında bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştirerek eylem alanını genişletmeyi hedeflerken, EastMed projesinin bölgedeki taraflarıyla rekabet etmeye devam etmektedir. Ancak günümüzde Doğu Akdeniz’de en önemli oyunculardan olan İsrail’in ve GKRY’nin açık denizlerinde Batılı firmaların faaliyet gösterdiği düşünülürse, ilişkilerin şimdilik rekabet ağırlıklı olduğu söylenebilir.

Öte yandan ABD’nin Rusya’dan Almanya’ya transit ülke olmaksızın enerji aktaracak olan Kuzey Akım-2 projesine uyguladığı yaptırımlara Temmuz 2021’de son vermesi Rusya’nın Avrupa’ya enerji arzını güvence altına aldığı anlamına gelmektedir. Yaptırımları kaldırma kararı, ABD’nin Çin ile rekabete öncelik verdiği ve Rusya’nın Çin’e yaklaşmasını engellemek isteyen bir tavır olarak algılandı. Böylece Rusya’nın enerji şirketlerinin Doğu Akdeniz sahalarında Batılı şirketler kadar aktif rol oynamadığı görülse de Rusya’nın Kuzey Akım-2 ve Türk Akımı projeleri ile Avrupa’ya enerji sağlamaya devam edeceği ve EastMed boru hattının Rusya için bir enerji güvenliği tehdidi oluşturmayacağı tahmin edilmektedir.

Diğer alanlarda olduğu gibi enerji alanında da bölgede güç dengesinin daha çok ABD ve Avrupa Birliği lehine kurulduğu görülse de Rusya bölge ülkeleriyle enerji işbirliği geliştirerek bu durumu kendi lehine dönüştürmek için çaba harcamaktadır. Örneğin, Ocak 2018’de Lübnan açık denizlerinde gaz ve petrol arama çalışmaları ile ilgili olarak Fransa’nın Total, İtalya’nın ENI ve Rus Novatek şirketleri anlaşmaya varmıştır (Borschchevskaya & Ghaddar: 2018). Bir diğer Rus şirketi Rosneft Mısır’ın Doğu Akdeniz’deki Zohr sahasının işletilmesine dair hislerinin %30’unu satın almıştır (Temizer, 12.12.2016). Mart 2021’de daha önce varılan anlaşmanın güncellenmiş haliyle Rus şirketleri Capital Limited ve East Med Amrit’in Suriye’nin karasularında sismik araştırma yapması taraflar arasında kabul edilmiştir (Göksedef, 28.04.2021). İsrail ile geliştirdiği enerji işbirliği sonucunda Rusya, İsrail gazını LNG şeklinde Asya pazarına satma hakkını elde etmiştir (Demirci, 10.05.2019)

Rusya enerji gücünü Post-Sovyet alanda zaman zaman bir dış politikada baskı aracı olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Bu durum Rusya ile Batı arasında gergin ilişkileri körüklemektedir. Öte yandan Rusya’nın, uluslararası düzeyde yürüttüğü enerji politikaları nedeniyle güç kazanımlarının Batı gücünü dengelemede önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu durum dış politikalarında Mısır, Türkiye, Lübnan gibi Batı gücünü dengelemek isteyen devletlere bir alternatif sunmaktadır. Öte yandan Ukrayna krizinin ardından (Rusya Ukrayna

ilişkilerin bozulmasının en önemli nedenlerinden biri Rusya'nın enerji politikalarıyla Ukrayna'ya baskı yapmasıydı) gerilen Rusya-Batı ilişkileri, GKRY ve İsrail gibi Batı yanlısı ülkelerin Rusya ile enerji işbirliği yapmasını engellemiştir. Sonuç olarak, Ukrayna krizi sonrası Rusya-Batı ilişkilerinde yaşanan bloklaşma, Doğu Akdeniz'deki devletlerin dış politika davranışlarını da etkilemiş ve bu durum enerji alanında kendini göstermiştir.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirmesindeki en büyük zorluk, bölgede hâkim ekonomik ve savunma gücü olan ABD'nin varlığıdır. SSCB'nin dağılmasının ardından bıraktığı güç boşluklarını Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da tek süper güç olan ABD doldurmuş, bölgedeki en yakın müttefiki İsrail ile işbirliğini güçlendirerek bölgedeki nüfuzunu artırmıştır. ABD'de Aralık 2019'da yürürlüğe giren Doğu Akdeniz Güvenlik ve Enerji Kanunu yasasıyla GKRY'ne 1987 yılından bu yana uygulanan silah ambargosu kısmen kaldırılmıştır (Doğru, 21.12.2019). Yasanın Türkiye aleyhine olmakla birlikte Rusya'nın bölgedeki konumunu zayıflatmayı ve GKRY üzerindeki etkisini azaltmayı amaçladığı düşünülmektedir. Ayrıca ABD, Rusya'nın Lübnan'daki etkisini önlemek için Lübnan ordusuna yaptığı yardımları artırmaktadır.

ABD'nin bölgede 10 savaş gemisi, 130 savaş uçağı ve yaklaşık 9 bin askeri bulunmaktadır (Sputnik, 08.06.2019). İncirlik (Türkiye), Suda (Yunanistan) ve Gaeta'da (İtalya) üsleri bulunan ABD, ayrıca 6. Filosu ile bölgede süper güç olarak üstünlüğe sahiptir (Yaycı, 2012, 6). Rusya'nın ise bölgede sadece Suriye'deki üssü bulunmaktadır.

Rusya, modern silah ve teçhizata yatırım yaparak Suriye'deki üssünü güçlendirmiştir ancak Rusya'nın gücü bu bölgedeki NATO gücünü engelleyecek düzeyde değildir. Rusya bölge ülkelerinin her biri ile ilişkilerini genişletmeyi başarmıştır. Ancak Rusya, savaş sırasında Suriye'ye verilen zararı tek başına kaldıramayacağını bildiğinden, ülkenin yeniden yapılandırılması için Batılı ülkeler de dahil olmak üzere yeni ortaklıklara hazır olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın ABD ve AB'yi bölgeden dışlaması rasyonel bir adım olmayacaktır. Vladimir Putin'in sık sık vurguladığı gibi Rusya'nın amacı küresel alanda çıkarlarına saygı duyulmasını sağlamak, oluşan güç dengelerinde varlığını korumak, çok kutuplu dünyanın bir parçası olmaktır. Rusya'nın ABD ve diğer güçlü devletleri uluslararası alandan dışlamak gibi bir hedefi bulunmamaktadır. Rusya'nın Doğu Akdeniz'de bariz özelliğinin Batı gücünü dengelemek olduğuna değindik, ancak bu durum Rusya'nın bölgede ABD'nin yerini dolduracak kapasitesi olduğu anlamına gelmemektedir.

Ekonomik alanda Rusya'nın gücü ABD ile kıyaslanamaz seviyededir. Örneğin IMF verilerine göre 2019 yılında ABD'nin GSYH'si 21,43 trilyon iken Rusya'nın 1,7 trilyon dolardı

(IMF: GDP- United States; Russia). Rusya'nın savunma bütçesi de ABD'nin oldukça gerisinde kalmaktadır. 2020 yılında ABD'nin savunma bütçesi 778 milyar dolar iken, Rusya'nın 61,7 milyar dolar olmuştur (SIPRI, 26.04.2021). Rusya dünyadaki önemli silah satıcılarından olmasına rağmen bu alanda da ABD'nin gerisindedir. 2016-2020 yıllarında ABD'nin küresel silah ticaretinde payı %37 iken Rusya'nın %29 olmuştur (Wezwan., Kuimova., Wezeman, 2021).

Son yıllarda ABD'nin tek kutuplu dünya sistemini devam ettirecek güçte olmadığı ve yükselen güçlerin etkisiyle dünya sisteminin çok kutupluluğa dönüştüğüne şahitlik etmekteyiz. Rusya'nın hareket alanının genişlemesinde de uluslararası yapıdaki değişiklikler önemli bir faktör olarak görülmektedir. Ancak bu durumda Rusya'nın ABD ile rekabet edebilecek güce sahip olduğu yanılgısına düşmemek gerekir. Bugün Rusya, teknolojik altyapı ve ekonomik güç açısından ABD ve Çin'in oldukça gerisinde kalmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olma hedefinin Vladimir Putin'in söylemine rağmen gerçekçi olup olmadığı sorgulanmaktadır. Rusya, BRICS ve ŞİÖ gibi uluslararası arenanın çok kutuplu yapısını besleyen kuruluşların bir parçasıdır. Ayrıca BMGK üyesi olan Rusya, Suriye iç savaşına müdahalesi ile Ortadoğu ve Doğu Akdeniz gibi stratejik öneme sahip bölgelerin güvenliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Rusya, dünyanın en büyük enerji üreten ülkelerinden biri, ABD'nin en önemli enerji tedarikçisi ve ABD'den sonra dünyanın en büyük silah ihracatçısıdır. Dolayısıyla Rusya'nın çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olma hedefi gerçekçi görünmektedir.

Rusya'nın ekonomik geri kalmışlık gibi nedenlerden dolayı çok kutuplu bir dünyanın kutuplarından biri olduğu tartışma konusu olsa da dünyanın ABD ve Çin'in öncülüğünde iki kutuplu bir dünyaya dönüşme sürecinde olduğu aşıkardır. ABD, Afganistan'dan çekilme, İngiltere ve Avustralya ile savunma anlaşması (BBC, 16.09.2021), Almanya ile Kuzey Akım projesi üzerindeki yaptırımları kaldırma anlaşması gibi politikalarından da anlaşılacağı üzere Çin ile rekabete öncelik vermektedir. Bu süreçte Rusya'nın konumu önem kazanmaktadır. Rusya'nın çok kutuplu bir dünyanın inşasındaki rolü nedeniyle bu doğrultuda belirleyeceği politikalar ve Çin ile ilişkileri öne çıkmaktadır. Rusya, Primakov'un belirlediği dış politika çerçevesinde Çin ile stratejik ilişkiler geliştirme arzusuna sahip olsa da Çin'in uluslararası konjonktüre uygun olarak çok boyutlu dış politikaya öncelik vermesi gibi nedenlerle bu gerçekleşmemiştir. Ancak ABD, Çin ile rekabetini yoğunlaştırırsa, Çin'in ABD'ye karşı bir denge oluşturmak için Rusya ile ilişkilerini gözden geçireceği söylenebilir. Kuzey Akım-2 projesine uygulanan yaptırımların kaldırılmasından da anlaşılacağı üzere ABD, Rusya ile devam eden gergin ilişkileri uçuruma

sürüklememek ve Rusya'nın Çin ile yakınlaşmasını engellemek istemektedir. Ancak Rusya'nın Avrupa devletleri ile önemli enerji işbirliğine rağmen, iç politikada artan otoriterleşme, aktif dış politika ve Batı karşıtlığı gibi nedenler ilişkilerin önündeki engellerdir. Bu durumda Rusya yakın gelecekte Batı ile Çin arasında dengeli politikalar izlemeye devam edeceği ancak ABD ile Çin arasındaki rekabetin yoğunlaşması durumunda güç dengesinin oluşmasındaki etkisinin daha da artacağı ve bu durumdan yararlanarak uluslararası arenadaki konumunu güçlendireceği söylenebilir.

Ayrıca Rusya'nın ulusal güvenliği sağlamak için dışa dönük politikalar izlemesi gerektiğine dair yaygın bir görüş vardır. Yeltsin döneminde Batı ile iyi ilişkilerin sürdürülmesi, ekonomi ve siyasette liberalleşme gibi içe dönük politikaların başarısız olması bu düşüncelerin güçlenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Rusya için aktif dış politika ve çok kutuplu söylem, ABD veya diğer güçlü devletlerle "eşit güçte" olduğu anlamına gelmemekte, aksine devletin varlığını korumak için kaçınılmaz bir görev olarak algılanmaktadır. Rusya, uzun vadede içe dönük politikalar izleyerek Batı ülkeleri kadar sanayileşmemiş ekonomisine yönelmek yerine enerji ve savunma gücünü dış politika hedeflerine ulaşmak ve böylece iç güvenliğini sağlamak için kullanmaktadır.

Bu nedenle Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki amacı ABD ve AB'yi dışlamak değil, çok kutuplu dünyanın kutuplardan biri olmaktır. Rusya bölgede kronik haline gelen Kıbrıs meselesi, Filistin-İsrail çatışması, Türkiye-Yunanistan uyuşmazlığı gibi sorunların çözümünde taraf tutmak yerine uluslararası hukuk ve BMGK kararları doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini vurgulamakta veya arabuluculuk teklif etmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın Batı bloğunun yanında veya karşısında olmak istemediği, bunun yerine Batı'ya karşı dengeleyici özelliğini pekiştirmek istediği sonucuna varılabilir.

Ancak Rusya'nın bazı faktörlere bağlı olarak bölgedeki konumunu güçlendirme ve Batı'ya karşı daha etkin politikalar üretme olasılığı bulunmaktadır. Rusya ekonomisinin enerji fiyatlarında düşüş ve korona virüs salgınından kaynaklanan güçlükler Rusya'nın aktif dış politikasının önünde engel teşkil etmektedir. Ancak yakın gelecekte uluslararası konjonktüre bağlı olarak enerji fiyatlarının yükselmesi durumunda Rusya'nın dış politika hedeflerini genişletmesi beklenebilir. Bu durumda Rusya, Doğu Akdeniz'de uzak durduğu bölgesel sorunlara karşı farklı bir tavır alabilir.

Rusya'nın Suriye'deki asıl başarısının ülkenin istikrara kavuşması ve sonrasında ülkenin kalkınmasında oynayacağı rol olduğu söylenebilir. Mevcut durumda Rusya'nın Batılı ülkeler ve

bölge ülkelerinin işbirliğine ihtiyacı vardır ancak Rusya Suriye açıklarında enerji keşfetmesi durumunda Suriye'deki konumunun daha da güçlendirebilecektir. Doğu Akdeniz'de enerji potansiyelinin varlığı düşünüldüğünde bu durum olası görünmektedir.

Rusya'nın bölgede güçlenmesinin Çin ile olan ilişkilerine de bağlı olduğu söylenebilir. Son yıllarda birçok konuda Rusya ve Çin işbirliği yapsa da ikili ilişkiler stratejik bir ortaklığa dönüşmemiştir. Çin, küresel güç olma yolunda ABD'nin en önemli rakibi olmasına rağmen, ticari ortaklık nedeniyle ABD ile ilişkilerini bozmak istememektedir. Öte yandan “Bir Kuşak-Bir yol” projesi kapsamında artan Çin yatırımları nedeniyle Doğu Akdeniz, Çin-ABD rekabetinin ayrı bir kolunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla ABD-Çin rekabet ilişkisinin gerilmesi, Rusya ile Çin'in yakınlaşmasına ve buna bağlı olarak Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesinde güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Bu durumun olasılığı, ABD'nin Kuzey Akım-2 projesine uyguladığı yaptırımların kaldırılması örneğinden anlaşılmaktadır. Rusya-Almanya enerji işbirliği sonucunda ortaya çıkan Kuzey Akım-2 projesi, Rusya'nın enerji geçişinde Ukrayna'ya olan bağımlılığını azaltacağı ve Avrupa'ya enerji arz güvenliğini sağlayacağından Rusya için oldukça önemli bir yere sahiptir. Uzun yıllar ABD yaptırımları nedeniyle boru hattının inşaatı tamamlanamamıştır. Biden yönetiminin yaptırımları kaldırma kararının ise, Batı'nın dışladığı Rusya'nın Çin'e yaklaşmasını engelleme yönelik kararı olduğu tahmin edilmektedir.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'de güçlenmesinin iç politikaya da bağlı olduğu söylenebilir. Rus güvenliği algısında dış politikanın önemi daha önce belirtilmişti. 2014 krizinden sonra Kırım'ın ilhakı Vladimir Putin'in Rusya'daki prestijini güçlendirmiştir, ancak bu orta ve yaşlı nüfus için geçerlidir. Rus gençleri arasında, Rusya'nın aktif dış politikası ve Suriye'deki varlığı nedeniyle Putin hükümetine yönelik memnuniyetsizlik artmaya devam etmektedir (Volkov, 25.01.2021). Bu durumun daha çok Rusya'da otoriter yönetim tarzının güçlenmesi ve ekonomik geri kalmışlık gibi nedenlerden kaynaklandığı söylenebilir. Dolayısıyla Rusya ekonomisindeki durgunluk devam ederse aktif dış politikaya yönelik itirazlar artabilir ve bu durum Rus hükümetinin dış politika faaliyetlerini kısıtlayabilir.

Doğu Akdeniz'in en önemli aktörlerinden biri olan Türkiye, Rusya'nın bölgesel politikalarında önemli bir yere sahiptir. Türkiye ve NATO'nun farklı güvenlik algıları, örgütün Türkiye'de sorgulanmasına neden olmuş ve bunun sonucunda Rusya ile işbirliği NATO'ya karşı dengeleyici bir unsur olarak daha önemli hale gelmiştir.

Rusya'nın çok kutuplu dünya söyleminde de Türkiye'nin önemli yeri vardır. İlk olarak Rusya'nın çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olmak yolunda en önemli araçlarından

birinin enerji politikaları olduğu bilinmektedir. Ukrayna ile kötüleşen ilişkiler, Rusya'dan Avrupa'ya enerji geçişinin sağlanmasında zorluklar yaratmaktadır. Bu nedenle Türkiye ile geliştirilen Türk Akım gibi enerji işbirliği önemlidir. Ayrıca Rusya'nın ABD ve AB'ye karşı oluşturduğu blokta Türkiye'nin yanında olması Rusya'nın uluslararası alanda ve Doğu Akdeniz'de gücünü artıracaktır. Bugün Rusya-Türkiye ilişkilerinin tarihte görülmemiş derecede geliştiğine tanıklık etmekteyiz. Enerji, askeri-teknik ve ekonominin çeşitli alanlarında işbirliği, Rusya'nın Suriye'deki operasyonunda teknik desteği, II. Karabağ Savaşı'ndaki ortaklıklar ikili ilişkileri derinleştirmektedir. Ancak son yıllarda güçlenen ortaklıkların ezeli rekabeti bir anda stratejik bir ortaklığa dönüştürdüğü düşüncesine kapılmamak gerekir. İki ülke, Kafkasya, Orta Doğu ve Karadeniz gibi farklı bölgelerde etkinliğini artırmak için rekabet etmeye devam etmektedir. Örneğin, iki ülke Kırım, Güney Osetya, Karabağ, Suriye, Libya ile ilgili meselelerde farklı argümanları savunmaktadırlar. Ayrıca 2015'te yaşanan uçak krizi ülkeler arasında birtakım sorunları gün yüzüne çıkarmıştır.

İki ülke politikaları Doğu Akdeniz bağlamında da farklılık göstermektedir. Rusya-Türkiye ilişkilerinde Suriye meselesi, Türk Akım, S-400 anlaşması gibi stratejik işbirlikleri bulunmaktadır ancak bunların daha çok Rusya'nın çıkarlarıyla uyumlu olduğu görünmektedir. Doğu Akdeniz'de EastMed projesine ve Batıya karşı her iki ülkenin de olumsuz tutumları olmasına rağmen, Rusya Doğu Akdeniz'de bir denklem kurup bölge ülkeleriyle ilişkilerini çeşitli alanlarda geliştirmeye devam etmektedir. Türkiye ise bölgede Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail ile gergin ilişkiler sürdürdüğünden yalnız görüntü çizmektedir. Ayrıca Rusya Kuzey Akım ve Türk Akım projelerinin kapasite farklı nedeniyle EastMed projesini Avrupa'ya doğal gaz arzında tehdit olarak görmemektedir. Dolayısıyla EastMed projesinin varlığı Rusya'nın Akdeniz politikalarına ve Türkiye ile ilişkilerine önemli derecede etki etmeyecektir.

Biden yönetiminin Kuzey Akım-2 boru hattına yönelik uzun süredir devam eden yaptırımların kaldırmasının ardından Doğu Akdeniz'deki Rusya-Batı rekabetinin yumuşayıp yumuşamayacağı soruları gündeme gelmektedir. Doğu Akdeniz aynı zamanda ABD-Çin rekabetinin bir kolunu oluşturmaktadır. Çin'in "Bir Kuşak Bir Yol" projesi için önemli bir rota olan Akdeniz'deki yatırımları ABD'yi tedirgin etmektedir. Bu nedenle Rusya, Batı ile rekabetini ilerletecek ekonomik ve savunma gücünden yoksunken, ABD'nin Çin'i tehdit olarak gördüğü için Rusya ile uzun süredir devam eden gergin ilişkilerini uçuruma sürüklemeyeceği tahmin edilmektedir. Bu durumda Türkiye'nin bölgede Rusya ile Batı arasında dengeli politikalar izlemesi daha olası olasıdır.

Rusya için Batı'nın desteklediği Yunanistan-GKRY-İsrail hattının tarafları dahil bölge ülkeleri ile işbirliği sürdürülmesi bölge politikası açısından oldukça önemlidir. Yunanistan'ın AB ve NATO üyeliği, GKRY'nin AB üyeliği ve ABD etkisi nedeniyle yakın gelecekte Rusya ile bölgede bir hat oluşturacakları olası görünmemektedir. Öte yandan Rusya'nın, Türkiye ile ilişkilerinin, tüm gelişmelere rağmen farklı bölgelerde kesişen çıkarlar nedeniyle stratejik ortaklığa dönüşmesi her zaman kuşkuludur. Bu durumda Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin karşılaştığı sorunlara karşı Rusya'nın desteği, Türkiye'den alacağı tavizin büyüklüğüne bağlı olacaktır. Aynı zamanda bu destek Rusya'nın, Yunanistan, Mısır, İsrail, Lübnan ve GKRY ile ilişkilerine zarar vermeyecek düzeyde olacaktır. Dolayısıyla Rusya'nın bölgedeki konumu güçlenirse Türkiye'nin bölgedeki sorunların çözümünü etkilemeyeceği, dolayısıyla Türkiye'nin Batı hattından uzaklaşmak yerine Rusya ile ABD/NATO arasında dengeli politikalar izlemesi ve çıkarlarından vazgeçmeden bölge ülkeleriyle ilişkilerini düzenlemesi gerektiği sonucuna varabiliriz.

KAYNAKÇA

Acer, Y (2020) “5 Soru: ABD’nin Dedeagaç (Yunanistan)’ta Askeri Üs Kurmasının Anlamı ve Türkiye’ye Etkisi” Seta, 30 Temmuz 2020, (çevrimiçi) <https://www.setav.org/5-soru-abdnin-dedeagac-yunanistanta-askeri-us-kurmasinin-anlami-ve-turkiyeye-etkisi/>, Erişim Tarihi: 05.04.2021

Afanasyev V.V., Sokolov Y. V. (2010) «Politicheskoye Ustroystvo Mira», (Dünyanın Siyasi Yapısı) , Sotsiologiya i politologiya.

Afonsky, A (2020) “İzrail' reshil prodavat' toplivo Yevrope. Chem eto grozit Rossii?”, (İsrail, Avrupa'ya yakıt satmaya karar verdi. Bu Rusya'yı nasıl tehdit ediyor?), Lenta, 27 Temmuz 2020, (çevrimiçi) <https://lenta.ru/articles/2020/07/27/med/>, Erişim Tarihi: 10.03.2021

Agarkova, E (2020) “Amerikanskaya neftyanaya sdelka v Sirii razozlila Kreml’”, (ABD'nin Suriye'deki petrol anlaşması Kremlin'i kızdırdı) 19 Ağustos 2020, (çevrimiçi), <https://imrussia.org/ru/%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/3154-> Erişim tarihi 02.08.2021

Ak, G (2013). “Kıbrıs adası çevresindeki deniz dibi hidrokarbon zenginliklerinin adadaki sorunun çözümüne muhtemel etkileri,” Motif Akademi Halkbilimi Dergisi-1,

Aktan, S (2020) “Türk Akımı doğal gaz boru hattı Türkiye, Rusya ve bölge için ne anlam taşıyor?” Euronews Türkçe, 08 Ocak 2020, (çevrimiçi) <https://tr.euronews.com/2020/01/08/turk-akimi-dogal-gaz-boru-hatti-turkiye-rusya-ve-bolge-icin-ne-anlam-tasiyor>, Erişim Tarihi: 13.04.2021

Alım, E, (2019), “Rusya’nın Büyük Güç Aktivizminde Çok Kutuplu Dünyanın Önemi” Akademik Sosyal Araştırmalar, Sayı:8

Alifirova, E (2020) “Leviafan poplyl. Na problemnom izrail'skom mestorozhdenii nachalas' dobycha gaza” (Leviathan yüzdü. Sorunlu İsrail sahasında gaz üretimi başladı), 17 Ocak 2020, (çevrimiçi) <https://neftegaz.ru/news/dobycha/519531-leviafan-poplyl-na-problemnom-izrailskom-mestorozhdenii-nachalas-dobycha-gaza/>, Erişim Tarihi: 11.01.2021

Alkov I., (2014) “Na Rossiyskom Rynke Nefteservisnykh Uslug Usilivayetsya Tendentsiya K Konsolidatsii”, (Rusya Petrol Sahası Hizmetleri Pazarında Güçlenen Konsolidasyon Trendi), Oil&Gas Journal Russia. 2014. № 6 (83).

Anadolu Ajansı (2016) “Türkiye ile Rusya arasında Türk Akımı projesi için anlaşma imzalandı”, 10 Ekim 2016, (çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-ile-rusya-arasinda-turk-akimi-projesi-icin-anlasma-imzalandi/662282>, Erişim Tarihi: 05.06.2021

Anadolu Ajansı Şirket Haberleri (2019) “İş Bankası, Rusya'nın ulusal ödeme sistemi MIR'ı kabule başladı”, 18 Nisan 2019, (çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/finans/is-bankasi-rusyanin-ulusal-odeme-sistemi-miri-kabule-basladi/649782> Erişim Tarihi: 22.05.2021

Anter, Y (2021) “Yunan medyası duyurdu: ABD, Yunanistan’da 20’den fazla yeni üs istiyor”, Sözcü, 22 Şubat 2021, (çevrimiçi) <https://www.sozcu.com.tr/2021/dunya/yunan-medyasi-duyurdu-abd-yunanistanda-20den-fazla-yeni-us-istiyor-6275726/>, Erişim Tarihi: 27.07.2021

Antikov, A (2018) “Nerazvedannyye prostory: Moskva pomozhet Livanu s dobychey gaza i oboronoy” (Keşfedilmemiş genişlemeler: Moskova, Lübnan'a gaz üretimi ve savunmasında yardım edecek), İzvestiya, 27 Ağustos 2020, (çevrimiçi), <https://iz.ru/780900/andrei-ontikov/nerazvedannyye-prostory-moskva-pomozhet-livanu-s-dobychei-gaza-i-oboronoj>, Erişim Tarihi: 09.03.2021

Arslan, R (2017). “İlklere sahne olan Astana görüşmeleri başladı,” BBC News Türkçe, (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38714279>, Erişim Tarihi: 12.01.2021

Art, R. (2005). “Correspondence: Striking the Balance”, International Security, C. 30, No: 3

Asker, A (2017) “Rusya’nın Suriye’de Stratejik Hamleleri: Sonu Meçhul Başlangıç”, Yeni Türkiye, Yıl 22, Sayı 87, 2016, s.330-331; Mehmet Sait Dilek, “Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, 2017

Atlas, M.İ (2020) “Enerji mi, Egemenlik mi: Rusya’nın Doğu Akdeniz’de Var Olma Stratejisi” Kriter Eylül 2020, Yıl 5, Sayı 49 <https://kriterdergi.com/dosya-dogu-akdenizde-ne-oluyor/enerji-mi-egemenlik-mi-rusyanin-dogu-akdenizde-var-olma-stratejisi> Erişim Tarihi: 12.02.2021

Atomnaya Energiya 2.0 (2018) “Rossiya i Indiya podpisali soglasheniye o stroitel'stve 6 novykh atomnykh energoblokov” (Rusya ve Hindistan, 6 yeni nükleer güç ünitesinin inşası konusunda anlaşma imzaladı), 08 Ekim 2020, (çevrimiçi) <https://www.atomic-energy.ru/news/2018/10/08/89429>, Erişim Tarihi: 15.12.2020

Aydın, A. (2019) “Rusya’nın Enerji ve Güney Kıbrıs Politikası”, Stratejik Analiz Dergisi, 10(89),

Aydoğan, H.C., Teslova, E (2015) “Rusya’nın ‘nükleer enerji’ açılımı”, Anadolu Ajansı, 07 Nisan 2015, (çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-nukleer-enerji-acilimi/59922> Erişim Tarihi: 22.07.2021

Ayvaz, Z (2020) “Astana ve Soçi Süreçlerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkileri” The Journal of Diplomatic Research-Diplomasi Araştırmaları Dergisi Vol.2 No.2 December 2020

Bag, M., Montalto, L (2020) “Wagner Grubu kimdir?” Euronews, 25 Mayıs 2020, (çevrimiçi) <https://tr.euronews.com/2020/05/25/libya-da-hafter-ile-birlikte-savasan-rus-paral-savasc-lar-kimler>, Erişim Tarihi: 25.06.2021

Baker, B. D. (2015). “Russian Arms Sales in Asia May Be Poised for Trouble”, The Diplomat, 10 Kasım 2015, (Çevrimiçi) <http://thediplomat.com/2015/11/russian-arms-sales-in-asiamay-be-poised-for-trouble/>, Erişim Tarihi: 03.11.2020

Barnashov O.V., Mirow J., Khalaf S.S. (2014) “Faktery konkurentsii mezhdru SSHA i Rossiye na Blizhnem Vostoke “, (Orta Doğu'da ABD ve Rusya Arasındaki Rekabet Faktörleri) Modern rekabet. 2014. Sayı 1 (43).

Bayezit, F (2016) “Dengeleme Davranışı Olarak Fırat Kalkanı Operasyonu: Neoklasik Realist Bakış”, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2016

BBC (2015) “Russia halts gas supplies to Ukraine after talks breakdown”, 1 Temmuz 2015, (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-europe-33341322>, Erişim Tarihi: 28.03.2021

BBC Rusça (2018) “Prem'yer Pol'shi nazval Rossiyu odnoy iz glavnykh ugroz” (Polonya Başbakanı Rusya'yı ana tehditlerden biri olarak nitelendirdi), 28 Ocak 2018, (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/russian/news-42850074>, Erişim Tarihi: 13.10.2020

BBC Rusça (2020) “Rossiya Razryvayet Nalogovoye Soglasheniye S Kiprom. Pochemu Moskva Ssoritsya So Starym Partnerom?” (Rusya, Kıbrıs ile Vergi Anlaşmasını Feshetti. Moskova Neden Eski Bir Ortakla Tartışıyor?), 03 Ağustos 2020, (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/russian/news-53633988>, Erişim Tarihi: 17.06.2021

BBC Türkçe (2013) “Uluslararası silah ticareti anlaşması kabul edildi” 2 Nisan 2013 (çevrimiçi) https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130402_bm_silah_ticareti, Erişim Tarihi: 12.01.2021

BBC Türkçe (2014) “Rusya ve Çin'den dev gaz anlaşması”, 21 Mayıs 2014 (çevrimiçi) https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2014/05/140521_rusya_cin_gaz, Erişim Tarihi: 22.09.2020

BBC Türkçe (2019) “S-400 ve F-35: ABD ile Türkiye arasındaki kriz hakkında bilinmesi gerekenler” 4 Nisan 2019, (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47809807> Erişim Tarihi 14.08.2021

BBC Türkçe (2020) “Doğu Akdeniz'de önemli aktörler kim, hangi stratejileri izliyorlar?”, 7 Eylül 2020, (çevrimiçi) , <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54057801>, Erişim Tarihi: 07.10.2020

BBC Türkçe (2020) “Nikol Paşinyan kimdir? Ermenistan'ın, ordunun istifasını istediği eski gazeteci başbakanı”, 09 Ekim 2020, (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54463776>, Erişim Tarihi: 02.11.2020

BBC Türkçe (2021) “AUKUS Paketi: Çin; ABD, İngiltere ve Avustralya'nın savunma anlaşmasına 'Büyük sorumsuzluk' diyerek tepki gösterdi” 16 Eylül 2021, (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58579603>, Erişim Tarihi 22.09.2021

BBC Türkçe (2021) “Erdoğan Ukrayna Devlet Başkanı Zelensky ile görüştü: “İşbirliğimiz üçüncü ülkelere karşı bir girişim değildir”, 10 Nisan 2021, (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56701148>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

BBC Türkçe (2021) “Türkiye-Mısır ilişkileri: Doğu Akdeniz'de anlaşma mümkün mü, ilişkiler 8 yıl sonra normalleşebilir mi?”, 04 Mart 2021, (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56278844>, Erişim Tarihi: 16.04.2021

Beccaro, A., Mass, A.S (2007) “Russian Web in the Mediterranean Region”. Milano (Italy), Analysis of the Institute for International Political Studies, No: 308

Begçecanlı, B (2021) “Rus enerji şirketleri, Doğu Akdeniz'de olası ABD yaptırımlarına karşı isimlerini gizliyor” Anadolu Ajansı, 1 Nisan 2021, (çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rus-enerji-sirketleri-dogu-akdenizde-olası-abd-yaptirimlarina-karsi-isimlerini-gizliyor/2194926>, Erişim Tarihi: 23.04.2021

Benilush J. (2018). “Chem ob'yasniti' soglasiye mezhdu Rossiyey i Izrailem?” (Rusya ve İsrail arasındaki anlaşma nasıl açıklanır?), 17 Mayıs 2018, (Çevrimiçi), Inosmi, <https://inosmi.ru/politic/20180517/242254402.html>, Erişim Tarihi: 25.12.2020

Berberakis, S (2020) “Doğu Akdeniz- EastMed doğalgaz boru hattı anlaşması Atina'da imzalandı” BBC Türkçe, 2 Ocak 2020, (çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50973890>, Erişim Tarihi: 15.11.2020

Berezina, Z (2017) “Publichnaya diplomatiya: Zhemchuzhina Yevropy, Krym” (Kamu Diplomasisi: Avrupa'nın İncisi, Kırım) Noviy Den, 26 Nisan 2017, (çevrimiçi) <https://newdaynews.ru/crimea/601215.html> , Erişim Tarihi: 03.02.2021

Binnendijk, H (1999) “Back to Bipolarity”, The Washington Quarterly, Cilt 22, Sayı 4, 1999,

Blank, S. (2018) “Russia and Israel: Friends with benefits”, The Hill, 17 Mayıs 2018, (çevrimiçi) <https://thehill.com/opinion/international/388217-russia-and-israel-friends-with-benefits> Erişim Tarihi: 22.03.2021

Bocharov Y.B. (2013) “Kontseptual'nyy analiz sovremennoy fazy razvitiya vzaimootnosheniy mezhdu Rossiyey i Izrailem” (Rusya ve İsrail arasındaki ilişkilerin gelişiminin mevcut aşamasının kavramsal analizi), Ekonomika, statistika i informatika. Vestnik UMO. 2013. №1.

BP (2018) “BP Annual Report: Growing the business and advancing the energy transition”, BP Annual Report and Form 20-F 2018

BP (2020) “Statistical Review of World Energy”, 69th edition

Budayev, A (2015) “«Myagkaya Sila» Vo Vneshney Politike Rossii: İstoki, Osobennosti, Perspektivy”, (Rus Dış Politikasında Yumuşak Güç: Kökenler, Özellikler, Beklentiler) Gosudarstvennoye upravleniye. Elektronnyy byulleten', vyp. 48.

Bushuev, V. V. Mastepanov, A.M. Pervukhin, V.V. Şafranik, Y.K. (2015) “Global'naya energiya i geopolitika” (Küresel enerji ve jeopolitik) (Rossiya i mir), Institut globalizatsii i energeticheskoy strategii ustoychivogo razvitiya, Moskva 2015,

Cabbarinasir, H. R. (2020) “İran i İsrail' vo Vneshney Politike Rossii: Ogranicheniya Na Puti Sotrudnichestva”, (Rus Dış Politikasında İran ve İsrail: İşbirliği Yolundaki Sınırlamalar) , Sravnitel'naya Politika. 2020 T.11 № 1

Can, F (2019) “Doğu Akdeniz'de ne kadar doğal gaz rezervi var?” Euronew Türkçe, 31 Aralık 2019, (çevrimiçi), <https://tr.euronews.com/2019/12/31/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogal-gaz-rezervi-var-en-buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak>, Erişim Tarihi: 19.06.2021

Caşın, M. H., Kısacık, S, (2017)” Kafkasya’da Azerbaycan-Ermenistan Uyuşmazlığı: Çatışma-Bariş Sarkacı”, Ankara: Seçkin Yayıncılık, Eylül 2017

Clingendael. (2015). “The new east-west discord. Russian objectives, western interests.” The Hague: James Sherr. (Çevrimiçi), <https://www.readkong.com/page/the-new-east-west-discord-russian-objectives-western-5048832> Erişim Tarihi: 11.07.2021

CNN Türkçe (2019) “Rusya-İsrail ilişkileri yeni nitelik kazandı”, 12 Eylül 2019, (çevrimiçi) <https://www.cnnturk.com/dunya/rusya-israil-iliskileri-yeni-nitelik-kazandi>, Erişim Tarihi: 26.12.2020

Coning, C. (2015). —BRICS and Coexistencell, Coning, C. D, T. Mandrup & L. Odgaard (der.), The BRICS and Coexistence: An Alternative Vision of World Order içinde, London: Routledge,

Consultant (2010) “Federal'nyy zakon "O bezopasnosti" ot 28.12.2010 N 390-FZ “(28 Aralık 2010 tarihli "Güvenlik Hakkında" Federal Yasa N 390-FZ), 28 Aralık 2010, (çevrimiçi) http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108546/, Erişim Tarihi: 22.03.2021

Costello, K (2018) “Russia's Use of Media and Information Operations in Turkey: Implications for the United States”, RAND Corporation, 2018 (Çevrimiçi) <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE278.html> Erişim Tarihi: 14.07.2021

Coughlin, C. (2018) “Israel Puts the Complex Russia-Iran Relationship to the Test in Syria” The Nation, 31 Mayıs 2018, (çevrimiçi), <https://www.thenational.ae/international>,

Cropsey, S., Brown, E. (2014) “Energy: The West’s strategic opportunity in the Eastern Mediterranean”. Washington, D.C.: Hudson Institute.

Cukrowski, J (2004) “Russian Oil: The Role of the Sector in Russia’s Economy”, Post-Communist Economies, Cilt 16, No 3, 2004,

Çiçekçi, C (2018), “İsrail-Rusya ilişkileri ve Türkiye için imkanlar”, Anadolu Ajansı, 25 Eylül 2018, (çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/israil-rusya-iliskileri-ve-turkiye-icinimkanlar/1264069#>, Erişim Tarihi: 27.02.2021

Dannreuther R. (2012) “Russia and the Middle East: A Cold War Paradigm?” – Europe-Asia Studies, 64:3, 2012

Defense News (2015). “Russia Will Not Sign Weak Arms Trade Treaty”, Defense News, (Çevrimiçi), <http://www.defensenews.com/story/defense/land/weapons/2015/05/17/russia-sayswill-sign-weak-arms-trade-treaty/27494191/> Erişim Tarihi: 12.01.2021

Degterev D.A., Stepkin E.A. (2013) “Amerikanskaya Pomoshch' Izrailyu: İstoki, Struktura, Dinamika “, (İsrail'e Amerikan Yardımı: Kökenler, Yapı, Dinamikler), Vestnik MGIMO Universiteta. №3 (30).

Demiral, T. C. (2018) “Ab’nin Dış Politikadaki İkilemi: Yükselen Almanya-Rusya Enerjiİlişkileri Stratejik Ortaklık”, https://www.academia.edu/30951681/ABnin_Ortak_Dış_Politikadaki_İkilemi_AlmanyaRusya_Enerji_İlişkileri_ve_Stratejik_Ortaklık adresinden alındı

Demirci, M.C (2019) “Doğu Akdeniz'de doğalgaz bilmecesi, bölgede kilit ülke Mısır” “Euronews Türkiye”, 2 Aralık 2019, (çevrimiçi) , <https://tr.euronews.com/2019/05/05/dogu-akdeniz-dogalgaz-bilmecesi-turkiye-nasil-etkilenecek-israil-kibris-misir-exxon-abd> Erişim Tarihi: 05.09.2020

Demirci, M.C (2019) “Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki sondaj faaliyeti Rusya ile ilişkilerini nasıl etkiler? “EuroNews Türkçe, 10 Mayıs 2019, (çevrimiçi), <https://tr.euronews.com/2019/05/10/turkiye-nin-dogu-akdeniz-deki-sondaj-faaliyeti-rusya-ile-iliskilerini-nasil-etkiler-kibris>, Erişim Tarihi: 10.03.2021

Demirci, M.C (2019) “ABD Kuzey Akım-2 Projesine Neden Karşı Çıkıyor?” Euronew Türkçe, (çevrimiçi), 30 Aralık 2019, <https://tr.euronews.com/2019/12/30/abd-kuzey-akim-2-projesine-neden-karsi-cikiyor> Erişim Tarihi: 10.06.2021

Demiryol T., (2018). “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları” Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17 (4), 1438-1455, 27-09-2018.

Denker, S., Karakut, O (2002) “Avrasya Rusya- Çin yaklaşması ve Şangay İşbirliği Örgütü,” Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 6

Deveci, M (2020) “İsrail hükümeti, Yunanistan ve GKRY ile imzalanan doğal gaz boru hattı anlaşmasını onayladı”, Anadolu Ajansı, 19 Temmuz 2020, (çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-hukumeti-yunanistan-ve-gkry-ile-imzalanan-dogal-gaz-boru-hatti-anlasmasini-onayladi-/1915577#>, Erişim Tarihi: 08.01.2021

Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu (2017) “Türkiye-Rusya İlişkileri”, Bilgesam Analiz, Sayı 1360, 2017

Dmitriy, Z (2020) “Livan i Izrail': pervyy shag k uregulirovaniyu pogranychnykh sporov”, (Lübnan ve İsrail: sınır anlaşmazlıklarının çözümüne yönelik ilk adım”, Tass, 16 Ekim 2020 (çevrimiçi) <https://tass.ru/opinions/9739747>, Erişim Tarihi: 29.07.2021

Dmitriyeva, E., (2016), “Problemy i Tendentsii Rossiysko-İzrail'skikh Otnosheniy V Sovremennoy Sisteme Mezhdunarodnykh Otnosheniy “ (Modern Uluslararası İlişkiler

Sisteminde Rus-İsrail İlişkilerinde Sorunlar Ve Gelişmeler) Yekaterinburg, Ural'skiy Gosudarstvennyy Universitet, Institut Sotsial'nogo Obrazovaniya.

Doğru, A (2019) “ABD Başkanı Trump, GKRY'ye silah ambargosunu şartlı kaldıran yasayı imzaladı”, Anadolu Ajansı, 21 Aralık 2019, (çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-baskani-trump-gkryye-silah-ambargosunu-sartli-kaldiran-yasayi-imzaladi-1679973>, Erişim Tarihi: 04.06.2021

Dolgov S.I., Spartak A.N. (2014) “Torgovo-politicheskaya sostavlyayushchaya sovremennoy regional'noy ekonomicheskoy integratsii” (Modern bölgesel ekonomik entegrasyonun ticaret ve siyasi bileşeni), Federal'noye Gosudarstvennoye Byudzhethnoye Obrazovatel'noye Uchrezhdeniye Vysshego Professional'nogo Obrazovaniya

Doster, B (2012) “Arap Baharı Özelinde Rusya’nın Suriye Politikası”, Arap Baharı ve Suriye, (Ed. Barış Adıbelli) IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012

Dugin, A.G. (2011) “Geopoliticheskoye budushcheye Rossii: mnogopolyarnost' i klyuchevyye strategicheskiye perspektivy v XXI veke”, (Rusya'nın Jeopolitik Geleceği: 21 yüzyılda Çok Kutupluluk ve Temel Stratejik Beklentiler), Serii: 18. Sotsiologiya i politologiya.NO:2

DW (2010) “Türkiye ve Rusya yakınlaşıyor”, 12 Mayıs 2010 (çevrimiçi), <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-ve-rusya-yak%C4%B1nla%C5%9F%C4%B1yor/a-5567771>, Erişim Tarihi: 21.04.2021

DW Türkçe (2007) “Putin’den ABD’ye yayılım ateşi”, 10 Şubat 2007 (çevrimiçi) <https://www.dw.com/tr/putinden-abdye-yayl%C4%B1m-ate%C5%9Fi/a-2519775>, Erişim Tarihi: 16.08.2020

DW Türkçe (2019) “Mısır, Yunanistan ve Kıbrıs Enerji İşbirliğini Güçlendiriyor”, 31 Temmuz 2019, (çevrimiçi) ,<https://www.dw.com/tr/m%C4%B1s%C4%B1r-yunanistan-ve-k%C4%B1br%C4%B1s-enerji-i%C5%9Fbirli%C4%9Fini-g%C3%BC%C3%A7lendiriyor/a-49837256> Erişim Tarihi: 17.10.2020

Elektronik Yahudi Ansiklopedisi, (2006) “Rossiya. Yevrei Rossii posle 1991 g.” (Rusya. 1991'den sonra Rusya Yahudileri), 25 Ekim 2006, (çevrimiçi), <http://eleven.co.il/jews-of-russia/general-information/15445/>, KEE, tom: 7.,

Elektronnyy fond pravovykh i normativno- tekhnicheskikh dokumentov (1995) “Soglasheniye mezhdu Pravitel'stvom Rossiyskoy Federatsii i Pravitel'stvom Gosudarstva Izrail' o torgovo-ekonomicheskoy sotrudnichestve” (Rusya Federasyonu Hükümeti ile İsrail Devleti Hükümeti arasında ticari ve ekonomik işbirliğine ilişkin ANLAŞMA), (çevrimiçi) , <https://docs.cntd.ru/document/901775116>

Elcano's Global Presence Report (2019), “Elcano Global Presence Index Russia” (çevrimiçi) <https://explora.globalpresence.realinstitutoelcano.org/en/country/iepg/global/RU/RU/2019>,

EPDK (2018). “2017 Yılı Petrol Piyasası Sektör Raporu”. Ankara: EPDK. <http://www.epdk.org.tr/TR/Dokumanlar/Petrol/YayinlarRaporlar/Yillik>

EPDK (2020) “Doğal Gaz Piyasası 2019 Yılı Sektör Raporu” T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2020

EPDK (2020) “Petrol Piyasası 2019 Yılı Sektör Raporu” T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı ANKARA, 2020
<https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-107/yillik-sektor-raporu>

EPDK (2021) “Doğal Gaz Piyasası 2020 Yılı Sektör Raporu”, Ankara, T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı
<https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/dogal-gazyillik-sektor-raporu>

EPDK (2021) “Petrol Piyasası 2020 Yılı Sektör Raporu” T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı ANKARA, 2021
<https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-107/yillik-sektor-raporu>

EPDK. (2018). “2017 Yılı Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu”. Ankara: EPDK.
<http://www.epdk.org.tr/TR/Dokumanlar/Petrol/YayinlarRaporlar/Yillik>

Epshtein, A. ve Kojeurov, S., (2011), “Faktory konkurentsii mezhdur SSHA i Rossiye na Blizhnem Vostoke “, (Rusya ve İsrail: Zor bir yol), Moskova, Institut Blizhnego Vostoka, Kul'turnyye mosty,

Ercümen, M.A. (2015) “Gerilimin yeni adresi Doğu Akdeniz” , (çevrimiçi)
http://insamer.com/tr/gerilimin-yeni-adresi-dogu-akdeniz_240.html Erişim Tarihi: 20.10.2020

Ershova, A (2020) “Vostochnoye Sredizemnomor'ye v Epokhu Peremen “(Değişim Zamanında Doğu Akdeniz) Mezhdunarodnaya Zhizn, 24 Aralık 2020, (çevrimiçi),
<https://interaffairs.ru/news/show/28560>, Erişim Tarihi: 27.12.2020

Eskin, A (2019) “İzrail'skiye gazovyye mestorozhdeniya vedut k novomu Blizhnemu Vostoku” (İsrail gaz sahaları yeni bir Ortadoğu'ya yol açıyor), Regnum, 06 Kasım 2019, (çevrimiçi),
<https://regnum.ru/news/polit/2770138.html>, Erişim Tarihi: 11.08.2020

EurAsia Daily Rusça (2017) “SSHA-Yegipet: pechal'nyye itogi desyatiletii podchineniya” (ABD- Mısır: Onlarca Yıldır Teslim Olmanın Üzücü Sonuçları), 14 Nisan 2017, (çevrimiçi),
<https://easaily.com/ru/news/2017/04/14/ssha-egipet-pechalnye-itogi-desyatiletii-podchineniya> Erişim Tarihi: 23.06.2021

EurAsia Daily Türkçe (2016) “İgra Vokrug Kipra: Vozmozhen Li «Breksit» Voyennykh Baz S Ostrova” (Kıbrıs Çevresindeki Oyun: Adadan Askeri Üsleri "Brexit" Etmek Mümkün Mü), 3 Kasım 2016, (çevrimiçi) <https://easaily.com/ru/news/2016/11/03/igra-vokrug-kipra-vozmoghen-li-breksit-voennykh-baz-s-ostrova> Erişim Tarihi: 17.04.2021

European Commission (2021) “Countries and regions: Israel”, 27 Mayıs 2021, (çevrimiçi)
<https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/israel/>, Erişim Tarihi: 07.06.2021

Export Center (2019) “Presentation of the Russian Industrial Zone in Egypt”, 19 Şubat 2019, (çevrimiçi), <https://www.exportcenter.ru/en/news/presentation-of-the-russian-industrial-zone-in-egypt/>, Erişim Tarihi: 18.02.2021

Facon, I (2007) “ Russian’s National Security and Military Doctrine and Their Implications for the EU” , Brussels: Publication of Foundation for Strategic Research, Paris

Federatsiya Evreyskiy Obshin Rossii (Rusya Yahudi Toplulukları Federasyonu), (çevrimiçi) <https://feor.ru/activities/molodezh/>

Fedina, E.N, Utenkov, G.N., Gorshkov E.A (2020)” Obespecheniye energeticheskoy bezopasnosti v Rossii: politicheskiye, upravlencheskiye i tekhnologicheskkiye aspekty v usloviyakh finansovo-ekonomicheskogo krizisa”, (Rusyanın Enerji Güvenliğin Sağlanması: mali ve ekonomik kriz bağlamında siyasi, yönetsel ve teknolojik yönler), Management Issues. 2020. № 1 (62),

Finanz (2020) “Strany Vostochnogo Sredizemnomor'ya Podpisali Soglasheniye O Sozdanii Gazovoy Organizatsii”, (Doğu Akdeniz Ülkeleri Gaz Teşkilatı Kuruluş Anlaşması İmzaladı), 22 Eylül 2020, (çevrimiçi), <https://www.finanz.ru/novosti/aktsii/strany-vostochnogo-sredizemnomorya-podpisali-soglashenie-o-sozdanii-gazovoy-organizacii-1029609860> Erişim Tarihi: 28.07.2021

Freedman R. O. (1998) “Russia and Israel under Yeltsin.” , Israel Studies. Vol. 3, No. 1. Indiana University Press, 1998

Frolovsky, D. (2016) “Rossiyskaya publichnaya diplomatiya na Blizhnem Vostoke” (Ortadoğu'da Rus kamu diplomasisi), 22 Şubat 2016, (çevrimiçi) http://inosmi.ru/reg_mideast/20160222/235502563.html, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Fukuyama, (1992) “The End of History and the Last Man”, The Press

Gardner, T (2019) “Qatar Petroleum, Exxon invest in \$10 billion Texas LNG Project”, REUTERS, 05 Şubat 2019, (çevrimiçi) <https://www.reuters.com/article/us-global-lng-golden-pass/qatar-petro-leum-exxon-invest-in-10-billion-texas-lng-project-idUSKCN1PU1ZJ>, Erişim Tarihi: 36.07.2021

Gazprom (2017) “«Gazprom», DEPA i Edison podpisali Soglasheniye o sotrudnichestve po organizatsii yuzhnogo marshruta postavok rossiyskogo gaza v Yevropu” (Gazprom, DEPA ve Edison, Rusya'nın Avrupa'ya Gaz Tedariki İçin Bir Güney Rotası Düzenlemek İçin Bir İşbirliği Anlaşması İmzaladı), 02 Haziran 2017, (çevrimiçi) <https://www.gazprom.ru/press/news/2017/june/article335027/> , Erişim Tarihi: 12.07.2020

Gazprom (2018). “Gas supplies to Europe”, (çevrimiçi), <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/>

Gazprom (2020) “Godovoy otchet PAO «Gazprom» za 2020 god” (Gazprom 2020 Yıllık Raporu) <https://www.gazprom.ru/f/posts/57/982072/gazprom-annual-report-2020-ru.pdf>

Gazprom (2008), “Ob itogakh rabochey vstrechi Aleksey Miller i Bin'yamina Ben Eliezera”, (Alexey Miller ve Benjamin Ben Eliezer arasındaki çalışma toplantısının sonuçları hakkında), 23 Haziran 2008, (çevrimiçi), <http://www.gazprom.ru/press/news/2008/june/article56600/>;

Gazprom (2011) “Aleksandr Medvedev: «Glavnoye — pribyl'»” (Alexander Medvedev: "Önemli olan kârdır"), 26 Nisan 2011, (çevrimiçi), <https://www.gazprom.ru/press/news/reports/2011/main-profit/>, Erişim Tarihi: 13.07.2020

Gazprom (2018) “Nord Stream 2.”, 29 Aralık 2018, (çevrimiçi) <http://www.gazprom.com/projects/nord-stream2/> ,

Gazprom “Sakhalin – Khabarovsk – Vladivostok The first interregional gas transmission system in eastern Russia”, (çevrimiçi) , <https://www.gazprom.com/projects/skhv/>

Gazprom “Severnnyy potok — 2: Novyy eksportnyy gazoprovod iz Rossii v Yevropu cherez Baltiyskoye” (Kuzey Akım 2: Rusya'dan Baltık üzerinden Avrupa'ya yeni ihracat gaz boru hattı) <https://www.gazprom.ru/projects/nord-stream2/>

Gazprom-mt (2013) “Gazprom Marketing and Trading Switzerland AG signs Heads of Agreement with Tamar upstream consortium”, 26 Şubat 2013, (çevrimiçi) <http://www.gazprommt.com/WhatWeSay/News>,

Geo Politika (2016) “Rossiya-Yegipet: Proryv V Energeticheskoy Sotrudnichestve”, (Rusya-Mısır: Enerji İşbirliğinde Bir Atılım), 09 Ağustos 2016, (çevrimiçi) <http://geopolitica.info/rossiya--egipet-proryv-v-oblasti-energeticheskogo-sotrudnichestva.html>, Erişim Tarihi: 04.05.2021

George E. Shambaugh IV, (1996) “Dominance, Dependence, and Political Power: Tethering Technology in the 1980s and Today”, International Studies Quarterly, 40,

Goroxov, A. A (2016) “Yevgeniy Maksimovich Primakov o mnogopolyarnom mire XXI veka” (Evgeny Maksimovich Primakov XXI yüzyılın çok kutuplu dünyası hakkında), Russkaya politologiya, № 1, 2016 god. Tema nomera: «Mnogopolyarnyy mir XXI veka»

Göksedef, E (2019) “S-400 hava savunma sistemi: Rusya ile yapılan anlaşmada teknoloji transferi ve ortak üretim garanti altına alındı mı?”, BBC Türkçe, 8 Ağustos 2019, (çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49204696> Erişim Tarihi 14.08.2021

Göksedef, E (2021) “Rusya, Doğu Akdeniz'de nasıl bir politika izliyor?”, BBC Türkçe, 28 Nisan 2021, (çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56910325>, Erişim Tarihi: 30.05.2021

Gözügüzelli (2015) “Rusya-GKRY İlişkileri ve Türkiyesiz bir Kıbrıs” Star- Kıbrıs, , 19 Mart 2015, (çevrimiçi) ,<http://www.starkibris.net/index.asp?haberID=199167> Erişim Tarihi: 19.04.2021

Graham, T (2019) “Let Russia Be Russia”, Foreign Affairs , (çevrimiçi) , <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2019-10-15/let-russia-be->

[russia?utm_medium=promo_email&utm_source=lo_flows&utm_campaign=registered_user_welcome&utm_term=email_1&utm_content=20210727](https://ria.ru/20140513/1007611499.html) Erişim Tarihi: 01.08.2021

Gramsci, A. (1971). “Selections from the Prison Notebooks”, ed. and trans. Q. Hoare and G. Nowell Smith, Lawrence and Wishart: London and International Publishers: New York

Gressel, G. (2015). “Russia’s quiet military revolution and what it means for Europe”. London: The European Council on Foreign Relations.

Gribachev V. (2020) “Barak Obama zhmet na gaz”, (Barack Obama gaza bastı), Ria Novosti, 1 Mart 2020, (Çevrimiçi), <https://ria.ru/20140513/1007611499.html>, Erişim Tarihi: 21.05.2021

Gurkov, A (2019) “Nemetskiy ekspert: gazoprovod EastMed iz Izrailya v YES stroit' ne nado” (Alman uzman: İsrail'den AB'ye EastMed gaz boru hattı inşa etmeye gerek yok) DW Rusça, 20 Kasım 2019, (çevrimiçi), <https://www.dw.com/ru-51319722> Erişim Tarihi: 25.06.2021

Gurkov, A (2021) “Gazoprovod Izrail'-Yegipet: bol'she SPG dlya Yevropy, men'she shansov dlya EastMed” (İsrail-Mısır doğalgaz boru hattı: Avrupa için daha fazla LNG, EastMed için daha az şans) DW Rusça, 23 Şubat 2021, (çevrimiçi), <https://www.dw.com/ru/gazoprovod-izrail-egipet-bolshe-spg-dlja-evropy/a-56655613>, Erişim Tarihi: 26.02.2021

Güngörmez, O (2020) “5 Soru: Doğu Akdeniz’de “Navtex” Gerginliği”, SETA, (çevrimiçi), <https://www.setav.org/5-soru-dogu-akdenizde-navtex-gerginligi/>

Habad “İstoriya Xabada”, (çevrimiçi), https://ru.chabad.org/library/article_cdo/aid/2353651

Haber 7 (2020) “Rusya'dan Doğu Akdeniz Açıklaması! Güney Kıbrıs ve Türkiye'ye İlginç Teklif”, 7 Eylül 2020, (çevrimiçi), <https://www.haber7.com/dunya/haber/3011065-rusyadan-dogu-akdeniz-aciklamasi-guney-kibris-ve-turkiyeye-ilginc-teklif/?detay=2>, Erişim Tarihi: 11.06.2021

Haber Sol (2013) “Gazprom ile İsrail Arasında 20 Yıllık Sıvılaştırılmış Doğal Gaz Anlaşması İmzalandı”, 27 Şubat 2013, (çevrimiçi), <https://haber.sol.org.tr/ekonomi/gazprom-ile-israil-arasinda-20-yillik-sivilastirilmis-dogal-gaz-anlasmasi-imzalandi-haberi> Erişim Tarihi: 10.02.2021

Hage Ali, M. (2018). “Kak Rossiya rasshiryayet svoye vliyaniye v Livane “(Rusya, Lübnan'daki Etkisini Nasıl Genişletiyor?) Polpred, 28 Aralık 2018 (çevrimiçi) <https://polpred.com/?cnt=88&fulltext=on>, Erişim Tarihi: 12.06.2021

Halidov, İ (2014) “Rusya’nın Yumuşak Güç Araçları” Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID), III/1 (2014), 37-75

Hamzaoglu, H” (2020) “Tarihsel, Kültürel ve Sosyal Bağların Güncel Rusya– İsrail İlişkilerinin Gelişimine Etkisi” Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR) 2020, 6(1), 17-28/

Hasan Ahmed, M (2014) “Rossiya I Yegipet: Kurs Na Sblizheniye” (Rusya ve Mısır: Yakınlaşma), Vestnik RUDN, seriya Mezhdunarodnyye otnosheniya, 2014, № 3

Hasan Ahmed, M (2018) “Mesto gosudarstv Blizhnego Vostoka vo vneshney energeticheskoy politike Rossii” Mezhdunarodnyye otnosheniya, 2018- 3

Hernandez, V (2012) “Woodside Petroleum Buys 30% of Leviathan Gas Field in Israel for \$1.3B”, International Business Times, 4 Aralık 2012, (çevrimiçi), <https://www.ibtimes.com.au/woodside-petroleum-buys-30-leviathan-gas-field-israel-13b-1303035>, Erişim Tarihi: 10.05.2021

Hill, C (2003). “The Changing Politics of Foreign Policy”, New York : Palgrave MacMillan

Hoffman, S., (2016), “The Israelis have Spoken – Putin is their Person of the Year 2015.” , The Jerusalem Post, 1 Ocak 2016, (çevrimiçi) , <https://www.jpost.com/israel-news/the-israelis-have-spoken-putin-is-their-person-of-the-year-for-2015-439074> Erişim Tarihi: 25.05.2021

Holtom., Bromley., Wezeman, P.D., Wezeman, S.T., (2012) “TRENDS IN INTERNATIONAL ARMS TRANSFERS, 2011”, SIPRI Fact Sheet, March 2012

Hürriyet (2008) “Jaguar ve Land Rover 2,3 milyar dolara Tata’nın oldu “, 27 Mart 2008, (çevrimiçi), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/jaguar-ve-land-rover-2-3-milyar-dolara-tata-nin-oldu-8551370>, Erişim Tarihi: 21.04.2021

IMF “GDP (current US\$) -United States, (çevrimiçi) <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=US> Erişim Tarihi: 22.07.2021

IMF GDP (current US\$)- Russian Federation, (çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=RU> Erişim Tarihi: 22.07.2021

IMF GDP (current US\$)-Chine, (çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN> Erişim Tarihi: 22.07.2021

Irkhin A.A., Nelina L.P. (2018) “Rossiya i Turtsiya Na Poroge 2018 Goda: «Bol'shaya Igra» Na Blizhnem I Srednem Vostoke” (Rusya ve Türkiye 2018 Eşiğinde: Ortadoğu'da “Büyük Bir Oyun), Politologiya. Kul'turologiya. Tom 4 (70). 2018. № 1.

Izvestia (2010) “Ankara dogovorilas s Moskvoy o pomoshi v soorujenii pervoy AES” (Ankara, ilk nükleer santralin inşasında yardım konusunda Moskova ile anlaştı), 13 Ocak 2010, (çevrimiçi), <http://izvestia.ru/news/464610>, Erişim Tarihi: 16.04. 2021

İbrahimov, A. G (2019) “Energeticheskiye resursy kak instrument vneshney politiki Rossii” (Rus dış politikasının bir aracı olarak enerji kaynakları) Postsovetskiye issledovaniya. T.2. № 7 (2019) Mezhdunarodnyye Ekonomicheskiye Otnosheniya

İbrahimova, G (2019) “«Petlya Primakova» Kak razvorot nad Atlantikoy vernul Rossiyu na mirovuyu arenu “(“Primakov'un Döngüsü” Atlantik'teki U dönüşü Rusya'yı dünya sahnesine nasıl geri getirdi?), Ria Novosti, 23 Mart 2019 (çevrimiçi), <https://ria.ru/20190323/1551983046.html>, Erişim Tarihi: 13.07.2020

İmanbeyli, V (2015) “Uçak Kriz ve Türkiye-Rusya İlişkileri”, SETA Perspektif, Sayı:119, Aralık 2015

İnterfax (2017) “Rossiya vyigrala tender na postavku Yegiptu palubnykh vertoletov dlya "Mistraley"” (Rusya, Mısır'a Mistrals için güverte helikopterleri tedarik etme ihalesini kazandı), 19 Haziran 2017, (çevrimiçi) , <https://www.interfax.ru/russia/567208>, Erişim Tarihi: 19.06. 2021

İsmayıl, E (2017) “Rusya Dış ve Güvenlik Politikalarının Küresel Amaçları ve Bölgesel Yansımaları”, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Rapor No: 73, (İstanbul: BİLGESAM Yayınları, Ekim 2017),

İvanov A. (2015) “«Moskva» vytesnyayet NATO iz Sredizemnogo morya. Koalitsiya Rossii i Yegipta menyayet rasklad politicheskikh sil na Blizhnem Vostoke” (Moskova, NATO'yu Akdeniz'den çıkarıyor. Rusya ve Mısır koalisyonu Ortadoğu'daki siyasi güçlerin dengesini değiştiriyor), Svobodnaya Pressa. 10 Haziran 2015, (çevrimiçi) <http://svpressa.ru/politic/article/124749>, Erişim Tarihi: 27.05.2021

İzvestiya (2020) “V MID RF predosteregli SSHA ot vmeshatel'stva v otnosheniya Rossii i Kipra “(Rusya Dışişleri Bakanlığı, ABD'yi Rusya ile Kıbrıs arasındaki ilişkilere müdahale etmemesi konusunda uyardı), 19 Eylül 2020, (çevrimiçi), <https://iz.ru/1061939/2020-09-17/v-mid-rf-predosteregli-ssha-ot-vmeshatelstva-v-otnosheniia-rossii-i-kipra> Erişim Tarihi: 18.01. 2020

Kalaşnikova (2015) “Osnovnyye Aspekty Vneshneekonomicheskikh Svyazey Yegipta Posle Khosni Mubeka”, (Hüsni Mübarek Sonrası Mısır'ın Dış Ekonomik İlişkilerinin Temel Yönleri), Osnovnyye Napravleniya Vneshney Ekonomiki

Kamalov, İ (2012) “Vladimir Putin'in Türkiye Ziyareti Arifesinde Türk-Rus Münasebetleri”, 3 Ekim 2012, Ortadoğu Araştırma Merkezi,

Kamalov, İ (2010) “Komşuluktan Stratejik; İbirlğine: Türk-Rus İlişkiler” ORSAM, Rapor No: 18, Mayıs 2010

Kapital (2014) “Kipr smozhet umen'shit' zavisimost' YES ot gaza iz RF” (Kıbrıs, AB'nin Rusya'dan gelen gaza bağımlılığını azaltabilecek), 23 Mayıs 2014, (çevrimiçi) , <https://kapital.kz/world/30224/kipr-smozhet-umen-shit-zavisimost-yes-ot-gaza-iz-rf.html>, Erişim Tarihi: 13.05.2021

Kaplan, M. A (1957) “Balance of Power, Bipolarity and other Models of International Systems, “The American Political Science Review, 51,3 (1957),

Karagöl, E.T., Özdemir, B.Z. (2017). “Türkiye'nin enerji ticaret merkezi olmasında Doğu Akdeniz'in rolü”, SETA Yayınları, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

Kasem, M (2017) “Yevropeyskaya energeticheskaya bezopasnost': sorevnovaniye SSHA i Rossii “(Avrupa Enerji Güvenliği: ABD ve Rusya Yarışı), PolitBook- 2017 – 2

Kasım, K (2011) “Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya.” USAK Yayınları, Ankara

Kemaloğlu, İ, (2015) “Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri”, Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg 28- 29 Eylül 2010 (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015,

Khlebnikov, A (2019) “Rossiyu vydavlivayut s global'nogo rynka vooruzheniy “(Rusya küresel silah pazarından çekiliyor). Rossiyskiy Sovet Po Mezhdunarodnym Delam, 21 Mart 2019 , (çevrimiçi), <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiyu-vydavlivayut-s-globalnogo-rynka-vooruzheniy/>, Erişim Tarihi: 19.06.2021

Khlopov, O (2016) “Osobennosti Realizatsii Energeticheskoy Strategii Rossiyskoy Federatsii Na Sovremennom Etape “(Mevcut Aşamada Rusya Federasyonu Enerji Stratejisinin Uygulanmasının Özellikleri) Rossiyskiy Gosudarstvennyy Gumanitarnyy Universitet (RGGU)

Khodarenok, M (2021) “Blizhniy Vostok vooruzhayetsya: gde Rossiya i SSHA prodavyut oruzhiye” (Orta Doğu Silahları: Rusya ve ABD'nin Silah Sattığı Yer), Gazeta.ru, 15 Mart 2021, (çevrimiçi) <https://www.gazeta.ru/army/2021/03/15/13512284.shtml>, Erişim Tarihi: 19.06.2021

Kissinger, H. (1994) “Diplomacy”, Simon & Schuster, New York 10020

Koçak, M (2017) “Türkiye-Rusya İlişkileri”, SETA, Sayı 201,

Koçak, M (2014) “Rusya’nın Uluslararası İmajı ve Soçi 2014”, Seta, 24 Ocak 2014, (çevrimiçi) <http://odak.setav.orpage/rusyanin-uluslararasi-imaji-ve-soci-2014/14399>, Erişim Tarihi: 24.06.2021

Korin-Lieber S. (2012) “Israel not Gasprom must control its gas”, 9 Eylül 2021, (çevrimiçi), <https://en.globes.co.il/en/article-1000783834>, Erişim Tarihi: 12.02.2021

Kosyakov, S (2016) “SMI: Rossiya uvelichivayet eksport vooruzheniy blagodarya kampanii v Sirii” (Medya: Rusya, Suriye'deki kampanya sayesinde silah ihracatını artırıyor), 29 Mart 2016, (çevrimiçi) <https://www.dw.com/ru>, Erişim Tarihi: 19.07.2021

Koşaroğlu, Ş.M., Erik, N.Y (2016) “Tarihsel Süreç Boyunca Değişen Petrol Fiyatları; Şeyl Gazı Etkisi ve Bazı Öngörüler” C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, 2016

Kozirev, A. (1994).” The Lagging Partnership”, Foreign Affairs, 73 (3)

Kozlovski, S (2020) “Rossiya i Belarus' dogovorilis' po nefi. Kto pobedil?” (Rusya ve Belarus petrol konusunda anlaştı. Kim kazandı?) BBC Rusça, 21 Şubat 2020, (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/russian/news-51591850>, Erişim Tarihi: 12.09.2020

Krasnikov, D (2021) “SSHA i Germaniya razreshayut «Gazpromu» dostroit' «Severnyy potok – 2». Chto eto znachit dlya Ukrainy”, (ABD ve Almanya, Gazprom'un Kuzey Akım- 2 inşaatını tamamlamasına izin veriyor. Bu Ukrayna için ne anlama geliyor?), Forbes Rusça, 22 Temmuz

2021, (çevrimiçi) <https://forbes.ua/ru/news/ssha-i-germaniya-razreshayut-gazpromu-dostroit-severnnyy-potok-2-chto-eto-znachit-dlya-ukrainy-22072021-2119>, Erişim Tarihi: 23.07.2021

Kremlin (2016) “Interv'yu Vladimira Putina nemetskomu zhurnalu ‘Bild’ “, (Vladimir Putin’in Almanca “Bild” dergisine röportajı.”, 12 Ocak 2016, (çevrimiçi), <http://kremlin.ru/events/president/news/copy/51155> Erişim Tarihi: 18.02.2021

Kremlin (2008) “Kontsepsiya vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii.”(Rusya Federasyonu'nun dış politika kavramı), 15 Temmuz 2008, (çevrimiçi) <Http://Kremlin.Ru/Acts/News/785>, Erişim Tarihi: 14.07.2020

Kremlin (2015) “Morskaya doktrina Rossiyskoy Federatsii.” (Rusya Federasyonu'nun deniz doktrini), 26 Temmuz 2015 <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/uAFi5nvux2twajftS5yrIZUVTJan77L.pdf>,

Kulagin, V (2021) “Gosti iz zapreshchennoy organizatsii: mozhet li Rossiya priznat’ «Taliban*»”, (Yasaklı bir organizasyondan konuklar: Rusya Taliban’ı tanıyabilir mi *), 08 Temmuz 2021, Gazeta.ru, https://www.gazeta.ru/politics/2021/07/08_a_13713542.shtml Erişim Tarihi 15.08.2021

Kuloğlu, A. (2002) “Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye”, Avrasya Dergisi, 8 (4).

Kurtbağ, Ö (2003) “Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci “Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Cilt:3, No:1 (Güz: 2003)

Kutuzova, M (2018) “RPI Otsenivayet Rynok Burovykh Ustanovok V Rossii” (RPI, Rusya'daki Sondaj Makineleri Pazarını Değerlendirdi), Neftyanika, 10 Mayıs 2018, (çevrimiçi) <http://neftianika.ru/rpi-ocenila-rossijskij-rynok-burovykh-ustanovok/> Erişim Tarihi: 19.08.2020

Kuvırko, M (2020) “İzrail' zadumal vytesnit' rossiyskiy gaz iz Yevropy “(İsrail Rus gazını Avrupa'dan çekmeyi planlıyor) Vzglyad, 31 Temmuz 2020, (çevrimiçi), <https://vz.ru/world/2020/7/31/1052732.html> Erişim Tarihi: 13.10.2020

Kürkçüoğlu, Ö (1998) “Dünya’nın ve Türkiye’nin Yakın Tarihi, Yeni Dünya Düzeni Arayışları: Küreselleşme”, Eskişehir, 1

Laruelle, M (2015) “The ‘Russian World’ Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination” Center on Global Interest, May 2015

Latyshev, A (2020) “Rossiyskaya Voyennaya Operatsiya V Sirii: İtogi Spustya Pyat' Let” (Suriye'deki Rus Askeri Operasyonu: Beş Yıl Sonra Sonuçlar), International Studies, 30 Eylül 2020, (çevrimiçi), <https://internationalstudies.ru/rossijskaya-voennaya-operatsiya-v-sirii-itogi-spustya-pyat-let/>, Erişim Tarihi: 19.06.2021

Lenta (2010) “Rossiya kupila u Izrailya komponenty dlya sborki bespilotnikov” (Rusya, insansız hava aracı montajı için İsrail'den bileşenler satın aldı), 13 Ekim 2010, (çevrimiçi) , <https://lenta.ru/news/2010/10/13/uavs/>, Erişim Tarihi: 19.06.2021

Lenta (2016) “V Sirii sozdali koordinatsionnyy tsentr po primireniyu vrazhduyushchikh storon “(Suriye’de savaşan tarafların uzlaştırılması için koordinasyon merkezi oluşturuldu), 23 şubat 2016, (evrimii) <https://lenta.ru/news/2016/02/23/syria/>, Erişim Tarihi: 27.05.2021

Leonova, O.G. (2015) “BRIKS- neamerikanskaya zona vzaimodeystviya “, (BRICS, Amerikan dışı bir etkileşim bölgesidir), Nablyudatel. 2015. № 1.

Lo, B (2003) “Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy” (Blackwell Publ., 2003)

Lo, B. (2015) “Russia and the New World Disorder”, Washington, DC: Brookings Institution Press.

Locatellie., Rossiaud S. A (2009) “Neoinstitutionalist Interpretation of the Changes in the Russian Oil Model” Energy Policy 39: 2009.

Lynch M. (2018) “The New Arab Order “, Foreign Affairs. Vol. 97, 2018. No. 5.

MacFarlane, N. S. (2008). “Russia, NATO Enlargement and the Strengthening of Democracy In The European Space”, Derleyen: Aurel B., NATO-Russia Relations in the Twenty-First Century, Routledge Publication, New York.

Magomedov A. K, (2020) “Energeticheskoye napravleniye sovremennoy vneshney politiki Rossii na Blizhnem Vostoke” (Ortadoğu’da modern Rus dış politikasının enerji yn), Sosyoloji. Politika Bilimi. 2020. Cilt 20, No:1

Mahmudova, M. İ. (2019) “Transformatsiya Rossiysko-Izrail'skikh Otnosheniy V 1990-Ye Gg.” (Rusya-İsrail İlişkilerinin Dönüşümü 1990'larda) 2019, tom 3, № 5 Politicheskiye nauki

Makhmutova M.I. (2019) “Transformatsiya rossiysko-izrail'skikh otnosheniy v 1990-ye gody “, (1990'larda Rus-İsrail İlişkilerinin Dönüşümü), Politicheskiye nauki, 2019, 2019, tom 3, № 5

Malysheva, D (2015) “Rossiya v Sredizemnomor'ye: geopolitika i sovremennyye interesy “(Akdeniz’de Rusya: Jeopolitik ve ağdaş ıkarlar) Mezhdunarodnaya Zhizn, (evrimii), <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1404> Erişim Tarihi: 01.04.2021

Mankoff, J. (2009). “Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics”, Council on Foreign Relations Books, Rowman & Littlefield, New York.

Mardasov, A (2019). “Russia offers to mediate in Syria-Lebanon maritime border dispute,”. Al-Monitor, (evrimii) , <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/06/russia-lebanon-syria-maritime-dispute.html> Erişim Tarihi: 17.07.2021

Marketos, T (2013) “Global'nyye I Regional'nyye Aktory V «Geopoliticheskoy Tolkuchke» Vokrug Energoresursov Vostochnogo Sredizemnomor'ya: Ssha, Rossiya, Izrail', Turtsiya, Iran” (Enerji Kaynaklarının evresindeki “Jeopolitik İletişimde” Küresel ve Bölgesel Aktörler Doğu Akdeniz: Abd, Rusya, İsrail, Türkiye, İran), Tsentral'naya Aziya I Kavkaz Tom 16 Vypusk 1 2013

Maryasis D.A. (2015) “Opyt postroyeniya ekonomiki innovatsiy. Primer Izrailya”. (Ekonomik yeniliklerin yapımında deneyim, İsrail Örneği), Moskova: IV RAN,

Maryasis. D.A (2017) “Perspektivrazvitiya Rossiysk O- Izrail'skikh Torgovo-Ekonomicheskikh Otnosheniy” (Rusya-İsrail Ticaret ve Ekonomik İlişkilerinin Gelişimi İçin Beklentiler, (Mezhdunarodnaya trgovlya i trgovaya politika, № 2 (10)

Matveev, İ (2013) “Rossiya İ Blizhniy Vostok: Energeticheskoye Sotrudnichestvo” (Rusya ve Orta Doğu: Enerji İşbirliği), Gazeta "Energetika i promyshlennost' Rossii", 19 (231), 19 Ekim 2013, (çevrimiçi), <https://www.eprussia.ru/epr/231/15424.htm>, Erişim Tarihi: 07.03.2020

Medzhidova, D (2015) “Vektory vneshney energeticheskoy politiki Rossii: kratkiy analiz “Peterburgskiy” (Rusya'nın dış enerji politikasının vektörleri: “Petersburg'un kısa bir analizi”)(Gosudarstvennyy Universitet, İzvestiya DGPU, №2, 2015

Melnikova, K (2021) “Rusya hükümeti, Türkiye'ye seyahat koşullarını görüşecek: Nasıl bir karar bekleniyor?” BBC Türkçe, 12 Nisan 2021, (çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56713576>, Erişim Tarihi: 19.05.2021

Mezhdunarodnaya Zhizn (2019) “Rossiya – Kipr: Vopreki İmeyushchimsya Trudnostyam, Sotrudnichestvo Osushchestvlyayetsya Aktivno” (Rusya- Kıbrıs: Mevcut Zorluklara Rağmen İşbirliği Aktif Olarak Sürdürülüyor), 31 Ocak 2019, (çevrimiçi), <https://interaffairs.ru/news/show/21538>, Erişim Tarihi: 14.05.2020

Mezhdunarodny İ Investitsii (2020) “Otnosheniya Rossii i Kipra nakalyayutsya: Rossiya vykhodit iz soglasheniya o dvoynom nalogooblozhenii” (Rusya ile Kıbrıs arasındaki ilişkiler ısınıyor: Rusya çifte vergilendirme anlaşmasından çekildi), 4 Ağustos 2020, (çevrimiçi), <https://internationalinvestment.biz/investments/1504-otnosheniya-rossii-i-kipra-nakalyayutsya-rossiya-vykhodit-iz-soglasheniya-o-dvoynom-nalogooblozhn.html>, Erişim Tarihi: 01.12.2020

Ministerstvo Ekonomicheskogo Razvitiya Rossiyskoy Federatsii (2016) “Aleksy Ulyukayev: trgovlya Rossii s Yegiptom rastet”, (Alexey Ulyukaev: Rusya'nın Mısır ile ticareti büyüyor), 16 Haziran 2016, (çevrimiçi), <http://old.economy.gov.ru/minec/about/structure/depAsiaAfrica/20160616> Erişim Tarihi: 17.06.2021

Mogilnikova M.V. (2015) “Transformatsiya politiki v oblasti energoeffektivnosti v Rossii: tseli, mery, rezul'taty” (Rusya'da enerji verimliliği politikasının dönüşümü: hedefler, önlemler, sonuçlar) RSUH/RGGU BULLETIN № 1 Academic Journal Series Political Science. History. International Relations.

Monocle (2018-2019), “Soft Power Survey” (çevrimiçi) <https://monocle.com/film/affairs/soft-power-survey-2018-19/> Erişim Tarihi: 11.05.2021

Morgenthau, H.J (1948) “Politics among Nations” New York, Alfred A. Knopf

Morozov V.M. (2015) “Russkiy Izrail: vliyaniye repatriantov na rossiysko-izrail'skiye otnosheniya: monografiya” (Rus İsrail’i: Geri Dönenlerin Rusya-İsrail İlişkileri Üzerindeki Etkisi: Monografi) MGIMO-Universitet,

Morproekt “Proyekt stroitel'stva ugol'nogo terminala v portu Radzhin, Koreyskaya Narodno-Demokraticheskaya Respublika “(Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti Rajin Limanı Kömür Terminali İnşaatı Projesi), (çevrimiçi), <https://morproekt.ru/projects/422-radjin> Erişim Tarihi: 23.06.2021

Moskovskiye Novosti (2012) “Vladimir Putin: Rossiya i menyayushchiysya mir” (Vladimir Putin: Rusya ve Değişen Dünya), 27 Şubat 2012, (çevrimiçi), <https://www.mn.ru/politics/78738> Erişim Tarihi: 20.02.2021

Muhin V. (2015) “Flotskiy Al'yans Dvukh Derzhav. Moskva İ Pekin Prodemonstriruyut V Sredizemnom More Tesnoye Vzaimodeystviye” (İki Gücün Bir Deniz İttifakı. Moskova ve Pekin, Akdeniz'de Yakın İşbirliği Gösterecek), Nezavisimoye Voennoye Obozreniye,

Mustafin, R (2021) “İz-za Moskvyy Vashington uvelichivayet voyennuyu pomoshch' Livanu”, (Washington, Moskova nedeniyle Lübnan'a askeri yardımını artırdı), Nezavisimaya gazeta, 6 Haziran 2021, (çevrimiçi), https://www.ng.ru/world/2021-06-08/6_8168_lebanon.html, Erişim Tarihi: 15.01.2021

NATO Warsaw Summit Declaration (2021), “Countering terrorism” 5 Temmuz 2021, (çevrimiçi) http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm Erişim Tarihi: 11.07.2021

Neçaev, A (2020) “Korabli rossiyskogo VMF meshayut SSHA u beregov Kipra” (Rus donanmasına ait gemiler, Kıbrıs açıklarında ABD'ye müdahale ediyor), Vzglyad Delovaya Gazeta, 13 Eylül 2020, (çevrimiçi), <https://vz.ru/world/2020/9/13/1060147.html>, Erişim Tarihi: 23.05.2021

Neftegaz (2017) “Samyy Dorogoy Kontrakt vMirovoy Atomnoy Otrastli: Rossiya İ Yegipet Podpisali Kontrakt Na Stroitel'stvo AES Al'-Dabaa” , (Dünya Nükleer Endüstrisinde En Pahalı Sözleşme: Rusya ve Mısır Al-Dabaa Nükleer Santrali İnşaatı İçin Sözleşme İmzaladı) 11 Aralık 2017, (çevrimiçi) <https://neftegaz.ru/news/nuclear/204793-samyy-dorogoy-kontrakt-v-mirovoy-atomnoy-industrii-rossiya-i-egipet-podpisali-kontrakty-na-stroitel'stvo/> Erişim Tarihi: 26.01.2021

Neronova, A.V (2014) “Rossiya na Blizhnem Vostoke: sovremennost' i perspektivy “, (Ortadoğu'da Rusya: Modernite ve Beklentiler), Vestnik, Kyrgyzsko-Rossiyskiy Slavyanskiy Universitet. 2014. T. 14. No. 12.

Nersesov, D., (2017) “Bez Livana dlya Rossii ne bylo by Sirii. “(Lübnan olmadan Rusya için Suriye olmaz), Pravda.ru, 14 Eylül 2017, (çevrimiçi), <https://www.pravda.ru/world/14-09-2017/1348532-lebanon-0/> Erişim Tarihi: 12.06.2021

NEWRU (2009) “Russkiy faktor v Izraile vseгда bralsya v raschet”. Interv'yu s poslom (İsrail'deki Rus faktörü her zaman dikkate alındı. "Rusya Federasyonu Büyükelçisi ile röportaj),

12 Haziran 2009, (çevrimiçi), https://www.newsru.co.il/israel/12jun2009/stegniy_105.html, Erişim Tarihi: 15.04.2021

Nizameddin T. (1999) “Russia and the Middle East: Towards a New Foreign Policy” C. Hurst & Co. Publishers, 1999.

Noble Energy (2018).” Noble Energy announces execution of gas sales agreements for export of gas to Egypt.” (Çevrimiçi) <http://investors.nblenergy.com/releasedetail.cfm?ReleaseID=1057877> Erişim Tarihi: 21.05.2021

NOBLE ENERGY, (2009) “Annual Report -2009” <http://investors.nblenergy.com/staticfiles/85116cf3-04ad-4a36-bb92-57faf9195452> Erişim Tarihi: 16.03.2021

Nopens P. (2013) “Geopolitical shifts in the Eastern Mediterranean security”. Policy Brief. 2013. February. №43. P. 2.

Noskov, A. Y. (2016) “Interesy rossiyskikh, turetskikh i yevropeyskikh neftegazovykh kompaniy v Vostochnom Sredizemnomor'ye (Doğu Akdeniz'de Rus, Türk ve Avrupa Petrol ve Gaz Sektörü Firmalarının Çıkarları), Çeloveçeskiy Kapital, № 2 (86) 2 0 1 6 I

NOVOSELOV, S. (2016) “Sovremennaya Rossiya: ideologiya, politika, kul'tura i religiya “, (Modern Rusya: İdeoloji, Politika, Kültür ve Din) (Astrakhan Devlet Üniversitesi) Rossiya v menyayushchemsya mirovom poryadke, 2016. No. 2 (47) Political Institutes, Process and Technologies

NTV (2021) “Bakan Varank: Akkuyu 2023'te elektrik üretmeye başlayacak” , 18 Ocak 2021, (çevrimiçi), https://www.ntv.com.tr/ekonomi/bakan-varank-akkuyu-2023te-elektrik-uretmeye-baslayacak,B9QicBTwA0-Cp_DzQWNdRw, Erişim Tarihi: 18.02.2021

Nye, J (2008) “Public Diplomacy and Soft Power”, The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, Volume: 616 issue:1

Onufrieva, O.A (2009) “Energeticheskaya Strategiya Rossii Kak Osnova Razvitiya Tek “(Tek'nin Geliştirilmesi İçin Temel Olarak Rusya'nın Enerji Stratejisi), Tvorchestvo Molodykh Uchenykh

Ostrovsky, E., Shchedrovitsky, (2006) “Rossiya: strana, kotoroy nikogda ne bylo” (Rusya: Hiç var olmayan bir ülke) (çevrimiçi) <https://gtmarket.ru/library/articles/466>, Gumanitarnyy Portal, ISSN 2310-1792

Ozan, E (2021) “Türkiye-ABD İlişkileri ve Doğu Akdeniz Meselesi”, ANKASAM, 9 Şubat 2021, (çevrimiçi), <https://www.ankasam.org/turkiye-abd-iliskileri-ve-dogu-akdeniz-meselesi/>, Erişim Tarihi: 18.03.2021

Özalp, M (2018) “Küresel Enerji Denkleminde Merkez Ülke: Türkiye - Enerji Sektörü, Enerji Güvenliği, Bağımlılığı, Nükleer Enerji, Enerji Koridoru/Merkezi, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, Haziran 2018),

Özbay, F (2015) “Güney Kıbrıs Rusya için neden önemli?”, Aljazeera Türk, 3 Aralık 2015 , (çevrimiçi), <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/guney-kibris-rusya-icin-neden-onemli>, Erişim Tarihi: 09.01.2021

Özbay, F (2011) “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010”, Bilge Strateji, Cilt 2, Sayı 4, Bahar 2011

Özbey, H.G (05.03.2018) “Kıbrıs’ın Afrodit’i, İsrail’in Leviathan’ı, Mısır’ın Zohr’u”, 5 Mart 2018, (çevrimiçi), <http://www.gercekhayat.com.tr/dunya/kibrisin-afroditi-israilin-leviathani-misirin-zohru/> Erişim Tarihi: 11.06.2020

Özdemir, Ç (2018) “Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi”, SETA yayınları

Özdemir, Ö (2020) “Türkiye ekonomisi açısından Rusya ile ticari ilişkiler ne kadar önemli?”, BBC Türkçe, (çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51385834>, Erişim Tarihi: 09.08.2021

Özdemir, V., Hasan, B (2018) “Uluslararası Ekonomi Politik Bir Değerlendirme: Karadeniz ve Doğu Akdeniz Deniz Alanları Sorunu” Economics, Finance and Politics Volume 13/22, Summer 2018,

Özertem, H. S (2017) “Turkey and Russia: A Fragile Friendship”, Turkish Policy Quarterly, Cilt 15, Sayı 4, 2017,

Pape, R. A. (2005). “Soft Balancing Against the United States”, International Security, C. 30, No: 1,

Paul, T. V., Wirtz, J. J., ve Fortmann, M. (2004). “Balance of Power: Theory and Practise in the 21th Century”, Stanford University Press, California.

Paveleva, J.A. (2019) “Faktor «myagkoy sily» v rossiysko-turetskikh otnosheniyakh na sovremennom etape” (Mevcut aşamada Rus-Türk ilişkilerinde "yumuşak güç" faktörü) Voprosy studencheskoy nauki, Sayı 12 (40), Aralık 2019

Peker, H.S., Oktay, K., Şensoy, Y., (2019) “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanları ve Enerji Kaynakları Çerçevesinde Türkiye’nin Enerji Güvenliği”, Güvenlik Bilimleri Dergisi, Mayıs 2019, Cilt:8 Sayı:1,

Popova, N.V. (2018) “Perspektivy razvitiya organizatsii BRIKS plus “(BRICS Plus Organasyonu için Gelişim Beklentileri), XXI ROSSIYA I MIR V VEKE,

Postoyannoye predstavitel'stvo Respubliki Krym pri Prezidente Rossiyskoy Federatsii (2016), “V Krymu sozdano otdeleniye «Filia» Assotsiatsii kul'turnogo i kommercheskogo sotrudnichestva i druzhby s narodami Gretsii i Kipra.” (Yunanistan ve Kıbrıs Halkları ile Kültürel ve Ticari İşbirliği ve Dostluk Derneği'nin "Filya" şubesi Kırım'da açıldı), 10 Mayıs 2016 (çevrimiçi) <http://ppcrimea.ru/index.php/ru/novosti/254-v-krymu-sozdano-otdelenie-assotsiatsiikulturnogo-i-delovogo-sotrudnichestva-i-druzhby-s-narodami-gretsii-i-kiprafliya-akds-fliya>. Erişim Tarihi: 03.05.2021

Primakov, Y (2006). "Russia and the US in Need of Trust and Cooperation" Russia in Global Affairs, C. 4 No: 1, (Çevrimiçi) http://eng.globalaffairs.ru/number/n_6200, Erişim Tarihi: 22.08.2020

Prime (2019) “Spravka: Mezhdunarodstvennyye Otnosheniya Mezhdru Rossii i Yegiptom.”, (Referans: Rusya ve Mısır Arasındaki Devletlerarası İlişkiler), 23 Ekim 2019 (çevrimiçi) <https://1prime.ru/News/20191023/830441656.html> Erişim Tarihi: 15.04.2021

Rambler, (2018) “Gazprom postavil v Yevropu rekordnoye kolichestvo gaza po tsene 248 dollarov za tysyachu kubometrov”, (Gazprom, Avrupa'ya rekor miktarda doğalgazı bin metreküp başına 248 \$ fiyatla tedarik edecek), 25 Eylül 2018 (çevrimiçi), <https://finance.rambler.ru/business/41124867-gazprompostavil-v-evropu-rekordnyy-obem-gaza/> Erişim Tarihi: 21.08.2020

Rettman, A (2015). “Greece says No to EU statement on Russia”, EUobserver, 27 Ocak 2016, (çevrimiçi) , <https://euobserver.com/foreign/127393> Erişim Tarihi: 24.07.2021

Ria Novosti (2010) “V Yegipte otkazal yadernyy reaktor sovetskogo proizvodstva”, (Mısır'da Sovyet yapımı nükleer reaktör arızalandı), 8 Eylül 2010, (çevrimiçi), <https://ria.ru/20100908/273594107.html> Erişim Tarihi: 28.05.2021

Ria Novosti (2020) “Gaz i Izrail': kak Yevropa nashla yeshche odnu zamenu Rossii” (Gaz ve İsrail: Avrupa, Rusya'nın yerine başka bir alternatif nasıl buldu?), 23 Temmuz 2020, (çevrimiçi), <https://ria.ru/20200723/1574737118.html> Erişim Tarihi: 23.01.2021

Ria Novosti (2019) “Mezhdunarodstvennyye otnosheniya Rossii i Kipra” (Rusya ve Kıbrıs arasındaki devletlerarası ilişkiler), 26 Nisan 2019 (çevrimiçi), <https://ria.ru/20190426/1553040261.html> Erişim Tarihi: 14.03.2021

Ria Novosti (2020) “Rossiya sokhranyayet vtoroye mesto po eksportu vooruzheniy” (Rusya silah ihracatında ikinci sırada), 27 Ocak 2020, (Çevrimiçi) <https://ria.ru/20200127/1563946086.html> Erişim Tarihi: 12.03.2021

Ria Novosti, (2015) “Grecheskiy telekanal "Attika" nachal yezhednevnyye peredachi o Rossiyskoy Federatsii.” (Yunan TV kanalı "Attika" Rusya Federasyonu ile ilgili günlük programlara başladı), 1 Şubat 2015, (Çevrimiçi), <https://ria.ru/world/20150201/1045307612.html>, Erişim Tarihi: 11.02.2021

Ria Novosti, (2017), “Sputnik Arabic zapuskayet populyarnuyu livanskuyu radiostantsiyu” (Sputnik Arabic Popüler Lübnan Radyo İstasyonunu Başlattı), 16 Ocak 2017, (çevrimiçi), <https://ria.ru/20170116/1485758752.html>, Erişim Tarihi: 13.05.2021

Ria Novosti, (2014) “Biografiya: Yevgeniy Primakov.” (Biyografi: Evgeny Primakov), 29 Ekim 2014 (Çevrimiçi), <https://ria.ru/20141029/1030550747.html> Erişim Tarihi: 19.05.2020

Rokossovskaya, A (2016) “Popali v pyaterku” (İlk Beşe Girdi), 9 Mart 2019, (çevrimiçi), <https://rg.ru/2016/03/09/rt-popal-v-top-5-samyh-populiarnyh-mezhdunarodnyh-novostnyh-kanalov.html>, Rossiyskaya gazeta- Federal'nyy vypusk № 49(6917)

Rossotrudnıchestvo, “Deyatelnost” (Faaliyetler), (çevrimiçi), <https://rs.gov.ru/ru/activities>
Erişim Tarihi: 21.07.2021

RPI (2017) “Dinamika Rynka Bureniya v 2017 Godu Vnushayet Optimizm”, (2017'de Sondaj Piyasası Dinamikleri İyimserliğe İlham Veriyor), URL: https://rogtecmagazine.com/wp-content/uploads/2018/04/01_RPI-2017-Drilling-Market-Brings-Optimism.pdf

Rubtsova A. I (2014) “Mezhdunarodnyye Otnosheniya V Regione Vostochnogo Sredizemnomor'ya I Problema Transgranichnykh Uglevodorodnykh Resursov” (Doğu Akdeniz Bölgesinde Uluslararası İlişkiler ve Sınır Ötesi Hidrokarbon Kaynakları Sorunu), Sankt-Peterburgskiy gosudarstvennyy universitet Fakul'tet mezhdunarodnykh otnosheniy Kafedra mirovoy politiki

Rubtsova, I (2013). “Problema osvoyeniya transgranichnykh uglevodorodnykh resursov Vostochnogo Sredizemnomor'ya i interesy Rossii” (Doğu Akdeniz'de Sınır aşan Hidrokarbon Kaynaklarının Geliştirilmesi Sorunu ve Rusya'nın Çıkarları), Uchenyye zapiski Kazanskogo universiteta. Seriya: Gumanitarnyye nauki, Issn: 2541-7738

Russian-Trade (2020) “2019 Yılında Rusya-Türkiye Arasında Ticaret İlişkileri”, 13 Şubat 2020, (çevrimiçi), <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2020-02/torgovlya-mezhdu-rossiye-i-turtsiye-v-2019-g/> Erişim Tarihi: 12.06.2021

Russian-Trade (2021) “Torgovyeye otnosheniya mezhdur Rossiye i Turtsiye v 2020 godu” (2020 Yılında Rusya-Türkiye Arasında Ticaret İlişkileri), 14 Şubat 2021, (çevrimiçi), <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2021-02/torgovlya-mezhdu-rossiye-i-turtsiye-v-2020-g/> Erişim Tarihi: 13.06.2021

Russian-Trade (2018) “Dinamika Torgovli Mezhdur Rossiye i Yegiptom V 2010-2017 Gg.” 13 Mart 2018, (çevrimiçi), <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2018-03/dinamika-torgovli-rossii-s-egiptom-v-2010-2017-godah/> Erişim Tarihi: 07.05.2021

Russian-Trade “Rossiysko-izrail'skiye torgovyeye otnosheniya” (Rusya-İsrail Ticaret İlişkileri), (çevrimiçi), <https://russian-trade.com/countries/israel/> Erişim Tarihi: 01.06.2021

Russian-Trade “Rossiysko-turetskiye torgovyeye otnosheniya” (Rusya-Türkiye Ticaret İlişkileri), (çevrimiçi), <https://russian-trade.com/countries/turkey/> Erişim Tarihi: 02.07.2021

Russian-Trade “Torgovyeye otnosheniya Rossii i Yegipta” (Rusya- Mısır Ticari İlişkileri), (çevrimiçi), <https://russian-trade.com/countries/egypt/> Erişim Tarihi: 26.05.2021

Russian-Trade, “Torgovyeye Otnosheniya Rossii i Livana”, (çevrimiçi), <https://russian-trade.com/countries/lebanon/> Erişim Tarihi: 17.04.2021

Russian-Trade (2019) “2018'de Rusya ve Lübnan Arasındaki Ticaret”, 9 Şubat 2019, (çevrimiçi), <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2019-02/torgovlya-mezhdu-rossiye-i-livanom-v-2018-g/> Erişim Tarihi: 25.03.2021

Russkiy Mir, (çevrimiçi) <https://russkiymir.ru/fund/> Erişim Tarihi: 30.06.2021

Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanlığı (2018) “Vystupleniya Ministra İnostrannykh Del Sergeya Lavrova V Sredizemnomor'ye İ Yego Otveti Na Voprosy: Konferentsiya ‘Rimskiy Dialog’” (Dışışleri Bakanı Sergei Lavrov'un Akdeniz'deki Konuşmaları Sorulara Cevapları: "Roma Diyalogu" Konferansı), 23 Kasım 2018, (çevrimiçi), https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/341972 Erişim Tarihi: 18.06.2021

Rusya Stratejik Araştırma Enstitüsü (2015), “V Simferopole Sostoyalos' Torzhestvennoye Otkrytiye Tavricheskogo İnformatsionno-Analiticheskogo Tsentra” (Tavrichesky Bilgi ve RISS Analitik Merkezi'nin büyük açılışı Simferopol'de gerçekleşti), 17 Nisan 2015 (çevrimiçi) <https://riss.ru/events/12099/> Erişim Tarihi: 06.05.2021

Rzayeva, G (2014) “Natural Gas in the Turkey Domestic Energy Market: Policies and challenges”, Oxford Institute For Energy Studies, OIES Paper: NG 82

Safaçuk, I., Sinegubov (2014), “Problemy «myagkoy sily» vo vneshney politike Rossii”, (Rus dış politikasında "yumuşak güç" sorunları) Diplomaticeskaya sluzhba, No:1.

Salcı, T (2021) “Türkiye, Ukrayna’da ABD planlarını ne kadar engellerse kendisine o kadar iyilik yapar” Sputnik Türkçe, 12 Nisan 2021 (çevrimiçi), <https://tr.sputniknews.com/columnists/202104121044256298-turkiye-ukraynada-abd-planlarini-ne-kadar-engellerse-o-kadar-kendisine-iyilik-yapar/> Erişim Tarihi: 26.05.2021

Sanger, D., Barnard, A. (2016) “Russia and the United States reach new agreement on Syria Conflict”. New York Times, (çevrimiçi), http://www.nytimes.com/2016/09/10/world/middleeast/syria-john-kerry-ceasefire-deal-russia.html?_r=0 Erişim Tarihi: 20.07.2021

Semiz, U. K (04.07.2013) “Mursi'nin 1 Yıl 4 Gün Süren Cumhurbaşkanlığı” (çevrimiçi) Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/mursinin-1-yil-4-gun-suren-cumhurbaskanligi/234544> Erişim Tarihi: 13.02.2021

Senderov, S.M (2013) «Strategiya energeticheskoy bezopasnosti Rossii.», (Rusya'nın Enerji Güvenliği Stratejis.) Informatsionnoye agentstvo "PROATOM". 23 Mayıs 2013, (çevrimiçi), <http://www.proatom.ru/modules.php?file=article&name=News&sid=4532%20%E2%80%93202013> Erişim Tarihi: 27.06.2020

Senkovich, V (2015) “Rossiya-Yegipet: perspektivy vo vsekh aspektakh otnosheniy”, (Rusya-Mısır: İlişkilerin Her Yönünden Beklentiler), 2 Ekim 2015 (çevrimiçi) Rossiyskiy Sovet Po Mezhdunarodnym Delam, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiya-egipet-perspektivy-vo-vsekh-otnosheniyakh/> Erişim Tarihi: 12.04.2021

Shaffer, B. (2013) “Natural gas supply stability and foreign policy” Energy Policy 56

Shevtsova, L (2007) “Post-Communist Russia: A Historic Opportunity Missed”, International Affairs, Cilt 83, No 5, 2007,

SIPRI (2015) “Trends in International Arms Transfers 2014”, SIPRI Fact Sheet, 3 Mart 2016 (Çevrimiçi) <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1503.pdf>,

SIPRI (2016), “Trends in International Arms Transfers 2015”, SIPRI Fact Sheet, 4 MART 2016. (Çevrimiçi) <HTTP://BOOKS.SIPRI.ORG/FILES/FS/SIPRIFS1602.PDF>,

SIPRI (2021) “World Military Spending Rises To Almost \$2 Trillion İn 2020”, 26 Nisan 2021, (çevrimiçi), <https://www.sipri.org/media/press-release/2021/world-military-spending-rises-almost-2-trillion-2020> Erişim Tarihi: 29.04.2021

Sadat, S.K (2021) “Afganistan ABD'nin askerlerini çekme kararını olumlu karşıladı” , Anadolu Ajansı, 15 Nisan 2021, (çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afganistan-abdnin-askerlerini-cekme-kararini-olumlu-karsiladi/2209432> Erişim Tarihi 15.08.2021

Simonia N.A., Torkunov A.V. (2015) “Energeticheskaya bezopasnost' ES i Rossii”, (AB ve Rusya'nın enerji güvenliği), MGIMO Vestnik universiteta № 4 (43).

Soft Power 30, (2019), “Overall Ranking 2019” (çevrimiçi) https://softpower30.com/?country_years=2019 Erişim Tarihi: 18.06.2021

Sputnik (2019) “ABD Dışışleri: Doğu Akdeniz bizim açımızdan stratejik öneme sahip” , 8 Haziran 2019, (çevrimiçi), <https://tr.sputniknews.com/abd/201906081039275561-abd-disisleri-dogu-akdeniz-bizim-acimizdan-stratejik-oneme-sahip/> Erişim Tarihi: 08.10.2020

Sputnik (2020) “Rusya’dan Türkiye’ye Gelen Turist Sayısı İl Kez Milyonu Aştı “, 31 Ocak 2020, (çevrimiçi) <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/202001311041300341-rusyadan-turkiyeye-gelen-turist-sayisi-ilk-kez-7-milyonu-asti/> Erişim Tarihi: 15.07.2021

Sputnik (2021) “Rusya: Türkiye, S-400 sistemleri hususunda ABD karşısında büyük bir dayanıklılık gösteriyor”, 12 Mart 2021, (çevrimiçi), <https://tr.sputniknews.com/rusya/202103121044016668-rusya-turkiye-s-400-sistemleri-hususunda-abd-karsisinda-buyuk-bir-dayaniklilik-gosteriyor/> Erişim Tarihi: 04.04.2021

Sputnik (2021) “TürkAkım'dan Bosna'ya ilk doğalgaz teslimatı nisan ayında”, 9 Mart 2021, (çevrimiçi), <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202103091043983398-turkakimdan-bosnaya-ilk-dogalgaz-teslimati-nisan-ayinda/> Erişim Tarihi: 02.04.2021

Sputnik (2021) “2020 yılında Türkiye’ye kaç turist geldi?”, 2 Temmuz 2021, (çevrimiçi), <https://tr.sputniknews.com/infografik/202107021044876637-2020-yilinda-turkiyeye-rusyadan-kac-turist-geldi/> Erişim Tarihi: 18.07.2021

Sputnik (2021) “Ukraynalı yetkili: TürkAkım devreye alındıktan sonra ülkemiz üzerinden gaz transiti azaldı”, 5 Nisan 2021 (çevrimiçi), <https://tr.sputniknews.com/dunya/202104051044197575-ukraynali-yetkili-turkakim-devreye-alindiktan-sonra-ulkemiz-uzerinden-gaz-transiti-azaldi/> Erişim Tarihi: 26.05.2021

Starodubtsev, I (2020) “Rossiysko-turetskiye otnosheniya do i posle «epokhi Putina — Erdogana»” ("Putin-Erdogan dönemi" öncesi ve sonrası Rusya-Türkiye ilişkileri) Rossiyskiy

Sovet Po Mezhdunarodnym Delam, 3 Haziran 2020 (çevrimiçi), <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiysko-turetskie-otnosheniya-do-i-posle-epokhi-putina-erdogana/> Erişim Tarihi: 11.06.2021

Statista, “China's share of global gross domestic product (GDP) adjusted for purchasing-power-parity (PPP) from 2010 to 2020 with forecasts until 2026”, (çevrimiçi) <https://www.statista.com/statistics/270439/chinas-share-of-global-gross-domestic-product-gdp/> Erişim tarihi: 09.08.2021

Statista, “United States' share of global gross domestic product (GDP) adjusted for purchasing power parity (PPP) from 2016 to 2026” (çevrimiçi), <https://www.statista.com/statistics/270267/united-states-share-of-global-gross-domestic-product-gdp/> Erişim tarihi: 09.08.2021

Stent, A. E. (2008) “Restoration and Revolution in Putin’s Foreign Policy”, EuropeAsia Studies,

Stergiou, A (2017) “Russia’s Energy and Defense Strategy in the Eastern Mediterranean “University of Thessaly, Volos, Greece Economics World, Mar.-Apr. 2017, Vol. 5, No. 2,

Stergiou, A. (2015). “Greek-Israeli defense and energy ties: Writing a new chapter in bilateral relations.” Israel Journal of Foreign Affairs, 9(3),

Stoletov, A (2017) “Rossiyskaya Myagkaya Sila V Bol'shom Sredizemnomor'ye”, (Büyük Akdeniz'de Rus Yumuşak Gücü) Moskova Devlet Üniversitesi, Konferents-zal, UDC 327

Sumak, K (2018) “Kıpr otsenil «osobyie otnosheniya» Rossii s Turtsiyey “(Kıbrıs, Rusya'nın Türkiye ile "özel ilişkisini" takdir etti), Kommersant, 27 Nisan 2018, (çevrimiçi), <https://www.kommersant.ru/doc/3618200> Erişim Tarihi: 24.05.2021

Surkov, Y.N (2007) “Proizrail'skoye lobbi v SSHA na sovremennom etape”, (Mevcut aşamada ABD'deki İsrail yanlısı lobi), Kolleksiya vostokoveda. Moskva: Institut Blizhnego Vostoka, 2007. No. 8.

Tamçelik, S (2011) “Kıbrıs’taki İngiliz üslerinin stratejik önemi” Çilt:8, Sayı:1, yıl 2011, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi

Tamçelik, S. (2011). Kıbrıs’taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8(1), 1510- 1535.

TANAP Medya Basın Bülteni “Güney Gaz Koridoru’nun En Önemli Halkası Tanap’ın Eskişehir’e Kadar Olan Kısmı Uluslararası Törenle Açıldı” , (çevrimiçi), <https://www.tanap.com/medya/basin-bultenleri/guney-gaz-koridorunun-en-onemli-halkasi-tanapin-eskisehire-kadar-olan-kismi-uluslararasi-torenl-acildi/#:~:text=TANAP%20B1n%20ba%C5%9Flang%C4%B1%C3%A7%20kapasitesi%2016,itibaren%20Avrupa'ya%20ihra%C3%A7%20edilecek> Erişim Tarihi: 30.07.2021

Tarakçı, N (2014) “Kıbrıs Görüşmelerinde Esas Hedef Rusya “Tasam, 19 Şubat 2014, (çevrimiçi) https://tasam.org/tr-tr/icerik/5206/kibris_gorusmelerinde_esas_hedef_rusya Erişim Tarihi: 09.04.2021

Tass (2016) “Zachem Rossii voyenno-morskaya baza v Sirii “(Rusya'nın Suriye'de neden bir deniz üssüne ihtiyacı var? (Rusya'nın Suriye'de neden bir deniz üssüne ihtiyacı var?), 11 Ekim 2016, (çevrimiçi), <https://tass.ru/armiya-i-opk/3695563> Erişim Tarihi: 17.06.2021

Tass (2016) “Rossiysko-Yegipetskiye Otnosheniya: Sechin Priyekhal V Kair, Chtoby Obsudit' Energeticheskoye Sotrudnichestvo s Yegiptom”, (Rusya-Mısır İlişkileri: Seçin Mısır ile Enerji İşbirliğini Görüşmek İçin Kahire'ye Geldi), 12 Aralık 2016 (çevrimiçi), <https://tass.ru/ekonomika/3863682> Erişim Tarihi: 11.03.2021

Tass (2020) “Livan i Izrail' provedut pod egidoy OON peregovory po demarkatsii morskoy granitsy”, (Lübnan ve İsrail, BM himayesinde deniz sınırının çizilmesi konusunda müzakereler yapacak), 14 Ekim 2020, (çevrimiçi) <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/9709753> Erişim Tarihi: 03.02.2021

Tass (2019) “Kakiye Rossiyskiye Samolety Interesuyut Arabskiy Mir?”, (Arap Dünyası Hangi Rus Uçaklarıyla İlgileniyor?), 18 Kasım 2019 (çevrimiçi) <https://tass.ru/armiya-i-opk/7129795> Erişim Tarihi: 16.03.2021

Tass (2017) “Rossiysko-kiprskiye otnosheniya” (Rusya-Kıbrıs ilişkileri), 24 Eylül 2017, (çevrimiçi), <https://tass.ru/info/1787551> Erişim Tarihi: 02.06.2021

Tass (2017) “Rossiysko-kiprskiye otnosheniya. Dos'ye” (Rusya-Kıbrıs ilişkileri. Dosya), 24 Ekim 2017, (çevrimiçi), <https://tass.ru/info/1787551> Erişim Tarihi: 02.06.2021

Tass (2016) “Lavrov oproverg obsuzhdeniye voprosa o rossiyskikh voyennykh bazakh na Kipre” (Lavrov, Kıbrıs'taki Rus askeri üsleri meselesinin tartışıldığını yalanladı), 31 Ekim 2016, (çevrimiçi), <https://tass.ru/politika/3747306> Erişim Tarihi: 04.06.2021

TEK (2020) “Toplivno-energeticheskiy kompleks-2019” (Yakıt ve enerji kompleksi-2019), https://ac.gov.ru/uploads/2-Publications/TEK_annual/TEK.2019.pdf

TEK (2020) “V Strane Piramid i Sfinksov”, (Piramitlerin ve Sfenkslerin Ülkesinde), 13 Nisan 2020, (çevrimiçi), https://www.cdu.ru/tek_russia/issue/2020/2/718/ Erişim Tarihi: 12.06.2021

Temizer, M (2016) “Mısır'daki Zohr gaz sahasının yüzde 30'unu Rus Rosneft aldı,” Anadolu Ajansı, 12 Aralık 2016, (çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/misirdaki-zohr-gaz-sahasinin-yuzde-30unu-rus-rosneft-aldi/704449> Erişim Tarihi: 12.05.2021

Temizer, M (2020) “Türkiye'nin Denizlerdeki Enerji Filosu” Anadolu Ajansı, (çevrimiçi), 22 Ağustos 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-denizlerdeki-enerji-filosu/1949802> Erişim Tarihi: 15.07.2021

The Finnish Institute of International Affairs. (2015). The EU-Russia gas relationship. New projects, new disputes? (Briefing Paper 183). Helsinki: Marco Siddi.

The Guardian (2016) “Russia's campaign in Syria leads to arms sale windfall”, 29 Mart 2016, (çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/29/russias-campaign-in-syria-leads-to-arms-sale-windfall> Erişim Tarihi: 09.05.2021

The Wahington Post (2018). “In the Middle East, Russia is back”, 5 Aralık 2018 (çevrimiçi), https://www.washingtonpost.com/world/in-the-middle-east-russia-is-back/2018/12/04/e899df30-aaf1-11e8-9a7d-cd30504ff902_story.html Erişim Tarihi: 20.05.2021

Timakova, O. A (2020) “Novaya Rasstanovka Sıl v Sredızemnomor'ye “, (Akdeniz'de Yeni Güç Yerleşimi,) Vestnik Diplomaticheskoy Akademii Mıd Rossii. Rossiya I Mır. 2020. № 1 (23)

Tiryakioğlu, M.B (2019) “Doğu Akdeniz'de enerji denklemi -1”, 9 Mayıs 2019, Anadolu Ajansı, (çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-enerji-denklemi-1/1474137> Erişim Tarihi: 22.06.2020

Titarenko., Petrovskiy (2015) “Rossiya, Kitay i novyy mirovoy poryadok “(Rusya, Çin ve Yeni Dünya Düzeni), «Mezhdunarodnaya zhizn'», Mart, 2015

Tsygankov, A. P. (2012). “Russia and Global Governance in the Post-Western World”, Russian Analytical Digest, No: 114, (Çevrimiçi) <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lang=en&id=143548>, Erişim Tarihi: 17.04.2021

Turk Stream , (çevrimiçi) <https://turkstream.info/tr/project/> Erişim Tarihi: 02.07. 2021

U.S Department of State (2021) “U.S. Relations With Egypt,” 5 Ocak 2021, (çevrimiçi),<https://www.state.gov/u-s-relations-with-egypt/> Erişim Tarihi: 23.03.2021

U.S. Department of State (2021) “U.S. Relations With Israel”, 20 Ocak 2021, (çevrimiçi) <https://www.state.gov/u-s-relations-with-israel/> Erişim Tarihi: 21.03.2021

EİA (2017) “Russia” 31 Ekim 2017, (çevrimiçi) <https://www.eia.gov/international/analysis/country/RUS> Erişim Tarihi: 09.08.2021

EİA (2018) “Egypt”, 24 Mayıs 2018, (çevrimiçi) <https://www.eia.gov/international/analysis/country/EGY> Erişim Tarihi: 18.04.2021

Ulin, S.A. (2017) “Biznes Kak Format Razvitiya Torgovo-Ekonomicheskikh Otnosheniy Mezhdı Rossiyeı i Izrailem “, (Rusya ve İsrail Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi İçin Bir Format Olarak Ticaret), Mezhdunarodnaya trgovlya i trgovaya politika № 1 (9)

UNCTAD World Investment Report (2019) “World Investment Reprt-2019” Unations, Geneva. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf;

Uspeshniy Biznes (2020) “Rossiya i Kipr izmenyat nalogovyye otnosheniya” (Rusya ve Kıbrıs vergi ilişkilerini değiştirecek), 31 Temmuz 2020, (çevrimiçi), <https://www.cyprusrussianbusiness.com/index.php/finance/5301-rossiya-i-kipr-izmenyat-nalogovye-otnosheniya> Erişim Tarihi: 17.05.2021

Uzer, U (2013) “Yüzyılda Tek Kutupluluk Tartışmalar”ı, Bilge Strateji, Cilt 5, Sayı 8,

Ünal, G (2016) “Putin Dönemi Rus Dış Politikasında Batı’ya Karşı “Yumuşak Dengeleme” Arayışları, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Valerievna, O (2016) “Vozvrashcheniye na Vostok: riski i vozmozhnosti uvelicheniya eksporta rossiyskikh energoresursov v Kitay”, (Doğu'ya Dönüş: Rusya Enerji Kaynaklarının Çin'e Artan İhracatının Riskleri ve Olanakları), 2016 Cilt 33 Sayı 66 DYMINA

Varol Sevim, T, (2014) “Rus Dış Enerji Politikası ve Yeni Hedef Kuzey Doğu Asya”, Uluslararası İlişkiler, Sayı 41, Cilt 11, Bahar 2014,

Vasetsova, E.S (2016) “Rossiya i Izrail' v siriyskom krizise”, (Suriye Krizinde Rusya ve İsrail), Kafedra politologii Vostoka Institut stran Azii i Afriki Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta imeni M.V. Lomonosova ul. Mokhovaya, 11-1, Moskva, Rossiya, 125009

Vasiliev, A., Vinnitsky, D. (2015) “Rossiya İ Yegipet: Ozhidaniya Yest', No Dlya İkh Realizatsii Nuzhno Vremya”, (Rusya ve Mısır: Beklentiler var ama gerçekleşmesi için zamana ihtiyaçları var), Aziya i Afrika segodnya, M., 2015, sayı 4,

Vesti (2020) “Prezident otsenil rol' Turtsii v konflikte Armenii i Azerbaydzhana” (Cumhurbaşkanı, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki ihtilafta Türkiye'nin rolünü değerlendirdi), Vesti.ru , 17 Kasım 2020, (çevrimiçi), <https://www.vesti.ru/article/2486719> Erişim Tarihi: 19.03.2021

Vikiteka (2007) “Vystupleniye Vladımıra Putına Na Myunkhenskoy Konferentsı Po Voprosam Politiki Bezopasnosti” (Vladimir Putin'in Münih Güvenlik Politikası Konferansındaki Konuşması), Münih, 10 Şubat 2007.

Vladimirov, S (2016) “Rossiyskaya promyshlennaya zona v Yegipte stanet forpostom dlya eksporta produktsii v Afriku”, (Mısır'daki Rus sanayi bölgesi, Afrika'ya ürün ihracatı için bir karakol olacak), 14 Temmuz 2016, (çevrimiçi), <http://www.kremlinrus.ru/news/164/56208/> Erişim Tarihi: 08.07.2021

Volkov, D (2021) “Obnovleniye protesta: pochemu lyudi snova vyshli na ulitsy “, (Protesto güncellemesi: insanlar neden tekrar sokaklara çıktı?), Forbes, 25 Ocak 2021, (çevrimiçi), <https://www.forbes.ru/obshchestvo/419351-obnovlenie-protesta-pochemu-lyudi-snova-vyshli-na-ulicy> Erişim Tarihi 16.08.2021

Volodin, V., Rojkova, L., Salnikova, O (2017) “«Myagkaya sila» v MirovoM soobshchestve i vneshney politike Rossii” (Küresel toplumda "yumuşak güç" ve Rus dış politikası), Upravleniye: Problemy i Perspektivy, Pravo i Upravleniye. XXI Vek

Voropay N.I., Senderov S.M. (2011) “Energeticheskaya Bezopasnost': Sushchnost', Osnovnyye Problemy, Metody İ Rezul'taty İssledovaniy” (Enerji Güvenliği: Temel Sorunlar, Yöntemler ve Araştırma Sonuçları), Institut Narodnogo Prognozirovaniya

- Vtorushin, Y. I., Koshkin. R.P. (2019) “Rossiysko-yegipetskiye otnosheniya i ikh vliyaniye na stabilizatsiyu regional'noy situatsii na Blizhnem Vostoke”, (Rus-Mısır İlişkileri ve Ortadoğu'da Bölgesel Durumun İstikrarlaşmasına Etkisi), Strategicheskiye priority, No. 1 (21),
- Wagner, R. H (1993) “What Was Bipolarity?” International Organization ,47, 1.
- Waltz, K (1979) “Theory of International Politics, Addison-Wesley Publishing Company
- WALTZ, K. N. (1993).” The emerging structure of international politics”. International Security,18.
- Wenger, A (2009) “Russia’s energy power: Implications for Europe and for transatlantic cooperation”, in Russian Energy Power and Foreign Relations, eds. Jeronim Perovic, Robert W. Orttung, and Andreas Wenger (Routledge, 2009).
- Wezeman, s. t., Wezeman, D. P (2014) “Trends In International Arms Transfers, 2013” Sıprı Fact Sheet, March 2014
- Wezwman, P., Kuimova, A., Wezeman, S (2021) “Trends in International Arms Transfers 2020,” SIPRI fact Sheet, March 2021
- Wilk, A (2013). “Russian army justifies its reforms”. Centre for Eastern Studies. NUMBER 109 | 25.06.2013
- World In War (2018). “Lebanon and Russia Relations”, (çevrimiçi), <http://www.worldinwar.eu/lebanon-russiarelations/>, Erişim Tarihi: 11.04.2021
- Yaycı, C (2020) “Türkiye-Libya Arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Andlaşmasının Sonuç ve Etkileri” 1 Ocak 2020, (çevrimiçi), <https://kriterdergi.com/dosya/turkiye-ve-libya-arasindaki-anlasmanin-sonuc-ve-etkileri>, Kriter Ocak, Sayı 42
- Yaycı, C. (2012) “Doğu Akdeniz’de Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, Bilge Strateji, 4(6), 1-70.
- YAZICI, A (2012) “Rusya’nın Suriye Politikası” Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler, SDE Analiz,
- Yeni Azerbaycan (2020) “Prezident İlham Əliyev: Bu, Bizim Müştərək Qələbəmizdir, Türkiyə-Azərbaycan Birliyinin Təsdiqidir,” 11 Kasım 2020 (çevrimiçi) http://yeniazərbaycan.com/Gundem_e56526_az.html,
- Yeşiltaş, M., Pirinçç, F (2020) “Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin Büyük Stratejisi”, Seta
- Yeşiltaş, M., Seren, M., Özçelik, N (2017) “Fırat Kalkanı Harekâtı: Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler”, SETA Rapor, 2017,
- Yıldırım, M., Örnek, İ (2007) “Enerjide Son Seçim: Nükleer Enerji “Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 6(1):32-44 (2007)

Yılmaz, E (2020) “Uluslararası Güç Dengeleri Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri”, TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2020; Ay: Aralık; Cilt: 12/SONBAHAR, Sayı: 48

Yılmaz, E. (2018). “Doğu Akdeniz’de Enerji Çıkmazı”, SETA yayınları

Yılmaz, S., Yakşi, A (2016) “Osmanlı Devleti’nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri”, Türk- Rus İlişkileri, Sayı:17, Mayıs 2016

Yiğittepe, L. (2017) “NATO: Güvenlik Politikaları ve Terörle Mücadele Stratejileri”, İstanbul: Cinius Yayınları,

Yiğittepe, L (2018) “Nato ve Rusya Arasında Türkiye’nin Güvenlik Algılaması: S-400 Krizi Örneği” Cilt: 16 , Özel Sayı , Eylül

Yorulmaz, R (2020) “Doğu Akdeniz’de Türkiye-Rusya İş birliği ve Libya Krizinin Ekonomi Politikası” Orta Doğu Araştırma Merkezi, 20 Ocak 2020, <https://orsam.org.tr/tr/dogu-akdenizde-turkiye-rusya-is-birligi-ve-libya-krizinin-ekonomi-politigi/> Erişim Tarihi: 02.06.2021

Yuranets, A. (2020) “Novoye Opredeleniye Granits: Kak Derzhavy Razdelyayut Sredizemnoye More”, (Sınırları Yeniden Tanımlamak: Güçler Akdeniz’i Nasıl Bölüyor?) Gazeta.ru, 8 Ağustos 2020, (çevrimiçi) https://www.gazeta.ru/politics/2020/08/07_a_13185373.shtml?updated Erişim Tarihi: 24.07.2021

Zinin, Y. N (2016) “Rossiysko-Yegipetskiye Otnosheniya Vchera i Segodnya” (Rusya-Mısır İlişkileri Dünü ve Bugünü), Mezhdunarodnyy analiticheskiy vypusk, 3 (17) 2016